

Slovenščina v Italiji

Uredila:
Matejka Grgič

Slovenščina v Italiji

Uredila: Matejka Grgič
Recenzentki: Patrizia Farinelli, Irena Prosenc
Lektura: Darja Gabrovšek Homšak
Prevodi v italijanščino: Laura Castegnaro
Prevodi v angleščino: Jean McCollister
Tehnično urejanje: Jure Preglau
Prelom: Eva Vrbnjak

Založila: Založba Univerze v Ljubljani; SLORI – Slovenski raziskovalni inštitut
Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani (Založba UL); Devan Jagodic, direktor (SLORI)
Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Tisk: Birografika Bori d. o. o.
Ljubljana, 2024
Prva izdaja
Naklada: 300 izvodov
Cena: 20,00 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije)./This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na: <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL>
DOI: 10.4312/9789612974725

Katalogna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=216270851
ISBN 978-961-297-473-2 (Založba Univerze v Ljubljani)

E-knjiga
COBISS.SI-ID=216165379
ISBN 978-961-297-472-5 (Založba Univerze v Ljubljani, PDF)

Kazalo

Predgovora/Prefazioni/Prefaces	5
Uvod/Introduzione/Introduction	19
<i>Matejka Grgič</i>	
Demografska podoba slovenske skupnosti v Italiji	31
<i>Devan Jagodic</i>	
Jezikovna politika: kaj je in zakaj jo Slovenci in Slovenke v Italiji krvavo potrebujemo?	57
<i>Sara Brezigar</i>	
Jezikovna krajina na naselitvenem območju Slovenk in Slovencev v Italiji	79
<i>Maja Mezgec, Zaira Vidau</i>	
Odnos do (slovenskega) jezika v literarnih delih Slovenk in Slovencev v Italiji	101
<i>Jadranka Cergol</i>	
Literarna večjezičnost v Benečiji	121
<i>Ana Toroš</i>	
Nove govorke in govorci slovenskega jezika ali »pozamejčeni« Italijani in Italijanke? Poti do slovenščine in identitetnih sprememb	147
<i>Susanna Pertot</i>	
Jezikovna orodja za slovenščino v Italiji: jezikovni asistent Loris 1.1	167
<i>Damjan Popič, David Bordon, Jasmin Franza, Luka Bezgovšek</i>	
Ustvarjalni potencial slovensko-italijanskega jezikovnega stika v slovenskem medijskem diskurzu v Italiji	195
<i>Andreja Kalc</i>	
Načrtovanje rabe jezika za opolnomočenje manjšinskih skupnosti v umetnointeligenčni dobi	213
<i>Matejka Grgič, Zarja Zver</i>	

Predgovora

Prefazioni

Prefaces

1.

Slovinci in Slovenke znotraj meja Slovenije se z vprašanjem slovenščine v zamejstvu seznanjamo predvsem takrat, ko raba in prakse odstopajo od normale in so zato zanimive za medije: naj bo to vandalizem nad spomeniki, odsotnost dvojezičnih tabel, kratenje pravice do rabe jezika ... To so situacije, ki vzbujajo močna čustva – in do jezika se jezikovna skupnost običajno opredeljuje čustveno, naklonjeno ali nenaklonjeno, z ljubeznijo ali sovraštvom, saj so to vprašanja, ki določajo našo identiteto, izražajo naš odnos do sveta in kulture, v kateri živimo, ter usmerjajo naša dejanja.

Vendar so vprašanja pomena manjšinskega jezika, njegove rabe in odnosa do njega v vsakdanji rabi in v razmerju do drugih jezikov preveč kompleksna, da bi o njih govorili le čustveno. Ne more jih razrešiti le ena od vej jezikoslovja ali ena sama znanost. Tako knjiga *Slovenščina v Italiji*, ki jo je uredila dr. Matejka Grgič, odslkava raznolikost v tematiki in pristopih. Monografija izhaja v času, ko Slovenski raziskovalni inštitut praznuje petdeset let obstoja. Odseva dejavnost inštituta, skrb za preživetje slovenščine v italijanskem okolju, čezmejne odnose, pa tudi živost raziskav o rabi slovenščine v zamejstvu in o slovenskem jeziku ter moderne metodološke pristope, ki jih na SLORI-ju uporabljajo pri svojem delu.

Monografija riše sociolingvistični pogled na širše italijansko okolje in odnos zamejcev in zamejk do matice, prizadevanja za gradnjo jezikovne infrastrukture s pomočjo jezikovnega svetovalca, pogled na zamejsko književnost in identitete, povezane z jezikom. Nakazuje, kako se zamejski prostor v procesih globalizacije spreminja: v procesih medkulturne komunikacije se vse bolj kaže pozitiven odnos do večjezičnosti in nujnosti vzpostavljanja medkulturnega dialoga, v katerem vprašanje jezika kot identitete postaja obrobno. S tem se

spreminja tudi status slovenščine in narašča zanimanje zanjo med večinskim prebivalstvom, kar se kaže v porastu števila učencev in učenk iz neslovenskih družin v šolah s slovenskim učnim jezikom in v porastu jezikovnih tečajev slovenščine za odrasle.

Ravnovesja pa so krhka: ob ugotovitvah avtorjev in avtoric monografije, da je slovenščina v javnosti povečini prisotna le, če je to predpisano, dobivamo jasne signale, kako pomembna za dobro kondicijo jezika je jezikovna politika. Od nje je odvisno, kakšne pogoje in možnosti za razvoj bo imel slovenski jezik v zamejstvu.

Kaj pa osebna odgovornost? Nenazadnje ima, kot pravi urednica monografije dr. Matejka Grgič, vsak govorec ali govorka pravico do izbire jezika tako v javni kot intimni rabi. Kot v tržaški ljudski izštevanki, ki jo je citirala v uvodu svoje knjige *Jezik: sistem, sredstvo in simbol (Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji)* leta 2018: »Eins, zwei, drei, / po Trsti gre tramvaj, / se plača cinque soldi, / ne dajo več nazaj.«

Večjezičnost je dejstvo, ki nas bogati. Naj živi slovenščina v vseh svojih oblikah.

Mojca Schlamberger Brezar

dekanja Filozofska fakultete Univerze v Ljubljani

1.

Gli sloveni e le slovene che vivono entro i confini della Slovenia tendono ad apprendere della questione dello sloveno in Italia perlopiù quando posti di fronte a usi e pratiche divergenti dalla norma, che in quanto tali suscitano interesse mediatico – che si tratti di monumenti vandalizzati, segnaletica bilingue assente, diritti all'uso della lingua limitati o violati... Tutte situazioni che suscitano reazioni forti – e quando si ha a che fare con la lingua, le nostre posizioni sono dettate dall'emotività: proviamo propensione o avversione, amore oppure odio, perché si tratta di questioni che determinano la nostra identità, che definiscono il nostro modo di rapportarci al mondo e alla cultura in cui viviamo, e che orientano altresì le nostre relazioni.

D'altronde, le questioni che riguardano la valenza della lingua minoritaria, il suo uso e il rapporto con essa nella prassi quotidiana, anche rispetto ad altri codici linguistici, sono troppo complesse per discuterne tenendo conto del solo lato emotivo – né possono essere compiutamente sviscerate da una sola branca della linguistica o da un'unica disciplina. Ecco dunque che la presente monografia a cura di Matejka Grgič affronta il tema dello sloveno in Italia proponendosi di fotografarne la poliedricità tematica e di approcci. Edita in concomitanza con il cinquantennale dell'Istituto sloveno di ricerche (SLORI), ne restituisce tutta l'attività, l'attenzione rivolta alla sopravvivenza dello sloveno in ambiente italiano e, ancora, le sinergie transfrontaliere, la vitalità della ricerca sull'uso dello sloveno in Italia e più in generale sulla lingua slovena, nonché i moderni approcci metodologici adottati dal team di ricercatori e ricercatrici dello SLORI nel portare avanti i propri progetti.

La presente monografia delinea i contorni di una prospettiva sociolinguistica sull'ambiente italiano in senso lato e sul modo in cui gli sloveni e le slovene

in Italia si rapportano alla Slovenia, nonché sugli sforzi tesi alla costruzione di un'infrastruttura linguistica con l'ausilio di servizi automatizzati per lo sloveno, sulla letteratura slovena in Italia, sulle identità legate alla lingua. Indica come la fisionomia dello spazio sloveno in Italia stia cambiando sullo sfondo dei processi di globalizzazione: nelle dinamiche di comunicazione interculturale è sempre più evidente il rapporto positivo con il plurilinguismo, di concerto con l'urgenza di impostare un dialogo interculturale in cui il tema della lingua quale fattore identitario divenga marginale. Con ciò cambia di rimando anche lo status dello sloveno, partecipe di un crescente interesse da parte della popolazione maggioritaria che si traduce sia nell'aumento del numero di alunni e alunne provenienti da famiglie non slovene iscritti a scuole con lingua di insegnamento slovena sia nell'aumento dei corsi di sloveno per adulti.

Gli equilibri sono però fragili: quanto rilevato da autori e autrici della presente monografia sul fatto che lo sloveno, nello spazio pubblico, sia perlopiù presente solo dove previsto per legge, è un chiaro segnale di quanto una politica linguistica elaborata a monte sia importante per la vitalità di una lingua: da essa infatti dipendono anche le condizioni per il futuro sviluppo dello sloveno in Italia.

E la responsabilità del singolo? In ultima istanza, come ben afferma Matejka Grgič, curatrice del presente volume, ogni parlante ha diritto di scegliere la lingua in cui esprimersi, in pubblico così come in privato – proprio come nella conta popolare triestina da lei stessa citata nell'introduzione a una sua pubblicazione del 2018 dal titolo *Jezik: sistem, sredstvo in simbol (Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji)* [Lingua: sistema, mezzo e simbolo (Identità e ideologia tra gli sloveni in Italia)]: «Eins, zwei, drei, / po Trsti gre tramvaj, / se plača cinque soldi, / ne dajo več nazaj».

Il plurilinguismo è una realtà che ci arricchisce. Lunga vita allo sloveno, in ogni sua manifestazione.

Mojca Schlamberger Brezar

Preside della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Lubiana

1.

Slovenes living within the borders of Slovenia come across the issue of the Slovene language in Slovenian communities abroad mainly when usage and practices deviate from the norm and are therefore of interest to the media: be it vandalism of monuments, the absence of bilingual signs, infringement of the right to use the language, and so on. These are situations that evoke strong emotions – and speakers of a language usually define themselves in relation to it in an emotional way, with feelings of acceptance or rejection, of love or hostility, as these are questions that define our identity, shape our relationship to the world and the culture in which we live, and guide our relationships.

However, the issues surrounding the importance of a minority language and its use, and attitudes towards it in everyday use and in relation to other languages, are too complex to be discussed at only an emotional level. They cannot be resolved by just one branch of linguistics or just one academic discipline. The book *The Slovene Language in Italy*, edited by Dr. Matejka Grgič, therefore reflects this diversity of topics and approaches. The monograph is being published as the Slovene Research Institute is celebrating fifty years of operation. It reflects the activities of the institute, the care taken to ensure the continuation of Slovene in the Italian environment, cross-border relations, research activity on the use of Slovene abroad and on the Slovene language, and modern methodological approaches that researchers at SLORI use in their work.

This monograph outlines a sociolinguistic view of the wider Italian environment and the relationship of ethnic Slovenes in Italy to their mother country, describes efforts to build a language infrastructure with the help of a language consultant, and presents a view of the literature of Slovenian communities

abroad and identities related to language. It indicates how this space is changing under the processes of globalization: a positive attitude towards multilingualism and the need to establish an intercultural dialogue is increasingly manifested in intercultural communication, in which the question of language as identity becomes marginal. This also changes the status of the Slovene language and increases interest in it among the majority population, as reflected in an increase in the number of students from non-Slovene families in schools with Slovene as the language of instruction and in the increase in Slovene language courses for adults.

But the equilibrium is fragile: the findings of the monograph authors are that Slovene is mostly present in public only if it is prescribed, which clearly signals how important language policy is for maintaining language. It also shapes the conditions for the development of the Slovene language abroad.

What about personal responsibility? As the monograph editor Dr. Matejka Grgič notes, every speaker has the right to choose a language both in public and private use. Take the example of the Trieste counting out rhyme, as she cites in the introduction to her 2018 book *Language: System, Tool and Symbol (Identity and Ideology Among Slovenes in Italy)*: “Eins, zwei, drei, / po Trsti gre tramvaj, / se plača cinque soldi, / ne dajo več nazaj.” [“One, two, three, (German), a tram goes round Trieste (Slovene), you pay five coins (mix of Italian and Slovene), you don’t get any change (Slovene).”]

Multilingualism is a reality that enriches us. Long live Slovene in all its forms.

Mojca Schlamberger Brezar

The Dean of the Faculty of Arts, University of Ljubljana

2.

Jezik je, poleg zgodovinskega spomina in kulture, eden ključnih dejavnikov, ki definirajo slovensko skupnost v Italiji. Slovenski jezik je bil v času po drugi svetovni vojni temeljni pokazatelj narodne pripadnosti, tesno povezan z vrednotami, zgodovinskim spominom in kulturno dediščino skupnosti. Skoraj 80 let po koncu druge svetovne vojne sta njegova vloga in pomen manj enoznačna: manj podobna jasni črno-beli sliki in bliže številnim odtenkom sivin.

Tako kot vse žive stvari se namreč tudi jezik in njegova vloga nenehno razvijata, prilagajata okolju ter družbenim procesom in spremembam. Teh je bilo za slovensko skupnost v Italiji v zadnjih desetletjih zelo veliko. Zajemale so tako lokalno specifične pojavne oblike širših družbenih sprememb in so se npr. odražale v normalizaciji odnosov med večinsko in manjšinsko skupnostjo. Med te spremembe sodi nedvomno tudi povečana prehodnost/mobilnost med manjšinsko in večinsko skupnostjo. Na jezik in njegov položaj pa so neposredno vplivale tudi širše družbene spremembe, kot so npr. spremembe samoopredeljevanja na identitetnem področju, vzpon rabe tehnologije pri medosebni komunikaciji in evropski integracijski procesi.

Sodobna kompleksnost in večobraznost vprašanja jezika pri slovenski skupnosti v Italiji nas je spodbudila, da ob 50. obletnici ustanovitve Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu izdamo to knjigo. S to publikacijo želimo prispevati k boljšemu razumevanju položaja in vloge slovenščine v Italiji ter poudariti pomen jezika kot enega od temeljev slovenske skupnosti v Italiji.

V knjigi so poglavja organizirana tako, da bralca popeljejo po nekaterih temeljnih vidikih slovenskega jezika v Italiji. Damjan Popič, David Bordon, Jasmin Franza in Luka Bezgovšek predstavijo orodja in vire, ki omogočajo usvajanje jezika in njegovo raziskovanje. Andreja Kalc v nadaljevanju proučuje slogovne

značilnosti slovenščine v Italiji, kar odpira vpogled v specifične jezika pri tej skupnosti. Zaira Vidau in Maja Mezgec se nato osredotočita na jezikovno krajino, vizualno prisotnost slovenskega jezika v javnem prostoru.

Devan Jagodić predstavi demografsko sliko govorcev slovenščine, kar osvetli, kje in v kolikšni meri se jezik uporablja. Sledi prispevek podpisane o jezikovni politiki in načrtovanju, Susanna Pertot pa v svojem prispevku preučuje identitetne vidike govorcev in njihov odnos do jezika.

Poglavji Ane Toroš in Jadranke Cergol nas popeljeta v svet literature, kjer skozi dela slovenskih književnikov v Italiji raziskujemo odnos do jezika in njegovo vlogo v literaturi. Na koncu se Matejka Grgič in Zarja Zver posvetita vplivu novih tehnologij na slovenščino, kar je še posebej relevantno v sodobnem digitalnem svetu.

Verjamemo, da bo knjiga spodbudila k razmisleku o pomenu in vlogi jezika za slovensko skupnost v Italiji. Upamo, da bo naše delo prispevalo k njegovemu ohranjanju in razvoju. Predvsem pa želimo s knjigo navdihniti prihodnje generacije znanstvenikov in znanstvenic, da zagrižejo v raziskovanje tega kompleksnega, a izjemno zanimivega in pomembnega področja.

Sara Brezigar

predsednica Slovenskega raziskovalnega inštituta

2.

La lingua, oltre alla memoria storica e alla cultura, è uno dei fattori cruciali che definiscono la comunità slovena in Italia. Nel secondo dopoguerra la lingua slovena assurse a indicatore ultimo dell'appartenenza nazionale, intimamente legata a valori, memoria e patrimonio culturale della comunità. A quasi ottant'anni dalla fine della Seconda guerra mondiale, il ruolo e la valenza dello sloveno hanno perso l'univocità di un tempo: sempre meno aderenti a un quadro del reale in bianco e nero, sempre più orientati verso le molteplici sfumature di grigio intermedie.

Come tutte le cose vive, anche la lingua e il suo ruolo sono in continua evoluzione, e si adattano all'ambiente circostante nonché a processi e trasformazioni sociali che vi hanno luogo – negli ultimi decenni, per la comunità slovena in Italia, di cambiamenti ce ne sono stati moltissimi e hanno riguardato anche manifestazioni di cambiamenti sociali più ampi che a livello locale si sono tradotti, ad esempio, nella normalizzazione delle relazioni tra comunità maggioritarie e minoritarie. Ricade senza dubbio nel novero di simili cambiamenti anche l'accresciuta permeabilità/mobilità tra comunità minoritaria e maggioritaria. Non bisogna poi dimenticare che la lingua e il relativo status hanno risentito direttamente anche di fenomeni che interessano la società in senso lato, come ad esempio il cambio di passo nei processi di autodefinizione identitaria, il netto aumento del ricorso alla tecnologia nella comunicazione interpersonale e i processi di integrazione in atto a livello europeo.

La complessità dell'epoca in cui viviamo e le molte sfaccettature della questione della lingua nel caso specifico della comunità slovena in Italia ci hanno spinti a cogliere l'occasione del cinquantennale dell'Istituto sloveno di ricerche a Trieste per pubblicare il presente volume. È un'opera con cui intendiamo

fornire degli strumenti in più per comprendere meglio quelli che oggi sono lo status e il ruolo dello sloveno in Italia, ribadendo al contempo l'importanza della lingua quale uno dei pilastri su cui poggia la comunità slovena in Italia.

L'organizzazione dei capitoli è tale da accompagnare il lettore e la lettrice in un viaggio attraverso alcuni aspetti chiave dello sloveno in Italia. Damjan Popič, David Bordon, Jasmin Franza e Luka Bezgovšek presentano gli strumenti e le risorse linguistiche che creano i presupposti per l'acquisizione della lingua, illustrando altresì l'attività di ricerca in merito. Andreja Kalc esamina in seguito le caratteristiche stilistiche dello sloveno in Italia, aprendo a una panoramica sulle specificità degli usi linguistici della comunità in esame. Zaira Vidau e Maja Mezgec si soffermano sul paesaggio linguistico e, in particolare, sulla presenza della lingua slovena nello spazio pubblico.

Devan Jagodic presenta il profilo demografico dei e delle parlanti di sloveno, gettando luce sugli ambiti in cui lo si parla e in che misura. A seguire, un contributo della sottoscritta su politica e pianificazione linguistica, mentre Susanna Pertot svilupperà una disamina sugli aspetti identitari che connotano i e le parlanti di lingua slovena e sul loro rapporto con la lingua.

I capitoli di Ana Toroš e Jadranka Cergol ci conducono nel mondo della letteratura, muovendo dalle opere dei letterati sloveni in Italia per indagare il rapporto con la lingua e il ruolo che riveste in letteratura. In chiusura del volume, Matejka Grgič e Zarja Zver si dedicano all'impatto delle nuove tecnologie sulla lingua slovena, un tema a maggior ragione rilevante se rapportato al mondo digitale di oggi.

È nostra convinzione che il presente volume sarà di stimolo a una riflessione sulla valenza e il ruolo della lingua per la comunità slovena in Italia. Confidiamo che questo nostro lavoro possa contribuire a preservarla e farla evolvere nel tempo, ma ancor più intendiamo ispirare le future generazioni di ricercatori e ricercatrici: che si diano anima e corpo alla ricerca su questo ambito, tanto complesso quanto di assoluto interesse e importanza.

Sara Brezigar

Presidente del Consiglio d'Amministrazione dello SLORI – Istituto sloveno di ricerche

2.

Language is one of the crucial factors defining the Slovene community in Italy, along with historical memory and culture. In the period after the Second World War, the Slovene language was a fundamental indicator of national belonging, closely connected with the values, historical memory and cultural heritage of the community. Almost 80 years after the end of the war, its role and meaning are more ambivalent: less like a sharp black-and-white image and closer to many shades of gray.

Like all things living, language and its role are constantly evolving, adapting to the environment, social processes and changes. The Slovene community in Italy has experienced a multitude of such changes in recent decades. These include locally specific manifestations of broader social developments and have been, for example, reflected in the normalization of relations between the majority and minority communities. Undoubtedly, these changes also include increased transitions/mobility between the minority and majority communities. The language and its status have also been directly affected by broader social changes, such as changes in self-definition regarding identity, the rise of the use of technology in interpersonal communication, and European integration processes.

The complexity and multifaceted nature of the language issue in the Slovene community in Italy in today's world have prompted us to publish this book on the 50th anniversary of the founding of the Slovene Research Institute in Trieste. In this way we hope to contribute to a better understanding of the status and role of the Slovene language in Italy and emphasize the importance of the language as one of the foundations of the Slovene community in Italy.

The book's chapters are organized in such a way that they take the reader through some fundamental aspects of the Slovene language in Italy. Damjan

Popič, David Bordon, Jasmin Franza and Luka Bezgovšek present the tools and resources that enable language acquisition and research. Andreja Kalc investigates the stylistic characteristics of Slovene in Italy, which provides an insight into the specifics of the language in this community. Zaira Vidau and Maja Mezgec then focus on the linguistic landscape, the visual presence of the Slovene language in public spaces.

Devan Jagodic presents a demographic profile of Slovene speakers, shedding light on where and to what extent the language is used. This is followed by my chapter on language policy and planning, then Susanna Pertot looks at identity aspects of speakers and their relationship to language in her chapter.

Ana Toroš and Jadranka Cergol's chapters take us into the world of literature, where we explore the relationship to language and its role in literature through the works of Slovene writers in Italy. Finally, Matejka Grgič and Zarja Zver focus on the impact of new technologies on the Slovene language, which is particularly relevant in the modern digital world.

We believe this book will encourage reflection on the meaning and role of language for the Slovene community in Italy. We hope that our work will contribute to its preservation and development. Above all, we want this book to inspire future generations of researchers to delve more deeply into investigating this complex but extremely interesting and important field.

Sara Brezigar

President of the Management Board of the Slovenian Research Institute

Uvod

Introduzione

Introduction

Monografija *Slovenščina v Italiji* izhaja ob 50-letnici Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI-ja) v Trstu. Zbrani prispevki so nastali izpod peresa raziskovalk in raziskovalcev, ki v različnih vlogah sodelujemo s SLORI-jem – večinoma kot člani in članice skupine SLORIjezik, ki letos praznuje 5. obletnico delovanja. Več nas je zaposlenih (tudi) pri drugih institucijah: sad teh raznovrstnih oblik sodelovanja in čezmejnega prepletanja je tudi sozaložništvo s Filozofsko fakulteto v Ljubljani, na kateri sem zaposlena urednica te knjige.

Namen pričujoče publikacije je predstaviti trenutno stanje slovenščine v Italiji skozi prizmo raznovrstnih raziskav: od sociolingvistike do korpusnega jezikoslovja, od demografije do literarne vede. Raziskovalno delo, ki ga tu predstavljamo, je potekalo nekako od leta 2013 do leta 2023, intenzivneje pa po letu 2019, ko se je tudi formalno oblikovala skupina SLORIjezik. Čeprav tu objavljeni prispevki pokrivajo širok spekter vsebin, prikazujejo le segment obsežnega raziskovalnega in aplikativnega dela, ki trenutno poteka na področju slovenščine v Italiji. Hkrati pa zbrano gradivo opozarja tudi na teme, ki jih bo treba nasloviti v prihodnje.

Monografijo lahko v grobem razdelimo na tri odseke: družboslovnega, literarnovednega in jezikoslovnega. Vsak od teh kaže na pomembne epistemološke premike (pravzaprav zasuke), ki so se zgodili ob prehodu iz 20. v 21. stoletje: ne predmet raziskav – jezik –, ne metode dela in niti cilji niso več enaki tistim, ki so se oblikovali po osamosvojitvi Slovenije in njeni pridružitvi Evropski uniji. Epohalne spremembe na ravni demografije, tehnologije in (zlasti) vrednot so vplivale tudi na slovensko skupnost v Italiji in na paleto njenih jezikovnih različic. Izsledki raziskav, priporočila stroke in projekti, ki so se izvajali v skupnosti pred dvajsetimi, tridesetimi leti, so čez noč postali skorajda zastareli, zagotovo pa ... časovno zaznamovani. Intelktualni potencial, ki je danes potreben za delo na področju jezika – še zlasti na območjih,

kjer je bolj izpostavljen različnim (nikakor ne samo političnim!) pritiskom –, presega finančne, kadrovske in organizacijske okvire ene same ustanove. Delo z jezikom in za jezik zahteva sistemski pristop, inovativne metode in vizionarski pogum.

Tu zbrani prispevki povzemajo pot, ki je bila opravljena doslej, saj izhajajo iz dela, izkušenj in znanja prvih generacij SLORI-jevih raziskovalcev in raziskovalk, aktivnih v zadnjih desetletjih 20. stoletja, hkrati pa opozarjajo na (neizogibno?) omejenost vsega, kar nastaja kot plod človeškega uma, ter nakažejo nove izzive in nerešene dileme. Sociolingvistika npr. že dolgo opominja na vlogo, ki jo pri vsem, kar je povezano z jezikom, imajo odločevalske elite; a iz tu zbranih prispevkov zlahka razberemo, da še tako pozitivni premiki na ravni institucionalnih jezikovnih politik ne morejo sami zagotoviti dosledne rabe jezika v skupnosti. Literarna veda odstira kompleksno, celo ambivalentno vez med jezikom in literarnim delom, a iluzorno bi bilo pričakovati, da lahko odnos, ki ga opažamo med ustvarjalci in ustvarjalkami, preprosto preslikamo na celotno skupnost. Nove metode raziskovanja jezikovnega sistema in rabe nam omogočajo delo z velikimi količinami podatkov, vprašanje dejanskega vpliva zbranih in izbranih korpusnih virov (npr. medijev, javnih objav ...) na jezikovno skupnost pa ostaja odprto.

Posebej pomenljiva pa se zdi odsotnost tem, ki v tej monografiji niso zastopane. Nekatere so žal izpadle iz čisto organizacijskih razlogov: v vrtincu drugih zadolžitev, obveznosti in rokov je oddajanje še enega znanstvenega besedila v razmeroma kratkih rokih včasih prehudo breme.

Med področji, ki v tem zborniku niso eksplicitno obravnavana, prav gotovo izstopa šola. Vsebinam, povezanim z izobraževanjem v slovenskem jeziku na Tržaškem in Goriškem ter z dvojezičnim slovensko-italijansko poukom v Špetru na Videmskem, je bilo v zadnjih letih namenjenega veliko raziskovalnega in strokovnega dela. Žal pa se ne moremo izogniti občutku, da ves ta trud (še) ni obrodil zelenih sadov. V prihodnje bo očitno treba k celotnemu področju pristopati drugače kot doslej, zato da bodo analize detektirale dejanske potrebe vseh udeleženih v pedagoške procese, rezultati raziskav in strokovnega načrtovanja pa se bodo prenesli v prakso.

Čas, ki je pred nami, bo od vseh nas – posameznikov in posameznic, pa tudi raziskovalnih ustanov, političnih institucij in celotne skupnosti – zahteval, da k vprašanju jezika (tako kot k številnim drugim družbeno relevantnim temam) pristopamo drugače kot doslej. Procese zbiranja in analize podatkov

bodo po vsej verjetnosti kmalu olajšala in izboljšala umetnointeligenčna orodja. Nam bosta ostajala navdušenje, s katerim se lotevamo zahtevnih vsebin, in etična obveza, da izsledkov svojega dela ne hranimo v predalih, ampak jih uporabimo v korist skupnosti.

Matejka Grgič

urednica publikacije

La presente monografia dedicata allo sloveno in Italia esce in concomitanza con il cinquantennale dell'Istituto sloveno di ricerche (SLORI) con sede a Trieste. I contributi qui raccolti sono frutto del lavoro di ricercatori e ricercatrici che collaborano con lo SLORI a vario titolo – principalmente in veste di membri del gruppo di lavoro per la lingua slovena, SLORI jezik, che quest'anno festeggia i primi cinque anni di attività. Molti di noi lavorano (anche) presso altre istituzioni, e tra i felici esiti di questa varietà di collaborazioni e commistioni transfrontaliere vi è anche la partnership editoriale con la Facoltà di Lettere e Filosofia di Lubiana, nel cui organico figura la sottoscritta curatrice del volume.

Obiettivo della presente pubblicazione è illustrare la situazione attuale dello sloveno in Italia attraverso il prisma di ricerche afferenti a vari ambiti di competenza: dalla sociolinguistica alla linguistica dei corpora, dagli studi demografici alle scienze letterarie. Il lavoro di ricerca che andiamo a presentare si è sviluppato a grandi linee tra il 2013 e il 2023, e in modo più incisivo e sistematico a partire dal 2019, anno che ha visto anche la formale costituzione del gruppo di lavoro SLORI jezik. Pur coprendo un ampio spettro di contenuti, va detto che i contributi qui pubblicati restituiscono appena una frazione della vasta attività di ricerca e applicativa attualmente condotta sullo sloveno in Italia, laddove il materiale raccolto rimanda al contempo a temi che andranno affrontati in futuro.

La presente monografia può essere suddivisa grosso modo in tre sezioni: sociologica, letteraria e linguistica. Da ciascuna emergono gli importanti sviluppi epistemologici (per non dire veri e propri strappi) che si sono avuti nel passaggio dal XX al XXI secolo: nulla è più com'era venuto a delinarsi dopo l'indipendenza della Slovenia e il suo ingresso nell'Unione europea – né l'oggetto di indagine (nella fattispecie, la lingua) né le metodologie di lavoro, né tantomeno gli obiettivi della ricerca. I cambiamenti epocali occorsi a livello

di dinamiche demografiche, tecnologie e (in particolare) sistemi valoriali hanno influito anche sulla comunità slovena in Italia e sulla sua gamma di varietà linguistiche. Gli esiti delle ricerche condotte, le raccomandazioni degli esperti di settore e i progetti portati avanti all'interno della comunità venti o trent'anni fa sono così diventati da un giorno all'altro pressoché obsoleti – o perlomeno... datati. Il potenziale intellettuale oggi giorno necessario per occuparsi di questioni linguistiche – a maggior ragione in aree in cui la lingua è esposta a molteplici pressioni (e non solo politiche, anzi!) – va ben al di là delle risorse economiche, umane e organizzative di un'unica istituzione. Lavorare con la lingua e per la lingua impone un approccio sistemico, metodologie innovative e l'audacia che è propria dei visionari.

I contributi qui raccolti ripercorrono in sostanza la strada compiuta finora, perché muovono dal lavoro, dall'esperienza e dalle competenze della prima generazione di ricercatori e ricercatrici dello SLORI, attivi negli ultimi decenni del XX secolo, pur evidenziando al contempo la (inevitabile?) finitudine di tutto ciò che viene partorito dall'intelletto umano e indicando, in prospettiva, nuove sfide e dilemmi da sciogliere. La sociolinguistica, ad esempio, già da diverso tempo fa presente il ruolo rivestito dalle élites decisionali rispetto a tutto quanto abbia a che fare con la lingua – eppure, dai contributi qui raccolti si evince con una certa immediatezza che nemmeno i più positivi sviluppi a livello di politiche linguistiche istituzionali possono garantire, di per sé, un uso della lingua coerente e continuativo all'interno della comunità. Le scienze letterarie tracciano poi un legame complesso e finanche ambivalente tra lingua e opera letteraria, ma sarebbe illusorio aspettarsi che il rapporto con la lingua rilevato tra gli artisti della parola possa essere semplicemente trasposto all'intera comunità. E ancora: le nuove metodologie adottate nell'ambito della ricerca su sistema e uso linguistico ci permettono, sì, di lavorare con grandi quantità di dati, ma resta tuttora da vedere quale sia la reale ricaduta sulla comunità linguistica dei testi raccolti e selezionati dai corpora (es. media, comunicazioni al pubblico ecc.).

Pare oltretutto particolarmente eloquente l'assenza dei temi non rappresentati in questa monografia. Alcuni, purtroppo, sono stati depennati per ragioni puramente organizzative: nel vortice di incarichi, incombenze e scadenze quotidiane, dover consegnare l'ennesimo articolo scientifico in tempi relativamente stretti può rivelarsi talvolta troppo gravoso.

Tra gli ambiti che nel presente volume non vengono affrontati in modo esplicito spicca di certo la scuola. Vero è che negli ultimi anni gli aspetti

riguardanti l'istruzione con lingua di insegnamento slovena a Trieste e Gorizia e relative province nonché l'insegnamento bilingue sloveno-italiano a San Pietro al Natisone, in provincia di Udine, sono stati oggetto di un gran lavoro scientifico e di ricerca. Ciononostante, non riusciamo purtroppo a sottrarci alla sensazione che gli sforzi profusi non abbiano (ancora) dato i risultati auspicati. È dunque evidente che in futuro sarà da rivedere l'approccio sinora adottato nell'affrontare l'intero settore, affinché le analisi messe in campo siano in grado di intercettare gli effettivi bisogni di tutti i soggetti coinvolti nei processi di apprendimento, e anche per riuscire a tradurre in prassi i risultati delle ricerche e delle azioni di pianificazione consapevole e informata.

I tempi a venire imporranno a tutti – a noi come singoli individui ma non solo, anche agli istituti di ricerca, alle istituzioni politiche e alle comunità intere – di porci di fronte alla questione della lingua (e a numerosi altri temi di interesse sociale) in termini diversi rispetto al passato. È altamente probabile che, a breve, i processi di raccolta e analisi dati saranno facilitati e migliorati dal ricorso agli strumenti di intelligenza artificiale. A noi rimarrà l'entusiasmo con cui affrontare gli argomenti più ostici, oltre all'imperativo etico di non tenere chiuse nei cassetti le risultanze del nostro lavoro, ma di metterle a buon uso a beneficio della comunità.

Matejka Grgič

curatrice

The monograph *The Slovene Language in Italy* is being published on the occasion of the 50th anniversary of the Slovene Research Institute (SLORI) in Trieste. The contributions collected were written by researchers who collaborate with SLORI in various roles – mostly as members of the SLORI-jezik group, which is celebrating its 5th anniversary this year. Several of us are (also) employed at other institutions: these various forms of collaboration and cross-border interactions/exchanges have resulted in among other things joint publications with the Faculty of Arts in Ljubljana, where I, the editor of this book, am employed.

The purpose of this publication is to present the current status of Slovene in Italy through the lens of various research approaches: from sociolinguistics to corpus linguistics, from demography to literary studies. The research that we present here took place from 2013 to 2023, and more intensively after 2019, when the SLORIjezik group was also formally established. Although the works published here cover a wide range of content, they represent only a portion of the extensive research and applied work currently taking place on the Slovene language in Italy. At the same time, the collected material draws attention to topics that will need to be addressed in the future.

The monograph can be roughly divided into three sections: social science, literary studies, and linguistics. Each of these indicates important epistemological shifts (indeed, complete changes of direction) that occurred during the transition from the 20th to the 21st century: neither the subject of research – language – nor the methods of work, nor even the goals are any longer the same as those formed after the independence of Slovenia and its accession to the European Union. Epochal changes in demography, technology and (especially) values have also impacted the Slovene community in Italy and its language variants. Research findings, expert recommendations and projects that were implemented in the community twenty or thirty years

ago have become almost obsolete overnight, and certainly dated. The intellectual potential required today for work in the field of language – especially in areas where it is more exposed to various (by no means only political) pressures – exceeds the financial, staffing and organizational resources of a single institution. Work with and for language requires a systemic approach, innovative methods and a bold vision.

The works collected here serve to summarize the path that has been taken so far, as they come from the work, experience and knowledge of the first generations of SLORI researchers active in the last decades of the 20th century, while at the same time pointing out the (inevitable?) limitation of everything that is created by the human mind, and indicate new challenges and unresolved dilemmas. Sociolinguistics, for example, has long emphasized the role played by decision-making elites in everything to do with language; but from the contributions collected here, we can easily understand that even positive changes at the level of institutional language policies cannot by themselves ensure the consistent use of the language in the community. Literary studies explores the complex, even ambivalent bond between language and literature, but it would be illusory to expect that the attitude taken by writers can simply be mapped onto the entire community. New methods of researching the language system and usage allow us to work with large amounts of data, but the question of the actual impact of the collected and selected corpus sources (e.g. media, public posts) on the language community remains open.

The absence of some topics not represented in this monograph seems particularly significant. Unfortunately, some were dropped for purely organizational reasons: in the whirlwind of other tasks, obligations and deadlines, submitting another research article in a relatively short period of time is sometimes too heavy a burden.

Among the areas that are not explicitly discussed in this collection, education certainly stands out. In recent years, a great deal of research and professional work has been devoted to topics relating to education in the Slovene language in the Trieste and Gorizia areas, as well as bilingual Slovene-Italian classes in San Pietro in the province of Udine. Unfortunately, we cannot avoid the feeling that all this effort has not (yet) yielded the desired results. The future will clearly require a different approach to the entire field, so that the analyzes will detect the actual needs of all participants in the educational pedagogical process, and the results of research and expert planning will be transferred into practice.

The time ahead will require all of us – individuals as well as research institutions, political institutions and the entire community – to approach language issues (as well as many other socially relevant topics) differently from before. The processes of data collection and analysis will likely soon be facilitated and improved by artificial intelligence tools. We will retain the enthusiasm with which we tackle challenging content and the ethical obligation not to keep the results of our work in desk drawers, but to use them for the benefit of the community.

Matejka Grgič

Editor

Demografska podoba slovenske skupnosti v Italiji

Devan Jagodic

Izvleček

V prispevku obravnavam sodobno demografsko podobo slovenske skupnosti v Italiji, kakršna se razodeva skozi prizmo zbranih empiričnih podatkov. Analiza temelji na izsledkih javnomnenjske raziskave, na katero je odgovarjal statistično reprezentativen vzorec polnoletnih prebivalcev in prebivalk območja, na katerem se po Zakonu št. 38 iz leta 2001 izvajajo varstvena določila za slovensko manjšino. Raziskava prinaša poglobljen vpogled v narodnostno in jezikovno strukturo obravnavanega prebivalstva, posebej njegovega slovenskega dela. V prispevku skušam avtor poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: 1) kolikšno je ocenjeno število pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji in 2) kako se ti tipološko razvrščajo glede na različno intenzivne vezi s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom. Slovenska skupnost v Italiji je namreč razčlenjena družbena entiteta, ki jo sestavlja konglomerat različnih jezikovnih in identitetnih situacijskih okoliščin, pri katerih je slovenski element bolj manj prisoten oz. se v večji ali manjši meri prepleta z italijanskim ali drugimi.

Ključne besede: manjšine, manjšinski jeziki, demografija, sociolingvistika, slovenska skupnost v Italiji

1 Uvod

Za strateško pomembna obmejna in večjezična območja je značilno, da obstajajo različne ocene o njihovi demografski podobi. Tako je tudi v italijanskem obmejnem pasu na stičišču z Republiko Slovenijo, kjer poleg slovenske živita še dve uradno priznani manjšini (furlanska in nemška), hkrati pa tudi druge etnične, jezikovne in verske skupine, ki so se v prostor naselile v različnih zgodovinskih trenutkih in živijo danes pretežno v mestnem okolju.

Vprašanje določanja številčnosti narodnih in jezikovnih skupin je pogosto oteženo zaradi splošne nedostopnosti kakovostnih podatkovnih virov, ki bi omogočali nepretrgano sledenje njihovem demografskemu razvoju in spremembam (Oblak Flander, 2008). V naglo spreminjajočem se sodobnem svetu postaja to preštevanje vse kompleksnejše, tudi zaradi rastoče fluidnosti družbenih procesov in identitet (Bauman, 2002), ki vodijo k vse bolj razčlenjenim, večdimenzionalnim in težko določljivim ter merljivim družbenim tvorbam. Vse to posebej velja za raziskovanje demografskega gibanja pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji, ki je že dalj časa predmet strokovne in tudi politične razprave (Sussi, 1998; Jagodic, 2017).

Opredelitev števila Slovencev in Slovenk v Italiji je od nekdaj problematičen proces. Že pri t. i. ljudskih štetjih v prejšnjem stoletju so se uporabljali različni kriteriji za opredeljevanje slovenskega prebivalstva, kar je vodilo do različnih rezultatov, večkrat dokaj vprašljivih.¹ Slovenska skupnost teh rezultatov ni nikoli priznala, v vsem času po drugi svetovni vojni pa se je tudi krčevito upirala kakršnemukoli preštevanju. Uradna utemeljitev te drže je slonela na dveh stebrih: 1) na prepričanju, da bi se ta podatek uporabljal v škodo in ne v prid manjšini; 2) na dejstvu, da do sprejetja Zakona št. 38 leta 2001 skupnost ni razpolagala z ustrežno varstveno zakonodajo, odsotnost pravne podlage pa bi

1 V popisu, ki ga je Avstro-Ogrska izvedla leta 1910, so npr. spraševali po občevalnem jeziku in ugotovili, da je na območju današnje avtohtone naselitve slovenske manjšine takrat živelo okrog 120.000 Slovencev in Slovenk. Drugače so ravnali ob italijanskem popisu leta 1921, ko so uporabili kriterij materne jezika, naštetu število slovenskih prebivalcev in prebivalk pa je po presoji stroke v obeh primerih bistveno nižje od takratnega dejanskega stanja. Še spornejši je bil izid kasnejših popisov v letih 1961 in 1971, ki sta potekala izključno v tržaški pokrajini. Pri prvem je bil kriterij pripadnosti manjšini jezik sporazumevanja v družini, kar je dejansko pomenilo, da so bili vsi Slovenci in Slovenke, ki so za družinski jezik navedli italijanščino (npr. v mešanih zakonih), obravnavani kot Italijani oziroma Italijanke, ne glede na to, ali so se čutili (tudi) pripadniki ali pripadnice slovenske skupnosti. Pri popisu leta 1971 pa je bil izbran kriterij »pripadnosti jezikovni skupini«, čeprav je bilo jasno, da generacija, ki pod fašizmom ni imela možnosti izobraževanja v slovenskem jeziku, ni mogla graditi na jeziku kot stebru svoje identitete (Stranj, 1999: 314).

zaradi političnega pritiska in diskriminacije lahko pripeljala do popačene slike stanja (Brezigar, 2004).

Ob pomanjkanju zanesljivih podatkovnih virov je vprašanje določanja številčnosti manjšine s časom postajalo še bolj kompleksno. Italija že vsaj pol stoletja pri popisu prebivalstva ne zbira več informacij o narodni pripadnosti, jeziku in veroizpovedi; pri določanju števila tu živčih Slovencev in Slovenk se lahko zato opiramo le na ocene različnih avtorjev in raziskovalnih institucij. Primerjava med ocenami kaže na to, da se je slovenski živelj v prejšnjem stoletju izrazito skrčil,² kar gre pripisati različnim vzrokom.³ Res pa je, da te ocene med seboj večinoma niso primerljive, saj se lahko močno razlikujejo po vzorcih, metodologiji, predvsem pa po izbranih kriterijih opredeljevanja. To nazorno nakazuje tudi javnomnenjska anketa Swg-SLORI iz leta 1985,⁴ po kateri se ocenjena številčnost manjšine zelo razlikuje glede na to, ali kot merilo izberemo narodnostno samoopredelitev (40.000 izjavljenih Slovencev in Slovenk), razumevanje slovenskega jezika (63.000 govorcev in govork slovenščine vsaj na pasivni ravni) ali pa jezikovno poreklo (100.000 prebivalcev in prebivalc z vsaj enim slovensko govorečim staršem) (Swg-SLORI, 1986).

Pregled uradnih popisov in ocen o številu pripadnikov in pripadnic slovenske manjšine v Italiji postavlja torej v ospredje vrsto dvomov v njihovo zanesljivost (Stranj, 1999; Zupančič, 2022). Tu ne gre le za večno (in še vedno aktualno) vprašanje napihovanja in ponarejanja raziskovalnih podatkov

- 2 Lavo Čermelj je leta 1958 ocenil, da je na celotnem obmejnem območju živelo približno 125.000 Slovencev in Slovenk (65.000 na Tržaškem, 20.000 na Goriškem in 40.000 na Videmskem), vse poznejše ocene pa navajajo precej nižje številke. Giorgio Valussi je leta 1974 npr. preštel le 52.174 pripadnikov manjšine, v devetdesetih letih pa so slovensko prisotnost v deželi Furlaniji - Julijski krajini ocenili še Pavel Stranj leta 1992 s 96.000 pripadniki, Pier Francesco Bellinello (1996) s 46.882 pripadniki in italijansko ministrstvo za notranje zadeve (1996) z 61.000 pripadniki (prim. Sussi, 1998). Negativni demografski trend naj bi se nadaljeval tudi v novem tisočletju, ko naj bi po Milanu Bufonu skupnost štela približno 50.000 duš, in sicer 30.000 na Tržaškem ter preostalih 20.000 dokaj enakomerno porazdeljenih med goriškim in videmskim predelom poselitvenega območja (Bufon, 2011).
- 3 Med temi velja izpostaviti: denacionalizacijsko politiko fašističnega režima v predvojnem in vojnem obdobju; poveljno emigracijo dela slovenskega prebivalstva v druge občine, regije, države in celine; urbanistične posege v prostor, ki so spodbujali naseljevanje italijanskega prebivalstva z območij nekdanje Jugoslavije (ob slovenskih zaselkih so nastala t. i. »begunska naselja«); negativne demografske trende, posebej od sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je začelo naglo upadati predvsem tržaško prebivalstvo; urbanizacijo, terciarizacijo in druge učinke modernizacije sodobne družbe, ki so prispevali k asimilaciji dela manjšinskega prebivalstva v večinsko okolje.
- 4 To raziskavo izrecno navajam tudi zato, ker se metodološko precej približuje javnomnenjski anketi, ki bo predmet pričujočega prispevka in bo podrobneje predstavljena v nadaljevanju.

v politične namene, temveč tudi za uporabo nekoliko togih in okostenelih metodoloških pristopov, ki ne ustrezajo več izzivom naglo spreminjajoče se sodobne družbe.

2 Razkrajanje etnično-jezikovnih meja kot temeljni izziv pri raziskovanju sodobnega demografskega gibanja slovenske skupnosti v Italiji

Do nastopa družbene modernizacije je bilo etnično opredeljevanje Slovencev in Slovenk v Italiji enostavnejše kot danes, saj se je v glavnem enačilo s prostorskim ali jezikovnim opredeljevanjem (Bufon, 2004). Spremembe, ki jih je s seboj prinesla modernizacija, posebej ob razmahu terciarnih dejavnosti v obdobju po drugi svetovni vojni, so povzročile problematizacijo tega vprašanja, saj sta bila manjšinski skupnosti v mnogih primerih odzeta dva temeljna opredeliteljena atributa: prostor (ob vse večji funkcionalni povezanosti med »italijanskim mestom« in »slovenskim podeželjem« se je nekdanj trdno zakoreninjen koncept »etničnega ozemlja« postopoma razblinil) in jezik (v povojnem času je bila slovenščina vse bolj izpodrinjena iz javne prakse, kar je privedlo do diglosije). Modernizacija družbene strukture je slovenski živelj vse tesneje povezovala s širšim družbenim kontekstom, kar je imelo za posledico zmanjševanje razdalje z večinsko skupino (Bufon, 2004). S kasnejšo globalizacijo in vse večjim prodorom mainstream kulture se je ta razdalja še dodatno skrčila: zlasti mlade generacije se od večinskih vrstnikov in vrstnic dejansko razlikujejo le še po jeziku, predhodni elementi diferenciacije pa so polagoma izpuhteli (Brezigar, 2017).

Drugi pomemben dejavnik pospeševanja medetničnih in medjezikovnih prepletanj so evropski integracijski procesi. Vstop Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 je s seboj prinesel številne posledice socioloških in psiholoških razsežnosti, med temi tudi izboljšanje odnosov med slovensko manjšino in italijansko večino v Furlaniji - Julijski krajini, ki se danes razvijajo v znamenju dokaj mirnega in sproščenege sobivanja. Takrat se je med večinskim prebivalstvom začelo tudi stopnjevat zanimanje za slovenski jezik in kulturo, o čemer pričata predvsem porast vpisovanja otrok iz italijanskih družin v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom (Bogatec, Bufon, 1996; Bogatec, 2022) in naraščajoče število tečajev slovenščine za odrasle (Jagodica, Čok, 2013). Za razliko od preteklosti se v nekdanj homogeni slovenski okolja (vrtci in šole s slovenskim učnim jezikom, kulturna in športna društva) danes redno vključujejo tudi pripadniki in pripadnice italijanske večine, kar po eni strani prispeva

k demografski krepitvi ključnih manjšinskih družbenih dejavnikov, po drugi pa razkraja tradicionalno narodnostno-jezikovno podobo skupnosti, ki postaja čedalje kompleksnejša in težje določljiva.

Na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji smo tako priča nastajanju novih okolij kulturnega in jezikovnega stikanja, kjer se intenzivnost odnosov med večino in manjšino stopnjuje, tradicionalne posebnosti obeh skupin pa rahljajo ter medsebojno kontaminirajo. Tipičen primer teh prepletanj so mešane zveze ali zakoni, nekoč prisotni le v urbanih središčih, danes pa močno razširjeni tudi v okoliških naseljih, torej tam, kjer je slovenska skupnost najbolj kompaktno naseljena (Bufon, 2011). Nekdanjim trdnim in fiksnim identitetam se pridružujejo sestavljene oblike večplastnih ali hibridnih identitet (Pertot, 2007), kjer si slovenski element deli prostor z italijanskim in/ali drugim. Razsežnosti slovenstva so namreč bistveno bolj fluidne v primerjavi s preteklostjo: ljudje se vse bolj osvobajajo vnaprej danih struktur – vključno s slovenskim jezikom in identiteto, ki ju je marsikdo »podedoval« od družinskih prednikov. Njihove biografije v čedalje večji meri temeljijo na svobodnih izbi-rah, tudi med različnimi jezikovnimi in identitetnimi opcijami, ki jih imajo na voljo (Pertot, 2014).

Vse tesnejše prepletanje dveh (ali več) jezikov, kultur in identitet – tudi v ožjem družbenem jedru manjšine – so procesi, ki odpirajo nove razsežnosti pri analizi demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji, hkrati pa uvajajo nove metodološke zadrege pri določanju njihove numerične konsistence. Tradicionalne vezi s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom (narodnostna samoopredelitev, znanje in raba slovenščine, šolanje v manjšinskem jeziku, participacija v slovenskih društvih in organizacijah ipd.) pridobivajo danes nove oblike in razsežnosti, pogosto ob tesnem prepletanju z italijanskim ali drugim neslovenskim elementom. Kriterijev pripadnosti slovenski skupnosti je torej lahko več; v dobri meri se med sabo prekrivajo (primer samoopredeljenih Slovencev in Slovenk, ki redno uporabljajo slovenščino v družini in dejavno sodelujejo v slovenskih društvih), a ne vedno oz. ne popolnoma (primer suverenih govorcev in govork slovenščine, ki se nimajo za Slovence oziroma Slovenke; oseb slovenskega družinskega porekla, ki slovenščine danes ne govorijo; članov in članic neslovenskih družin, ki so se slovenskemu jeziku in kulturi približali do take mere, da so danes povsem vključeni v manjšinsko družbeno okolje). Rezultat vseh teh možnih kombinacij je pravi mozaik identitetnih in jezikovnih situacijskih okoliščin, ki jih lahko bolj ali manj upravičeno uvrščamo v družbeno strukturo slovenske skupnosti v Italiji.

Za lažje razumevanje kompleksnih družbenih tvorb si pri družboslovnem raziskovanju lahko pomagamo z razvrščanjem množičnih situacijskih primerov v čim bolj homogene skupine – z uporabo kategorizacij, taksonomij in tipologij. V ta proces se npr. uvršča poskus oblikovanja tipologije slovenske manjšine, ki ga je raziskovalka Sara Brezigar priredila na podlagi koncentričnega modela etnično-jezikovnih manjšin Jørgena Kühla (Brezigar, 2004). V skladu s tem modelom naj bi manjšino sestavljale različno intenzivne stopnje pripadnosti, ki jih avtorica ponazarja s tremi koncentričnimi krogi:

1. Trdo jedro manjšine: sestavljajo ga osebe, ki se imajo za Slovence oziroma Slovenke, uporabljajo slovenščino v domačem okolju, si delijo slovenske vrednote in slovensko kulturo, se udeležujejo slovenskih kulturnih prireditvev in praznikov itd.
2. Vmesni pas: sestavljajo ga osebe, za katere slovenščina ni nujno (edini) jezik, ki ga uporabljajo doma. Četudi v domačem okolju uporabljajo (tudi) italijanščino, je zanje značilno, da sebe vidijo kot Slovence oziroma Slovenke.⁵
3. Zunanji pas: sestavljajo ga osebe, ki ne poznajo slovenskega jezika, vendar otroke vključujejo v slovenske vzgojno-izobraževalne ustanove, v slovenska kulturna in športna društva ter sodelujejo v družbenem življenju manjšinske skupnosti.

Vsi trije krogi so po avtoričinem mnenju sestavni del manjšine, čeprav se pri drugem in tretjem že pojavlja kreolizacija, tj. nastajanje mešanih ali hibridnih kultur. Je pa model koncentričnih krogov dinamično zasnovan, saj manjšinsko skupnost razume kot skupek različno intenzivnih stopenj pripadnosti, ki se skupnosti približujejo ali se od nje oddaljujejo.

Predstavljena tipologija je zanimiv teoretski konstrukt, ki ga bomo v sklepnem delu prispevka podvrgli empiričnemu preverjanju. S pomočjo zbranih podatkov bomo namreč ugotavljali, ali je predlagani model res uporaben za analizo sodobne demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji. Zanima nas predvsem to, ali je manjšinsko družbeno tkivo res mogoče strniti v tri

5 Za povojno obdobje je bil značilen zadržan ali celo negativen odnos do ljudi, ki so se nahajali v drugem krogu, torej v vmesnem pasu, in ki jih je skupnost večkrat dojemala kot izdajalce (Brezigar, 2004). Ta zadržanost se je s časom relativno ublažila, tudi kot posledica postopnega spreminjanja narodnostnega in jezikovnega sestava šolajoče se populacije v vzgojno-izobraževalnih ustanovah s slovenskim učnim jezikom, ki jo danes obiskuje vse večje število otrok iz mešanih zakonov in povsem italijanskih družin. V vrtincu evropskih integracijskih procesov so v ospredje stopali koncepti večkulturnosti in večjezičnosti, slovenska šola pa je tako postala zanimiva za širšo javnost in začel se je krepiti predvsem zunanji pas modela koncentričnega kroga (Brezigar, Verša, 2023).

glavne koncentrične kroge ali pa empirična evidenca narekuje izbiro drugačnih razvrstitev.

3 Raziskava

3.1 Cilji, metodologija in anketni vzorec

V nadaljevanju bomo na podlagi analize zbranih kvantitativnih podatkov skušali poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: 1) kolikšno je danes ocenjeno število pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji in 2) kako se ti razvrščajo glede na različne oblike in stopnje povezanosti s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom.

Podatke bomo črpali iz javnomnenjske raziskave, ki jo je Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) izvajal pozimi v letih 2021 in 2022 v tesnem sodelovanju s specializirano agencijo Swg.⁶ Na anketo je odgovarjalo 2.500 polnoletnih prebivalcev in prebivalk območja 32 občin iz videmske, goriške in tržaške pokrajine, v katerih se po Zakonu št. 38 z dne 23. februarja 2001 (Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini – Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli Venezia Giulia) izvajajo varstvena določila za slovensko skupnost v Italiji (slika 1).⁷ Gre za obmejno in večkulturno območje, v katerem slovenski (manjšinski) element tesno sobiva z drugimi, posebej z italijanskim, ki predstavlja veliko večino tu živečega življa. Vzorec je reprezentativen po spolu, starosti in teritorialni porazdelitvi obravnavanega prebivalstva, kar omogoča posplošitev izsledkov raziskave na celotno referenčno populacijo.

Prostor slovenske poselitve v Italiji, ki je bil zajet v raziskavo, je sestavljen iz dveh glavnih delov: severnega, goratega in redko naseljenega obmejnega

6 SLORI je izdelal strukturirani anketni vprašalnik in opravil statistično obdelavo podatkov, Swg pa je poskrbel za anketiranje prebivalstva ob kombinirani uporabi telefonskih (CATI) in računalniško podprtih intervjujev (CAWI).

7 To območje, ki ga določa Uredba predsednika republike z dne 12. septembra 2007, zajema občine Devin - Nabrežina, Dolina, Milje, Repentabor, Trst in Zgonik na Tržaškem, občine Doberdob, Gorica, Krmin, Ronke, Sovodnje ob Soči, Števerjan, Tržič in Zagraj na Goriškem ter občine Ahten, Bardo, Čedad, Dreka, Fojda, Grmek, Naborjet - Ovčja vas, Neme, Podbonesec, Praprotno, Rezija, Sovodnje, Srednje, Sv. Lenart, Špeter, Tavorjana, Tipana in Trbiž na Videmskem. Geografska razsežnost območja, kjer je slovenska skupnost tradicionalno prisotna, je v resnici širša od tu obravnavane. Različni avtorji in viri vključujejo v območje avtohtone poselitve tudi nekatere druge občine na Goriškem in Videmskem, ki pa niso vključene v območje Zakona št. 38/2001 in jih zato nismo zajeli v raziskavo.

območja v videmski pokrajini, kjer ni večjih urbanih središč, ter južnega, močno urbaniziranega in poseljenega dela, kjer se nahajata najmočnejši mestni jedri slovenskega prebivalstva, Gorica in predvsem Trst. Statistična teža treh pokrajin v anketnem vzorcu je posledično dokaj neuravnotežena, saj je bilo v raziskavo vključenih 65,8 % respondentov in respondentk iz tržaške pokrajine, 24,7 % iz goriške in le 9,5 % iz videmske. Tržaška pokrajina, z mestom Trst vred, po številu prebivalstva namreč daleč presega goriško in zlasti videmsko območje izvajanja Zakona št. 38/2001, ki med drugim vključujeta le manjši del občin posamezne pokrajine.

Slika 1: Območje izvajanja raziskave (v temni barvi).

3.2 Analiza podatkov in razprava

Raziskava prinaša analizo narodnostne in jezikovne strukture prebivalstva obravnavanega območja, posebej njegovega slovenskega dela. Pri analizi demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji smo upoštevali različne kriterije povezanosti oz. istovetenja anketiranih s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom. Za namene tega prispevka bomo v nadaljevanju podrobneje obravnavali naslednje: prvi/materni jezik,⁸ narodnostno-jezikovno

8 »Prvi« ali »materni« jezik smo v vprašalniku opredelili kot jezik, ki so ga respondenti usvojili v zgodnjem otroštvu (do 3. leta starosti). Možnih je bilo več odgovorov oz. več kombinacij, ob upoštevanju, da lahko nekdo v zgodnjem otroštvu usvoji več jezikov.

samoopredelitev,⁹ rabo slovenščine v družini,¹⁰ znanje slovenskega jezika,¹¹ znanje slovenščine pri starših in starih starših,¹² šolanje v slovenščini (pri anketiranih in njihovih otrocih),¹³ učenje slovenščine v odrasli dobi¹⁴ in udeležbo na slovenskih prireditvah.

3.2.1 *Ocena deleža »slovenskega« prebivalstva glede na upoštevane opredeljitvene kriterije*

Namen tega poglavja je prikazati pridobljene podatke o narodnostno-jezikovnem sestavu anketiranega prebivalstva z namenom opredeliti okvirni delež pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji. Preglednica 1 prinaša deleže anketiranih, ki so izrazili (bolj ali manj izrazito) povezanost s slovenskim jezikom, kulturo in/ali narodom glede na različne upoštevane kriterije.

Na zgornjih treh mestih v preglednici najdemo profile anketiranih, ki jih lahko uvrščamo med narodnostno in/ali jezikovno najbolj »ozaveščene« pripadnike in pripadnice skupnosti oz. najbolj dosledne govorce in govorke slovenskega jezika. Tako npr. ugotavljamo, da 4,3 % anketiranih v družini govori samo slovenski jezik, 5 % jih navaja slovenščino kot edini prvi/materni jezik, 5,9 % pa se jih opredeljuje izključno za Slovence oziroma Slovenko. Pri teh profilih je slovenski narodnostni in/ali jezikovni element povsem v ospredju, vpliv italijanskega ali drugih pa očitno dokaj marginalen.

-
- 9 Z vidika mednarodnopravne obravnave manjšinskih vprašanj je samoopredelitev temeljni dejavnik za določanje pripadnosti etničnim skupinam. Anketirani so odgovarjali na vprašanje, »kateri narodnostni in/ali jezikovni skupnosti čutite, da pripadate«. Tudi v tem primeru je bilo možnih več odgovorov oz. več kombinacij, saj se posamezniki lahko hkrati prepoznava v več skupinah.
- 10 Družina je temeljnega pomena za razvoj govornih navad, saj je to okolje, v katerem razvijamo prvi odnos do jezikov in v katerem preživljamo velik del svojega časa. Z izrazom jezik smo zajeli vse njegove socialne zvrsti – od knjižne in pogovorne pa vse do narečnih različic.
- 11 Znanja slovenščine v raziskavi nismo preverjali z jezikovnimi testi ali drugimi objektivnimi merili, temveč zgolj s samoocenjevanjem anketiranih. Zbrane podatke je treba zato jemati previdno.
- 12 Zbrani podatki o znanju slovenščine pri starših in starih starših temeljijo na ocenah anketiranih. Tudi v tem primeru je treba pridobljeno sliko zato jemati previdno.
- 13 Anketirane smo spraševali po morebitnem obiskovanju vzgojno-izobraževalnih ustanov s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem oz. s slovensko-italijanskim poukom v Špetru, sodelujoče starše (teh je bilo 1.581) pa tudi po morebitnem šolanju lastnih otrok v slovenskem jeziku.
- 14 Anketirane smo spraševali, ali so se v zadnjih desetih letih aktivno učili slovenski jezik tako v formalnih kot tudi v neformalnih izobraževalnih kontekstih.

Če zgornjim profilom »zavednejših« anketiranih prištejemo še posameznike in posameznice, pri katerih si slovenski jezikovni in/ali narodnostni element deli prostor z italijanskim ali drugim, opazamo, da deleži občutno naraščajo. 10,2 % je namreč vseh anketiranih, ki v družini govorijo »samo ali tudi« slovensko (skupina vključuje – poleg oseb, ki govorijo »samo« slovensko – tudi tiste, ki manjšinski jezik uporabljajo v kombinaciji z italijanščino ali drugimi neslovenskimi jeziki), 10,2 % se jih opredeljuje »samo ali tudi« za Slovence oziroma Slovenko in 13 % jih navaja »samo ali tudi« slovenščino kot prvi/materni jezik.

Deleži »slovenskega« prebivalstva so lahko precej drugačni tudi glede na upoštevano stopnjo znanja slovenskega jezika. Če med pripadnike in pripadnice manjšine namreč prištejemo le anketirane, ki ocenjujejo, da slovenščino govorijo dobro, je teh le 10,1 %; če pa v seštevku vključimo tudi delne govorce in govorke jezika, ki slovenščino obvladajo zgolj na osnovni ravni, se omenjeni delež dvigne na 17,1 %.

Načinov, oblik in intenzitet povezanosti s slovenskim jezikom, kulturo in/ali narodno identiteto je torej več. Iz preglednice razberemo tudi druge: 13 % anketiranih se je npr. šolalo v slovenskem jeziku, 16,8 % staršev je otroka/-e vpisalo v vrtec ali šolo s slovenskim učnim jezikom, 15 % anketiranih se je v zadnjih desetih letih učilo slovenščine, 14,4 % pa se redno (vsaj mesečno) udeležuje slovenskih kulturnih in/ali športnih prireditev.

Delež pripadnikov in pripadnic manjšine je najvišji, če upoštevamo zgolj kriterij jezikovnega porekla, torej znanja slovenščine pri prednikih anketiranih, ne glede na trenutno povezanost s slovenskim elementom, ki je lahko skromna ali sploh neobstoječa. Tako ugotavljamo, da ima krepka četrтина anketiranih na dnu preglednice (25,3 %) vsaj enega slovensko govorečega starša, skoraj tretjina (31,4 %) pa vsaj enega slovensko govorečega prednika (starša ali starega starša).

Preglednica 1: Oblike povezanosti anketiranih s slovenskim jezikovnim in/ali narodnostnim elementom

V družini govori samo slovensko	4,3 %
Navaja slovenščino kot edini prvi/materni jezik	5 %
Opredeljuje se samo za Slovence/-ko	5,9 %
Dobro govori slovenski jezik	10,1 %
Opredeljuje se »samo ali tudi« za Slovence/-ko	10,2 %
V družini govori »samo ali tudi« slovensko	10,2 %

Navaja »samo ali tudi« slovenščino kot prvi/materni jezik	13 %
Šolal/-a se je v slovenščini	13,2 %
Redno (vsaj mesečno) se udeležuje slovenskih prireditev	14,4 %
V zadnjih desetih letih se je učil/-a slovenščine	15 %
Vpisal/-a je otroka/-e v vrtec/šolo s slovenskim učnim jezikom	16,8 %
Slovenski jezik govori vsaj na osnovni ravni	17,1 %
Ima vsaj enega starša z dobrim ali osnovnim znanjem slovenščine	25,3 %
Ima vsaj enega prednika (starša ali starega starša) z dobrim ali osnovnim znanjem slovenščine	31,4 %

Iz povzetih podatkov izhaja, da se ocenjena demografska teža skupnosti lahko zelo razlikuje glede na upoštevani opredelitveni kriterij. Vsak posamezen kriterij namreč prispeva k razumevanju tega kompleksnega družbenega mozaika, ki mu pravimo »slovenska skupnost v Italiji«, sam po sebi pa ni dovolj reprezentativen, saj predstavlja le eno od možnih oblik povezanosti oz. istovetenja s slovenskim elementom. Upoštevati je treba tudi, kot že rečeno uvodoma, da se ti kriteriji med sabo ne vedno ali ne popolnoma prekrivajo, kar vodi do izrazite heterogenosti možnih jezikovnih in identitetnih kombinacij. Demografske teže slovenske manjšine zato ne moremo opredeliti enoznačno, z eno samo številko, temveč jo lahko le prikažemo v razponu med najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic, pa čeprav je tudi določitev spodnje in zgornje meje lahko predmet razprave.

Bolj kot v opredelitvi numerične teže slovenske skupnosti v Italiji gre zato ključne izzive raziskovanja sodobne demografske podobe manjšine iskati v podrobni analizi mnogoterih oblik povezanosti ali istovetenja s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom oz. v prepoznavanju različnih pasov, stratumov ali plasti »slovenstva« znotraj tega demografskega razpona, ki jih lahko bolj ali manj upravičeno jemljemo za sestavni del manjšinskega družbenega tkiva. Samo na tak način bo sploh mogoče oceniti, kje se to družbeno tkivo »začne« in kje se »konča«, kar je osnovni pogoj za vsak poskus preštevanja njegovih sestavnih členov.

3.3 Tipološka členitev pripadnikov in pripadnic slovenske manjšine

Pridobljeno družbeno sliko »slovenskega« prebivalstva – tako kot izhaja iz posameznih upoštevanih opredelitvenih kriterijev – bomo sedaj podrobneje

analizirali s poskusom tipološke členitve pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti. Pri tem bomo izhajali iz teoretskega okvira koncentričnega modela etnično-jezikovnih manjšin Jørgena Kühla, ki ga je raziskovalka Sara Brezigar priredila za razmere slovenske skupnosti v Italiji. Zanimalo nas je, ali je manjšinsko družbeno tkivo res mogoče strniti v tri predlagane koncentrične kroge ali pa empirična evidenca narekuje izbiro drugačnih razvrstitev.

S t. i. klastersko analizo smo anketirane razvrstili v različne skupine (klastre) glede na značilnosti njihovih vezi s slovenskim jezikovnim in/ali narodnostnim elementom.¹⁵ Pri analizi smo upoštevali vse doslej obravnavane kriterije pripadnosti slovenski skupnosti, a tudi nekatere druge spremenljivke, ki jih je raziskava vzela v pretres (npr. jezik partnerja/-ke, raba slovenščine s prijatelji in v službi, bližina slovenskim in italijanskim kulturnim prvinam, obiskovanje Slovenije ipd.).

Rezultati klasterske analize potrjujejo smotrnost razvrščanja slovenske manjšine v tri glavne pasove ali koncentrične kroge, ki se med sabo razlikujejo po nekaterih značilnih potezah. V nadaljevanju bomo podrobneje orisali, kdo sestavlja omenjene skupine, kako se te med sabo razlikujejo in kolikšna je njihova relativna statistična teža.

1. Trdo jedro manjšine vključuje 5,9 % vseh anketiranih. To so posamezniki in posameznice z (vsaj delnim) slovenskim poreklom (97,7 % članov in članic te skupine ima vsaj enega slovensko govorečega starša ali starega starša), ki praviloma dobro obvladajo slovenski jezik (86,3 % suverenih govorcev in govork), ga v večini primerov (53,8 %) uporabljajo kot edini sporazumevalni jezik v družini in se večinoma istovetijo samo s slovensko skupnostjo (v 67,2 % primerih). Dve tretjini jih ima slovensko govorečega partnerja oziroma partnerico (67,2 %), kar pomeni, da gre po večini za homogeno slovenska partnerska in družinska okolja. Pogosti so sicer tudi primeri dvo- ali večkulturnih družin, v katerih pa ima slovenski element poglobljeno vlogo. Ta skupina se je skoraj v celoti šolala v slovenskem jeziku (94,7 %), vsi starši iz te skupine pa so tudi vpisali otroka/-e v slovenske vzgojno-izobraževalne ustanove (99,2 %). Gre, skratka, za narodnostno in jezikovno najbolj »zavéden« del manjšine, ki se tudi redno udeležuje

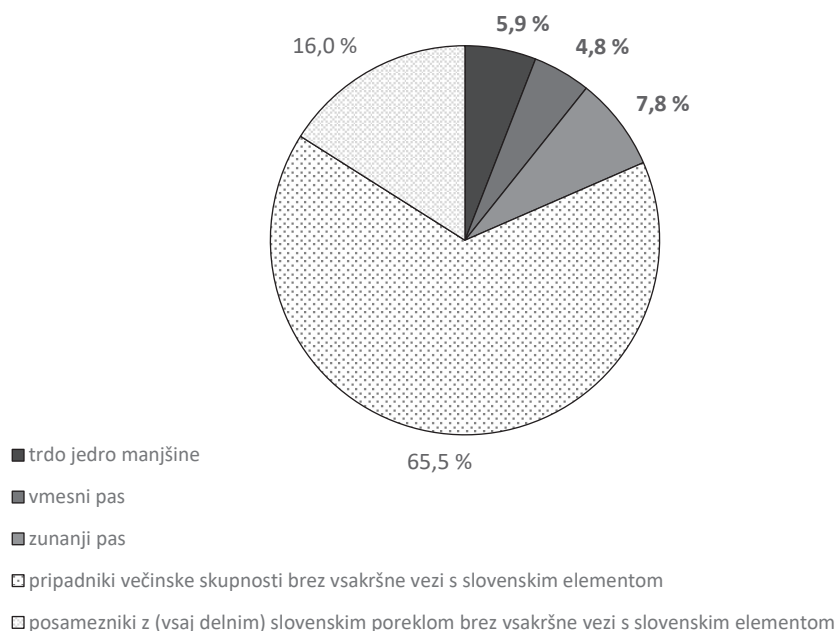
15 Klasterska analiza (angl. cluster analysis) je statistični postopek, s katerim raziskovalne enote (anketirane) razvrščamo v homogene skupine, in sicer tako, da so anketirani v skupinah med seboj čim bolj podobni in anketirani različnih skupin med seboj čim bolj različni. Razvrščanje je potekalo po nehierarhični metodi K_MEANS, ki je primerna za večje količine enot in pri kateri je treba vnaprej vnesti število skupin. Razvrščanje anketiranih v pet različnih homogenih skupin (gl. grafikon 1) se je izkazalo za najustreznejše.

slovenskih kulturnih prireditev (75,6 % vsaj enkrat mesečno), velika večina pa tudi zelo pogosto (vsaj mesečno) obiskuje bližnjo Republiko Slovenijo (87 %).

2. Vmesni pas vključuje 4,8 % anketiranih. Skoraj vsi člani in članice skupine (97,7 %) so (vsaj delnega) slovenskega porekla, saj imajo vsaj enega slovensko govorečega starša ali starega starša. Slovenščino večinoma obvladajo suvereno (79,2 % jih jezik govori dobro), saj se jih je tri četrtine (75,7 %) šolalo v tem jeziku. Nezanemarljiv delež (43,9 %) se tudi redno (vsaj mesečno) udeležuje slovenskih kulturnih prireditev, pa čeprav v manjši meri kot v trdem jedru. Glavna značilnost skupine pa je njena razpetost med manjšinsko in večinsko kulturo. Od najbolj »zavednega« delu manjšine se namreč razlikujejo po tem, da v družini poleg slovenščine v znatno večji meri uporabljajo tudi italijanščino ali drug jezik (51,9 %). Večina jih namreč ima neslovenskega partnerja oziroma partnerico, kar pomeni, da je v skupini veliko mešanih zvez. To seveda pomembno vpliva na sporazumevalne vzorce v družini, znotraj katerih si slovenščina deli prostor z italijanščino in/ali drugim jezikom, ne nujno v enakopravnem razmerju. Da je neslovenski element med pripadniki in pripadnicami vmesnega pasu v marsičem prevladujoč, kaže predvsem dejstvo, da velika večina otrok iz teh družin obiskuje (ali je obiskovala) neslovenske vzgojno-izobraževalne ustanove (le 7,4 % staršev je vpisalo vsaj enega otroka v slovenske vrtce ali šole). Pomemben delež vmesnega pasu (43,9 %) se istoveti tako s slovensko kot tudi z italijansko (ali drugo) skupnostjo, kar je značilnost sestavljenih ali večplastnih identitet.
3. Zunanji pas vključuje 7,8 % anketiranih. To so osebe različnega jezikovnega porekla, večinoma neslovenskega (60,8 %). Veliko jih je sicer tudi takih, ki imajo slovenske »korenine«, od staršev pa znanja manjšinskega jezika niso pridobili. Le desetina (10 %) jih namreč navaja (tudi) slovenščino kot materni jezik, še veliko manj (4,1 %) pa jo aktivno uporablja v družini. Pripadniki in pripadnice zunanjega pasu slovenščino obvladajo v skromni meri, v glavnem pasivno, saj se velika večina (88,3 %) ni šolala v tem jeziku. Malo (5,9 %) je tudi takih, ki se istovetijo (tudi) s slovensko skupnostjo, sploh pa skupina izraža znatno večjo bližino italijanskim kulturnim prvinam kot pa slovenskim. Gre, skratka, za pripadnike in pripadnice večinske skupnosti ali potomce in potomke nekdanjih (danes asimiliranih) slovenskih družin, ki pa se od preostalega (večinskega) prebivalstva razlikujejo po tem, da se aktivno zanimajo za slovenski jezik in slovensko kulturo. Zanimivo je, da se slovenščine praktično vsi učijo v odrasli dobi (98,2 %), večinoma na jezikovnih tečajih (63,2 %), veliko pa je

tudi takih, ki se redno udeležujejo prireditvev slovenske skupnosti (32,7 % vsaj mesečno, dodatnih 50,9 % pa vsaj nekajkrat letno). Dobra tretjina staršev iz te skupine (35 %) vpisuje otroke v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom, kar pomeni, da lahko manjšina v zunanjem pasu potencialno pridobiva nove govorce in govorke slovenskega jezika. Glede na relativno visok družbeno-ekonomski status te skupine (sestavljajo jo posamezniki in posameznice z nadpovprečnim dohodkom in stopnjo izobrazbe), lahko sklepamo, da predstavlja nekakšno razgledano elito, ki učenje slovenskega jezika in približevanje slovenskemu okolju dojema kot priložnost za širitev lastnih obzorij ali kot vračanje k jeziku in kulturi lastnih (slovenskih) prednikov. Odprtost in razgledanost te skupine lahko zato upravičeno jemljemo kot enega ključnih graditeljev dobrih medetničnih odnosov na obravnavanem območju.

Št. anketiranih = 2.207

Grafikon 1: Tipologija pripadnikov in pripadnic slovenske manjšine na podlagi klastrske analize

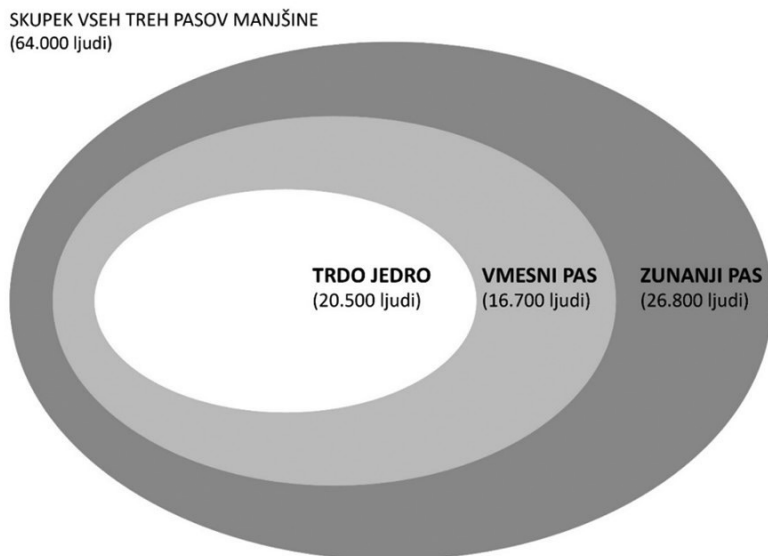
Zanimivo je tudi, kako klastrska analiza razvršča preostale anketirane, ki jih ne moremo obravnavati kot sestavni del manjšinske skupnosti, saj ocenjujemo, da je njihova stopnja povezanosti s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom preskromna. V tej večinski skupini (out-group) razlikujemo dve glavni skupini. Daleč najbolj številčno je skupina pripadnikov in pripadnic večinske skupnosti brez vsakršne povezanosti s slovenskim elementom, ki predstavljajo skoraj dve tretjini anketnega vzorca (65,5 %). Za razliko od te prve skupine, pri kateri slovenski jezik in kultura nimata nikakršne vloge ali vpliva, je v luči raziskovanja demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji veliko bolj zanimiva druga skupina, tj. prebivalci z (vsaj delnim) slovenskim poreklom, a brez vsakršne vezi s slovenskim elementom. V tem primeru gre za pripadnike in pripadnice asimiliranega dela manjšine, ki se kljub slovenskim »koreninam« (vsi imajo vsaj enega starša ali starega starša z vsaj osnovnim znanjem slovenščine) niso šolali v slovenščini, pa tudi ne ohranili ali razvili znanja v tem jeziku. V veliki večini primerov se opredeljujejo za Italijane oziroma Italijanke, nekateri za pripadnike ali pripadnice drugih skupnosti, nikakor pa ne slovenske. Skupina predstavlja kar 16 % anketnega vzorca, kar se precej približuje seštevku vseh treh družbenih pasov, ki jih uvrščamo v manjšinsko družbeno tkivo (18,5 %).

3.4 Ocena demografske teže slovenske skupnosti v Italiji na podlagi pridobljenih podatkov

S podatki, pridobljenimi s klastersko analizo, potrjujemo ustreznost razvrščanja pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji v tri glavne koncentrične kroge, ki se med sabo razlikujejo po nekaterih značilnih potezah. Uporabljena tipološka členitev je seveda le poenostavljena prisposodba manjšinske družbene strukture, ki je v resnici veliko bolj kompleksna in razčlenjena od tu predstavljene. Ugotavljali smo namreč, da to sestavlja konglomerat različnih jezikovnih in/ali identitetnih situacijskih okoliščin, v katerih se povezanost s slovenskim (in neslovenskim) elementom izraža na različne načine ter z različno intenzivnostjo. Je pa na podlagi pridobljenih deležev posameznih koncentričnih krogov vsaj mogoče oceniti, kako se demografski obseg manjšine spreminja glede na to, ali upoštevamo le njen narodnostno in/ali jezikovno najbolj ozaveščen del (trdo jedro) ali pa vanjo prištevamo tudi preostala dva pasova, kjer je slovenski element nekoliko manj profiliran.

Reprezentativnost anketnega vzorca po spolu, starosti in teritorialni porazdelitvi obravnavanega prebivalstva omogoča posplošitev izsledkov na celotno

referenčno populacijo. V času izvajanja raziskave (točneje dne 31. 12. 2021) je prebivalstvo 32 obmejnih občin, kjer se po Zakonu št. 38 iz leta 2001 izvajajo varstvena določila za slovensko manjšino, štele 348.893 ljudi. Če pridobljene deleže za vse tri družbene pasove manjšine apliciramo na celotno tu živeče prebivalstvo in jih tako pretvorimo v absolutne številke, bomo pridobili demografsko sliko skupnosti, ki je prikazana na sliki 2.

Slika 2: Ocenjena demografska teža slovenske skupnosti v Italiji po družbenih pasovih

Na sliki 2 je predstavljena demografska teža posameznih koncentričnih krogov, hkrati pa tudi njihov skupni seštevek. Trdo jedro manjšine zajema 5,9 % vseh anketiranih, kar v absolutnem merilu pomeni približno 20.500 prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja. Toliko enot naj bi štela manjšina, če se omejimo le na njen »zavednejši« krog pripadnikov in pripadnic – takih, ki praviloma dobro obvladajo slovenski jezik, ga uporabljajo kot edini sporazumevalni jezik v družini in se istovetijo samo s slovensko skupnostjo. Slika postane seveda drugačna, če v skupni izračun vključimo tudi vmesni pas (4,8 % vseh anketiranih), ki ga sestavljajo osebe iz dvo- ali večkulturnih družinskih okolij, v katerih slovenski element tesno sobiva z italijanskim in/ali drugim,

ne nujno v enakopravnem razmerju. Manjšina bi tako pridobila 16.700 dodatnih pripadnikov in pripadnic, kar pomeni, da bi štela približno 37.200 enot. Številčni obseg skupnosti pa bi strmo narasel zlasti, če bi v izračun vključili tudi zunanji pas, tj. širši krog pripadnikov in pripadnic večinske skupnosti ali asimiliranih slovenskih družin, ki se danes aktivno učijo slovenskega jezika in se v dobri meri tudi vključujejo v slovensko okolje. Ta skupina outsiderjev obsega namreč 7,8 % anketiranih, kar v absolutnem merilu pomeni približno 26.800 ljudi. Manjšina bi v tem primeru štela kar 64.000 enot, kar ocenjujemo kot maksimalno število njenih pripadnikov in pripadnic.

4 Sklepne ugotovitve

V prispevku sem na podlagi izsledkov anketne raziskave na statistično konsistentnem vzorcu prebivalstva, živečega na območju, kjer se izvajajo varstvena določila Zakona št. 38/2001 za slovensko skupnost v Italiji, skušal poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: 1) kolikšno je ocenjeno število Slovencev in Slovenk, živečih na obravnavanem območju, in (2) kako se pripadniki in pripadnice slovenske skupnosti razvrščajo glede na različno intenzivne vezi s slovenskim jezikom, kulturo ali narodno identiteto.

V prvem delu prispevka, ki je bil namenjen oceni deleža prebivalstva slovenske narodnosti in/ali jezika v sestavljenem vzorcu, so obravnavani različni kriteriji povezanosti anketiranih s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom (znanje slovenščine, rabo jezika v družini, šolanje v slovenskem jeziku, narodnostno samoopredelitev ipd.). Pridobljeni izsledki kažejo, da se demografska teža skupnosti lahko zelo razlikuje glede na upoštevani kriterij, ti kriteriji pa se med sabo ne vedno ali ne popolnoma prekrivajo, kar vodi do izrazite heterogenosti možnih jezikovnih in identitetnih kombinacij. Vsak upoštevan kriterij torej prispeva k razumevanju tega kompleksnega družbenega mozaika, ki mu pravimo »slovenska skupnost v Italiji«, sam po sebi pa ni dovolj izčrpen ali reprezentativen, saj predstavlja le eno od možnih vezi s slovenskim elementom. Slovenske manjšine zato ne moremo opredeliti z eno samo številko, temveč jo lahko le prikažemo v razponu med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic. Ta demografski razpon smo skušali podrobneje opredeliti v drugem delu prispevka, v katerem smo s pomočjo klastrske analize ugotavljali, kako se v manjšinskem družbenem tkivu razporejajo različni pasovi, ki se med sabo razlikujejo po obliki in/ali intenziteti povezanosti s slovenskim elementom.

V odgovor na drugo izhodiščno vprašanje raziskava potrjuje ustreznost predlagane tipološke členitve manjšine v tri glavne koncentrične kroge, ki jo ponuja koncentrični model etnično-jezikovnih manjšin. To so trdo jedro skupnosti (njen jezikovno in/ali narodnostno najbolj ozaveščen del, ki predstavlja približno tretjino celotnega manjšinskega družbenega telesa), vmesni pas (osebe iz dvo-ali večkulturnih družinskih okolij, v katerih si slovenščina deli prostor z italijanščino in/ali drugim jezikom, pogosto v podrejenem razmerju) in zunanji pas (najbolj številčna skupina, pretežno neslovenskega porekla, ki pa se zavestno in bolj ali manj motivirano približuje slovenskemu jeziku in kulturi). Prav ta zadnja skupina outsiderjev, ki naj bi štela 7,8 % prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja, se zdi za manjšino strateško najbolj zanimiva, saj gre za osebe, ki se dejavno vključujejo v slovensko družbeno okolje, kljub temu da se jezika šele učijo. Ob tem nezanemarljivem bazenu potencialnih novih govorcev in govork slovenščine pa smo z raziskavo zabeležili tudi znatno širši (dvakrat tolikšni: 16 %) bazen prebivalcev in prebivalk z (vsaj delnim) slovenskim poreklom, ki so danes izgubili vsak stik s slovenskim jezikom in kulturo. Narodnostna in jezikovna asimilacija je očitno na obravnavanem območju še povsem aktualen in razširjen družbeni pojav, ki bi si v prihodnje zaslužil raziskovalno poglobitev.

Šele na podlagi pridobljenih deležev posameznih koncentričnih krogov je bilo mogoče določiti razpon med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic manjšine. V odgovor na prvo izhodiščno vprašanje lahko torej ocenimo, da se demografska teža skupnosti giblje med 5,9 % in 18,5 % prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja, tj. med 20.500 in 64.000 enot. Numerični minimum odgovarja ocenjenemu številu pripadnikov in pripadnic trdega jedra manjšine, numerični maksimum pa seštevek vseh treh koncentričnih krogov: trdega jedra, vmesnega in zunanjega pasu.

Določanje demografske teže pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji, vključno z njihovim najvišjim in najnižjim možnim številom, je torej posledica metodoloških izbir, ki so vsaj delno arbitrarne. Z nadaljnjimi raziskavami bi veljalo npr. posebej preveriti, ali lahko zunanji pas res upravičeno obravnavamo kot sestavni del slovenske skupnosti v Italiji (glede na dejansko motiviranost teh posameznikov in posameznic za pridobitev ustreznega znanja slovenščine, na njihovo pripravljenost za rabo jezika v vsakodnevnih okoliščinah oz. na njihovo dejansko aktivno vključenost v slovensko družbeno okolje) ali pa bi zanj veljalo poiskati novo kolokacijo zunaj manjšinskega družbenega telesa. Podrobnejšo analizo bi si verjetno zaslužil tudi vmesni pas, saj smo v njem zasledili nezanemarljivo število individualnih ali družinskih primerov, kjer je slovenski element močno podrejen neslovenskemu.

Bibliografija

- BAUMAN Z. (2002), *Tekoča moderna (Liquid Modernity)*, Založba l*cf., Ljubljana.
- BOGATEC N. (2022), *Slovensko šolstvo v Italiji*, v D. Jagodic, M. Zago (ur.), *Večjezičnost in identitete v obmejnem prostoru: primer šole s slovenskim učnim jezikom v Romjanu*, Biblioteca della società aperta, Studi e ricerche 11, Edizioni Università di Trieste, Trst, 29–42.
- BOGATEC N., BUFON M. (1996), *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: vrtci in osnovne šole*, SLORI, Trst.
- BREZIGAR S. (2004), *Politike promocije manjšinskih jezikov: primer pridobivanja znanja na Tržaškem in Goriškem*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja, 44, 106–133.
- BREZIGAR S. (2017), *Slovenska skupnost v Italiji med preteklostjo in prihodnostjo*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 21–30.
- BREZIGAR S., VERŠA A. (2023), *Slovensko šolstvo v Italiji : včeraj, danes in jutri*, v A. Istenič in drugi (ur.), *Vzgoja in izobraževanje med preteklostjo in prihodnostjo/Upbringing and education between the past and the future*, Univerza na Primorskem, Koper.
- BUFON M. (2004), *Med teritorialnostjo in globalnostjo: sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika*, Univerza na Primorskem-Znanstveno-Raziskovalno središče-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.
- BUFON M. (2011), *Slovenci v Italiji: koliko, kje in kako*, raziskovalno poročilo.
- BUFON M. (2017), *Meje in obmejne skupnosti na Slovenskem*, Annales ZRS, Koper.
- JAGODIC D., ČOK Š. (ur.) (2013), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije - Julijske krajine/Fra lingua seconda e lingua straniera: insegnamento e apprendimento dello sloveno in età adulta nella fascia confinaria del Friuli Venezia Giulia*, Ciljno začasno združenje/Associazione temporanea di scopo »Jezik-Lingua«, SLORI, Trst/Trieste.
- JAGODIC D., KAUČIČ BAŠA M., DAPIT R. (2017), *Jezikovni položaj Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 67–88.
- JAGODIC D. (2019), *Znanje in raba slovenskega jezika med mladino v slovenskem zamejstvu v Italiji*, v S. Novak Lukanovič (ur.), *Jezikovni profil mladih v slovenskem zamejstvu*, INV-SZI-SNI Urbana Jarnika-SLORI, Ljubljana-Celovec-Trst, 67–120.
- KAUČIČ BAŠA M. (2004), *Ohranjanje slovenščine na Tržaškem in Goriškem: nekaj elementov za tezo o vzrokih opuščanja manjšinskih jezikov*, Slovenščina v šoli, 9, 3, 12–29.
- OBLAK FLANDER A. (2008), *Demogeografsko proučevanje narodnih in etničnih manjšin – primer italijanske narodne manjšine v Sloveniji*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja, 55, 50–76.
- PERTOT S. (2007), *V imenu očeta: medgeneracijski prenos slovenskega jezika in identitete po moški liniji*, v M. Košuta (ur.), *Živeti mejo*, Slavistično društvo Slovenije, Trst-Ljubljana, 255–266.

- PERTOT S. (2014), *Samo tostran zamišljene meje? Družbene predstave o narodnostni identiteti maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu*, v S. Pertot, M. Kosic (ur.), *Jeziki in identitete v precepu: Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji*, SLORI, Trst, 57–84.
- STRANJ P. (1999), *Slovensko prebivalstvo Furlanije – Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*, SLORI, Trst.
- SUSSI E. (1998), *Gli Sloveni*, v S. Pertot (ur.), *Minoranze linguistiche nella regione Friuli-Venezia Giulia: aspetti educativi e culturali*, IRRSAE FVG, Trst/Trieste, 19–34.
- SWG (1986), *Sondaggio d'opinione sugli sloveni nel Friuli Venezia Giulia. Rilevazione effettuata dal 5 al 18 dicembre 1985*, SWG, Trieste.
- ZUPANČIČ J. (2022), *Slovenske manjšine v sosednjih državah*, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.

Povzetek

V prispevku obravnavam sodobno demografsko podobo slovenske skupnosti v Italiji, kakršna se razodeva skozi prizmo zbranih empiričnih podatkov. Analiza temelji na izsledkih javnomnenjske raziskave, na katero je odgovarjal statistično reprezentativen vzorec polnoletnih prebivalcev in prebivalk območja, na katerem se po Zakonu št. 38 iz leta 2001 izvajajo varstvena določila za slovensko manjšino. Raziskava prinaša poglobljen vpogled v narodnostno in jezikovno strukturo obravnavanega prebivalstva, posebej njegovega slovenskega dela.

V prispevku skušam poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: (1) kolikšno je ocenjeno število pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji in (2) kako se ti tipološko razvrščajo glede na različno intenzivne vezi s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom. Slovenska skupnost v Italiji je namreč razčlenjena družbena entiteta, ki jo sestavlja konglomerat različnih jezikovnih in identitetnih situacijskih okoliščin, pri katerih je slovenski element bolj manj prisoten oz. se v večji ali manjši meri prepleta z italijanskim ali drugimi.

V prvem delu prispevka so obravnavani različni kriteriji povezanosti anketiranih prebivalk in prebivalcev s slovenskim elementom (znanje slovenščine, rabo jezika v družini, šolanje v slovenskem jeziku, narodnostno samoopredelitev ipd.). Iz pridobljenih podatkov izhaja, da se demografska teža skupnosti lahko zelo razlikuje glede na upoštevani kriterij, ti kriteriji pa se med sabo ne vedno ali ne popolnoma prekrivajo, kar vodi do izrazite heterogenosti možnih jezikovnih in identitetnih kombinacij. Vsak upoštevan kriterij torej prispeva k razumevanju kompleksnega družbenega mozaika, ki mu pravimo »slovenska

skupnost v Italiji», sam po sebi pa ni dovolj izčrpen ali reprezentativen, saj predstavlja le eno od možnih vezi s slovenskim elementom. Slovenske manjšine zato ne moremo opredeliti z eno samo številko, temveč jo lahko le prikažemo v razponu med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic.

Ta demografski razpon skušam podrobneje opredeliti v drugem delu prispevka, v katerem s pomočjo klastrske analize ugotavlja, kako se v manjšinskem družbenem tkivu razporejajo različni pasovi, ki se med sabo razlikujejo po obliki in/ali intenziteti povezanosti s slovenskim elementom. Raziskava potrjuje ustreznost predlagane tipološke členitve manjšine v tri glavne koncentrične kroge, ki jo ponuja koncentrični model etnično-jezikovnih manjšin Jørgena Kühla (Brezigar, 2004). To so trdo jedro skupnosti (njen jezikovno in/ali narodnostno najbolj ozaveščen del), vmesni pas (posamezniki in posameznice iz dvo- ali večkulturenih družinskih okolij, v katerih si slovenščina deli prostor z italijanščino in/ali drugim jezikom, pogosto v podrejenem razmerju) in zunanji pas (najbolj številčna skupina, pretežno neslovenskega porekla, ki pa se zavestno in bolj ali manj motivirano približuje slovenskemu jeziku in kulturi).

Šele na podlagi pridobljenih deležev posameznih koncentričnih krogov je mogoče določiti razpon med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic manjšine. V odgovor na prvo izhodiščno vprašanje torej ocenjujem, da se demografska teža skupnosti giblje med 5,9 % in 18,5 % prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja, tj. med 20.500 in 64.000 enot. Numerični minimum odgovarja ocenjenemu jedru manjšine, numerični maksimum pa seštevkju vseh treh koncentričnih krogov: trdega jedra ter vmesnega in zunanjega pasu.

Abstract: Il profilo demografico della comunità slovena in Italia

Nel presente contributo l'autore opera una disamina del profilo demografico della comunità slovena in Italia per come si presenta attraverso il prisma dei dati empirici raccolti. L'analisi trova fondamento nelle risultanze di un'indagine che ha visto coinvolto un campione statisticamente rappresentativo di uomini e donne maggiorenni residenti nel territorio in cui, ai sensi della legge 38/2001, trovano applicazione le norme di tutela della minoranza slovena. Ne deriva un'analisi approfondita della struttura del campione – e in particolare della componente slovena – in termini di nazionalità e lingua.

Nel presente contributo l'autore si propone di rispondere a due quesiti di fondo: (1) a quanto ammonta il numero stimato di cittadini e cittadine appartenenti alla comunità slovena in Italia e (2) come categorizzarli in base alla diversa intensità dei legami che intrattengono con l'elemento nazionale e/o linguistico sloveno. La comunità slovena in Italia si configura infatti come un'articolata entità sociale, formata da un conglomerato di svariate circostanze situazionali (linguistiche e identitarie) in cui si ha una presenza più o meno marcata dell'elemento sloveno ovvero, ribaltando la prospettiva, una maggiore o minore commistione con l'elemento italiano o altri ancora.

Nella prima parte del contributo l'autore prende in esame i vari criteri di connessione all'elemento sloveno così come riferiti dai cittadini e dalle cittadine del campione di indagine (es. conoscenza dello sloveno, uso della lingua nell'ambiente domestico, istruzione in lingua slovena, definizione di sé in senso nazionale e sim.). Dai dati acquisiti emerge che il peso demografico della comunità è soggetto a una forte variabilità a seconda del criterio scelto, laddove questi non sempre o non del tutto risultano sovrapponibili, da cui l'estrema eterogeneità delle possibili combinazioni linguistiche e identitarie. Ogni criterio di riferimento è dunque da intendersi come un tassello che contribuisce alla comprensione del complesso mosaico sociale da noi chiamato "comunità slovena in Italia", pur non essendo di per sé sufficientemente specifico né rappresentativo in quanto restituisce appena uno dei possibili punti di contatto con l'elemento sloveno. Da ciò deriva che la minoranza slovena non possa essere quantificata in modo univoco, ma solo entro una forbice compresa tra una stima minima e una stima massima del numero di esponenti.

È proprio tale intervallo demografico che l'autore cerca di definire con maggiore precisione nella seconda parte del contributo, dove con l'ausilio di un'analisi per cluster rileva che il tessuto sociale della minoranza è percorso da una serie di fasce che si differenziano tra loro per forma e/o intensità del legame con l'elemento sloveno. La ricerca va a confermare l'adeguatezza della suddivisione tipologica proposta per la minoranza, che la vede organizzata in tre cerchi concentrici principali, come da modello concentrico delle minoranze etnico-linguistiche elaborato da Jørgen Kühl (Brezigar, 2004). Nella fattispecie, si distinguono un nucleo centrale della comunità (ovvero la sua componente più consapevole sotto il profilo linguistico e/o nazionale), una fascia intermedia (formata da singoli individui provenienti da ambienti familiari bi- o multiculturali, in cui lo sloveno si divide con l'italiano e/o un'altra lingua, spesso in posizione subalterna) e, infine, una fascia esterna (il gruppo numericamente

più corposo e perlopiù di origini non slovene, ancorché in fase di consapevole e più o meno motivato avvicinamento alla lingua e cultura slovena).

L'autore è stato in grado di determinare la forbice tra stima minima e stima massima del numero di esponenti della minoranza solo una volta ottenute le percentuali dei singoli cerchi concentrici. In risposta al primo quesito di fondo ritiene dunque che il peso demografico della comunità slovena oscilli tra il 5,9% e il 18,5% della popolazione residente nell'area in esame ovvero, in termini assoluti, tra le 20.500 e le 64.000 unità – laddove il valore numerico minimo corrisponde al numero stimato di soggetti che ricadono nel nucleo centrale della comunità, mentre il valore numerico massimo deriva dalla somma dei soggetti compresi nei tre cerchi concentrici di cui sopra, ovvero nucleo centrale, fascia intermedia e fascia esterna.

Summary: A demographic profile of the Slovene community in Italy

The author looks at the contemporary demographic profile of the Slovene community in Italy, as revealed through the prism of collected empirical data. The analysis is based on the results of a public opinion survey carried out on a statistically representative sample of adult residents of the area where, according to Law no. 38 from 2001, protective provisions for the Slovene minority have been implemented. The study provides an in-depth insight into the ethnic and linguistic structure of the population in question, especially the Slovene part of it.

In this chapter, the author seeks answers to two fundamental questions: (1) what is the estimated number of members of the Slovene community in Italy and (2) how are they typologically classified based on the varying strength of ties with the Slovene ethnic and/or linguistic element. The Slovene community in Italy is a fragmented social entity consisting of a conglomeration of different situational circumstances affecting language and identity in which the Slovene element is present to varying degrees and may be intertwined to a greater or lesser extent with Italian or other elements.

In the first part of the article, the author examines different criteria relating to the connection of the interviewed residents with the Slovene element (knowledge of Slovene, use of the language in the family, instruction in the Slovene language, ethnic self-definition, etc.). The data obtained show that

the demographic weight of the community can vary greatly depending on the criterion taken into account, and these criteria do not always or completely overlap, which leads to a pronounced heterogeneity of possible language and identity combinations. Each criterion taken into account therefore contributes to an understanding of the complex social mosaic that we call the “Slovene community in Italy”, but in itself it is not sufficiently comprehensive or representative, as it represents only one of the many possible ties with the Slovene element. The Slovene minority cannot therefore be defined with a single number, but can only be shown to be in a range between the estimated lowest and highest possible number of members.

The author tries to define this demographic range in more detail in the second part of the chapter, in which, with the help of cluster analysis, he determines how different bands are distributed in the social fabric of the minority, which differ from each other in terms of the form and/or intensity of connection with the Slovene element. The analysis confirms the suitability of the proposed typological division of the minority into three main concentric circles as put forth by Jørgen Kühl's concentric model of ethnic-linguistic minorities (Brezigar, 2004). These are the hard core of the community (the most linguistically and/or ethnically conscious part of it), the intermediate ring (individuals from bi- or multicultural family backgrounds, in which Slovene shares space with Italian and/or another language, often in a subordinate relationship), and the outer ring (the most numerous group, predominantly of non-Slovene origin, but consciously motivated to some degree to accept the Slovene language and culture).

Only on the basis of the obtained shares of individual concentric circles was the author able to determine the range between the estimated minimum and maximum possible number of minority members. In response to the first initial question, he therefore estimates that the demographic weight of the community varies between 5.9% and 18.5% of the inhabitants of the area in question, i.e. between 20,500 and 64,000 people. The numerical minimum corresponds to the estimated number of members of the hard core of the minority, and the numerical maximum corresponds to the sum of the members of all three concentric circles: hard core, intermediate and outer rings.

O avtorju

Devan Jagodic je po izobrazbi družboslovec. Diplomiral je iz medkulturnih ved na Lepaslovni in filozofski fakulteti Univerze v Trstu, pozneje pa je na isti univerzi doktoriral iz sociologije. Za doktorsko disertacijo o čezmejni stanovaljski mobilnosti v slovensko-italijanskem obmejnem območju je leta 2012 prejel prvo nagrado na natečaju Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Od leta 2005 je zaposlen kot raziskovalec na Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI) v Trstu, kjer od leta 2012 opravlja tudi funkcijo direktorja.

Predmet njegovega znanstvenega raziskovanja so razvojni procesi na obmejnih in narodnostno mešanih območjih, sociolingvistični vidiki jezikovnih skupnosti v stiku in manjšinska vprašanja, s posebnim poudarkom na družbeni stvarnosti Slovencev in Slovenk v Italiji. Je avtor znanstvenih, strokovnih in preglednih člankov ter urednik publikacij v slovenščini, italijanščini in angleščini. Sodeluje pri številnih raziskovalnih projektih, z referati nastopa na mednarodnih in lokalnih konferencah, je pobudnik in organizator znanstvenih in strokovnih sestankov.

Jezikovna politika: kaj je in zakaj jo Slovenci in Slovenke v Italiji krvavo potrebujemo?

Sara Brezigar

Izvleček

V prispevku razmišljam o vzrokih, ki prispevajo k nezmožnosti slovenske skupnosti v Italiji, da trezno pristopi k oblikovanju (eksplicitne) politike za slovenski jezik. Med dejavniki, ki skupnost pri tem zavirajo, izpostavljam nerazumevanje, kaj je jezikovna politika in kaj pravzaprav zajema. S preučevanjem jezikovnega vplivanja in razlago ključnih konceptov (politika, jezikovna politika, jezikovno vladovanje) postavim tezo, da je treba k vprašanju jezikovne politike pristopiti zelo široko, kajti sodobno družbo označujeta kompleksnost delovanja in organiziranja. Zato je treba poleg ukrepov zajeti tudi strukture odločanja in povezovati različne ravni in segmente družbe, ki vplivajo na udejanjanje jezikovne politike. V drugem delu prispevka se posvetim vprašanju jezikovne politike za slovenščino v Italiji in ugotavljam, da trenutnega stanja ne moremo enačiti z odsotnostjo jezikovne politike, temveč s prisotnostjo implicitnih jezikovnih politik, ki so neustrezne in slabijo jezikovno skupnost. Zaključek je, da bi jih bilo treba zamenjati s smiselnimi ukrepi na jezikovnem področju, ki bi vodili v vzpostavitev sistema jezikovnega vladovanja.

Ključne besede: slovenska skupnost v Italiji, slovenski jezik, jezikovna politika, jezikovno vladovanje, Slovenci in Slovenke v Italiji

1 Uvod in izhodišča

Prvi primeri uporabe jezikovnih politik segajo v antiko in srednji vek, ko so oblasti uporabljale jezikovno politiko kot orodje za administrativno, kulturno in politično konsolidacijo (Mullen, Willi, 2023; Pavlenko, 2023). Jezikovno politiko bi v tem kontekstu najpreprosteje opisali kot skupek pravil o rabi jezika v javnem življenju. Te zgodnje oblike jezikovne politike so bile osredotočene predvsem na vzpostavitev prevladujočega jezika za uradno rabo, pogosto zato, da bi združili raznolike jezikovne skupnosti pod eno vladavino zaradi poenostavitve upravljanja in spodbujanja (kulturne) kohezije. Z latinščino se je v Rimskem cesarstvu poenostavilo upravljanje in krepila kulturna integracija (Mullen, Willi, 2023). Krščanstvo je z latinščino krepilo kohezivnost, podobno kot jo je islam z arabščino. V srednjeveški Evropi je prav tako dober primer jezikovne politike postopno uvajanje ljudskih jezikov poleg latinščine. Kasneje so evropske sile izvajale jezikovne politike v kolonijah, pogosto z vsiljevanjem svojih jezikov in marginalizacijo lokalnih (Clements, 2009; Dubreuil, 2013; Phillipson, 2006). Z nastopom modernih nacionalnih držav so se pojavile tudi politike za jezikovno unifikacijo (združitev) in spodbujanje nacionalne identitete, s čimer so posamezni ljudski jeziki pridobili status nacionalnega jezika (Pavlenko, 2023).

Te zgodnje oblike jezikovnih politik so postavile temelje za bolj sistematične pristope k jezikovni politiki in jezikovnemu načrtovanju, ki so se razvili v 20. stoletju. Ti pristopi odražajo kompleksno prepletenost jezika, družbene moči in družbene organizacije. V sredini 20. stoletja je razvoj jezikovnih politik zaznamovala potreba po soočanju z vprašanji nacionalne identitete in jezikovnih pravic v kontekstu dekolonizacije in globalizacije (Clements, 2009; Dubreuil, 2013; Phillipson, 2006). Vzpostavitev in širitev Evropske unije, naraščajoči tokovi migracij in vzpon angleščine kot globalne lingue france so še dodatno spodbudili zanimanje za jezikovne politike, kar je privedlo do preučevanja večjezičnosti, jezikovnih pravic manjšin in upravljanja jezikovne raznolikosti.

Pomemben mejnik pri preučevanju jezikovnih politik predstavlja Cooperjevo delo *Language Planning and Social Change* (1989), s katerim je avtor poskusil sistematično in celovito postaviti teoretične temelje za razumevanje jezikovnega načrtovanja in politik. Raziskovanje jezikovnih politik je od takrat preseglo zgolj preučevanje formalnih politik in je zajelo tudi neformalne prakse, ki vplivajo na vsakdanjo rabo jezika. Na hitro razvijajočem se področju so tako nastali številni novi pristopi in koncepti, ki se prepletajo in dopolnjujejo.

Vprašanje jezika, predvsem v povezavi z narodnostjo, je bilo ves čas v središču raziskovanja slovenske skupnosti v Italiji (Bogatec, Bufon, 1996, 1999; Čermelj, 1936; Dapit, 2003; Kaučič Baša, 1997), vendar je vprašanje jezikovne politike pridobilo težo predvsem na prehodu v novo tisočletje. K temu je pripomoglo več dejavnikov. Prvi sklop dejavnikov je bil napredek pri pravno-formalni ureditvi pravic v povezavi z manjšinskimi jeziki (Zakon št. 482) in še posebej pravno formalna ureditev zaščite slovenske manjšine v Italiji (Zakon št. 38 in kasneje Deželni zakon št. 26). V primeru slovenske manjšine v Italiji so omenjeni akti izboljšali položaj in perspektive rabe in razvoja slovenskega jezika v Italiji, pravno uredili njegov položaj v javnem življenju in opredelili možnosti za krepitev njegove rabe, predvsem v javnem življenju in v odnosu z oblastmi.

Pravno formalna ureditev zaščite slovenske skupnosti v Italiji je ustvarila tudi izzive in težave na jezikovnem področju. Slovenski jezik se je začel uporabljati v javnem življenju (npr. v stiku z upravnimi enotami), kjer se prej praviloma ni uporabljal. Zato so se pojavljale praktične zagate, ki so izhajale bodisi iz pomanjkanja oz. nepoznavanja ustreznega izrazoslovja bodisi iz njegove neustrežne rabe. Izzivi in težave so padli na plodna tla: raziskovalke in raziskovalci so se aktivno angažirali in začeli izpostavljati potrebo po oblikovanju eksplicitne jezikovne politike slovenske skupnosti v Italiji (Brezigar, 2004, 2007, 2013; Jagodic, Čok, 2013; Jagodic in drugi, 2017; Grgič, 2018, 2020; Grgič, Paclich, 2022), tj. politike, ki je eksplicitno opredeljena v (političnih) dokumentih in zakonodaji (prim. Shiffman, 1996, 2006).¹ Številna sodelovanja, pobude in projekti, med katerimi gre omeniti predvsem vzpostavitev delovne skupine SLORIjezik,² so s strokovnim znanjem podprli tako javne ustanove (šole, upravo) kot civilno družbo slovenske skupnosti v Italiji (primarne organizacije in društva). Pomembna pridobitev na področju jezikovnega načrtovanja je bila tudi ustanovitev Centralnega urada za slovenski jezik pri deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK) (Grgič, 2018; Grgič, Paclich, 2022), Slovenski raziskovalni inštitut pa je po naročilu dežele FJK pripravil tudi načrt za zasnovo in udejanjanje eksplicitne jezikovne politike za slovenski jezik (Brezigar in drugi, 2022). Kljub številnim dejavnostim in pobudam pa je vprašanje oblikovanja jezikovne politike slovenske skupnosti v Italiji zastalo, učinkovitih rezultatov ni bilo oz. so bili izjemno skromni in parcialni, večinoma povezani z ambicijo posamezne organizacije ali človeka, da na tem področju nekaj naredi.

1 V nasprotju z eksplicitno politiko lahko o implicitni jezikovni politiki sklepamo z opazovanjem in ugotavljanjem jezikovnih praks in navad.

2 Delovna skupina SLORIjezik nudi vrsto jezikovnih storitev skupnosti in njenim različnim akterjem.

V tem prispevku se bom osredotočila na dva dejavnika, ki po mojem mnenju prispevata k nezmožnosti slovenske skupnosti, da resno pristopi k vprašanju oblikovanja eksplicitne jezikovne politike. Prvi dejavnik je po mojem mnenju nerazumevanje, kaj sploh je jezikovna politika in kako širok spekter akterjev, dejavnosti in vidikov zajema. To nerazumevanje ključno prispeva k podcenjevanju pomembnosti jezikovne politike za manjšinsko jezikovno skupnost. Drugi dejavnik je napačna percepcija oz. predstava, kaj pomeni odsotnost eksplicitne jezikovne politike. V prispevku bom, izhajajoč iz zgodovinskega razvoja slovenske skupnosti in obstoječih podatkov, prikazala, da trenutnega stanja ne moremo enačiti z odsotnostjo jezikovne politike, temveč s prisotnostjo implicitnih jezikovnih politik, ki so neustrezne in ki slabijo slovensko jezikovno skupnost. Zato je ozaveščanje o obstoju implicitnih jezikovnih politik nujno, njihovo nadomeščanje z eksplicitnimi, ki so za skupnost bolj funkcionalne, pa neobhodno potrebno.

2 Teoretski okvir

2.1 Od politike do jezikovne politike

Z izrazom politika slovenimo tri različne angleške izraze, in sicer *polity*, *politics* in *policy*. Vsebinsko se ti izrazi med seboj pomembno razlikujejo. Ko govorimo o politiki kot *polity*, se osredotočamo na obliko ali strukturo vladanja in političnih institucij v neki družbi. Izraz se nanaša na organizacijo in razporeditev politične moči, delitev pristojnosti in delovanje političnih institucij, kot so zakonodajni, izvršni in sodni organi. Politika kot *polity* se torej osredotoča na formalne vidike vladanja in na to, kako je razporejena moč v določenem političnem sistemu (Goodin, Klingemann, 1996; Rhodes, 1997; Sartori, 1997).

Ko govorimo o politiki kot *politics* (Heywood, 2013), mislimo predvsem na politiko kot politično delovanje, ki zajema aktivnosti, procese in dinamike, s katerimi posamezniki ali skupine poskušajo pridobiti in izvajati moč ter vplivati na politiko kot *polity*. Zajema interakcije, strategije in taktike, ki jih uporabljajo politični akterji (npr. interesne skupine ali državljani) za sprejemanje odločitev o javnih zadevah.

Politika kot *policy* pa se nanaša na sklop odločitev, ukrepov in smernic, ki jih sprejemajo vlade, politične institucije in drugi (politični) akterji za reševanje specifičnih problemov in doseganje vnaprej opredeljenih ciljev v družbi. Ko

govorimo o tem, da sprejemamo neko politiko, govorimo praviloma o politiki v tem, tretjem pomenu. Zato imamo pri uporabi besedne zveze jezikovna politika v mislih praviloma politiko v tem, tretjem pomenu – torej politiko, ki se nanaša na odločitve in smernice, ki jih sprejemajo politične institucije in drugi (politični) akterji za krepitev (ali slabitev) položaja določenega jezika.

Vendar takšno razumevanje jezikovne politike ni ustrezno za čas hitrih družbenih in tehnoloških sprememb, kompleksnosti funkcioniranja sodobne družbe in številnih akterjev, ki pri tem interagirajo. Zato ne preseneča, da se je vzporedno z družbenimi spremembami tudi koncept jezikovne politike razvijal v smer, ki poleg klasičnega razumevanja politike kot *policy* vse pogosteje vključuje vidike tudi drugih pomenov besede politika, posebej pa *polity*, ki se nanaša na politične strukture.

2.2 Od jezikovne politike do jezikovnega vladovanja

Besedna zveza *jezikovna politika* je torej zgolj ena izmed številnih, s katerimi različni avtorji in avtorice poskušajo opisati načine vplivanja in spreminjanja odnosa/pristopa do jezika in vedenja na tem področju. V literaturi lahko tako zasledimo poleg besedne zveze *jezikovna politika* (Spolsky, 2004, 2021; Williams, 2012) tudi *jezikovno upravljanje* (Nekvapil, 2016; Nekvapil, Sherman, 2015; Spolsky, 2009), *jezikovno načrtovanje*, *jezikovni inženiring* ali *jezikovno vladovanje* (Williams, Walsh, 2018).

Najpogosteje se poleg izraza *jezikovna politika* uporablja izraz *jezikovno načrtovanje*, razlika med njima pa ni vedno jasna. Pri jezikovnem načrtovanju je praviloma večji poudarek na nadzoru in usmerjevalnem pristopu, ki posamezniku in posameznici pušča le malo svobode. Z besedno zvezo *jezikovna politika* pa pogosteje opisujemo skupek načel na področju jezikovne rabe, ki naj bi jim sledili tako posamezniki in posameznice kot tudi organizacije oz. ustanove (Shohamy, 2006: 49). Meja med njima je vse prej kot jasna, še posebej če upoštevamo, da med jezikovnimi politikami ločujemo eksplicitne in implicitne jezikovne politike: eksplicitne so tiste, ki so opredeljene v političnih dokumentih in zakonodaji, o implicitnih pa lahko sklepamo z opazovanjem in ugotavljanjem jezikovnih praks – kako se dejansko jezik uporablja. Tako Shiffman (1996, 2006) izpostavlja, da jezikovna politika ni zgolj eksplicitna, zapisana, uradna oz. vodena »od zgoraj navzdol«, temveč tudi implicitna, ne-napisana, prikrita, dejanska, »od spodaj navzgor«. Ob tem je pomembno poudariti, da implicitne politike ne vplivajo v manjši meri in manj dokončno na stanje na področju jezika, temveč je njihova teža oz. moč vplivanja popolnoma

primerljiva z bolj eksplicitnimi odločitvami jezikovnih politik (Shohamy, 2006; Brezigar, Grgič, 2024).

Razumevanje jezikovne politike kot skupka načel na področju jezikovne rabe je nadalje reduktivno, saj se jezikovne politike izvajajo v nekem kontekstu, ki nanje pomembno vpliva. Zato poleg besedne zveze *jezikovna politika* v literaturi srečujemo tudi poimenovanji *jezikovno upravljanje* (Nekvapil, 2016; Nekvapil, Sherman, 2015; Spolsky, 2009) in *vladovanje*: Marko in Medda-Windischer (2018) uporabljata besedno zvezo *vladovanje raznolikosti*, Walsh (2012) pa govori o jezikovnem vladovanju. Poimenovanje *jezikovno upravljanje* uporablja Spolsky (2009) pri razlagi tridimenzionalnega modela jezikovne politike, ki zajema jezikovne prakse, jezikovna prepričanja in jezikovno upravljanje. To slednje je torej precej podobno prvotnemu pomenu besedne zveze *jezikovno načrtovanje*. Jezikovno vladovanje pa zajema tako politične institucije kot tudi politične akterje, predvsem pa (infra)strukturo, ki sprejema in izvaja jezikovno politiko. Walsh (2012) argumentira, da bi bilo treba trenutni konceptualni okvir jezikovne politike razširiti tako, da bi zajel perspektive z razvijajočega se področja jezikovnega vladovanja (ang. language governance), saj se to področje osredotoča na raznovrstnost in večobraznost notranjega in zunanjega konteksta, v katerih se razvijajo in izvajajo jezikovne politike.

Izraz *vladovanje* (ang. *governance*) izvira iz latinskega izraza *gubernare*, ki pomeni 'usmerjati' ali 'voditi'. Uporabljali so ga za opisovanje dejanja ali načina upravljanja, usmerjanja ali vodenja skupine, organizacije, države ali naroda. Zgodovinsko gledano se je vladovanje nanašalo predvsem na dejavnosti in procese, ki so bili povezani z upravljanjem države ali naroda, vključno z vladnim oblikovanjem in izvajanjem politik. Sčasoma se je uporaba izraza znatno razširila na druga področja, tudi na jezikovno.

Vladovanje je v slovenščini relativno novo poimenovanje, rabo prevodov *vladanje* in *upravljanje* pa avtorji in avtorice (Boh, 2005; Lajh, 2006, v Štremfel, 2017) prevladujoče utemeljujejo s prisotnostjo/odsotnostjo vladnih akterjev pri oblikovanju in izvajanju javnih politik. Turnšek-Hančič, Červ in Bačlija (2013: 11) opredeljujejo razliko med termini *vladovanje*, *vladanje* in *upravljanje* takole: »[...] tako na pojmovni kot na izrazni ravni obstaja potreba po doslednem razločevanju med vladovanjem kot vodenjem in koordinacijo vseh akterjev v javnopolitičnem procesu, vladanjem kot vodenjem in implementacijo javne politike, ki ju izvaja institucionalno definiran subjekt, ter upravljanjem, ki se nanaša zgolj na implementacijo določene politike«. Izraz *vladovanje* se je najprej uveljavil na področju politologije in komunikologije (Bačlija,

2013), vsebinska razmejitev pa se je v večji ali manjši meri preslikala tudi na druga področja, kjer je vladanje povezano z udeleževanjem vladnih akterjev, upravljanje pa se nanaša na koordinacijo akterjev, ki praviloma niso vladni (Boh, 2005, v Štremfel, 2017; Lajh, 2006).

Vladovanje se od hierarhičnega in tehnokratskega vladanja ločuje po tem, da pri oblikovanju in uresničevanju javnih politik sodelujejo in se pogajajo različni medsebojno povezani subjekti (javni, zasebni, prostovoljni) (Turnšek-Hančič, 2013: 17). Tako bi vladovanje lahko opisali kot način delovanja in medsebojnega vplivanja »[...] oblastnih ter drugih civilnodružbenih organizacij, procese njihovega sprejemanja odločitev ter njihove odnose z uporabniki oziroma državljanji«. In še: »Vladovanje je – v nasprotju z monopolistično, hierarhično in tehnokratsko vladavino – omrežje različnih subjektov (javnih, zasebnih, prostovoljnih), ki so medsebojno povezani, tako da se lahko pogajajo in vključujejo v oblikovanje javnih politik in njihovo uresničevanje.« (Brezovšek, Bačlija 2010, v Turnšek-Hančič, 2013: 18) Če torej povzamemo, združuje vladovanje organizacijsko in institucionalno upravljanje in posega v javni, zasebni in neprofitni sektor oz. jih združuje. Pri vladovanju niso v ospredju zgolj sistemi, pravila, prakse in postopki ter njihovo nadzorovanje in upravljanje, temveč tudi etična načela, vključevanje deležnikov, participacija posameznikov in zasledovanje družbenih, ekonomskih in celo okoljskih ciljev.

Če poskušamo to definicijo vladovanja aplicirati na jezikovno področje, nam postane takoj jasno, da je ta koncept neverjetno uporaben in aktualen. V medsebojno povezanem in hitro spreminjajočem se svetu je snovanje jezikovnih politik podvrženo kompleksnosti tako organiziranja kot tudi upravljanja družbe, jezik pa je transverzalno področje, ki povezuje javno, zasebno, prostovoljno, prehaja med nivoji, zahteva sodelovanje institucij in posameznikov z vseh treh področij, aktivno participacijo deležnikov in deležnic ter uporabnikov in uporabnic s ciljem ohranjati jezikovno bogastvo na določenem ozemlju, kar nima zgolj družbenih, temveč tudi ekonomske in morda celo okoljske razsežnosti.

Zato ne preseneča, da tudi preučevanje jezikovnih politik v zadnjih desetletjih posveča manj pozornosti tradicionalnemu metodološkemu pristopu, ki je temeljil na preučevanju in opisu notranjih in zunanjih dejavnikov, ki vplivajo na jezikovne izbire (Hornberger, 2008; Neff van Aertselaer, 2012). Raziskovalci in raziskovalke več pozornosti posvečajo celovitejšemu, interdisciplinarnemu pristopu, ki združuje teorije na področju politologije, ekonomije in sociologije (Ricento, 2006). Fokus tako ni več na napovedovanju jezikovnih sprememb ali izbir, niti na spremljanju, kako se bo raba jezika krepila ali slabila, temveč

na uporabi orodij za analizo, ki so lastne različnim vedam (kvalitativno in kvantitativno raziskovanje, analiza diskurza, etnografija, analiza politik itd.) in s katerimi poskušamo razumeti oblikovanje in razvoj jezikovnih politik, ki v določenem kontekstu lahko (ali pa tudi ne) povzročijo določeno stanje/ rezultate (Neff van Aertselaer, 2012).

Razvoj koncepta jezikovnega vladovanja skupaj z metodološkimi premiki na področju raziskovanja o tem, kako lahko vplivamo na jezikovne izbire, nakazujejo, da je razprava o oblikovanju jezikovne politike v današnjem času kompleksna tema, ki zahteva udejstvovanje raznolikega in zajetnega skupka akterjev ter upoštevanja širokega spektra področij, dejavnosti in vidikov. Ozaveščenost akterjev in njihova pripravljenost na aktivno sodelovanje v tej mreži je nedvomno velika ovira pri razvoju in implementaciji jezikovnih politik oz. sistemov jezikovnega vladovanja manjšinskih skupnosti na splošno in tudi slovenske skupnosti v Italiji.

3 Jezikovna politika slovenske skupnosti v Italiji

Jezik je za slovensko skupnost v Italiji močan identifikacijski dejavnik. Pripadnik in pripadnica slovenske skupnosti v Italiji se od svojih vrstnikov in vrstnic, ki pripadajo večinski italijanski skupnosti, ločita prvenstveno po jeziku. Zaradi rahljanja političnih in ideoloških napetosti med Vzhodom in Zahodom ob koncu 20. stoletja ter kasneje z razvojem evropskih integracijskih procesov je meja med obema skupnostma za posameznike in posameznice postala bolj prepustna (Brezigar, 2013; Brezigar, Verša, 2023) in se je iz »etnične meje rahljala v etnični kontinuum« (Bufon, 2004, v Jagodic in drugi, 2017). V tem procesu so se oblikovali koncentrični krogi bolj in manj intenzivnih pripadnikov in pripadnic skupnosti (Brezigar, 2013; Brezigar, Verša, 2023). Ne glede na to lahko še vedno trdimo, da je jezik tisti ključni dejavnik, ki poleg zgodovinskega spomina in (deloma tudi) kulture opredeljuje ne zgolj pripadnost posameznika in posameznice slovenski skupnosti v Italiji, temveč je predvsem tisti dejavnik, ki definira skupnost kot tako. Prisotnost slovenskega jezika in njegova raba sta torej tisti nujni in neobhodno potrebni pogoj za sam obstoj te skupnosti (Kaučič Baša, 1997).

Slovenska skupnost v Italiji ni nikoli razvila celovite in koherentne jezikovne politike (prim. Jagodic in drugi, 2017), ki bi bila eksplicitno opredeljena v ustreznem dokumentu. Po eni strani je to razumljivo, saj je slovenska skupnost v Italiji manjšina, ki je nastala kot del naroda v sosednji državi. Vprašanje

jezikovne politike za slovenski jezik je torej vprašanje, ki nedvomno sodi v kompetence matične države. Zato se Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReNPJP21–25) ne ukvarja zgolj s slovenskim jezikom znotraj meja Republike Slovenije, temveč se dotika tudi vprašanja slovenskega jezika v zamejstvu (prim. Gliha Komac, 2017, 2018). V resoluciji je določenih tudi nekaj ukrepov na tem področju, kot je npr. zagotavljanje dostopnosti programov RTV Slovenija v zamejstvu, skrb za jezikovno izobraževanje, zagotavljanje učnih gradiv in slovenskega leposlovja za šolske knjižnice v šolah s slovenskim učnim jezikom ali opozarjanje na rabo slovenskih zamejskih krajevnih imen v medijih (ReNPJP21–25, 1921). V resoluciji so opredeljeni tudi kazalniki uspešnosti ukrepov, vendar so ti v zasnovi zelo splošni in se ne nanašajo specifično na zamejstvo. Resolucija je krovni dokument, ki je v Republiki Sloveniji (RS) operacionaliziran z 200 zakonskimi in drugimi akti, s katerimi se urejajo specifična področja rabe, promocije in pridobivanja znanja slovenskega jezika. Praviloma se ti akti nanašajo na področje jezika v RS. Odsotnost oprijemljivejših kazalnikov za slovenščino v zamejstvu v omenjeni resoluciji je pomanjkljivost, ki zreducira jezikovno politiko slovenščine v zamejstvu na spisek dobrih želja in namenov. Posredno to pomeni potrebo po ločenem snovanju eksplicitne jezikovne politike za slovenščino v Italiji.

Omenjene pomanjkljivosti resolucije deloma dopolnjuje Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM), v katerem je določenih nekaj oprijemljivejših ukrepov, kot so npr. zagotavljanje pogojev za ohranjanje in učenje slovenskega jezika, vključno s finančno pomočjo, nudenje podpore pri pouku slovenščine, izpopolnjevanje učiteljev ipd. (32. člen ZORSSZNM). Ukrepi so sicer v zakonu bolj specifični, še vedno pa ostaja odprto vprašanje kazalnikov uspešnosti udejanjanja ukrepov. Pristojnosti ukrepanja RS v zamejstvu so že v osnovi zgolj posredne in se odvijajo bodisi po diplomatski poti bodisi s posrednim (finančnim) spodbujanjem aktivnosti in projektov, ki krepijo rabo, promocijo in usvajanje slovenskega jezika. Pomanjkanje kazalnikov uspešnosti ukrepov pa je slabost teh dokumentov, kot opozarja tudi Grgič (2020), ki izpostavlja prav pomanjkanje ciljev na področju jezikovne politike.

Načrtovanje jezikovne politike za slovenščino v Italiji je bilo v drugi polovici 20. stoletja v senci naporov za sprejem zakona, ki bi urejal zaščito slovenske manjšine v Italiji (in s tem tudi jezika, prim. Grgič, 2021). Pristop Republike Italije na področju jezikovne politike je tradicionalno bližje pristopu *laissez-faire* kot pristopu, ki bi temeljil na aktivnem ukrepanju. Edini pravi primer usmerjevalne jezikovne politike, kot navaja Pizzoli (2018), je bil primer

jezikovne politike fašističnega režima, ki iz utemeljenih razlogov ne more služiti kot zgled.³ Deloma tudi zaradi te zgodovinske izkušnje je bil verjetno pristop Republike Italije do vprašanja uvajanja jezikovnih politik nasploh previdnejši.^{4, 5}

4 Družbene spremembe ob prelomu tisočletja: od okolja skupnosti do okolja stika

Ob prelomu tisočletja so bile politične razmere v Italiji zrele za večjo pozornost manjšinskim jezikom. Z razvojem ustrezne pravne podlage za zaščito slovenske skupnosti v Italiji⁶ so se de facto pojavile nove možnosti za rabo slovenskega jezika, npr. v stikih z javno upravo. Prav tako so evropski integracijski procesi pripomogli k večji odprtosti in zanimanju večinskega italijanskega prebivalstva za slovensko skupnost, slovenščino in Slovenijo nasploh, kar se je kazalo predvsem z večjim vpisom otrok iz italijanskih družin v šole s slovenskim učnim jezikom in s porastom tečajev slovenskega jezika za odrasle (Brezigar, 2013; Brezigar, Verša, 2023; Jagodic, Čok, 2013). Čeprav je takrat slovenska skupnost z organizacijo Programske konference poskusila zastaviti smernice za delovanje v novih okoliščinah, na področju jezika to ni pripeljalo do bistvenih sprememb v obliki premišljenih jezikovnih politik. Zanimanje večinske skupnosti za slovenski jezik se je deloma prevajalo v pridobivanje sicer zgolj osnovnih veščin v slovenskem jeziku pri odraslih (Jagodic, Čok, 2013). Pri vključevanju večjega števila italijanskih otrok v slovenske šole in slovenske športne, glasbene in kulturne ustanove pa je pomanjkanje veščin,

3 V primeru slovenske skupnosti v Italiji je bila ta jezikovna politika odraz raznarodovalnih težnj fašističnega režima in je zajemala nasilno zatiranje rabe slovenskega jezika, prepoved pisne in ustne rabe slovenskega jezika v javnem življenju, ukinitvev šol s slovenskim učnim jezikom in s tem ukinitvev možnosti učenja in poučevanja slovenskega jezika v institucionaliziranem okolju, poitalijančenje osebnih in krajevnih imen, prepoved rabe slovenskega jezika v religiozne namene, ukinitvev tiska v slovenskem jeziku in razpustitev vseh slovenskih ustanov.

4 Ne glede na to se zaradi vse večjega vdora angleščine v zadnjih letih pojavljajo razprave o potrebi po bolj usmerjevalni jezikovni politiki (Marazzini, 2023).

5 K temu lahko dodamo še, da se je v Italiji v drugi polovici 20. stoletja uveljavil model liberalnega kapitalizma, ki se je z ekonomskega področja preslikal tudi na druga.

6 V 10-letnem obdobju so bili sprejeti trije pomembni zakoni, ki se nanašajo na zaščito slovenske manjšine in slovenskega jezika v Italiji: Zakon št. 482 z dne 15. 12. 1999 »Pravila o varstvu avtohtonih jezikovnih manjšin«, Zakon št. 38 z dne 23. 2. 2001 »Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« in Deželni zakon št. 26 z dne 16. 11. 2007 »Deželna pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine«, vse dostopno na <https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>, 28. 10. 2024.

gradiva in ozaveščenosti zelo hitro peljalo v slabitev jezikovnih kompetenc pri slovenskih govoricah in govorkah in skromno pridobivanje jezikovnih kompetenc pri neslovenskih govoricah in govorkah (Brezigar, Zver, 2019).

Jezikovno prilagajanje italijanskim govorcem in govorkam je pomembna značilnost pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji, ki so v povojnem obdobju razvili to značilnost bodisi zaradi vljudnosti, bodisi zaradi političnih razmer, bodisi zaradi objektivnih preprek pri komuniciranju z nekom, ki manjšinskega jezika ne (po)zna. Pomanjkanje priložnosti za rabo slovenščine, skupaj s kompleksi manjvrednosti (Kaučič Baša, 1997), je vodilo v opuščanje rabe slovenskega jezika in v diglosijo – torej v delno znanje jezika, ki se je zaradi slabšega položaja slovenščine v primerjavi z večinskim jezikom uporabljal zgolj v specifičnih družbenih okoliščinah (Stranj, 1992).

Z normalizacijo odnosov med skupnostma in povečevanjem prepustnosti meje med njima se te govorne navade niso bistveno spremenile (Jagodic in drugi, 2017): slovenščina se je še naprej uporabljala praviloma med Slovenci in Slovenkami, ki se med seboj poznajo (torej znotraj skupnosti). Pri sporazumevanju z ljudmi, ki jih ne poznajo, in v formalnih govornih položajih pa pripadniki in pripadnice slovenske skupnosti še vedno težijo k pretežni rabi italijanskega jezika (Jagodic in drugi, 2017).

Ta navada jezikovnega prilagajanja večinskemu jeziku je v družbenih razmerah normalizacije odnosov med skupnostma pridobila novo dimenzijo: v tradicionalno slovenska okolja so se v vedno večji meri začeli vključevati posamezniki in posameznice, ki slovenskega jezika niso poznali ali so bile njihove veščine v slovenskem jeziku zelo omejene. Če vzamemo zgolj kot primer šole s slovenskim učnim jezikom, lahko ugotovimo, da se je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v te šole vključevalo približno 60 % otrok iz slovenskih družin, približno 35 % iz mešanih zakonov⁷ in 5–10 % otrok iz italijanskih družin. Stanje leta 2020/21 je popolnoma drugačno. Porazdelitev je v grobem po 1/3 otrok za vsako navedeno skupino, pri čemer je med njimi najmanjša skupina prav skupina slovensko govorečih otrok (za šolsko leto 2020/21 je znašala 28 % otrok) in se vztrajno krči (Brezigar, Verša, 2023).

K temu velja dodati, da po drugi svetovni vojni niti slovenska niti italijanska skupnost mešanih zakonov nista obravnavali kot legitimnih, in kdor se je za

7 To so zveze, v katerih sta starša pripadnika dveh različnih narodnosti, z dvema različnima maternima jezikoma. V našem primeru gre prvenstveno za zveze, v katerih je eden izmed staršev pripadnik slovenske manjšinske skupnosti, drugi pa pripadnik druge, praviloma večinske italijanske skupnosti.

tak zakon odločil, se je soočal s pritiskom, da izbere bodisi eno bodisi drugo skupnost (Stranj, 1992: 50). Otroci iz mešanih zakonov, ki so se vključevali v šolo s slovenskim učnim jezikom, so bili torej vključeni kot posledica odločitve staršev za pripadnost slovenski jezikovni skupnosti – torej nedvoumne in zavestne odločitve. Z normalizacijo odnosov med skupnostma je postalo prehajanje med njima preprostejše, splahnela je potreba po jasni opredelitvi, bodisi narodnostni bodisi jezikovni. Tudi identitete so postale bolj fluidne in večplastne (Pertot, 2007), vse to pa vpliva na jezikovne izbire otrok v šoli s slovenskim učnim jezikom, ki so razbremenjene političnih in ideoloških spon preteklosti (prim. Brezigar, Vidau, 2021).

Okolja, ki so bila v preteklosti okolja skupnosti, so zdaj postala okolja kulturnega in jezikovnega stika, kjer se raba slovenščine združuje z rabo italijanščine ali se je celo prelevila (skoraj izključno) v to. V ta okolja ne sodijo zgolj šole s slovenskim učnim jezikom, temveč tudi kulturna in športna društva ter glasbene ustanove (prim. Maver, 2015).⁸ Iz izsledkov raziskave *Spretnorasti* (Mezgec, Brezigar, 2024) je mogoče zaznati, da se isti trend zdaj začena tudi v delovnih okoljih, ki so bila tradicionalno slovenska, tj. v delovnih okoljih v (primarnih) manjšinskih organizacijah. Trend se torej začena ponavljati še v verjetno zadnjem okolju skupnosti, kjer se je doslej za medsebojno komunikacijo dosledno uporabljal slovenski jezik.

Popolnoma v neskladju s to realnostjo pa so stališča in percepcije posameznikov in posameznic o stanju na področju jezika. Lastna so tudi tistim, ki bi pri jezikovni politiki slovenskega jezika v Italiji morali odigrati pomembno vlogo bodisi pri načrtovanju jezikovne politike bodisi pri njeni implementaciji. Grgič (2021) tako med stališči fokusne skupine o jezikovni politiki in načrtovanju izpostavlja prepričanje udeležencev in udeleženk, da slovenske šole, društva in organizacije omogočajo popolno potopitev v slovensko okolje in s tem spontano usvajanje jezika. Prav tako so udeleženci in udeleženke izrazili prepričanje, da je slovenščina na območju naselitve slovenske skupnosti jezik okolja in da prebivanje na tem območju zagotavlja dovoljšno izpostavljenost jeziku. To so »pogosta ideološko pogojena stališča, ki jih ne podpirajo ne opazovanja ne analize korpusov besedil« (Grgič, 2020: 119). Kot takšna so del implicitne jezikovne politike, ki se trenutno izvaja.

8 Poleg tega je pri obšolskih dejavnostih prisotno tudi prehajanje posameznikov in posameznic med slovenskimi in italijanskimi ustanovami, ki bolje ustrezajo posameznikovim oz. posamezničinim potrebam, ambicijam in željam (prim. Maver, 2015).

4 Namesto sklepa: od rezervata do eksplicitne jezikovne politike in jezikovnega upravljanja?

Družbene spremembe v zadnjih desetletjih in opravljene raziskave o slovenski skupnosti v Italiji postavljajo na laž izvedljivost in učinkovitost trenutne implicitne jezikovne politike slovenske skupnosti v Italiji. Ta je temeljila na rabi slovenskega jezika v družinskem okolju in v (zaprtom) okolju skupnosti in je bila odraz samega delovanja skupnosti kot »države v malem« vse do padca berlinskega zidu (Brezigar, 2017a).

Takšen model delovanja skupnosti na jezikovnem področju zahteva dovolj številčno jezikovno skupnost, da se jezik lahko normalno razvija. Izpolnjevanje tega pogoja je bilo za slovensko skupnost v Italiji vedno problematično, a ne zgolj zaradi števila govorcev in govork, temveč tudi zaradi obstoja matične države, kjer je slovenščina uradni jezik in kjer se ta jezik dejansko razvija. Odstopanje od jezikovnega standarda, ki se je uveljavljal v Sloveniji, je ustvarilo številne terminološke zagate, s katerimi se danes ukvarjata Centralni urad za slovenski jezik pri deželi FJK in delovna skupina SLORIjezik.

Druga značilnost takšnega modela skupnosti je, da deluje kot nekakšen rezervat in zahteva relativno izoliranost skupnosti ter njeno relativno zaprtost pred zunanjimi (jezikovnimi) vplivi npr. večinske skupnosti. V desetletjih po drugi svetovni vojni je bil izpolnjen pogoj relativne zaprtosti skupnosti, ki je v svojih okoljih ustvarjala priložnosti za vsakodnevno rabo slovenskega jezika. Toda družbene spremembe so pripeljale do večje vključenosti manjšinske skupnosti in njenih pripadnikov in pripadnic v (večinsko) okolje ter večinskih pripadnikov in pripadnic v tradicionalno slovenska okolja. K temu je treba dodati še tehnološke spremembe, ki so ustvarile nova okolja, npr. virtualna, ki jih skupnost ni obvladovala niti ni poskusila načrtno smiselno pristopiti do njih. Posledica tega je, da se je rezervat – prostor, namenjen slovenščini – tako skrčil, da preprosto ne zmore več zagotavljati dovolj priložnosti za spontano, nenačrtno rabo slovenskega jezika, ki bi še omogočila njegovo ohranjanje in razvoj v tem okolju.

Oblikovanje smiselnih in eksplicitnih jezikovnih politik, ki bodo sčasoma prerasle v sistem jezikovnega upravljanja, je edina pot za ohranjanje in krepitev slovenskega jezika v tem okolju. Status quo namreč ne odraža odsotnosti jezikovne politike, temveč izrazito disfunkcionalno implicitno jezikovno politiko, ki ne postavlja nobene smiselne protiuteži spreminjanju slovenskih okolij v okolja jezikovnega in kulturnega stika. Ker je zdaj trenutek, ko se ta trend

začenja tudi v tradicionalno slovenskih delovnih okoljih, je verjetno pred skupnostjo zadnja priložnost, da se preizkusi drugačen pristop od pristopa *laissez-faire*, ki je se uporabljal v šolah s slovenskim učnim jezikom, v športnih in kulturnih društvih ter v glasbenih ustanovah s ciljem dosežati boljše rezultate na jezikovnem področju.

Bibliografija

- BOGATEC N., BUFON M. (1996), *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: vrtci in osnovne šole*, SLORI, Trst.
- BOGATEC N., BUFON M. (1999), *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: nižje in višje srednje šole*, SLORI, Trst.
- BOH T. (2005), *Evropeizacija in izvajanje skupnih evropskih okoljskih politik v Sloveniji*, doktorska disertacija, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- BREZIGAR S. (2004), *Politike promocije manjšinskih jezikov: primer pridobivanja znanja slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem*. Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja, 44, 106–133.
- BREZIGAR S. (2007), *Marketing minority language as a valid tool in the fight for survival of minority languages: the case of the Slovenes in Italy*, v S. Brezigar in drugi (ur.), *International, constitutional, legal and political regulation and management of ethnic pluralism and relations, including prevention, management and/or resolution of crises and conflicts as components of diversity management: thematic issue*. Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies, 52, 198–215.
- BREZIGAR S. (2013), *Ali se jezikovna skupnost v Furlaniji – Julijski krajini lahko širi? Poučevanje in učenje slovenščine med večinskim prebivalstvom kot perspektiva za dolgoročno obranjanje manjšinskega jezika: zaključki/La comunità linguistica slovena nel Friuli Venezia Giulia si può ampliare? L'insegnamento e l'apprendimento dello sloveno tra popolazione di maggioranza come prospettiva per la conservazione a lungo termine della lingua di minoranza: conclusioni*, v D. Jagodic, Š. Čok (ur.), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije – Julijske krajine*, Ciljno začasno združenje/Associazione temporanea di scopo »Jezik-Lingua«-SLO-RI, Trst/Trieste, 97–119.
- BREZIGAR S. (2017), *Slovenska skupnost v Italiji med preteklostjo in prihodnostjo*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izživov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 21–30.
- BREZIGAR S. (2017a), *Gospodarstvo in financiranje slovenske narodne skupnosti v Italiji: kratek oris zgodovine Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izživov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 187–208.
- BREZIGAR S., VERŠA A. (2023), *Slovensko šolstvo v Italiji: včeraj, danes in jutri*, v A. Isitenič in drugi (ur.), *Vzgoja in izobraževanje med preteklostjo in prihodnostjo/Upbringing and education between the past and the future*, Univerza na Primorskem, Koper, 311–327.

- BREZIGAR S., GRGIČ M. (2024), *Jezikovna politika za slovenščino v Italiji: teoretska izhodišča in organizacijski modeli*, v pripravi.
- BREZIGAR S., GRGIČ M., JAGODIČ D. (2022), *Koncept deželne jezikovne politike za slovenščino: teoretska izhodišča, cilji, področja ukrepanja in institucionalni okvir*, v D. Jagodič (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine, Trst, 12. in 19. novembra 2021*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 133–158.
- BREZIGAR S., VIDAU Z. (2021), *Mladi govorniki slovenskega jezika v Italiji in njihov odnos do Republike Slovenije*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, 87, 87–106.
- BREZIGAR S., ZVER S. (2019), *Priprava učnih gradiv za poučevanje slovenščine v Furlaniji - Julijski krajini: študija primera in razvojne možnosti*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, 83, 51–66.
- CLEMENTS J. C. (2009), *The linguistic legacy of Spanish and Portuguese: Colonial expansion and language change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- COOPER R. L. (1989), *Language Planning and Social Change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ČERMELJ L. (1936), *Life-and-Death Struggle of a National Minority (The Jugoslavs in Italy)*, Jugoslav Union of League of Nations Societies, Ljubljana.
- DAPIT R. (2003), *Nastajanje krajevnih knjižnih jezikov med Slovenci v Furlaniji*, v A. Vidovič-Muha (ur.), *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450.letnici izida prve slovenske knjige*, Zbornik mednarodnega posveta v Ljubljani, 5.–7. december 2001, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ljubljana, 301–312.
- Deželni zakon št. 26 z dne 16. 11. 2007 »Deželna pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine« (Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>).
- DUBREUIL, L. (2013), *Empire of Language: Toward a Critique of (post) colonial Expression*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- GLIHA KOMAC N. (2017), *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo* (http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/NPJP-19-25/Raziskovalno_porocilo_koncno_CRP-jezikovna_politika.pdf; 1. marec 2024).
- GLIHA KOMAC N. (2018), *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*, *Slavia Centralis*, 11, 2, 7–15.
- GOODIN R. E., KLINGEMANN H. D. (ur.) (1996), *A new handbook of political science*, Oxford University Press, Oxford.
- GRGIČ M., PACLICH F. (2022), *Centralni urad za slovenski jezik pri Avtonomni deželi Furlaniji - Julijski krajini: pregled delovanja in novi izzivi*, v D. Jagodič (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine, Trst, 12. in 19. novembra 2021*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 115–127.
- GRGIČ M. (2020), *Kdo se boji slovenščine? Ideološko načrtovanje in (ne)implementacija jezikovnih strategij med Slovenci v Italiji*, *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja*, 57 (posebna št.), 109–126.

- GRGIČ M. (2018), *Centralni urad za slovenski jezik in mreža storitev na obravnavanem geografskem območju: ocena trenutnega stanja, teoretski vidiki in organizacijski modeli*, v A. Janežič, D. Jagodic (ur.), *Druga deželna konferenca o zaščiti slovenske jezikovne manjšine, Gorica, 24. novembra 2017, Trst, 25. novembra 2017*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 67–82.
- GRGIČ M. (2019), *Slovenian in Italy: Questioning the Role of Rights, Opportunities, and Positive Attitudes in Boosting Communication Skills among Minority Language Speakers*, *European Journal of Minority Studies*, 12, 1–2, 126–139.
- HEYWOOD A. (2013), *Politics*, Palgrave Macmillan, New York.
- HORNBERGER N. (2008), *Frameworks and models in language policy and planning*, v T. Ricento (ur.), *An introduction to language policy: theory and method*, Blackwell Publishing, Malden-Oxford-Carlton, 24–43.
- JAGODIČ D., ČOK Š., (ur.) (2013), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije - Julijske krajine*, Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«, SLORI, Trst.
- JAGODIČ D., KAUČIČ BAŠA M., DAPIT R. (2017), *Jezikovni položaj Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izizzovov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 67–83.
- KAUČIČ BAŠA M. (1997), *Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in a transactional setting*, *International journal of the sociology of language*, 124, 51–73.
- LAJH D. (2006), *Evropeizacija in regionalizacija: spremembe na (sub)nacionalni ravni in implementacija kohезijske politike v EU v Sloveniji*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- MARAZZINI C. (2023), *Nuove leggi sull'italiano. Ma sono davvero »politica linguistica«?* (<https://accademiadellacrusca.it/it/contenuti/nuove-leggi-sull-italiano-ma-sono-davvero-politica-linguistica/32205>; 4. marec 2024).
- MARKO J., MEDDA-WINDISCHER R. (2018), *Language Rights and Duties for New Minorities: Integration through Diversity Governance*, v I. Ulasiuk, L. Hardića, W. Romans (ur.), *Language Policy and Conflict Prevention*, Brill Nijhoff, Leiden-Boston.
- MAVER M. (2015), *Šola, družina in zunajsolske dejavnosti. Raziskava o jezikovnem sestavu in splošni angažiranosti mladih, ki obiskujejo šole s slovenskim učnim jezikom v tržaški in gorški pokrajini ter Večstopenjsko šolo s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom v Špetru*, Združenje slovenskih športnih društev v Italiji, Gorica.
- MEZGEC M., BREZIGAR S. (2024), *Projekt spretnorasti: analiza izobraževalnih in kadrovskih potreb slovenskih organizacij v Italiji: sklepne ugotovitve*, SLORI, Trst.
- MULLEN A., WILLI A. (2023), *Latinization, Local Languages and Literacies in the Roman West*, v A. Mullen (ur.), *Social Factors in the Latinization of the Roman West*, Oxford University Press, Oxford.
- NEFF VAN AERTSELAER J. (2012), *Discourse and struggle in minority language policy formation: Corsican language policy in the European context of governance*, *Current Issues in Language Planning*, 13, 1, 1–23.
- NEKVAPIL J. (2016), *Language Management Theory as one approach in Language Policy and Planning*, *Current Issues in Language Planning*, 17, 1, 7–19.

- NEKVAPIL J., SHERMAN T. (2015), *An introduction: Language Management Theory in Language Policy and Planning*, International Journal of the Sociology of Language, 232, 1–13.
- PAVLENKO A. (ur.) (2023), *Multilingualism and history*, Cambridge University Press, Cambridge.
- PERTOT S. (2007), *V imenu očeta: medgeneracijski prenos slovenskega jezika in identitete po moški liniji*, v M. Košuta (ur.), *Živeti mejo*, Slavistično društvo Slovenije, Trst-Ljubljana, 255–266.
- PHILLIPSON R. (2006), *Language policy and linguistic imperialism. An introduction to language policy*, Theory and method, 346–361.
- PIZZOLI L. (2018), *La politica linguistica in Italia. Dall'unificazione nazionale al dibattito sull'internazionalizzazione*, Carocci, Roma.
- Področni zakoni, ki poleg ustave Republike Slovenije in zakona o javni rabi slovenščine tudi vsebujejo določbe o rabi jezika (2019) (<https://jezikovna-politika.si/wp-content/uploads/2021/10/PODROCNI-ZAKONI-marec-2019-MK.pdf>; 4.3.2024).
- Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReN-PJP21–25) z dne 1. 6. 2024, v Uradni list RS, 94/21 (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO123>; 4.3.2024).
- RHODES R. A. W. (1997), *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*, Open University Press, Buckingham.
- RICENTO T. (ur.) (2006), *An introduction to language policy: theory and method*, Blackwell Publishing, Malden-Oxford-Carlton.
- SARTORI G. (1997), *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives, and Outcomes*, New York University Press, New York.
- SCHIFFMAN H. (1996), *Linguistic Culture and Language Policy (1st ed.)*, Routledge, London-New York.
- SCHIFFMAN H. (2006), *Language policy and linguistic culture*, v T. Ricento (ur.), *An introduction to language policy: theory and method*, Blackwell Publishing, Malden-Oxford-Carlton, 111–126.
- SHOHAMY E. (2006), *Language Policy: Hidden agendas and new approaches*, Routledge, London-New York.
- SPOLSKY B. (2004), *Language policy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- SPOLSKY B. (2009), *Language management*, Cambridge University Press, Cambridge.
- SPOLSKY B. (2021), *Rethinking Language Policy*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- STRANJ P. (1992), *The Submerged Community. An A to Ž of the Slovenes in Italy*, ZTT = EST, Trieste.
- ŠTREMPEL U. (2017), *Kako poimenovati sodobne strukture in procese oblikovanja ter izvajanja izobraževalnih politik in praks? Razmislek o slovenjenju termina »governance«*, Andragoška spoznanja, 23, 4, 143–147.
- TURNŠEK-HANČIČ M., ČERV G., BAČLIJA I. (2013), *Governance kot vladovanje: pojmovna in poimenovalna razčlemba*, v I. Bačlija (ur.), *Koncept in prakse lokalnega vladovanja*, Friedrich Ebert Stiftung-Fakulteta za družbene vede, Zagreb-Ljubljana, 11–27.
- WALSH J. (2012), *Language policy and language governance: a case-study of Irish language legislation*, Language Policy, 11, 323–341.

- WILLIAMS C. H. (2012), *Language policy, territorialism and regional autonomy*, v B. Spolsky (ur.), *The Cambridge Handbook of Language Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1–25.
- WILLIAMS C. H., WALSH J. (2018), *Minority Language Governance and Regulation*, v G. Hogan-Brun, B. O'Rourke (ur.), *The Palgrave handbook of minority languages and communities*, Palgrave Macmillan, London.
- Zakon št. 38 z dne 23. 2. 2001 »Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« (Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli Venezia Giulia) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>; 3. marec 2024)
- Zakon št. 482 z dne 15. 12. 1999 »Pravila o varstvu avtohtonih jezikovnih manjšin« (Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>; 3. marec 2024).
- Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM – neuradno prečiščeno besedilo št. 2, ki zajema ZORSSZNM, v Uradni list RS, 43/06; ZORSSZNM-A, v Uradni list RS, 76/10; ZDUPŠOP, v Uradni list RS, 206/21) z dne 4. 4. 2006 (<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4387>; 3. april 2024).

Povzetek

V prispevku razmišljam o vzrokih, ki prispevajo k nezmožnosti slovenske skupnosti v Italiji, da trezno pristopi k oblikovanju jezikovne politike za slovenski jezik. Med dejavniki, ki skupnost pri tem zavirajo, lahko izpostavimo nerazumevanje, kaj je jezikovna politika in kaj pravzaprav zajema. Potovanje skozi preučevanje jezikovnega vplivanja in razlago ključnih konceptov (politika, jezikovna politika, jezikovno vladovanje) osvetli, da je treba k vprašanju jezikovne politike v sodobni družbi pristopiti zelo široko. Za sodobno družbo sta namreč značilna kompleksnost delovanja in organiziranja, zato je pri snovanju jezikovne politike treba poleg ukrepov zajeti tudi strukture odločanja ter povezovati in združevati različne ravni in segmente družbe – od posameznika do organizacij in ustanov, od zasebnega do neprofitnega in vladnega sektorja.

Drugi del prispevka je posvečen vprašanju jezikovne politike za slovenščino v Italiji in opozarja na izkrivljene predstave o stanju na področju jezika, ki jih ne podpirajo niti opazanja, niti podatki, niti opravljene raziskave. Te predstave vodijo v ohranjanje implicitnih jezikovnih politik, ki so neustrezne in slabijo jezikovno skupnost. Z uporabo koncepta jezikovnega prilagajanja prikažem, kako se zmanjšuje število okolij, kjer se uporablja slovenščina, in kako ta okolja postajajo okolja jezikovnega in kulturnega stika. Te razmere lahko pripišemo družbenim in tehnološkim spremembam, ki ne ustrezajo modelu rezervata, tj. zaprte skupnosti, ki v svoji sredi zagotavlja pogoje za rabo, razvoj in usvajanje

jezika. Sodobne družbe so odprti sistemi z novimi (virtualnimi) okolji. Jezikovna skupnost ne more več obstajati kot zaprta entiteta in lahko zgolj z eksplicitnimi jezikovnimi politikami in z razvojem sistema jezikovnega vladovanja ustvari protitež njej nenaklonjenim družbenim procesom.

Abstract: La politica linguistica: cos'è e perché la comunità slovena ne ha assolutamente bisogno

Nel presente contributo l'autrice riflette sulle cause che concorrono all'incapacità della comunità slovena in Italia di porsi con realismo e lucidità rispetto all'elaborazione di una politica linguistica per lo sloveno. Tra i fattori ostativi pone in primo piano la mancata comprensione di cosa sia una politica linguistica e in cosa consista. Muovendo dalla disamina del concetto di influenza linguistica e dall'esposizione di altri concetti chiave (quali politica, politica linguistica e governance linguistica), l'autrice getta luce sull'urgenza di un approccio di ampio respiro al tema della politica linguistica nella società contemporanea. Caratterizzandosi quest'ultima per complessità dei meccanismi di funzionamento e livello di organizzazione, nell'impostare una politica linguistica sono da considerare anche le strutture decisionali, oltre ad azioni e misure concrete, creando punti di raccordo e congiungendo tra loro i vari livelli e segmenti della società – dal singolo individuo a organizzazioni ed enti a vario titolo, dal settore privato al no profit, fino al livello governativo.

Nella seconda parte del contributo l'autrice si sofferma sulla questione della politica linguistica per lo sloveno in Italia, segnalando a tal proposito le visioni distorte circa lo stato dei fatti in ambito linguistico – visioni che non trovano riscontro nelle osservazioni empiriche né nei dati a disposizione, né tantomeno nelle ricerche pregresse, e inducono a portare avanti politiche linguistiche di tipo implicito, inadeguate e deleterie per la comunità linguistica a cui si rivolgono. Richiamandosi al concetto di adattamento linguistico, l'autrice mostra come nel tempo vada riducendosi il numero di contesti d'uso della lingua slovena e come gli stessi diventino, di conseguenza, contesti di contatto linguistico e culturale. L'autrice attribuisce tali circostanze ai mutamenti sociali e tecnologici in atto, che non si prestano al modello della "riserva" ovvero della cosiddetta comunità chiusa, in cui le condizioni per l'uso, lo sviluppo e l'acquisizione della lingua sono garantite all'interno del nucleo centrale: le società contemporanee sono infatti sistemi aperti, che vedono oltretutto l'emergere di contesti nuovi (virtuali). Ciò comporta che la comunità linguistica non possa

più esistere come entità chiusa e che solo con politiche linguistiche esplicite, coadiuvate dallo sviluppo di un sistema di governance linguistica, possa controbilanciare processi sociali ad essa avversi.

Summary: Language policy: what is it and why do Slovenes in Italy desperately need it?

In this chapter, the author reflects on the causes that contribute to the inability of the Slovene community in Italy to take a serious approach to the formulation of a language policy for the Slovene language. Among the factors that hold the community back is a lack of understanding of what language policy is and what it actually covers. Through a study of language influence and the interpretation of key concepts (politics, language policy, language governance), the chapter sheds light on the need to treat the issue of language policy in modern society very broadly. Modern society is characterized by the complexity of activities and organizing, so in designing a language policy, decision-making structures must be covered in addition to practical measures, and different levels and segments of society must be connected and united – from individuals to organizations and institutions, from the private to the non-profit and government sectors.

In the second part, the author addresses the issue of language policy for Slovene in Italy and draws attention to a distorted understanding of the state of the language that is not supported by observations, data, or research. These notions lead to the maintenance of implicit language policies that are inadequate and weaken the language community. Using the concept of language adaptation, the author shows how the number of environments where Slovene is used is decreasing, and how these environments are becoming environments of linguistic and cultural contact. The author attributes these conditions to social and technological changes that do not correspond to the model of a reserve, i.e. a closed community, which in its midst provides the conditions for the use, development and acquisition of the language. Modern societies are open systems with new (virtual) environments. A language community can no longer exist as a closed entity and can only create a counterweight to disadvantageous social processes through explicit language policies and the development of a language governance system.

O avtorici

Sara Brezigar poučuje na dodiplomskem in podiplomskih programih na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem in je predsednica Upravnega odbora Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Trstu (Italija). Magistrirala je na London School of Economics and Political Science iz upravljanja s človeškimi viri in doktorirala iz etničnih študij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Kot raziskovalka na Inštitutu za narodnostna vprašanja je med letoma 2002 in 2020 sodelovala pri številnih mednarodnih raziskovalnih projektih predvsem na področju narodnih in jezikovnih manjšin ter diskriminacije v delovnem okolju. Od leta 2009 do leta 2013 je bila predstavnica Slovenije v mreži socialno-ekonomskih strokovnjakov za diskriminacijo (mreža SEN) pri Evropski komisiji; leta 2017 (in ponovno leta 2023) jo je Ministrstvo za zunanje zadeve RS uvrstilo na seznam strokovnjakov Moskovskega mehanizma OVSE. Leta 2008 je postala urednica in leto kasneje odgovorna urednica (do leta 2020) znanstvene revije Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja. Je soustanoviteljica Akademije Panta Rei, izobraževalnega portala na področju mehkih znanj Business Titans in članica svetovalnega odbora pri Mednarodni šoli Ljubljana (LISSA). Raziskovalno se v zadnjih letih ukvarja pretežno z vprašanji, ki so povezana z delovanjem slovenske skupnosti v Italiji na jezikovnem, pedagoškem in kadrovskem področju. Na tem zadnjem področju se tudi širše ukvarja z vprašanjem pridobivanja in razvijanja ustreznih kompetenc za delovanje v sodobni družbi.

Jezikovna krajina na naselitvenem območju Slovenk in Slovencev v Italiji

Maja Mezgec, Zaira Vidau

Izveček

Jezikovna krajina obsega različne napise na javnih mestih. V večjezičnem prostoru, kakršno je naselitveno območje Slovenk in Slovencev v Italiji v deželi Furlaniji - Julijski krajini, odraža razmerja družbene moči in status manjšinske jezikovne skupine. Prispevek je namenjen analizi jezikovne krajine na tem območju. V prvem delu so predstavljena temeljna teoretična izhodišča o jezikovni krajini in pomenu javnih napisov v manjšinskem jeziku. V drugem delu so povzete glavne ugotovitve dveh SLORI-jevih raziskav, v zaključnem delu pa avtorici nakaževa primerjavo med raziskavama (2015 in 2021), podava problemsko obravnavo koncepta jezikovne krajine v FJK ter opredeliva glavna priporočila.

Kljub dolgoletni enojezični jezikovni politiki Italijanske republike je na preučevanem območju mogoče prepoznati pozitiven učinek izvajanja zaščitne zakonodaje na prisotnost slovenščine na javnih napisih in pri oblikovanju večjezične jezikovne krajine. Družbeni status slovenskega jezika je treba sicer še utrditi, predvsem njegovo javno rabo pri zasebnikih, kar pa zahteva dolgoročna prizadevanja.

Ključne besede: jezikovna krajina, vidna dvojezičnost, jezikovna politika, status jezika, narodne manjšine, slovenski jezik v Italiji, slovenska narodna skupnost v Italiji

1 Uvod

Raziskave o jezikovni pokrajini obsegajo preučevanje napisov na javnih mestih, kot so napisi na trgovinah, plakati in drugi napisi javne ali zasebne narave. Napisi so lahko odlično ogledalo, iz katerega je razvidna vloga, ki jo imajo jeziki v določenem okolju, in so odličen pokazatelj družbenih odnosov med različnimi jezikovnimi skupnostmi. Jezik javnih napisov odraža razmerja družbene moči, status jezikovnih skupin na danem območju in raven njihove vključenosti v procese odločanja, še posebej ko so regije in območja večjezični in na njih živijo prepoznane jezikovne skupnosti (Mezgec, 2016). Javna raba jezika pozitivno vpliva na družbeno identiteto pripadnikov in pripadnic jezikovne manjšine, saj je jezik močan identitetni simbol (Grgič, 2016; Jagodic, Kaučič Baša, Dapit 2017; Pertot, 2011). Napisov torej ne gre obravnavati samo v luči njihove komunikacijske namembnosti, saj ima uporaba več in različnih jezikov tudi globlji, simbolični pomen. Napisi zrcalijo rabo različnih jezikov v prostoru, tako v konkretnem, fizičnem smislu kot v prenesenem pomenu, kajti neposredno odražajo družbeno rabo jezika v javnosti in njegov status (Cenoz, Gorter, 2006; Coluzzi, 2012; Gorter, 2006; Landry, Bourhis, 1997; Tufi, 2013).

Uporaba jezika/-ov v napisih je lahko predpisana in normirana ali pa ne, odvisno od t. i. jezikovne politike oz. predpisov in drugih pravnih določil. Navadno je uporaba manjšinskega jezika predpisana in normirana v napisih javne uprave in javnih napisih. Tudi območja rabe manjšinskega jezika v javnih napisih so v skladu s sodobno zakonodajo pravno določena, običajno na občinski ali pokrajinski ravni (Vidau, 2017a).

Prispevek je namenjen analizi jezikovne krajine na naselitvenem območju Slovenk in Slovencev v Italiji, in sicer na Tržaškem, Goriškem in Videmskem¹ v deželi Furlaniji - Julijski krajini. V prvem delu so predstavljena temeljna teoretična izhodišča o jezikovni krajini in pomenu javnih napisov v manjšinskem jeziku. V drugem delu so povzete glavne ugotovitve dveh relevantnih SLORI-jevih raziskav na terenu, s katerima sva avtorici (Mezgec, 2015; Vidau, 2022) z različnimi metodološkimi pristopi preučili jezikovno krajino na slovensko govorečem območju v deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK). Gre za raziskavi, v katerih je bilo obravnavano v tem prostoru manj raziskano področje. Obenem so bili uvedeni najnovejši metodološki pristopi za analizo jezikovne pokrajine, pri katerih sva se zgledovali po drugih

1 Na Videmskem zajema območje slovenskega naselitvenega prostora Kanalsko dolino, Rezijo ter Benečijo s Terskimi in Nadiškimi dolinami.

manjšinskih okoljih, kjer so bile sorodne raziskave že opravljene in upoštevane metodologije že preverjene v praksi. Ugotovitve obeh raziskav o jezikovni krajini nakazujejo raven realne rabe slovenščine v javnih napisih v Italiji. Obe raziskavi sta dragocen vir podatkov, ki omogoča oblikovanje celostne slike stanja in predstavlja strokovno osnovo za oblikovanje jezikovnih politik. V zaključnem delu nakaževa primerjavo med raziskavama (2015, 2021), podava problemsko obravnavo koncepta jezikovne krajine in svojo kritično oceno jezikovne krajine v FJK ter opredeliva glavna priporočila, namenjena oblikovanju ustreznih jezikovnih politik na področju javne rabe slovenščine v javnih napisih.

2 Raziskovalna vprašanja in metodologija

S pomočjo pregleda znanstvene literature in že omenjenih raziskav sva preučili predvsem tri razsežnosti problema: (1) značilnosti jezikovne krajine in obseg prisotnosti slovenščine v napisih, kjer raba slovenščine ni normirana in predpisana, (2) sliko stanja na področju uporabe slovenščine v toponimih in na cestnih oznakah v skladu z veljavno zakonodajo ter (3) razvojne perspektive in odprta vprašanja rabe slovenščine v napisih za javnost.

Pri preučevanju prve razsežnosti sva se opirali na *Raziskavo o jezikovni krajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji*, ki jo je opravil Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) (Mezgec, 2015)². Po metodologiji, ki sta jo razvila Lundry in Bourhis (1997), je bilo naselitveno območje slovenske skupnosti v Italiji za potrebe zbiranja podatkov vzorčeno tako, da se zagotovi čim boljša reprezentativnost in posledično zanesljivost podatkov za dve tipologiji območij: večja urbana središča in manjša naselja. Vzorčena so bila območja poselitve in evidentirane reprezentativne ulice oz. predeli naselij, v katerih je potekalo zbiranje podatkov s fotografiranjem vseh napisov, ki so vidni s ceste. Raziskovalno enoto je predstavljal vsak napis posebej in za vsakega je bila opravljena analiza kraja oz. lokacije in ustanove, na kateri se nahaja (npr. pročelje izpostave javne uprave, napis na izložbenem oknu, tabla z informacijami ipd.), ter analiza njegovih značilnosti: število jezikov, vrstni red jezikov,

2 Projekt *Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji* je financirala dežela Furlanija - Julijska krajina v okviru razpisa za Pobude posebnege pomena, namenjene promociji zgodovinske in kulturne dediščine slovenske manjšine – prim. črko d) drugega odstavka 18. člena DZ 26/2007; odstavke 18–20 6. člena DZ 6/2013. Poročilo je dostopno na spletni strani <http://www.slori.org/publikacije/raziskava-o-jezikovni-pokrajini-na-naselitvenem-območju-slovenske-skupnosti-v-italiji/>.

velikost, obseg besedila idr. Celoten korpus napisov, zasebne in javne narave, zajema 3879 enot.³

Pri preučevanju druge razsežnosti sva izhajali iz podatkov, zbranih v raziskavi o izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2002 in rabi slovenščine v javnih napisih⁴ in toponimih, ki je bila opravljena na Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI) leta 2021 za Tretjo deželno konferenco o varstvu slovenske jezikovne manjšine (Vidau, 2022). Podatki so bili zbrani s fotografiranjem javnih napisov⁵ na območju dvaintridesetih občin, ki tvorijo območje izvajanja Zakona št. 38/2001, sicer pa je območje izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2002 o rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih nekoliko ožje in obsega sedemin dvajset občin.⁶ Zbrane fotografije so bile razvrščene v deset tipologij napisov⁷ in po jeziku.⁸ Dosegljive so na namenski spletni geografski karti.⁹

Za oblikovanje razvojnih perspektiv in iskanje odgovorov na odprta vprašanja o rabi slovenščine v napisih za javnost (tretja razsežnost raziskovalnega problema) sva povzeli in primerjali ugotovitve omenjenih raziskav, ki so služile kot iztočnica za oblikovanje razprave in kritični razmislek o možnosti oblikovanja namenske jezikovne politike, ki bi lahko dodatno okrepila

- 3 Izčrpnější opis metodološkega pristopa in analiza podatkov sta na voljo v poročilu Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitem območju slovenske skupnosti v Italiji: raziskovalno poročilo je dostopno na spletni strani <http://www.slori.org/publikacije/raziskava-o-jezikovni-pokrajini-na-naselitem-območju-slovenske-skupnosti-v-italiji/>.
- 4 Kot javni napisi so v tej raziskavi mišljeni napisi za javnost, za katere je odgovorna javna uprava.
- 5 Podrobneje o metodologiji fotografiranja napisov gl. Vidau (2022: 84).
- 6 Pet občin, in sicer Čedad, Prapotno, Špeter, Tavorjana in Tržič, ni formalno vključenih v območje izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2001. Sicer je v občini Špeter slovenščina prisotna v javnih napisih in toponimih, čeprav ta občina še ni formalno pristopila v območje vidne dvojezičnosti (Vidau, 2022: 76).
- 7 Tipologije napisov so: kažipoti; table za označevanje imen ulic in trgov; znaki za območje občine in območje pokrajine; znaki za obveščanje o službah, objektih in napravah; znaki za imena služb, objektov in naprav; znaki za prepoved, omejitve, nevarnost in izrecne odredbe; turistična signalizacija; napisi na zabojnikih za ločevanje odpadkov; znaki na avtobusnih postajah, kot so urniki, imena avtobusnih postaj, znaki za avtobusno postajo in znaki na avtomatih za nakup vozovnic (Vidau, 2022).
- 8 Fotografije javnih napisov smo razvrstili na: slovenske, pri katerih so imena in napisi v celoti v slovenskem in italijanskem jeziku ali pa samo v slovenskem jeziku; italijanske, pri katerih so imena in napisi v celoti v italijanskem jeziku; delno slovenske, pri katerih so imena in napisi v italijanskem jeziku in delno v slovenščini.
- 9 Geografska karta na platformi My Google Maps je dostopna na spletni strani Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI): www.slori.org/projekti/spletna-geografska-karta-o-vidni-dvojezicnosti/.

prisotnost slovenščine v javnih napisih tudi na podlagi zbranih dobrih in slabih praks na terenu.

3 Pomen normiranja rabe manjšinskih jezikov v javnih napisih

Vidnost manjšinskega jezika v javnosti je pomembno orodje, ki omogoča ohranjanje in razvoj manjšinskega jezika in skupnosti, ki ta jezik uporablja in se v njem prepoznava. Poudarek na vidnosti manjšinskih jezikov v javnem prostoru najdemo v več mednarodnih pravnih besedilih. Temeljni besedili Sveta Evrope na področju zaščite manjšinskih jezikov in narodnih manjšin, in sicer Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih (Svet Evrope, 1992) in Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin (Svet Evrope, 1995), temeljita na pravici do rabe manjšinskega ali regionalnega jezika¹⁰ bodisi v zasebnosti bodisi v javnosti, tako v pisni kot v ustni obliki. Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin med drugim v 5. členu obvezuje države pogodbenice, da spodbujajo »take razmere, ki so potrebne, da pripadniki narodnih manjšin ohranjajo in razvijajo svojo kulturo ter ohranjajo bistvene sestavine svoje identitete, in sicer svojo vero, jezik, tradicijo in kulturno dediščino« (Svet Evrope, 1995). V 11. členu pa je predvideno, da države pogodbenice zagotavljajo pripadnikom narodnih manjšin pravico, da v jeziku svoje manjšine nameščajo »znake, napise in druge informacije zasebne narave, namenjene očem javnosti« in »napise tradicionalnih krajevnih imen, imen ulic in drugih topografskih znakov, namenjenih javnosti, tudi v jeziku manjšin« (Svet Evrope, 1995). Marten, Van Mensel in Gorter (2012: 8) omenjajo tudi Splošno deklaracijo o jezikovnih pravicah (International PEN Club Follow-up Committee, 1998), v kateri je v 50. členu razglašena pravica jezikovnih skupnosti, da imajo njihovi jeziki vidno mesto v oglaševanju, na oznakah, kašiputih in sploh v podobi krajine kot celote.

V Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih (Svet Evrope, 1992) je med drugim omenjena pravica do rabe tradicionalne in izvirne toponomastike

10 V Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih (1. člen) so regionalni ali manjšinski jeziki opredeljeni kot jeziki, »(i) ki jih tradicionalno uporabljajo na določenem ozemlju države državljanji te države, ki sestavljajo skupino, številčno manjšo od preostalega prebivalstva te države, in (ii) ki se razlikujejo od uradnega jezika ali uradnih jezikov te države; izraz ne vključuje niti narečij uradnega jezika ali uradnih jezikov države niti jezikov migrantov«. Medtem ko imajo manjšinski jeziki referenčno ali matično državo, v kateri so uradni jezik, so regionalni jeziki v rabi na omejenem regijskem ali pokrajinskem območju.

v regionalnih in manjšinskih jezikih. Toponimi namreč določajo kraje v okolju in omogočajo orientacijo, tako da opisujejo, klasificirajo, organizirajo in upravljajo krajino, ki jo je oblikoval človek (Marrapodi, 2006: 88–95, v Finco, 2014: 153).

Vidna raba manjšinskega jezika ima torej zelo pomembno vlogo na več ravneh, posebno pa na kulturni, družbeni, politični in jezikovni ravni. Imena krajev so izraz odnosov, ki so se oblikovali med človekom in naravo, zato imajo tudi kulturno funkcijo ohranjanja spomina določenih krajev skozi čas (Finco, 2014: 153–154). Toponimi so del simbolov določene skupnosti in izraz njihove kolektivne identitete (Finco, 2014: 154). Imajo tudi simbolno funkcijo, ker opredeljujejo ne le kraje, ampak tudi skupnosti, ki tam živijo (Finco, 2014: 154). V tem smislu so toponimi izraz vezi med posamezniki in posameznicami, ki se prepoznavajo kot del neke skupnosti, in okoljem, v katerem živijo in delujejo (Caprini, 2001: 85; Lurati, 2004: 8, v Finco, 2014: 154).

4 Jezikovna krajina in jezikovna politika

Termin *jezikovna krajina* (ang. *linguistic landscape*) se nanaša na vidnost jezika in na njegov pomen v simbolični konstrukciji javnih prostorov. Po definiciji, ki jo ponujata pionirja raziskovanja jezikovne krajine Landry in Bourhis (1997), vključuje jezikovna krajina jezik cestnih znakov in smerokazov, oglasnih plakatov, tabel z imeni ulic in trgov, napisov na trgovinah, obratih in stavbah javne uprave, a tudi jezik spontanih napisov (grafiti, obvestila, plakati itd.). Vse to oblikuje jezikovno krajino določenega prostora, regije ali urbanega naselja. Avtorja zagovarjata stališče, da ima jezikovna krajina dve temeljni funkciji, informacijsko in simbolično (Landry, Bourhis, 1997: 25). Informacijska funkcija nudi usmeritev glede jezika, ki se uporablja v določeni stvarnosti (trgovini, obratu ipd.), in odraža tudi razmerja moči med jeziki in pripadniki jezikovnih skupin. Simbolična funkcija izhaja iz pomena, ki ga ima pisana beseda za pripadnike in pripadnice jezikovne skupine. Z jezikom napisov skupina zaznamuje svoje poselitveno območje in tako uveljavi svojo moč v določenem prostoru.

Podobno velja pri toponimih, ki so sicer del jezikovne krajine. Napis/toponim, ki je viden, ima po Finco (2014: 154) identitetno-referenčno funkcijo bodisi za rezidente bodisi za obiskovalce. Avtor razlaga, da deluje kot zunanji simbol krajevne skupnosti in obenem določa njeno naselitveno območje (Finco, 2014: 154).

Jezikovno krajino sestavljajo tako napisi zasebne kot javne narave. Napisi javne narave so napisi javne uprave (državne uprave, občinske uprave, javnih agencij itd.), drugo kategorijo pa predstavljajo napisi zasebne narave (napisi zasebnikov, združenj, organizacij in družb), pri postavljanju katerih posamezniki in posameznice delujejo samostojno, ob spoštovanju veljavnih pravil javnega značaja (Landry, Bourish, 1997, v Ben Raphael in drugi, 2006: 8). Veliko avtoric in avtorjev je usvojilo opredelitev napisov »od zgoraj navzdol« (ang. top down) in »od spodaj navzgor« (ang. bottom up) Bena Raphaela in sodelavcev (2006: 14). Prvi so določeni s pravilniki: gre za napise javne narave, uprave in institucij. V drugem primeru pa so napisi posledica spontanih odločitev posameznic in posameznikov. Dejstvo je, da je jezikovna krajina nekaj dinamičnega, kar se spreminja, in obenem nekaj kompleksnega, saj jo sooblikuje več akterjev. Ni nujno, da pri oblikovanju jezikovne krajine javna uprava, zasebniki, združenja, obrati in posamezniki delujejo harmonično in skladno (Ben Raphael, 2006).

Raziskave o jezikovni krajini predstavljajo dokaj novo področje raziskovanja in so obenem dragocen pripomoček za analizo statusa in vitalnosti jezikov (Marten, Van Mensel, Gorter, 2012), predvsem manjšinskih (Cenoz, Gorter, 2006).

Odnos med jezikovno krajino in jezikovno politiko je lahko vsaj dvosmeren: jezikovna krajina je sočasno izraz določene sociolingvistične situacije in tudi sredstvo za njeno oblikovanje, tako da nove/spremenjene jezikovne politike lahko postanejo vidne, ker pripomorejo k oblikovanju novega sociolingvističnega scenarija (Dal Negro, 2009: 206) oz. preoblikujejo jezikovno krajino. Tako lahko dvo- ali večjezični napis dojamemo kot razpoznavni znak prisotnosti določene jezikovne skupnosti ali kot odraz jezikovne politike, ki pripisuje enak status obema kodoma, kar ne odraža nujno realne slike stanja, ampak zgolj jezikovno politiko, ki si prizadeva za razvoj večjezičnega prostora. Coluzzi (2009) na primeru baskovskih držav ugotavlja, da je v preučevanem primeru večja prisotnost jezika v jezikovni krajini, kot je dejansko število govorcev in govork, kar odraža učinke izbrane jezikovne politike. Zato izbire jezikovnih kodov ne gre pripisovati zgolj jezikovni skupnosti, ampak tudi sklopu bolj ali manj uradnih ukrepov jezikovnih politik, odnosu govorcev in govork do jezika in ideologiji, ki prevladuje med prebivalstvom. Jezikovne politike odigravajo ključno vlogo pri oblikovanju jezikovne krajine, tako posredno kot neposredno. Ključnega pomena pa je tudi njihovo dosledno izvajanje.

Pripadniki in pripadnice dominantne jezikovne skupine imajo nadzor nad državnim aparatom, ki je pristojen tudi za določanje rabe jezika/-ov v javnih napisih (Landry, Bourish, 1997). Položaj manjšinskega jezika v jezikovni krajini

odraža tako tudi odnos med pripadniki in pripadnicami večinske in manjšinske jezikovne skupine oz. kako pripadniki in pripadnice dominantnega jezika ravnaajo z manjšinskim jezikom ter to jezikovno skupino. Odraža tako odnos javnih upraviteljev do večjezičnosti in večnarodnosti svojega območja upravljanja, če to doživljajo kot dodano vrednost ali jo, obratno, zanikajo. Napisi v javnosti v manjšinskem ali regionalnem jeziku so lahko tudi izraz prisotnosti političnih predstavnikov in predstavnic manjšinske skupnosti v izvoljenih organih ali drugih oblikah predstavnštva na večjezičnem območju in njihovega prizadevanja, da lahko neposredno odločajo o javni rabi svojega manjšinskega jezika (Vidau, 2017b).

5 Jezikovna krajina in slovenščina v deželi Furlaniji - Julijski krajini

Prehod iz 20. v 21. stoletje so zaznamovale pomembne novosti na področju pravnega varstva slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki vključujejo tudi urejanje javne rabe slovenščine na cestnih oznakah in v toponimih (Vidau, 2017a: 50–51). Leta 2001 je bil sprejet državni Zakon št. 38 z dne 23. februarja 2001 »Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« (v nadaljevanju: Zakon št. 38/2001), leta 2007 pa so bile z Deželnim zakonom št. 26 z dne 16. novembra 2007 »Deželna pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine« sprejete vsebine državnega zakona. Skupaj z državnim Zakonom št. 482 z dne 15. decembra 1999 »Pravila o varstvu avtohtonih jezikovnih manjšin« ta dva zakona urejata temeljne pravice slovenske narodne skupnosti v Italiji, v skladu s 6. členom italijanske ustave, ki uvaja načelo varstva jezikovnih manjšin, ter v skladu z evropsko in mednarodno zakonodajo za to področje.

Rabo slovenščine v javnih napisih in toponimih ureja 10. člen Zakona št. 38/2001. Predvidena je ob italijanščini na pravno opredeljenem območju izvajanja določil tega zakona v obsegu dvaintridesetih občin v deželi Furlaniji - Julijski krajini.¹¹ Na poljudni ravni in v medijih se raba slovenščine v javnih napisih in toponimih opredeljuje tudi kot vidna dvojezičnost s poudarkom na vidnosti slovenščine v javnih napisih, ki jih postavljajo javni subjekti, kot so občine, dežela, državni uradi in drugi. Pojem ima pomembno politično in zgodovinsko ozadje. Slovenščina je bila v javnosti, vključno z javnimi napisi,

11 Ta območni obseg izvajanja zaščitnih določil določa uredba predsednika republike z dne 12. septembra 2007.

prepovedana v času fašizma. Tudi v povojnem obdobju je protislovensko politično propagando posebljal politični slogan *No al bilinguismo* oz. Ne dvojezičnosti, ki je bila usmerjena proti postavljanju cestnih oznak in tabel s slovenskimi imeni krajev in napisi ter proti javni rabi slovenščine sploh. Izražala se je v različnih oblikah vandalizma, kot so mazanje in skrunjenje dvojezičnih cestnih oznak ter kulturnih spomenikov¹² in stavb slovenske skupnosti v Italiji. Te oblike vandalizma so se pojavljale še v obdobju 2008–2012 in po njem, ko so različni javni subjekti postavili dvojezične cestne oznake in toponime v skladu s sodobno zaščitno zakonodajo.¹³ Kaže, da se je val polegel, saj takih oblik skrunjenja dvojezičnih napisov med fotografiranjem cestnih tabel in oznak leta 2021 nismo opazili (Vidau, 2022). Sicer je treba poudariti, da je bila tudi po letu 2001, ko je bil izglasovan zaščitni Zakon št. 38, vidnost slovenščine v javnih napisih in toponimih v mestnih središčih Trsta in Gorice nezaželeno, tako da sta obe mestni središči ostali zunaj območja izvajanja vidne dvojezičnosti.

5.1 Raziskava, opravljena leta 2015

V nadaljevanju povzemava ključne ugotovitve raziskave o jezikovni krajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji, ki jo je izvedel SLORI, in jih umeščava v širše sociolingvistično ozadje. Gre za raziskavo, ki temelji na analizi eno- ali večjezičnih napisov na javnih mestih. Predmet analize je navzočnost jezika/jezikov tako v javnih (toponomastika, cestne oznake, javna obvestila/plakati itd.) kot v zasebnih kontekstih (izveski zasebnikov, oglaševanje, spontani napisi itd.). Korpus podatkov (3879 enot) zajema vse napise, ki so vidni na obravnavanem območju. Pri tem gre izpostaviti, da je večina napisov enojezičnih (83 %), manjši delež napisov pa je dvo- ali večjezičnih (15 % korpusa). V celotnem korpusu je napisov, v katerih je prisoten slovenski jezik, 356 (9 % vseh napisov). Od tega jih je 45 enojezičnih in 311 večjezičnih. Med vsemi večjezičnimi napisi je slovenščina prisotna v 53 % primerov, kar pomeni, da je zastopana na vsakem drugem večjezičnem napisu (Mezgec, 2015). Zbrani podatki kažejo, da se jezikovna krajina na preučevanih območjih predstavlja kot pretežno enojezična (85 % vseh zbranih napisov je enojezičnih, med temi jih je večina, 91 %, samo v italijanščini), pretežno italijanska. Taka slika

12 O napadih na partizanske spomenike v obdobju od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje gl. Klabjan (2012).

13 Območje izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2002 o rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih je bilo uradno določeno v obdobju 2008–2012 na podlagi postopka, ki ga je vodil Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine, gl. Vidau (2022: 75–76).

stanja odraža dolgoletno jezikovno politiko Italije, ki ni podpirala jezikovne in etnične različnosti italijanske države. Šele novejša zakonodaja predpisuje rabo manjšinskih jezikov in v jezikovni krajini, ki je bila predmet raziskave, je mogoče razpoznati paradoks, da je sedaj pod normativno prisilo ravno javna uprava, vključno s koncesionarji javnih storitev, najbolj dosledna pri zagotavljanju in izpostavljanju vidne večjezičnosti. Dalje tudi v primeru dvojezičnih občin (Nabrežina in Doberdob) ostaja 40 % napisov brez slovenščine¹⁴ (Mezgec, 2015).

Nevidnost manjšinskih jezikov je opazna zlasti v večjih urbanih naseljih, predvsem v Trstu¹⁵ (Mezgec, 2015), kar so ugotavljali že avtorji in avtorice predhodnih raziskav (Kaučič Baša, 1997; Tufi, 2013).

Zanimiv je tudi podatek o večjezičnih napisih. Iz analize večjezičnih napisov (585) izhaja, da je tako v Trstu kot v Gorici tretjina večjezičnih napisov brez slovenščine. Se pravi, da tudi ko gre za napis, ki je po svoji naravi večjezičen, slovenščina ni samodejno vključena (Mezgec, 2015).

Zbrani podatki tudi kažejo, da je slovenščina v najmanjši meri prisotna pri napisih zasebnikov (5 % s slovenščino in 95 % brez slovenščine), med javnimi ustanovami jih je 17 % (83 % brez slovenščine), med koncesionarji javnih storitev pa 22 % (78 % brez slovenščine) (Mezgec, 2015). Slika stanja torej kaže, da so javna uprava in napisi javnega značaja bolj dosledni pri izvajanju dvojezičnosti kot zasebniki, čeprav javna uprava in koncesionarji javnih storitev močno zamujajo pri izvajanju določil iz 10. člena Zakona št. 38/2001 (Sussi in drugi, 2011).

Na osnovi majhne prisotnosti napisov v slovenščini lahko izpostavimo dvoje pomembnih ugotovitev: (1) Slovenščina je povečini prisotna le, če je to predpisano. V tem kontekstu imata jezikovno načrtovanje in razvoj ustreznih jezikovnih politik lahko pomembno vlogo pri oblikovanju jezikovne krajine danega teritorija. (2) Napisi samo v italijanščini si utirajo pot tudi v krajih z največjim deležem prisotnosti slovensko govorečega prebivalstva, kjer bi pričakovali, da je slovenščina prisotna v vseh napisih (Mezgec, 2015). V dveh dvojezičnih občinah smo preverili, koliko je enojezičnih napisov izključno v

14 V zbranem korpusu je največ napisov s slovenščino med napisi dvojezičnih občin Doberdob (63 %) in Nabrežina (58 %): v obeh primerih vrednosti presegajo polovični prag, ostaja pa vseeno dovršen del napisov (37 % in 42 %), na katerih slovenščina ni prisotna. Če upoštevamo obe dvojezični občini skupaj, je napisov s slovenščino 60 % (enojezičnih napisov v slovenščini in večjezičnih napisov s slovenščino).

15 V Trstu je bilo ugotovljenih 1,7 % napisov (tudi) s slovenščino, v središču Gorice pa 6,9 %.

italijanščini: v Nabrežini je od 58 enojezičnih napisov večina v italijanščini (82,8 %), manjši delež pa v slovenščini (15,5 %); v Doberdolu pa je od 44 enojezičnih napisov 75 % vseh v italijanščini, preostalih 25 % pa v slovenščini. Podatki niso posebej spodbudni.

5.2 Raziskava, opravljena leta 2021

V naslednjih odstavkih bova predstavili relevantne izsledke raziskave o izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2002 in rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih, opravljene leta 2021 (Vidau, 2022).

Od skupaj 4505 zbranih fotografij javnih napisov je največ vidne slovenščine na Tržaškem, saj dosega dobre tri četrtine (76 % od skupaj 1722 fotografij javnih napisov na Tržaškem) (Vidau, 2022: 102). Na Videmskem in Goriškem je položaj javnih napisov s slovenščino v bistvu enak. Teh je v relativnem merilu skoraj za polovico manj, saj v obeh primerih ne dosega dveh petin posnetih fotografij (41 % od skupaj 1796 fotografij javnih napisov na Videmskem in 40 % od skupaj 987 fotografij javnih napisov na Goriškem) (Vidau, 2022: 102). Če upoštevamo število javnih napisov s slovenščino kot kazalnik za stopnjo vidne dvojezičnosti, potem na podlagi navedenih podatkov zlahka ugotovimo, da imamo na območni ravni na Tržaškem višjo stopnjo vidne dvojezičnosti v primerjavi z Goriško in Videmsko.

Stanje se sicer močno razlikuje na občinski ravni, saj ima devet od skupaj 32 občin, zajetih v raziskavo, več kot 75 % fotografij s povsem ali delno dvojezičnimi javnimi napisi, kar lahko opredelimo kot visoko stopnjo vidne dvojezičnosti (Vidau, 2022: 102–103). To so dvojezične občine na Tržaškem in Goriškem ter obe občini v Terskih dolinah.¹⁶ V skupino občin z dobro stopnjo vidne dvojezičnosti lahko uvrstimo tiste, ki dosegajo 50–75 % fotografij povsem ali delno dvojezičnih javnih napisov, to je sedem občin, med katerimi je občina Trst, preostale občine pa so na Videmskem¹⁷ (Vidau, 2022: 102–103).

Kot nezadostno stopnjo vidne dvojezičnosti lahko opredelimo občine z manj kot polovico javnih napisov s slovenščino, kar obsega preostalih šestnajst občin, ki so bile zajete v raziskavo. Med šestimi občinami na Tržaškem, Goriškem in Videmskem je namreč javnih napisov v italijanščini in slovenščini

16 To so občine Dolina, Zgonik, Devin - Nabrežina in Repen na Tržaškem, Štandrez, Doberdob in Števerjan na Goriškem ter občini Bardo in Tipana v Terskih dolinah (Vidau, 2022: 103).

17 Poleg omenjene občine Trst sodijo v to skupino še občine Grmek, Špeter, Srednje, Podbonesec, Sovodnja in Rezija na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

malo (25–50 % fotografij povsem ali delno dvojezičnih javnih napisov),¹⁸ med temi je tudi občina Gorica (Vidau, 2022: 102–103). V sedmih občinah na Goriškem in Videmskem ima manj kot 25 % fotografij povsem ali delno dvojezičnih javnih napisov,¹⁹ v treh občinah²⁰ pa med zbranimi fotografijami ni javnih napisov s slovenščino ob italijanščini (Vidau, 2022: 102–103).

Če upoštevamo tipologijo javnih napisov, ki so bili zajeti v raziskavi, se pokažejo nekatere dobre in manj dobre prakse v rabi slovenščine. Najvišjo stopnjo vidne dvojezičnosti zasledimo v imenih naselij (82 % povsem ali delno dvojezičnih imen) in znakih za območje občin in pokrajin (75 % povsem ali delno dvojezičnih imen) (Vidau, 2022: 104). Dobro stopnjo vidne dvojezičnosti (med polovico in tremi četrtinami povsem ali delno dvojezičnih fotografranih javnih napisov) imajo fotografrana turistična signalizacija (72 %), kašipoti (58 %) in znaki na avtobusnih postajah (56 %) (Vidau, 2022: 104). Nezadovoljivo stopnjo vidne dvojezičnosti (manj kot polovica povsem ali delno dvojezičnih fotografranih javnih napisov) lahko opredelimo pri napisih na zabojnikih za ločevanje odpadkov (49 %), znakih za obveščanje o službah, objektih in napravah (44 %), napisih na pročeljih služb, objektov in naprav (35 %), tabelah za označevanje imen ulic ali trgov (33 %) in znakih za prepoved, omejitvev, nevarnost in izrecne odredbe (22 %) (Vidau, 2022: 104).

6 Razprava: vidna in nevidna prisotnost slovenščine v Italiji

Na preučevanem območju je mogoče razpoznati pozitiven učinek jezikovne politike pri oblikovanju večjezične jezikovne krajine. Ker novejša zakonodaja predpisuje javni upravi, vključno s koncesionarji javnih storitev, rabo manjšinskih jezikov v toponimih in jezikovni krajini, so ti subjekti tisti, ki najbolj dosledno oblikujejo večjezično jezikovno krajino.

Podatki o prisotnosti slovenščine na cestnih oznakah in tablah iz leta 2021 so namreč nekoliko bolj spodbudni kot podatki o jezikovni krajini iz leta 2015, saj kažejo na nekoliko večji delež prisotnosti slovenščine v javnih napisih. To si lahko razlagamo s dejstvom, da je analiza zajela specifično javne napise, za

18 Poleg občine Gorica sodijo v to skupino še občina Milje na Tržaškem, občini Krmin in Ronke na Goriškem ter občini Sv. Lenart in Naborjet - Ovčja vas na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

19 To sta občini Tržič in Zagraj na Goriškem ter občine Ahten, Dreka, Fojda, Prapotno in Trbiž na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

20 To so občine Čedad, Neme in Tavorjana na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

katere so odgovorni javna uprava in javni koncesionarji. V raziskavi iz leta 2015 pa so zajeti tudi javni napisi v domeni zasebnikov, ki slovenščino v javnosti lahko uporabijo na podlagi zasebne izbire, ni pa vprašanje pravno uo- kvirjeno. Prav tako ni subjekta ali pravnega orodja, ki bi vidno dvojezičnost spodbujal in preverjal rabo slovenskih javnih napisov med zasebniki, medtem ko se na ravni javne uprave s tem ukvarjata Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine in Deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine.

Če primerjamo ugotovitve izbranih raziskav, lahko ugotovimo, da pri toponimih zasledimo najvišjo stopnjo vidne dvojezičnosti na Tržaškem, pri raziskavi o jezikovni krajini pa je med večjezičnimi napisi slovenščina najbolj prisotna med napisi na Goriškem, sledi tržaška pokrajina. Na Videmskem je prisotnost standardne slovenščine med večjezičnimi napisi skromnejša.

Pri obeh raziskavah lahko ugotovimo pomembe razlike na občinski ravni. Dvojezične občine so tiste, v katerih je stopnja vidne dvojezičnosti najvišja. Vendar v raziskavi o jezikovni krajini dalje ugotavljamo, da tudi v primeru dvojezičnih občin (Nabrežina in Doberdob) ostaja 40 % napisov brez slovenščine. Podatek nakazuje, da si napisi samo v italijanščini utirajo pot tudi v krajih s tradicionalno velikim deležem slovensko govorečega prebivalstva, kjer bi pričakovali, da je slovenščina prisotna v vseh napisih (Mezgec, 2015).

Podatki o jezikovni krajini kažejo tudi na nižji družbeni status slovenskega jezika, kar se odraža predvsem v odsotnosti napisov s slovenščino pri zasebnikih, ki ne občutijo potrebe po tem, to področje pa tudi ni zakonsko normirano. Tudi ko gre za večjezični napis, ni nujno, da napisi vključujejo slovenščino (Mezgec, 2016). Postavlja se vprašanje, kako spodbuditi zasebne subjekte k rabi slovenščine v napisih za javnost (na obratih, kot so trgovine in druge storitvene dejavnosti), saj javna raba slovenščine za zasebnike ni normirana. V raziskavi iz leta 2021 se to vprašanje bolj izrazito postavlja v Kanalski dolini, saj zbrani podatki potrjujejo, da slovenščine in večjezičnosti v glavnem ni niti na turističnih tablah (Vidau, 2022: 19), kljub temu da je območje turistična destinacija za prebivalstvo iz celotne dežele Furlanije - Julijske krajine in sosednjih držav (Slovenije in Avstrije).

Prav tako velja razmisliti, kako promovirati napise v slovenščini v mestnih središčih, kjer jih sicer javna uprava v glavnem ne uporablja, ker sta mestni središči Trsta in Gorice ostali zunaj območja izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2001. Po eni strani se torej postavlja vprašanje, kako pravno razširiti območje izvajanja tega člena z vključitvijo obeh mestnih središč. Zgodilo se je že,

da je javna uprava uporabila slovenščino v mestnih središčih brez posledičnih negativnih političnih ali medijskih reakcij ali vandalskih dejanj. Leta 2021 in 2022 je npr. Zdravstveno podjetje ASUGI uredilo cepilna centra na tržaškem mestnem nabrežju in v Starem pristanišču v Trstu, kjer je v javnih oznakah in napisih poleg italijanščine dosledno uporabilo tudi slovenščino. Po drugi strani se odpira vprašanje rabe slovenščine v javnih napisih v komercialne in turistične namene v trenutku, ko doživlja predvsem tržaško mestno središče turistični razcvet. Mesto se turistom predstavlja kot večkulturno in večjezično, a se to v javnih napisih, namenjenih obiskovalcem, ne odraža. Primer slabe prakse je tudi tržaška občinska uprava, ki v božičnem času na glavnem mestnem trgu postavlja božična drevesca in jih opremi z večjezičnimi voščili brez slovenščine.

Veliko je torej maneverskega prostora, da se okrepi prisotnost slovenščine v napisih zasebne narave, kar pa zahteva dolgoročna prizadevanja. Nenazadnje bi uporaba slovenščine v napisih, predvsem na slovenskem poselitvenem prostoru, pripomogla tudi k boljšemu pasivnemu poznavanju slovenskega jezika med italijansko govorečim prebivalstvom.

7 Sklepna razmišljanja

Predstavljena analiza jezikovne krajine na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji zrcali dolgoletno enojezično jezikovno politiko Italije, čeprav je Furlanija - Julijska krajina že od nekdaj večjezična dežela zaradi prisotnosti avtohtonih jezikovnih manjšin. Od samega začetka koncept italijanske nacije ni podpiral jezikovne in etnične različnosti italijanske države. Šele na prehodu iz 20. v 21. stoletje so se pojavile pomembne novosti glede rabe manjšinskih in regionalnih jezikov v javni upravi, manjšinski in regionalni jeziki pa so doživeli polnopraven vstop v krajevno javno upravo (Vidau, 2015). Novejša zakonodaja dovoljuje njihovo javno rabo, vendar manjšinski jeziki niso postali uradni jeziki države ali jezikovno mešanih krajev (Vidau, 2015: 160–161). To težnjo je mogoče razpoznati tudi v jezikovni krajini, ki je bila predmet raziskave.

Prisotnost slovenščine v javnih napisih in toponimih je povezana z izvajanjem zaščitne zakonodaje, zato je zelo pomembna naloga Institucionalnega paritetnega odbora za probleme slovenske manjšine, da redno preverja in spodbuja občinske, deželne in državne ustanove ter koncesionarje za opravljanje javnih služb k izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2001, vključno s tistimi, ki se v ta seznam še niso formalno vključili. Obenem naj spodbuja rabo slovenščine pri

tistih javnih subjektih, ki slovenščino v javnih napisih uporabljajo v zelo omejenem obsegu ali sploh ne, kot so poštni uradi, železniške postaje in letališče (Vidau, 2022: 106). Sploh je raba slovenščine zelo pomanjkljiva v imenih ulic, še zlasti na območju nekaterih občin (Vidau, 2022: 105).

Na področju dvojezičnih javnih napisov in toponomastike opazamo pomanjkanje usklajenosti in opredelitve splošnih načel. Javni napisi so ponekod neenakovredni po velikosti in pisavi v obeh jezikih, pojavlja se tudi nepravilna raba sklonov (Vidau, 2022: 105). Zelo raznolika in neuskklajena je tudi raba krajevnih narečij v Terskih in Nadiških dolinah, v Režiji pa se pri napisih velikokrat ne upošteva slovenski pravopis (Vidau, 2022: 105). Pomembna je zato vloga Centralnega urada za slovenski jezik dežele Furlanije - Julijske krajine, ki bi lahko postal referent za javno upravo tudi pri rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih z oblikovanjem smernic, priročnikov ali pravilnikov. Dobre prakse nekaterih občin (npr. v urejanju dvojezičnih imen ulic in kašipotov) in koncesionarjev za opravljanje javnih služb (npr. v urejanju dvojezičnih urnikov avtobusov, v rabi dvojezičnih toponimov na avtocesti ali nameščanju dvojezičnih napisov na zabojnike za ločevanje odpadkov) so lahko za zgled in v pomoč ostalim ustanovam in koncesionarjem (Vidau, 2022: 106).

Prisotnost slovenščine v jezikovni krajini pa ni ključnega pomena samo za pripadnike in pripadnice slovenske narodne skupnosti, ki s tem utrjujejo svojo prisotnost, svoj položaj na območju in prisotnost jezika, ampak tudi za pripadnike in pripadnice večinskega naroda, ker jim je tako dana možnost, da se soočajo z manjšinskim jezikom, ga spoznajo in posledično tudi lažje razvijejo pozitiven in sprejemajoč odnos do njega. Podobne ugotovitve izpostavlja tudi Kaučič Baša med preučevanjem Svetoivanske četrti pri Trstu, kjer opaža odsotnost slovenskih napisov (Kaučič Baša, 1997). Po njenem mnenju bi se morala javna pisna raba manjšinskega jezika razvijati z institucionalno podporo. To bi imelo vrsto pozitivnih učinkov na status slovenskega jezika tako med Slovenci in Slovenkami kot med Italijani in Italijankami in bi neposredno pripomoglo k spontanemu usvajanju manjšinskega jezika med celotnim prebivalstvom. Podoben je tudi primer Kanalske doline, kjer je slovenščina v javnih napisih zelo pomanjkljiva (Vidau, 2022, 19), kljub temu da lokalna uprava in prebivalstvo v tej dolini večjezičnost načelno podpira (Gliha Komac, 2009: 296). To se kaže v uvajanju vseh dolinskih jezikov (slovenščine, nemščine in furlanščine) kot učnih jezikov poleg italijanščine v krajevne šole (Mezgec, 2022). Ti jeziki so v rabi med poukom, a so na javnih površinah večinoma ali popolnoma nevidni, kot izhaja iz zgoraj omenjene raziskave o izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2001 o rabi slovenščine v javnih napisih in toponomastiki (Vidau, 2022: 93).

Sklenemo lahko, da podatki, ki sva jih v pričujoči analizi preučili, jasno kažejo, da sta institucionalna podpora in normiranje javnih napisov v manjšinskem jeziku ključna za oblikovanje dvojezične jezikovne krajine oz. za zagotavljanje prisotnosti manjšinskega jezika v jezikovni krajini. Na primeru slovenske narodne skupnosti v Italiji lahko trdimo, da pravna ureditev diktira prisotnost slovenščine v javnih napisih. Sicer sta spontana raba in vključevanje manjšinskega jezika v jezikovno krajino precej skromna.

Izpostavimo lahko tudi temeljno vlogo javnih napisov zasebnikov, ki pa brez institucionalne podpore njihovih referenčnih organizacij in organizacij civilne družbe v obliki primernih smernic, jezikovne politike in spodbude ostajajo prepuščeni lastni izbiri.

Bibliografija

- BEN RAPHAEL E. in drugi (2006), *Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: the case of Israel*, *International Journal of Multilingualism*, 3, 7–30.
- CAPRINI R. (2001), *Nomi propri*, Edizioni dell'Orso, Alessandria.
- CENOZ J. in GORTER D. (2006), *Linguistic landscape and minority languages*, *International Journal of Multilingualism*, 3, 67–80.
- COLUZZI P. (2009), *The Italian linguistic landscape: the cases of Milan and Udine*, *International Journal of Multilingualism*, 1, 1–15.
- COLUZZI P. (2012), *The Linguistic Landscape of Brunei Darussalam: Minority Languages and the Threshold of Literacy Southeast Asia*, *A Multidisciplinary Journal*, 12, 1–16.
- DAL NEGRO S. (2009), *Local policy modeling the linguistic landscape*, v E. Shohamy, D. Gorter (ur.), *Linguistic landscape: expanding the scenery*, Routledge, New York, 141–154.
- Deželni zakon št. 26 z dne 16. 11. 2007 »Deželna pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine Avtonomne dežele Furlanije - Julijske krajine« (Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>; 6. junij 2023).
- FINCO F. (2014), *Toponomastica e segnaletica in friulano: una panoramica generale*, v F. Finco, G. Iannàccaro (ur.), *Nomi, luoghi, identità, toponomastica e politiche linguistiche: atti del convegno internazionale di studi, Cividale del Friuli, 17-19 novembre 2011/ Names, places, identities, toponymy and linguistic policies: proceedings of the international conference meeting, Cividale del Friuli, 17th - 19th November 2011*, Società Filologica Friulana, Udine/Videm, 153–197.
- GLIHA KOMAC N. (2009), *Slovenščina med jeziki Kanalske doline*, Fakulteta za družbene vede-Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina-SLORI, Ljubljana-Ukve-Trst.
- GRGIČ M. (2016), *The Identification and definition of the minority community as an ideological construct: the case of Slovenians in Italy*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 77, 87–102.

- GRGIČ M., PACLICH F. (2022), *Centralni urad za slovenski jezik pri Avtonomni deželi Furlaniji - Julijski krajini: pregled delovanja in novi izzivi*, v D. Jagodic (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine*, Trst, 12. in 19. novembra 2021, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 115–127.
- INTERNATIONAL PEN CLUB, FOLLOW-UP COMMITTEE (1998), *Universal Declaration of Linguistic Rights*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, Barcelona (https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals389.pdf; 6. junij 2023).
- JAGODIC D., KAUČIČ BAŠA M., DAPIT R. (2017), *Jezikovni položaj Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 67–88.
- KAUČIČ BAŠA M. (1997), *Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in a Transactional settings*, *International Journal of the Sociology of Language*, 51–73.
- KLABJAN B. (2012), *»Partizanska pokrajina«: partizanski spomeniki in komemoriranje partizanov na Tržaškem*, *Acta Histriae*, 20, 4, 669–692.
- LANDRY R., BOURISH R. Y. (1997), *Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study*, *Journal of Language and Social Psychology*, 16, 1, 23–49.
- LURATI O. (2004), *In Lombardia e Ticino. Storia dei nomi di luogo*. Cesati, Firenze.
- MARRAPODI G. (2006), *Teoria e prassi dei sistemi onimici popolari: la comunità orbasca (Appennino Ligure centrale) e i suoi nomi propri*, Società Editrice Romana, Roma.
- MARTEN H. F., VAN MENSEL L., GORTER D. (2012), *Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape*, v D. Gorter, H. F. Marten, L. Van Mensel (ur.), *Minority Languages in the Linguistic Landscape*, Palgrave MacMillan, Basingstroke, 1–15.
- MEZGEC M. (2015), *Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji: raziskovalno poročilo* (<http://www.slori.org/publikacije/raziskava-o-jezikovni-pokrajini-na-naselitvenem-obmocju-slovenske-skupnosti-v-italiji/>; 3. junij 2023).
- MEZGEC M. (2016), *Linguistic landscape as a mirror: the case of the Slovene minority in Italy*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 77, 67–85.
- Uredba predsednika republike z dne 12. septembra 2007 (https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2007-11-27&atto.codiceRedazionale=007A9946&ele nco30giorni=false; 10. junij 2023).
- PERTOT S. (2011), *Identity Changes Among Slovenes in Italy, as Reflected in the Families of Pupils Attending Italian Schools with Slovene as the Language of Instruction*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 66, 24–43.
- SUSSI E., VIDAU Z., JANEŽIČ A., BOGATEC N. (2011), *Raziskava o preverjanju izvajanja zaščite slovenske manjšine po 8. členu zakona št. 38/2001 (po nalogu Institucionalnega paritetnega odbora za probleme slovenske manjšine)/Indagine conoscitiva sull'attuazione della tutela a favore della minoranza slovena ai sensi dell'art. 8 della L. 38/2001 (commissionata dal Comitato istituzionale paritetico per i problemi della minoranza slovena)*, *Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine/*

- Comitato istituzionale paritetico per i problemi della minoranza slovena -SLORI, Trst/Trieste.
- SVET EVROPE (1992), *Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih* (www.sveteurope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/148/; 6. junij 2023).
- SVET EVROPE (1995), *Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin* (www.sveteurope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/157/index.html, 6. junij 2011).
- TUFI S. (2013), *Shared places, unshared identities: vernacular discourses and spatialised constructions of identity in the linguistic landscape of Trieste*, *Modern Italy*, 4, 391–408.
- VIDAU Z. (2015), *Upravljanje jezikovne različnosti v javni upravi: primer slovenske, furlanske in nemške skupnosti v deželi Furlaniji - Julijski krajini*, *Annales ZRS, Koper*.
- VIDAU Z. (2017a), *Pravni okvir zaščite slovenske narodne skupnosti v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 50–55.
- VIDAU Z. (2017b), *Politična participacija slovenske narodne skupnosti v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču: Evrope Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 167–180.
- VIDAU Z. (2022), *Ocena izvajanja določil iz 10. člena Zakona št. 38/2001 o krajevnih imenih in javnih napisih*, v D. Jagodic (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine, Trst, 12. in 19. novembra 2021*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, SLORI, Trst, 75–107
- Zakon št. 482 z dne 15. 12. 1999 »Pravila o varstvu avtohtonih jezikovnih manjšin« (Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>, 6. junij 2023).
- Zakon št. 38 z dne 23. 2. 2001 »Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« (Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli Venezia Giulia) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>, 6. junij 2023).

Povzetek

Jezikovna krajina obsega napise na javnih mestih, kot so napisi na trgovinah, plakati in drugi napisi javne ali zasebne narave. Jezik javnih napisov odraža razmerja družbene moči, status jezikovnih skupin na danem območju, še posebej ko gre za večjezični prostor. Javna raba jezika pozitivno vpliva na družbeno identiteto njegovih govorcev in govork.

Prispevek je namenjen analizi jezikovne krajine na naselitvenem območju Slovenk in Slovencev v Italiji, in sicer na Tržaškem, Goriškem in Videmskem v deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK). V prvem delu so predstavljena temeljna teoretična izhodišča o jezikovni krajini in pomenu javnih napisov v manjšinskem jeziku. V drugem delu so povzete glavne ugotovitve dveh relevantnih SLORI-jevih raziskav, v zaključnem delu pa avtorici nakaževa primerjavo

med raziskavama (2015 in 2021), podava problemsko obravnavo koncepta jezikovne krajine v FJK ter opredeliva glavna priporočila, namenjena oblikovanju ustreznih jezikovnih politik na področju javne rabe slovenščine v javnih napisih. Avtorici ugotavlja, da napisi na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji zrcalijo dolgoletno enojezično jezikovno politiko Italije. Vendar je na preučevanem območju mogoče razpoznati pozitiven učinek sodobnejše jezikovne politike pri oblikovanju večjezične jezikovne krajine, ki je povezana predvsem z izvajanjem zaščitne zakonodaje. Podatki o jezikovni krajini kažejo tudi na nižji družbeni status slovenskega jezika, kar se odraža predvsem v odsotnosti napisov s slovenščino pri zasebnikih, ki ne občutijo potrebe po tem, to področje pa tudi ni zakonsko normirano.

Zbrani podatki jasno kažejo, da sta institucionalna podpora in normiranje javnih napisov v manjšinskem jeziku ključna za oblikovanje dvojezične jezikovne krajine. Na primeru slovenske narodne skupnosti v Italiji lahko trdimo, da pravna ureditev diktira prisotnost slovenščine na javnih napisih. Sicer je spontano vključevanje manjšinskega jezika v jezikovno krajino precej skromno.

Veliko je torej maneverskega prostora, da se okrepi prisotnost slovenščine na napisih zasebne narave, kar pa zahteva dolgoročno prizadevanja. Prisotnost slovenščine v jezikovni krajini je ključnega pomena tudi za pripadnike in pripadnice večinskega naroda, ker jim je tako dana možnost, da se soočajo z manjšinskim jezikom, ga spoznajo in posledično tudi lažje razvijejo pozitiven odnos do njega.

Abstract: Il paesaggio linguistico del territorio di insediamento della comunità slovena in Italia

Il paesaggio linguistico comprende tutte le scritte che plasmano lo spazio pubblico, come le insegne commerciali, le scritte su cartelloni e manifesti, e altre occorrenze di natura pubblica o privata. La lingua delle insegne pubblicamente visibili restituisce i rapporti di potere sociale e lo status delle comunità linguistiche presenti in una data area, a maggior ragione nel caso di un contesto plurilingue. L'uso pubblico di una lingua, tra l'altro, ha un impatto positivo sull'identità sociale di chi la parla.

Il presente contributo mira a un'analisi del paesaggio linguistico che caratterizza il territorio di insediamento degli sloveni e delle slovene in Italia, individuato nelle province di Trieste, Gorizia e Udine nella regione Friuli Venezia

Giulia. Nella prima parte della trattazione le autrici espongono gli assunti teorici di fondo su paesaggio linguistico e valenza delle scritte in lingua minoritaria rilevabili nello spazio pubblico. Segue una seconda parte con una sintesi delle principali risultanze emerse da due ricerche sul tema condotte dallo SLORI, rispettivamente nel 2015 e nel 2021. Il contributo si chiude infine con un raffronto tra le due ricerche, nel cui ambito le autrici ripercorrono in chiave critica il concetto di paesaggio linguistico in FVG delineando altresì le principali raccomandazioni ai fini dell'elaborazione di opportune politiche linguistiche per quanto concerne l'uso dello sloveno nelle scritte pubblicamente visibili. Le autrici constatano come le scritte presenti nel territorio di insediamento della comunità slovena in Italia siano il riflesso di anni e anni di politica linguistica italiana monolingue. Ciononostante, nell'area oggetto di studio si riesce comunque a cogliere l'effetto positivo derivante dalla politica linguistica di stampo più moderno che riesce a dare forma a un paesaggio linguistico plurilingue, perlopiù in applicazione alle leggi di tutela. Dai dati sul paesaggio linguistico emerge inoltre che la lingua slovena gode di uno status sociale inferiore, il che si traduce anzitutto nell'assenza di scritte in sloveno nel caso dei soggetti privati, che non ne avvertono la necessità, senza contare che si tratta oltretutto di un ambito non regolamentato.

I dati raccolti indicano chiaramente quanto il sostegno delle istituzioni e l'elaborazione di strumenti normativi in materia di scritte pubbliche in lingua minoritaria siano cruciali volendo plasmare un paesaggio linguistico bilingue. Nel caso specifico della comunità nazionale slovena in Italia si può affermare che è il quadro giuridico a dettare la presenza dello sloveno nelle scritte pubblicamente visibili: al di là di quanto previsto dalle disposizioni di legge, infatti, sono piuttosto sporadici i casi in cui la lingua minoritaria viene inclusa nel paesaggio linguistico per spontanea iniziativa.

Volendo rafforzare la presenza dello sloveno nelle scritte pubbliche riferite a soggetti privati, si profila dunque un ampio margine di manovra, oltre ad un impegno a lungo termine. Che lo sloveno sia parte integrante del paesaggio linguistico è del resto di vitale importanza anche per chi appartiene alla comunità nazionale maggioritaria, che in tal modo ha la possibilità di confrontarsi con la lingua minoritaria, conoscerla e sviluppare più facilmente, nei suoi confronti, un atteggiamento positivo.

Summary: The linguistic landscape in the area settled by Slovenes in Italy

The linguistic landscape includes signs in public places, such as shop signs, posters and other publicly or privately posted signs. The language of public signs reflects social power relations and the status of language groups in a given area, especially when it comes to a multilingual space. The public use of a language has a positive effect on the social identity of its speakers.

This chapter analyzes the linguistic landscape in the area settled by Slovenes in Italy, specifically Trieste, Gorizia, and Udine in the Friuli-Venezia Giulia (FVG) region. In the first part, we outline the basic theoretical starting points on the linguistic landscape and the meaning of public signs in the minority language. The second part summarizes the main findings of two relevant SLORI studies, and in the final part, the authors compare the two studies (from 2015 and 2021, respectively), examine the concept of the linguistic landscape in FVG, and define the main recommendations aimed at creating appropriate language policies governing public use of Slovene in public signs. The authors note that the signs in the settlement area of the Slovene community in Italy reflect Italy's long-standing monolingual language policy. However, in the area under study, the positive effects of a more modern language policy in the creation of a multilingual linguistic landscape, related mainly to the implementation of protective legislation, can be recognized. The data on the linguistic landscape also indicate the lower social status of the Slovene language, reflected mainly in the absence of signs in Slovene among private individuals who do not feel the need for it; this area is also not regulated by law.

The data collected clearly show that institutional support and the standardization of public signs in the minority language are key to the creation of a bilingual linguistic landscape. Using the example of the Slovene community in Italy, we can claim that the presence of Slovene on public signs is dictated by the legal system, whereas the spontaneous integration of the minority language into the linguistic landscape is quite limited.

There is therefore a lot of room to maneuver to strengthen the presence of Slovene on privately posted signs, but making gains in this area would require long-term efforts. The presence of Slovene in the linguistic landscape is also crucial for members of the majority nation, because it gives them the opportunity to encounter the minority language, become familiar with it and, as a result, more easily cultivate a positive attitude towards it.

O avtoricah

Maja Mezgec je izredna profesorica za področje andragogike na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem in višja znanstvena sodelavka na Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI). Diplomirala je na Pedagoški fakulteti Univerze v Trstu in doktorirala iz pedagogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. S Slovenskim raziskovalnim inštitutom (SLORI) sodeluje od leta 2002, od leta 2008 pa je zaposlena kot visokošolska učiteljica na Univerzi na Primorskem.

Njeno znanstveno raziskovanje zajema področje pedagogike, andragogike, večjezičnega prostora in večjezične vzgoje s posebno pozornostjo na manjšinski stvarnosti in manjšinjskih jezikih. Za Slovenski raziskovalni inštitut je izvedla študijo Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji. Sodelovala je v mnogih projektih s področja vzgoje in izobraževanja v manjšinskih in večjezičnih okoljih. Študije, članke, recenzije in poročila objavlja v znanstvenih publikacijah v Sloveniji in drugod.

Zaira Vidau je raziskovalka Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Trstu, kjer je tudi predsednica znanstvenega sveta. Zaposlena je na Univerzi v Trstu. Doktorirala je iz politologije in etničnih študij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Je avtorica in urednica več monografij in člankov. Vodila je projekta o medkulturnem izobraževanju EDUKA in EDUKA2 v sklopu programov čezmejnega sodelovanja INTERREG med Italijo in Slovenijo.

Njeni raziskovalni interesi vključujejo pravno varstvo in politično participacijo narodnih in jezikovnih manjšin v Italiji in Evropi, s posebno pozornostjo na slovenski narodni skupnosti v Italiji; javno rabo manjšinskih in regionalnih jezikov ter upravljanje različnosti v javnih upravah na večjezičnih in večkulturnih območjih, s poudarkom na javni rabi slovenskega, furlanskega in nemškega jezika v deželi Furlaniji - Julijski krajini; nacionalizme in nacionalne države; mladinsko participacijo in društva v slovenski narodni skupnosti v Italiji.

Odnos do (slovenskega) jezika v literarnih delih Slovenk in Slovencev v Italiji

Jadranka Cergol

Izvleček

Namen prispevka je osvetliti odnos, ki ga imajo slovenski literarni ustvarjalci in ustvarjalke v Italiji do (slovenskega) jezika, in njegovo spreminjanje v času. Z analizo nekaterih izbranih literarnih del skušam dokazati, da se je odnos do jezika spreminjal: v prvih povojnih letih je slovenski jezik predstavljal zelo pomembno vrednoto, kasneje pa je ta vrednota postopoma postajala manj pomembna, ker sta na družbeni ravni bolj cenjeni večjezičnost in medkulturnost. Kljub temu se slovenski literarni ustvarjalci in ustvarjalke še vedno odločajo za rabo slovenskega jezika tudi v literarni zvrsti, te rabe pa ne problematizirajo več, o njej ne razmišljajo, postala je naravna izbira. Posebna pozornost bo v prispevku posvečena tudi tistim literatom in literatkam, ki se odločajo za pisanje v dveh jezikih, v slovenščini in italijanščini, kar je predmet debate v širšem literarnem, kulturnem in znanstvenem krogu.

Ključne besede: odnos do jezika v literaturi, Slovenci in Slovenke v Italiji, dvojezični pisci in dvojezične piske, večjezičnost, medkulturnost

1 Uvod in hipoteza

V literarnem sistemu Slovenk in Slovencev v Italiji predstavlja odnos do (slovenskega) jezika prav posebno poglavje, ki je bilo deležno že marsikatero razprave, saj je bilo deloma že osvetljeno z različnih zornih kotov in v različnih obdobjih (Bandelj, 2010; Cergol, 2014, 2020, 2021; Košuta, 2006, 2008, 2020;

Purič, 2016; Smotlak, 2016). Ker pa lahko na podlagi družbenih sprememb domnevamo, da je prišlo v zadnjih letih do pomembnih premikov, je namen tega prispevka po eni strani zajeti doslej predstavljene zaključke raziskav na tem področju, predvsem pa osvetliti najnovejše ugotovitve, ki izhajajo iz analize nekaterih literarnih del zadnjih let.

Hipoteza, ki jo v tem prispevku preverjam, je, da je bil odnos do slovenskega jezika pri starejši generaciji močno problematiziran, raba slovenskega jezika je bila kot neka vrsta svetinje, ki jo je bilo treba skrbno ohranjati; pri srednji generaciji je postajal odnos ambivalenten; najmlajša generacija literarnih ustvarjalcev in ustvarjalcev v Italiji pa odnosa do jezika ne problematizira več, mlajši avtorji in avtorice si ne postavljajo vprašanj o njegovem pomenu, slovenski jezik uporabljajo samozavestno, neproblematično posegajo občasno po tujkah ali različnih slogovnih zvrsteh – zdi se, da je postala raba slovenskega jezika naravna, neproblematična, splošno sprejeta in cenjena.

V prispevku bo dodatno razmišljanje posvečeno pisanju v dveh jezikih, v slovenščini in italijanščini, ki je trenutno predmet širše razprave v slovenski narodni skupnosti v Italiji.

2 Izhodišča: pregled dosedanjih raziskav

Da je jezikovna zaznamovanost ena ključnih tipoloških razsežnosti, ki zaznamujejo literarno produkcijo Slovenk in Slovencev v Italiji, je obelodanil že Miran Košuta v prispevku *Ime in duh rože* (Košuta, 2008), v katerem je nazorno zajel celotno povojno literarno produkcijo s petimi tipološkimi razsežnostmi: ontološko, etično, narodnostno, prostorsko in jezikovno. O vrednotah, ki zaznamujejo tržaško literarno književnost, je pisala tudi Marija Pirjevec: v svojem prispevku je izpostavila, da sta jezikovna in narodna vrednota stalnici, medtem ko sta eksistencialni in ontološki etos odprta za moderno relativizacijo in destabilizacijo (Pirjevec, 2011). S pojmom »manjšinske« literature se je na primeru literarnega ustvarjanja Slovencev in Slovenk v Italiji ukvarjal tudi David Bandelj, ki se sprašuje, ali ne bi mogli govoriti o manjšinski literaturi tudi kot o nekem popolnoma samostojnem literarnem sistemu, ločenem od nacionalnega in vpetem v svoj prostor in čas (2010: 438).

V kasnejših letih je nadaljnje raziskovanje pokazalo, da je lahko tudi kulturno-zgodovinski spomin ena od temeljnih razsežnosti, ki zaznamujejo nacionalno skupnost izven meja države, v kateri je njen jezik uradni jezik (Cergol, 2014; Smotlak, 2016); v analizi narodne identitete v sodobnem slovenskem romanu

v Italiji je Maja Smotlak posebna podpoglavja prav tako namenila vprašanju jezika in odnosa do njega pri analizi prozne produkcije Slovencev in Slovenk v Italiji (Smotlak, 2016). Da je vprašanje jezika v literaturi splošno občuteno, dokazuje tudi rubrika Fokus v kulturni reviji Mladika, ki je leta 2018 temu vprašanju posvetila daljšo prilogo z naslovom Kdo je sploh slovenski avtor? in iz katere bo mogoče izluščiti nekaj splošno uveljavljenih stališč glede vprašanja jezika v literarni produkciji Slovencev in Slovenk v Italiji.

Vsem omenjenim raziskovalcem in raziskovalkam literarne produkcije Slovencev in Slovenk v Italiji je bil skupni imenovalec ravno ugotovitev, da predstavlja jezik posebno vrednoto; v večini primerov je ta vrednota tesno povezana z vrednoto narodnostne in etnične pripadnosti skupnosti, ker je nosilka bivanjske razsežnosti. Zato pa se je v nadaljevanju vprašanje odnosa do (slovenskega) jezika včasih prepletalo tudi z vprašanji etnične pripadnosti narodni skupnosti.

Če pogled razširimo še na podobne sosednje stvarnosti, lahko opazimo, da veljajo takšne podobne ugotovitve tudi za sosednjo italijansko manjšino v Istri, ki v literarnem izrazju dokazuje zelo podobne tipološke značilnosti kot slovenska manjšina v Italiji (Cergol, 2014; Milani, Dobran, 2010, II: 338). S podobnimi vprašanji se ukvarjajo tudi raziskovalci literarnega sistema na avstrijskem Koroškem, kjer je stanje primerljivo s pojavi v slovenski manjšini v Italiji. Temu vprašanju je bil posvečen večji raziskovalni projekt Dvojezična literarna praksa koroških Slovencev po ukinitvi mladja (1991) in njen položaj v nadregionalnem prostoru literarne interakcije, na podlagi katerega je izšla znanstvena monografija *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu* (Leben, Koron, 2020), ki prinaša rezultate številnih raziskav in v kateri so nazorno predstavljene najnovejše silnice in premiki v tem literarnem sistemu. Raziskovalci in raziskovalke izhajajo iz ugotovitev, da na Koroškem vse več slovenskih pisateljev in pesnikov ter pisateljic in pesnic izbira nemščino, a obenem vse več slovenskih avtorjev in avtoric iz Slovenije sooblikuje tamkajšnjo literarno sceno; nekateri nemško govoreči ustvarjalci in ustvarjalke vpeljujejo teme, ki so vezane na slovensko narodno skupnost; ‚neslovenski‘ (predvsem avstrijski) avtorji in avtorice objavljajo pri dvojezičnih založbah v Celovcu, na drugi strani pa ‚nemške‘ založbe izdajajo tudi slovensko literaturo (Köstler, Leben, 2017: 153): vse to kaže že na zelo razslojeno in raznoliko situacijo, v kateri »imamo opravka z odprtim, nadregionalnim, s transnacionalnim in tudi z virtualnim literarnim prostorom« (Köstler, Leben, 2017: 154).

Take razslojenosti pri slovenski skupnosti v Italiji sicer še ni mogoče zaznati: res je, da slovenske založbe v Italiji objavljajo tudi nekatere, sicer redke knjige italijansko govorečih avtorjev, italijanske založbe pa so izdale zelo malo knjig v slovenščini; še vedno večina slovensko govorečih ustvarjalcev in ustvarjalk piše v svojem maternem jeziku, čeprav je tudi pri izbiri literarnega jezika zaznati pomembne spremembe (Cergol, 2021).

3 Analiza in razprava

3.1 Stališče do jezika v povojnem obdobju

»Ko pišem v tem jeziku, se počutim kakor v rovu zlate rude, ki so ji kepe žlahtne kovine prepredene s koreninami svetih dreves ... Pišem ga, ko da je to jezik milijarde. In kolikor zajema resnice, kolikor prestreza lepote, tudi je jezik milijarde. Mar ni zapisano, da gledajo na nas angeli?«

Vprašal sem ga, ali ga je kdaj obšla skušnjava, da bi ta jezik opustil za kak drug, mogočnejši.

»Veš, da nikoli?« je odgovoril. »To je, kakor če bi me vprašal, ali me je kdaj obšla skušnjava, da bi izdal resnico. Ni me.« (Rebula, 1994: 97)

Pri avtorjih in avtoricah starejše generacije, ki so bili rojeni pred svetovnimi vojnama ali med njima in so na lastni koži doživeli fašistično preganjanje, je odnos do jezika zelo jasen in nedvoumen: jezik predstavlja eno najvišjih možnih vrednot, ki se ji ne bi nikoli mogli odpovedati. Za Alojza Rebulo, ki ga lahko imamo za glasnika slovenske besede v Italiji in ki je v svojih romaneskni delih zelo jasno izražal stališča do svojih vrednot, je jasno: »Nič ni pristnejšega, nič bolj kozmičnega kot pisati v slovenščini.« (Rebula, 1994: 97, v Smotlak, 2016: 100) Podobno kot Alojz Rebula pa razmišljajo tudi drugi predstavniki in predstavnice starejše generacije, med katere sodi tudi Evelina Umek: protagonist njenega romana *Hiša na Krasu* Rudi pravi, da je slovenščina »jezik intimnosti, notranjih samogovorov, hrepenenja in sanj« (Umek, 2006: 74, v Smotlak, 2016: 100). To je zelo jasno razvidno v pesniškem izrazju, pri katerem je skrb tudi za fonetični zven jezika bolj v ospredju: »Uveljavljanje jezikovnega mojstrstva potrjuje navezo na slovensko pesniško preteklost in dokazuje, da se je slovenščina kljub dvajsetletnemu fašističnemu zatiranju ohranila kot živ in kultiviran jezik.« (Purič, 2016: 492)

Tudi Florjan Lipuš, čigar citat »z jezikom smo ali nismo, z jezikom bomo ali ne bomo« na podelitvi Prešernove nagrade v Cankarjevem domu je postal

že geslo literature v slovenskem jeziku, je v svojem programskem manifestu povzel večno dilemo literarnega ustvarjanja koroških Slovencev in Slovenk in poudaril primat izbire jezika: »Književnosti ne določa vsebina, temveč jezik«, ker po njegovem mnenju bi se avtor moral »osredotočiti na jezik in na nič drugega. Avtorji naj ne bi hoteli spreminjati stvari, temveč zgolj ustvarjati dobra besedila.« (Lipuš, 2000: 309, v Srienč, 2020: 97) Zelo podobno razmišlja tudi v omenjeni rubriki, posvečeni jeziku v literaturi, predstavnik srednje generacije avtorjev in avtoric v Italiji, Marij Čuk, ki je prepričan, da je jezikovna tipološka razsežnost ključnega pomena za obstoj slovenske literature v Italiji, jezik mora biti celo na prvem mestu med vrednotami, ki naj bi jim sledili: »Brez jezika, živega, zapisanega in ustvarjalnega, nas ni in naj ne bo! Če izgubimo besedo, kot nam grozi nova vlada, piše Primorski dnevnik, slovenska manjšina v Italiji v hipu izumre.« Slovenski pesnik nadalje razlaga, da dela, ki niso napisana v slovenskem jeziku, ne smejo soditi v literarni sistem slovenske književnosti: sodijo pač drugam, ne pa v slovenskega. Čuk je torej mnenja, da je jezik edini kriterij za določanje pripadnosti temu ali drugemu literarnega sistema. Skratka, avtorji starejše generacije doživljajo »enakovredni in svobodni soobstoj slovensčine ob drugih jezikih kot temeljno človekovo pravico in potrebo, ker prvi jezik dojemajo kot vez z resnico ter pristnostjo« (Smotlak, 2016: 100).

3.2 Sprememba stališča do jezika v devetdesetih letih

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se zgodile pomembne sociološke spremembe. Na prehodu v novo tisočletje so se silnice medkulturne komunikacije povečale, začele so se pojavljati nove, ki spodbujajo večjezičnost, medkulturni dialog, tako da je vprašanje jezika začelo postajati obrobno. Po Mihaelu Bahtinu se je poudarila »razvojna vloga raznojezičja kot diskurzivne situacije, nasprotne enojezičju in monološkosti, to je prevladi ene govornice nad vsemi drugimi govoricami. [...] S soočanjem, prepletanjem, interakcijo in križanjem različnih jezikov se družba odpira, omogoča uveljavljanje različnih družbenih interesov in konfliktnih ideoloških perspektiv.« (Juvan, 2020: 29) To se je začelo dogajati tudi v slovenskem literarnem prostoru, kjer je literarna stroka odkrila tudi obrobne in drugačne jezikovne dogodke, kot npr. literaturo migrantov in migrantk, literaturo obrobja itd. »Po Mihaelu Bahtinu, Juriju Lotmanu in Itamarju Even-Zoharju jedra kulturnih sistemov težijo k enojezičnosti, stabilnosti in ideološki monolitnosti, obrobja pa spodbujajo večjezičnost, zato so razvojno dinamična in ideološko pluralna, konfliktna (prim. Kliger, 2010). Kulture bi zato brez dotoka z obrobij stagnirale, brez periferij pa bi stagnirala tudi jedra svetovne ekonomije.«

Tudi v slovenski skupnosti v Italiji je prišlo do podobnih družbenih sprememb, ki so bile izpostavljene v nekaterih socioloških analizah: »Med najbolj optimističnimi ugotovitvami, ki jih raziskava prinaša, velja poudariti predvsem pozitivna stališča, ki jih imajo mladi anketiranci in intervjuvanci do slovenščine, še bolj pa njihove svetle napovedi o prihodnosti manjšinskega jezika na obravnavanem območju.« (Jagodic, 2019: 110) Mladi anketiranci in anketiranke so namreč prepričani, da bo slovenščina v Italiji ohranila ali celo povečala število govorcev in govork in da bo njen družbeni položaj vse bolj enakovreden italijanskemu. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi drugi raziskovalci in raziskovalke, ki poudarjajo, da je prišlo v zadnjih dveh desetletjih do pomembnih premikov tudi na lestvici vrednot mladih Slovencev in Slovenk; dokazano je namreč bilo, da sta narodnostna in etnična pripadnost manj občuteni, povzpe-la pa se je vrednota večjezičnosti v družbi: »Navedeni podatki nakazujejo vrednostni premik v pojmovanju lastnih jezikovnih in kulturnih značilnosti: mladi cenijo svojo slovensko identiteto predvsem v sobivanju z italijansko, ker jim to omogoča kulturno in jezikovno interakcijo ter se tako počutijo edinstveni. [...] Cenijo, da so nosilci svojevrstnih jezikovnih in identitetnih značilnosti.« (Brezigar, Vidau, 2021: 94)

3.3 Odnos do jezika v zadnjem desetletju

Že Maja Smotlak v svoji raziskavi o narodni identiteti v sodobnem slovenskem romanu v Italiji ugotavlja, da avtorji mlajše generacije »o slovenskem jeziku in njegovi narodnoidentifikacijski vlogi ne razmišljajo več« (Smotlak, 2016: 219). Večjezičnost sprejemajo kot dejstvo, tako kot sprejemajo kot dejstvo, da v Trstu živijo nekateri, ki govorijo slovensko, drugi italijansko, spet tretji pa druge jezike. V kratki zgodbi Primoža Sturmana *Anna in jaz* protagonistka kratko malo sporoči: »Jaz sem Slovenka, Anna pa je Italijanka« in s tem se vprašanje jezika tudi zaključi. Občasno je opaziti v nekaterih odlomkih rabo narečnih ali tujih izrazov, ki služijo temu, da bi besedilo zvenelo sočno in pristno, kot npr. v Sturmanovi zgodbi *Igra z ognjem*, ko opisuje govorce v tržaškem mestnem središču: »... ko marsikom v vinskem opoju uide tisto, kar mu čez dan v javnosti ne sme. Maledeta quella barca ... Preklemana barka ...« (Sturman, 2018: 30) Podobno velja za protagonista Sancinovega romana *Nekje sredi vročine*, ki se v poletnih mesecih potepa po evropskih prestolnicah in pravi:

»Guten Tag«, sem rekel in se jim nasmehnil. «Ich Luca.» Jaz sem Jürgenov prijatelj iz Italije,« sem rekel po angleško [...] eden od para punkerjev, ki je sedel na pločniku nedaleč stran, je nekaj rekel po nemško, vendar ga nisem

razumel. Pravzaprav sem ga po italijansko poslal v božjo mater in se opotekel nazaj.« (Sancin, 2003: 47–48)

Glavni evropski jeziki vstopajo v pripovedovanje zgodbe, kakor vstopajo v našem vsakdanjem govoru: »Zakaj vztrajam v svoji trmi in živim dalje brez tableta?« »Je res cool!« (Pison, 2013: 11) Del našega vsakdana so tudi že angleške pesmi, kot priča Vinko Bandelj:

»in potem se dihanje umiri, / vdih štiri korake izdih, / vdih štiri korake izdih, / v ritmu Unforgiven / what I've felt / vdih štiri korake izdih, / what I've known / vdih štiri korake izdih, / hop čez korenino / never shined through in what I've shown / vdih štiri korake izdih, / never free / vdih štiri korake izdih, / pazi na kamen / never mind / vdih štiri korake izdih, / so I doubt thee unforgiven / vdih štiri korake izdih« (Bandelj, 2018: 35)

Videti je torej, da so obravnavani pisci zakoreninjeni v slovenski jezik, da pa jim raba drugih jezikov ne povzroča težav, saj jim poznavanje več jezikov in kultur predstavlja prej prednost kot težavo, tako da brez težav lahko prehajajo iz enega jezika v drugega, pri tem pa ohranjajo slovenščino kot osrednji jezikovni sporazumevalni kod. Na podlagi naštetih primerov in v opisani situaciji bi lahko na neki način zanikali trditev Borisa A. Novaka, ki pravi, da »bogastvo obvladanja dveh jezikov, dveh svetov, pomeni namreč v isti sapi tudi bolečo razcepljenost« (Novak, 2005: 235), saj v naštetih odlomkih, pa tudi pri branju vseh ostalih del, ni več začutiti te razcepljenosti, avtorji svoje dvojezičnosti ne pojmujejo kot problematične prej kot prednost, pri čemer pa se zelo dobro zavedajo, katere so njihove korenine in kateri je njihov prevladujoči jezik, tj. slovenski jezik, v katerega pa mirno vstopajo izrazi iz drugih tujih jezikov.

3.4 Pisanje v dveh jezikih

Pojav večjezičnih literarnih ustvarjalcev in ustvarjalk v slovenski skupnosti v Italiji predstavlja dokajšnjo dilemo za literarne zgodovinarje in zgodovinarke ter teoretike in teoretičarke, ker gre za relativno nov pojav, ki lahko občasno vzbuja skrbi. Nekateri namreč navajajo, da bi lahko bil ta pojav znak za poostren tihi asimilacijski pritisk ali za čedalje slabše obvladovanje slovenskega jezika in za hegemonistične vplive večinskega okolja. Miran Košuta se npr. sprašuje, ali je ta pojav osamljen in omejen na osebno umetniško izbiro jezikovno bolj izobraženih in večkulturno kompetentnih piscev ali pa je to že splošnejši literarni odsev socialno napredujoče narodnostne asimilacije Slovencev in Slovenk v Italiji. Prav tako si postavlja vprašanja o vzgibih, ki podžigajo tovrstno izbiro: ali so to identitetni, kulturni, izobrazbeni, tržni, recepcijski. In nenazadnje se dvom

postavlja tudi raziskovalcem in raziskovalkam, ki s težavo opredeljujejo ta pojav, ker ga težko umestijo v neki literarni sistem (Košuta, 2020: 190).

V doslej objavljenih antoloških zbirkah slovenske poezije v Italiji je bilo dvojezičnim pesnikom in pesnicam posvečenega malo prostora. V antološki zbirki *Drugačni verzi / Versi diversi* (Košuta, 2006) najde svoje mesto samo Miha Obit, in to predvsem s svojimi poezijami v beneškem narečju. Majhen premik je opaziti v antologiji *Rod lepe Vide* (Bandelj, 2009), ki vključuje tudi nekaj dvojezičnih sodobnih slovenskih pesnikov in pesnic. Bandelj si dvojezično literarno ustvarjanje razlaga drugače, namreč kot možnost novega izražanja, ki dokazuje željo po odprtosti in novo razumevanje časa in prostora. Pritrjuje mu tudi Silvija Borovnik, ki vidi v teh jezikovnih premikih vzorčni primer medkulturnosti v književnosti (Borovnik, 2017: 71). Nove jezikovne izbire predstavljajo take dileme, ker »pregled biografij kaže, da so slovenski avtorji v Italiji, ki ustvarjajo v tujem jeziku, v vsakdanjem življenju večinoma povezani z manjšinskim tkivom: na slovenski jezik jih veže kraj bivanja, opravljeno šolanje, delovanje v slovenskih društvih, v večini primerov tudi poklic [...] Izbire italijanskega izrazila torej ne moremo utemeljiti kot izraz izgubljenega odnosa z etnično narobenostjo ali s pomanjkljivimi stiki s slovensko jezikovno in kulturno danostjo. Avtorji celo potrjujejo svojo pripadnost slovenskemu kolektivu z vsakdanjim življenjem, delovanjem, sodelovanjem pri navadah in prireditvah manjšine.« (Purič, 2020: 293)

Pri analizi izbire različnih jezikovnih kodov je treba upoštevati tudi širši kulturno-zgodovinski kontekst in z njim povezano vprašanje kolektivne travme, ki se v literarnem sistemu Slovencev in Slovenk v Italiji kaže na dva načina, in sicer v normativnem delu spomina na omenjeno travmo ter v pojavnosti travme, ki prodira v pripovedno strukturo (Toroš, 2021). Iz pregleda slovenskih piscev in pisc v Italiji, ki se odločajo za pisanje v več jezikih in pri katerih so izključeni tisti, ki svoja dela samo prevajajo iz enega jezika v drugega, je tako treba naštetih naslednja imena. Med literarnimi ustvarjalkami slovenskega rodu, ki so se odločile, da bodo pretežno pisale v italijanščini, so Tatjana Rojc, Elena Cerkvencič, Liliana Visintin, Claudia Voncina, Tatjana Križmančič, Nelida Ukmar, Antonella Bukovaz in Anja Zobin. Tisti pa, ki so doslej objavili izvirna dela v več jezikih, so: Ivan Tavčar, ki piše pesmi v slovenskem, italijanskem in nemškem jeziku, Miha Obit, ki je svojo pesniško pot začel v italijanščini, nato pa prešel tudi v rabo beneškega narečja in tudi knjižne slovenščine, Igor Pison, ki je doslej izdal dve zbirki kratke proze, eno v italijanščini in eno v slovenščini, ter dve dramski besedili v slovenščini, ter Igor Gherdol, ki objavlja svoje pesmi pretežno v italijanskem jeziku, dve pesniški zbirki pa sta napisani v slovenščini.

Nekateri izmed naštetih literarnih ustvarjalcev in ustvarjalk so tudi sami reflektirali svojo izbiro in si jo razlagali na različne načine. Pri generacijsko najmlajšem predstavniku Igorju Pisonu (roj. 1982) se izbira jezika zdi pravzaprav naravna: ne gre več za ideološko ali politično izbiro, temveč za izbiro tistega jezikovnega koda, ki se bolje prilega okoliščinam, domnevni publiki in literarni zvrsti; jezik ni več vrednota, temveč orodje, s katerim razpolaga.

Priznati moram, da nimam še razčiščenega mnenja o svojem odnosu do pisanja v italijanščini ali slovenščini. Oba jezika sta zame orodje, s katerim lahko svoje ideje prelijem v vsakomur razumljivo zgodbo. Ne mislim pa, da bi z rabo jezika zanikal ali potrdil svojo narodno pripadnost. V svojih nastopih sem večkrat poudaril, da je pravzaprav zgodba, ki določa jezik. Če bom pisal nekaj o Trstu, se tekst rodi v slovenščini. V italijanščini zveni moj opis Trsta zlagan in patetičen. Z leti sem opazil, da se dramski teksti razvijajo hitreje v slovenščini, zadnje čase celo v nemščini. Fantastične in nadrealistične zgodbe pa se prilegajo italijanski sintaksi in besedam. Vprašanje abstrakcije jezika v družbi, ki komunicira v glavnem preko vizualnega, ustvarja še večji izziv avtorjem, da se poslužijo kateregakoli jezika in se dotaknejo zamolčanih (torej nevidnih) globin človeka. (Pison, 2018: 10)

V kratkih zgodbah, ki se odvijajo pravzaprav v nedefiniranem času in prostoru, Igor Pison opisuje vsakdanost mladega človeka. Pri analizi teh literarnih besedil ni zaznati nobene posebne razlike med rabo enega ali drugega jezika. Vsebinsko, tematsko in motivno se kratke zgodbe skorajda prekrivajo. Le v zbirki kratkih zgodb *Zasilni izhodi*, ki je napisana v slovenskem jeziku, lahko v nekaterih manjših detajlih prepoznamo podobo tržaškega mesta. Sami protagonisti in protagonistke pa ne kažejo kakšnih narodnostnih ali jezikovnih posebnosti: gre za brezupne literarne protagoniste in protagonistke, večinoma srednjih let, ki ne najdejo prave poti, ne prevzemajo posebne odgovornosti v življenju in sprejemajo danost tako, kot se jim ponuja. Vse to pa je opisano tako v slovenskem kot italijanskem jeziku na povsem enakovredni ravni.

Da je izbira jezika naraven proces, se strinja tudi predstavnik starejše generacije Ivan Tavčar, ki je bil rojen v slovenski družini, odraščal je v italijanskem okolju, sorodstvene vezi pa so ga tesno povezale tudi z nemškim svetom. Med temi tremi jeziki ni čutil razlike, prosto je izbiral med njimi: »Občevanje in pesnjenje v treh jezikih je zame danost, nekaj povsem naravnega.« (Gregori, 2013)

Z nekoliko drugačnim pristopom pa se je lotila pisanja v italijanskem jeziku literarna teoretičarka Tatjana Rojc, ki je leta 1995 izdala pesniško zbirko *Terra, rossa e infinita*, leta 2017 pa svoj prozni prvenec, kratek roman *La figlia che*

vorrei avere. Vzgibi, ki so Tatjano Rojc pripeljali do te izbire, so tako praktične kot vsebinske narave. K pisanju jo je spodbudila italijanska nacionalna založba, kateri je nameravala predstaviti usodo slovenskega človeka na Krasu, obenem pa je želela med sabo in pisanjem ustvariti neko racionalno tančico (ang. *veil*), da lahko z večjo mero svobode in distance opiše zgodbo, kar je eno od naštetih znanstvenih izhodišč za dvojezično pisanje. Na vprašanje novinarka o izbiri italijanskega jezika je namreč odgovorila:

Ko pišeš zgodbo, imaš pred sabo bralca, predvsem pa sebe pred notranjim ogledalom. Moja junakinja je vzrasla iz arhetipa, ki očitno tli v meni, ki pa ni samo del mene, ampak predstavlja zaznamovanost, usidrano v tržaško in širše primorsko okolje. Med seboj in vsebino sem potrebovala nekakšen filter, da sem lahko bolj svobodno izpovedala Sanjino preizpraševanje o življenju in smrti, identiteti, jeziku, praznini in spominu. Napisati slovensko zgodbo v italijanščini je bil povrh zame velik izziv: soočiti se z uglednim založnikom, številnimi potencialnimi bralci in italijansko kritiko. (Zgonik, 2018)

Drugačen zorni kot predstavlja pomenljiva pesniška izpoved Claudie Voncina, ki pa svojo izbiro italijanskega jezika pojasnjuje kot zatajitev: »Na predstavitvi pesniške zbirke *Emozioni* (2017) je vzrok za pesnjenje v jeziku drugega pri sodila povojnim družbenim in političnim razmeram, ko so lokalne in državne oblasti [...] 'preprečile velikemu številu slovenskih otrok, da bi obiskovali šolo v slovenskem jeziku'.« (Purič, 2020: 297) Voncina priznava, da je na neki način zatajila svoj narod, ne more pa se izražati v slovenskem jeziku, ker nima dovoljšne jezikovne kompetence za pesnjenje v svojem prvem jeziku. Pesnica se je slovenski narodni skupnosti vsekakor želela približati tako, da je doslej objavila dve dvojezični pesniški zbirki (*Mosaico/Mozaik* in *Fantasia/Fantazija*) ter zbirko kratkih zgodb v slovenščini *Meja na vzhodu 1915–1991* (1999), v katerih je svoje pesmi sama prevedla v slovenščino. S svojo izbiro Voncina pritrjuje tudi razširjenemu občutku zatajitve, ki je prisoten tudi pri drugih večjezičnih pisateljih in pisateljicah – temu občutku se večjezični pisci in piske zoperstavljajo s prevajanjem svojih del v svoj prvi jezik in s tem delno potešijo občutek krivde in iščejo ravnovesje med prvim in drugim jezikom (Li, 2007).

S podobnimi vprašanji se je soočila tudi Vilma Purič pri analizi pesniških izpovedi slovenskih tržaških pesnic, ki jih je avtorica natančno in pregledno obdelala v svoji monografiji (2020), v kateri je vzela v pretres tudi tiste pesnice, ki pišejo izključno v italijanščini. Tak je primer literarnega glasu Elene Cerkvenič, ki je doslej izdala dve pesniški zbirki v italijanščini, opisuje pa tematike, ki so vezane tudi (a ne samo) na slovensko narodno skupnost v Italiji, kot npr. podobo gorečega Narodnega doma: »Pesnica skuša pojav izvzeti iz slovenskega

okvira in ga vključi v seznam genocidnih dejanj, ki jih je v zgodovini izvršil evropski človek.« (Purič, 2020: 294) Cerkvanič dogodka ne pojmuje kot napad na slovensko besedo v Italiji, temveč kot zločin, ki je zaznamoval celotno tržaško skupnost. Pripadnost obema kulturama pesnica potrjuje tudi v svoji drugi pesniški zbirki, v kateri opeva svojo zasidranost v dveh kulturah, »lik Danteja prepleta s Prešernom, opozarja na skupne značilnosti obeh pesnikov in njunih pesniških stvaritev« (Purič, 2020: 295). Skratka, pesnica zagovarja medkulturno izmenjavo tržaškega kulturnega miljeja, kar dokazuje tudi s tem, da se v nekaterih pesmih odloča za preklapljanje iz enega jezikovnega koda v drugega: »predragi / medota nikakor ne umoriti / Erjavec bi tega ne želel storiti // cacciarli perché? / naj živijo nekje, zakaj ne? // orsetti protetti / caris // simi / indicar loro dove / possan viver altrove.« (Purič, 2020: 295) Jezikovno večjezičnost izpričuje tudi ronška pesnica Liliana Visintin, ki svoje pesmi piše pretežno v italijanščini, občasno jih prevaja v slovenščino, vanje pa vključuje tudi španščino in hrvaščino: »Sproščeni plurilingvizem izvira iz potenciranja sporazumevalne funkcije jezika; pesnica namreč izbira tiste načine izražanja, ki učinkovito nagovarjajo drugega, iz kulturnih vzorcev privilegira primerljive, skupne in podobne lastnosti in opušča specifično, z narodnostjo zaznamovano besedišče, etnično opredeljeno podobje, enoznačne kulturne pojme in nacionalne napetosti.« (Purič, 2020: 297)

Poezija Igorja Gherdola je pisana pretežno v italijanskem jeziku, mladi pesnik je izdal že več kot dvajset knjižnih zbirk, od katerih jih je samo nekaj v slovenskem jeziku. Pri analizi vsebinske plati pesmi izstopa predvsem razlika v izbranih tematikah, ki jih obravnava v enem ali drugem jeziku. Gherdolova poezija je predvsem intimna, poje o nežni sladkosti in uporablja preprosto, a globoko in pronicljivo besedišče, s katerim pesnik išče notranjo harmonijo. V slovenskih pesmih izstopajo nekatere teme, ki jih v italijanskih ni, pretežno pa so vezane na slovensko narodno skupnost v Italiji. Tako npr. v pesmi Slovenska kri piše:

V telesu se / moja slovenska / kri pretaka, ne / morem jo kriti, / ne morem jo / skriti. Moja kri, / je glas našega / naroda, / prepolna / doživetjih in / spominov. V / telesu, se moja / in vaša kri, / pretaka in zato / se moje srce / veseli od / radosti. (Gherdol, 2008: 12)

Ob potrditvi svojih slovenskih korenin se pojavi še ena pesem, ki opeva za slovensko skupnost temeljni dogodek požiga Narodnega doma v Trstu: »Zagorel je v / hudem plamenu / naš Narodni / dom zagorel je.« (Gherdol, 2008: 15) Gherdolovi verzi potrjujejo teorijo, da večjezični pesniki in pesnice v svojem prvem jeziku lažje opevajo tematike, ki so vezane na čustveno doživljanje

jezika, zato pa je motiv slovenskih korenin in požiga Narodnega doma opisan v slovenščini. V pesniških zbirkah, napisanih v italijanskem jeziku, pa takih motivov ni bilo zaznati, prevladuje intimna tematika, ki je kvečjemu vezana na naravne lepote tržaškega mesta.

Največ možnosti za globljo analizo pesniške izpovedi in z njo povezanih čustvenih vidikov ponuja pesniški opus tržaškega trijezičnega pesnika Ivana Tavčarja, ki je več desetletij objavljajl pesniške zbirke v slovenščini, italijanščini in nemščini. V njegovi lirski izpovedi lahko izpostavimo predvsem nenehno prehajanje pesniškega izražanja iz svetlobe v temo, iz svetlo rumenih sončnih zatonov v občasne spuste v temine noči in nejasnih čudnih sanj, v katerih so »jekleni jezdeci dirjali skozi žolto luč, / odeti v apokaliptične obrise« (Tavčar, 2018: 22). Slovenska in italijanska literarna kritika označujeta Tavčarja za intimističnega ustvarjalca, ki pa je obenem vpet tudi v svetovljansko razsežnost. Njegovi verzi kažejo predvsem na boleče razkrivanje lastnega jaza, ki se stalno znajde na življenjskih razpotjih in na njih išče pot resnice in življenja. Tavčarjeva poezija je prežeta s simboli in vrednotami, predvsem duhovnimi vrednotami življenja in ohranjanja svobode, ki jih ima za največji dar življenja. Pesniška govorica Ivana Tavčarja potrjuje širok razpon avtorjeve intimistične izpovedi, ki niha med razmišljujočimi trenutki, tu pa tam prekritimi s tančico sivine in grenkobe, in bolj vedrim doživljanjem lepote sveta. Ivan Tavčar svojih pesmi ni prevajal, zato pa je globlja analiza vsebin v njegovi pesniški izpovedi lahko zanimiv primer čustvenega doživljanja jezika. Pri analizi nekaterih od teh se namreč poraja misel, da so tiste, ki so napisane v italijanskem jeziku, nekoliko bolj melanholične, v njih opeva temeljno brezizhodnost, kakor npr. v uvodni pesmi zbirke *Il profumo delle memorie / Čarobna piščal / Das Schiff der Ewigkeit Tutet ungeduldig*, v kateri pravi: »Le ferite del cuore / non accennano a rimarginarsi. [...] Vorrei arrendermi / al languore dell'anima, / all'attonita clessidra del tempo.« (Tavčar, 2017: 13) Cikel pesmi v italijanščini nadaljuje z mislijo, da bi rad izginil v noči teme, blodil v brezčasju, večno žejen ljubezni: »Vorrei con la notte svanire, / errare senza tempo, / inquieto e inappagato viandante, / eternamente assetato d'amore.« (Tavčar, 2017: 28) Sicer tudi slovenske pesmi ne prikrivajo teme in praznine, ki se kdaj pa kdaj pojavijo, a v slovenskem jeziku pesnik odgovori na te praznine z večjim zanosom in energijo, kot kaže prav tako uvodna pesem k slovenskemu delu iste zbirke: »Bojim se edino / praznin, / ki se kdaj pa kdaj / pojavljajo / v duši. // A pesmi in barve, / ki jih takoj zapolnijo, / so mi poroštvo / za nekaj, / kar beseda ne more / razkriti.« (Tavčar, 2017: 63) Tako kot je pesnik v besedi in barvah odkrival potešitev za svojo praznino, v slovenski poeziji dobi tudi nekoga, ki mu lahko napolni samoto pustega, sivega,

zapršenega dne: »Z nekom, / kateremu bom lahko odprto / pogledal v oči, / pri katerem / se bom lahko z užitkom napil / prasketajočih sokov, / s katerimi / se bom lahko drzno povzpел / do še neosvojenih vrhov.« (Tavčar, 2017: 72) Iz teh sicer maloštevilnih primerov se namreč zdi, da Tavčarjevo pisanje poezije v slovenskem jeziku izraža neko drugačno, bolj pozitivno naravnost, ki je v poeziji, napisani v italijanskem jeziku, ni zaznati.

Tem opažanjem pritrjuje tudi Miran Košuta, ki je vzel pod drobnogled dve različni pesmi tržaškega pesnika, in sicer pesem *Sam*, ki je izšla v slovenski zbirki *Odselitev* (2012), in pesem *Solo* iz pesniške zbirke *Dilagante eternità* (2015). Kljub temu da imata pesmi isti naslov, je izpovedovanje lastnega jaza v njiju popolnoma različno: »Medtem ko se lirski jaz slovenske izpovedi *Sam* izjavlja za ekstatično vzradoščenega in neizrekljivo srečnega ob svoji individualni, vendar v ,burnošumeče valovanje / vsemirskih širjav' vpeti osami, puščavniški protagonist italijanske pesmi *Solo* z globljenjem v lastno intimo do tolikšne mere dosluti nesmiselnost etične introspekcije, puhlost besedništva in bivanjski absurd, da prek podrazumljenega epilognega izklopa stikala resignirano ugasne v temo in pozabo.« (Košuta, 2020: 197–198)

Gre torej za povsem diametralno nasprotujoče si doživljanje lastne samote, ki v enem jeziku dobiva pozitivne konotacije: »Jaz sem bil vedno sam / s svojimi sanjami. / Neusmiljeno sam. / In vendar / neizrekljivo srečen« (Tavčar, 2012: 43), v drugem pa negativne:

Solo / tra le costellazioni / che non hanno nome / sospeso tra passato e futuro, / nel vano tentativo / di pareggiare / i conti in sospeso, / di riempire / il vuoto delle parole, / spengo la luce / e tento / di dimenticare il mondo / e me stesso.« (Tavčar, 2015: 16)

Čeprav v samorefleksiji tržaški pesnik ni opozoril na opaženo razliko pri rabi dveh jezikovnih kodov, lahko iz te krajše analize pritrldimo teoretičnim izhodiščem, ki postavljajo prvi jezik kot čustveno močnejši jezik oz. tisti, ki je vezan na čustveno bolj doživeta obdobja, v primeru Ivana Tavčarja na družinski krog otroških let, in imajo zato pesmi v slovenskem jeziku nekoliko pozitivnejši prizvok.

4 Sklep

V prispevku sem želela osvetliti razvoj odnosa do jezika pri literarnih ustvarjalcih in ustvarjalkah v slovenski narodni skupnosti v Italiji. Z analizo nekaterih izbranih odlomkov ter drugih bibliografskih in znanstvenih virov s področja

družboslovja in literarnih ved sem poskušala dokazati, da se je odnos do slovenskega jezika v teku desetletij precej spremenil. V času po drugi svetovni vojni, potem ko so literarni ustvarjalci in ustvarjalke doživeli travme zgodovinskih dogajanj 20. stoletja, je bil slovenski jezik ena izmed najdragocenejših vrednot, treba jo je bilo ohranjati, negovati in razvijati. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je prišlo do pomembnih premikov, nekateri predstavniki in predstavnice literature slovenske skupnosti v Italiji so začeli pisati v italijanskem jeziku, odnos do izbire jezikovnega koda je ostajal problematičen, manj definiran. Med najmlajšimi predstavniki in predstavnicami slovenske skupnosti v Italiji postaja vrednota večjezičnosti zelo pomembna, pri tem pa mladi ohranjajo pozitiven odnos tudi do slovenskega jezika, ki ga še naprej ohranjajo, negujejo in razvijajo, tudi na ravni literarnega ustvarjanja.

Posebno poglavje je bilo posvečeno tistim literarnim ustvarjalcem in ustvarjalkam, ki se odločajo za pisanje v obeh jezikih okolja, torej v slovenščini in italijanščini. Poskušala sem dokazati, da imajo (vsaj nekatera) literarna dela različne vsebine, prizvoke, sporočila, če so napisana v enem ali drugem jeziku. Gre vsekakor za sociološko, literarno in jezikovno zelo zapleteno, a obenem zanimivo vprašanje, ki lahko ponudi marsikatero odgovore na družbene spremembe, ki se dogajajo v slovenski narodni skupnosti v Italiji.

Bibliografija

- BANDELJ D. (2009), *Rod Lepe Vide: antologija sodobne poezije Slovencev v Italiji*, Študentska založba, Ljubljana.
- BANDELJ D. (2010), *Literature of Slovenians in Italy: a subsystem of Slovenian literature or a supranational system?*, *Interlitteraria*, 15, 2, 432–441.
- BANDELJ V. (2018), *Nebo je prazno*, Mladika, Trst.
- BOROVNIK S. (2017), *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*, Univerza v Mariboru, Maribor.
- BREZIGAR S., VIDAU Z. (2021), *Mladi govorniki slovenskega jezika v Italiji in njihov odnos do Republike Slovenije*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, 87, 87–106.
- CERGOL J. (2014), *K pojmovanju manjšinske literature: študija primera literarne produkcije dveh manjšinskih skupnosti*, v A. Žbogar (ur.), *Recepcija slovenske književnosti*, Znanstvena založba, Ljubljana, 63–70.
- CERGOL J. (2020), *Izbira jezika pri avtorjih mlajše generacije Slovencev v Italiji*, v J. Vogel (ur.), *Slovenščina – diskurzi, zvrsti in jeziki med identiteto in funkcijo*, Znanstvena založba, Ljubljana, 331–336.
- CERGOL J. (2021), *Čustveni vidiki pri izbiri jezikovnega koda slovenskih literarnih ustvarjalcev v Italiji*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, 87, 233–252.
- GHERDOL I. (2008), *Plamen gori v srcih*, Boopen, Pozzuoli.

- GREGORI I. (2013), *Nobena poezija ne more biti dokončna*, Novi glas z dne 15. 4. 2013, (<https://www.noviglas.eu/nobena-poezija-ne-more-biti-dokoncna/>).
- JAGODIČ D. (2019), *Znanje in raba slovenskega jezika med mladimi v slovenskem zamejstvu v Italiji*, v S. Novak Lukanović (ur.), *Jezikovni profil mladih v slovenskem zamejstvu*, INV-SZI-SNI Urbana Jarnika-SLORI, Ljubljana-Celovec-Trst, 67–120.
- JUVAN M. (2020), *Enojezičnost in večjezičnost literarnih sistemov*, v A. Koron, A. Leben (ur.), *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana, 27–42.
- KLIGER I. (2010), *World Literature beyond hegemony in Yuri M. Lotman's Cultural Semiotics*, *Comparative Critical Studies*, 7, 2–3, 257–274.
- KORON A., LEBEN A. (2020), *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, *Studia litteraria* 26, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana.
- KOŠUTA M. (2006), *Drugačni verzi: pesniki dveh manjšin/Versi diversi: poeti di due minoranze*, Italijanska unija/Unione italiana, Koper/Capodistria.
- KOŠUTA M. (2008), *E-mejli: eseji o mejni literaturi*, Litera, Maribor.
- KOŠUTA M. (2020), *O literarnem dvojezičju slovenskih leposlovcov v Italiji*, v A. Koron, A. Leben (ur.), *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana, 189–204.
- KÖSTLER E., LEBEN A. (2017), *Dvojezična literarna praksa koroških Slovencev po ukinitvi »Mladja« (1991) in njena pozicija v nadregionalnem prostoru literarne interakcije*, *Koroški koledar 2017*, 148–158.
- LI W. (2007), *Souls in Exile: Identities of Bilingual Writers*, *Journal of language, identity and education*, 6, 4, 259–275.
- MILANI N., DOBRAN R. (2010), *Le parole rimaste: storia della letteratura italiana dell'Istria e del Quarnero nel secondo Novecento*, Pietas Julia-Edit, Pola/Pula-Fiume/Reka.
- MLADIKA (2018), *Kdo je slovenski pisatelj?*, *Mladika* 62, 9, 4–17.
- NOVAK B. A. (2005), *Zveni in pomeni*, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- PIRJEVEC M. (2011), *Periodizacija slovenske književnosti na Tržaškem (od 16. do 20. stoletja)*, *Annales, Series historia et sociologia*, 21, 2, 353–362.
- PISON I. (2013), *Zasilni izbodi*, Mladika, Trst.
- PISON I. (2018), *Priznati moram*, *Mladika* 62, 9, 10.
- PURIČ V. (2016), *Sodobna slovenska poezija v Italiji*, *Slavistična revija* 64, 4, 489–501.
- PURIČ V. (2018), *Izbira italijanščine v pisanju avtorjev: zatajitev ali odprtost do drugega?*, *Mladika* 62, 9, 4–14.
- PURIČ V. (2020), *Sodobne tržaške pesnice*, Mladika, Trst.
- REBULA A. (1994), *Kačja roža*, Mihelač, Ljubljana.
- SANCIN E. (2003), *Nekje sredi vročine*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- SMOTLAK M. (2016), *Narodna identiteta v sodobnem slovenskem romanu v Italiji*, Mladika, Trst.
- SOSIČ M. (2005), *Tito, amor mijo*, Litera, Maribor.
- SRIENC D. (2020), *Kako ustvarjam kot slovenski avtor na Koroškem 2.0? O literarnem samorazumevanju novejših koroških slovenske književnosti v napetostnem polju med večjezičnostjo in inovativnostjo*, v A. Koron, A. Leben (ur.), *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana, 93–106.

- STURMAN P. (2018), *Gorica je naša*, Litera, Maribor.
- TAVČAR I. (2012), *Odselitev*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica.
- TAVČAR I. (2015), *Dilagante eternità*, Aletti Editore, Villanova di Guidonia.
- TAVČAR I. (2017), *Il profumo delle memorie; Čarobna piščal; Das Schiff der Ewigkeit Tutet ungeduldig: raccolta di poesie trilingue*, Il Convivio, Castiglione di Sicilia.
- TAVČAR I. (2018), *Vrnil bom svoj obraz*, Mladika, Trst.
- TOROŠ A. (2021), *Minority Literature and Collective Trauma: The Case of Slovene Triestine Literature*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 86, 65–81.
- UMEK E. (2006), *Hiša na Krasu*, Mladika, Trst.
- ZGONIK A. (2018), *Mala tržaska Slovenka, ki si upa biti iskrena*, Delo, Sobotna priloga z dne 12. januarja 2018 (<https://old.delo.si/sobotna/mala-trzaska-slovenka-ki-si-upa-biti-iskrena.html>).

Povzetek

Namen prispevka je osvetliti odnos, ki ga imajo slovenski literarni ustvarjalci in ustvarjalke v Italiji do (slovenskega) jezika, in njegovo spreminjanje v času. Avtorica članka na začetku ugotavljam, da je izbira jezika za literarno ustvarjanje v prvih desetletjih po vojni nosila posebno težo in je večkrat ustvarjala dileme, ker se pisci in piske niso vedno čutili dovolj sproščene pri rabi jezika, ki ga okolje ne obvlada, zato pa je bil slovenski jezik »nosilec smisla in sporočila« (Košuta, 2008: 46). V začetnem delu se ozrem tudi na sorodni situaciji italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem ter na slovensko manjšino na Koroškem: pri slednji je analiza literarnega ustvarjanja pokazala na zelo razslojeno in raznoliko stanje, ker gre za »odprto, nadregionalno, transnacionalno in tudi virtualno situacijo« (Köstler, Leben, 2017: 153).

V nadaljevanju ugotavljam, da so se v devetdesetih letih zgodile pomembne družbene in tudi kulturne spremembe, ki so privedle do tega, da je mladim veliko bližja vrednota večjezičnost, kar pa ne izključuje tudi navezanosti na slovenski jezik in kulturo. Mlajša generacija slovenskih ustvarjalcev in ustvarjalk v Italiji rabe jezika ne problematizira več, o njej ne razmišlja, postala je naravna izbira.

Posebno poglavje je v prispevku posvečeno tudi tistim literatom in literatkam, ki se odločajo za pisanje v dveh jezikih, v slovenščini in italijanščini, kar je predmet debate v širšem literarnem, kulturnem in znanstvenem krogu. Z analizo nekaterih znanstvenih razprav in literarnih del dokazujem, da je pojav razširjen tudi v drugih manjšinskih krogih, navaja različne pristope in samorefleksije posameznikov in posameznic za to izbiro, ob tem pa še analizira nekatera literarna

dela teh avtorjev in avtoric in prihaja do zaključka, da so lahko tematike, vsebine, sporočila različni, ko se avtorji in avtorice odločajo za en ali drug jezik.

Abstract: Il rapporto con la lingua (slovena) nella produzione letteraria degli sloveni e delle slovene in Italia

Lo scopo del presente contributo è analizzare il rapporto che gli sloveni e le slovene in Italia attivi in ambito letterario intrattengono con la lingua (slovena), osservandone altresì l'evoluzione nel tempo. L'autrice riscontra in apertura che nei primi decenni del secondo dopoguerra la scelta della lingua per la creazione letteraria aveva un peso specifico ben preciso, dando adito spesso e volentieri a dilemmi in quanto chi scriveva non sempre si sentiva sufficientemente disinvolto nel ricorrere a una lingua con cui l'ambiente circostante non aveva dimestichezza, da cui la concezione dello sloveno quale «portatore di senso e significato» (Košuta, 2008: 46). Nella prima parte del contributo l'autrice volge lo sguardo anche alle analoghe situazioni sperimentate dalla minoranza italiana in Slovenia e in Croazia, per poi soffermarsi sulla minoranza slovena nella Carinzia austriaca: nel caso di quest'ultima, in particolare, l'analisi della produzione letteraria evidenzia un quadro marcatamente stratificato ed eterogeneo, trattandosi di «una situazione aperta, sovraregionale, transnazionale e anche virtuale» (Köstler, *Leben*, 2017: 153).

Nel prosiegua l'autrice rileva che negli anni Novanta si sono avuti importanti cambiamenti nello scenario sociale e anche culturale, che nel complesso hanno creato i presupposti perché i giovani si mostrino molto più sensibili al valore del plurilinguismo, pur non escludendo con ciò l'attaccamento alla lingua e alla cultura slovena. La nuova generazione di sloveni e slovene in Italia impegnati nell'arte della parola non si pone più in modo critico rispetto all'uso della lingua, non ci pensa più: essa è ormai diventata una scelta naturale.

Una sezione a sé stante è dedicata anche alle autrici e agli autori che decidono di scrivere in due lingue, ossia in sloveno e in italiano, scelta che è oggetto di discussione nel mondo letterario, culturale e scientifico in senso lato. Muovendo dall'analisi di alcune trattazioni scientifiche e opere letterarie, l'autrice dimostra che si tratta di un fenomeno diffuso anche in altri contesti minoritari, quindi riporta una serie di approcci e riflessioni di autori e autrici inclini a questo tipo di scelta e ne analizza in parallelo anche qualche opera, giungendo alla conclusione che temi, contenuti e messaggi possono variare a seconda che si opti per l'una o l'altra lingua.

Summary: The attitude towards the (Slovene) language in the literary works of Slovenes in Italy

The aim of this chapter is to shed light on the attitude of Slovene writers in Italy towards the (Slovene) language and its changes over time. The author notes at the outset that the choice of language for literary creation in the first decades after the war carried a special weight and often created dilemmas, because writers did not always feel sufficiently comfortable writing in a language not widely used in the local environment, and therefore the Slovene language was a “carrier of meaning and message” (Košuta, 2008: 46). In the first part, the author also looks at the related situation of the Italian minority in Slovenia and Croatia and the Slovene minority in Carinthia: in the case of the latter, the analysis of literary creation showed a very stratified and diverse situation, because it is “open, supra-regional, transnational and also virtual.” (Köstler, Leben, 2017: 153)

The author goes on to note that important social and cultural changes took place in the 1990s, which led to multilingualism being valued more highly among young people, something that does not preclude attachment to Slovene language and culture. The younger generation of Slovene writers in Italy no longer problematizes the use of language: it is not something they think about since it has become a natural choice.

A special section of the chapter is also dedicated to those authors who choose to write in two languages, in Slovene and Italian, which is the subject of debate in a wider literary, cultural and academic circle. Through the analysis of some academic discussions and literary works, the author shows that the phenomenon is also widespread in other minority communities, cites different approaches and self-reflections of individuals for this choice, analyzes some literary works of these authors and comes to the conclusion that topics, content, and messages can be different when authors choose one language or another.

O avtorici

Jadranka Cergol je izredna profesorica in znanstvena sodelavka za področje jezikoslovja na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem (FHŠ UP), kjer je nosilka nekaterih jezikovnih predmetov na prvi, drugi in tretji stopnji študija. V zadnjih letih s svojimi predavanji redno gostuje na tujih univerzah in na številnih mednarodnih znanstvenih sestankih. Je članica uredniškega odbora znanstvene revije *Studia universitatis hereditatis*, bila je predstojnica Inštituta za medkulturne študije na FHŠ UP, od leta 2016 pa je članica Znanstvenega sveta SLORI. Leta 2014 je prejela nagrado glasnik znanosti za obetavne mlade raziskovalce, leta 2018 pa Bartolovo nagrado za visokošolskega učitelja. Raziskovalno se pretežno ukvarja s sociolingvističnimi temami, pa tudi z literarnim ustvarjanjem Slovencev in Slovenk v Italiji ter s temami, vezanimi na latinsko humanistično izročilo.

Dr. Jadranka Cergol je tudi aktivna v slovenski skupnosti v Italiji: redno sodeluje z manjšinskimi mediji, pa tudi z domačimi društvi in organizacijami.

Literarna večjezičnost v Benečiji

Ana Toroš

Izvleček

S pričujočim prispevkom se dopolnjuje korpus raziskav o literarni večjezičnosti v Benečiji, s poudarkom na pesniškem opusu treh sodobnih pesnic, Marine Cernetig, Anite Bergnach in Antonelle Bukovaz. Pri tem uvodoma predstavim dejavnike razvoja beneškoslovenskega pesništva (migracije, šolska in jezikovna politika) in literarnozgodovinski okvir beneškoslovenske poezije. Pesništvo Marine Cernetig pripada v Benečiji najbolj prepoznavnemu modelu pesnjenja, ki je namensko napisano v beneškoslovenskem narečju in praviloma dosega bralca v izvorniku in prevodu (dvojezične ali večjezične objave pesmi). Antonella Bukovaz je prelomila s tem tradicionalnim modelom pesnjenja in piše pesmi v italijanskem jeziku, pri čemer prek slovenskih besed mestoma nakazuje nemoč dominantnega jezika za izraz intimnih občutij in problematizira odnos do slovenskega jezika v Benečiji. Anita Bergnach predstavlja model pesnjenja v slovenskem standardnem jeziku, ki ga utemeljuje na viziji Ivana Trinka o jezikovnem razvoju Benečije. Vsi trije modeli pesnjenja imajo skupno presečišče v refleksiji ogrožene jezikovne identitete v Benečiji, ki jo lahko razumemo kot prepoznavno komponento sodobne beneškoslovenske poezije.

Ključne besede: Ivan Trinka, Antonella Bukovaz, Marina Cernetig, Anita Bergnach, *Se-njam beneške piesmi*, Benečija, poezija

1 Uvod

Prispevek se osredotoča na pojav literarne večjezičnosti v sodobnem literarnem ustvarjanju v Benečiji (Beneški Sloveniji).¹ Benečija leži v Italiji, tik ob slovensko-italijanski meji, in je danes del italijanske dežele Furlanije - Julijske krajine, ki se deli na štiri dele (nekdanje pokrajine), tržaško, videmsko in goriško območje ter na Pordenone. Benečija se umešča v videmsko območje. V njej, tako kot tudi na goriškem in tržaškem območju Furlanije - Julijske krajine, je prisotna slovenska manjšina, ki je kulturno in literarno dejavna. Specifične družbenopolitične in geografske okoliščine v Benečiji so vplivale na njen literarni razvoj, tako da ima danes beneškoslovenska literatura prepoznavne poteze glede na literaturo slovenske manjšine na Goriškem in Tržaškem. Benečija je namreč zgodovinsko gledano spadala pod Beneško republiko, za razliko od Trsta, ki je spadal pod okrilje Avstro-Ogrske. Po razpadu Beneške republike (1797) je bila Benečija priključena h Kraljevini Italiji (1866) in bila tako že pred goriškim in tržaškim območjem, ki sta prišli pod okrilje Italije po prvi svetovni vojni, podvržena asimilacijskim težnjam.²

V Benečiji soobstajajo različni modeli pesništva, vezani na jezik in identiteto.³ Osrednji, za Benečijo trenutno najbolj reprezentativen, je model beneškoslovenskega narečnega pesništva, ki ga ob knjižnih objavah običajno spremlja prevod v slovenski standardni in/ali italijanski standardni jezik. Narečno pesništvo v Benečiji se je začelo vzpostavljati že v zadnjih desetletjih 20. stoletja in se razcvetelo v 21. stoletju. Ena najbolj odmevnih pesnic je v tem okviru Marina Cernetig. Drugi model pesnjenja je značilen za pesnico Antonello Bukovaz, ki pesmi piše v italijanskem jeziku. Tretji model bomo opazovali na primeru pesmi Anite Bergnach, ki obuja tendence 19. stoletja s Trinkom na čelu in skuša na novo vzpostaviti beneškoslovensko poezijo v slovenskem standardnem jeziku.⁴

1 Obsežnejša obravnava teme je predmet avtoričinega magistrskega dela (UP, FHŠ).

2 O zgodovini slovenske skupnosti v Italiji gl. npr. Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000. O turbulentnih zgodovinskih dogodkih v Benečiji v 20. stoletju gl. npr. Toroš, Makuc, 2022.

3 Poseben primer je pesniška zbirka Marianne Deganutti *moj jezik v tvojih besedah / la mia lingua nelle tue parole* (2023), ki je nastajala v dveh jezikovnih različicah, v slovenskem standardnem jeziku in v italijanskem jeziku, mestoma z uporabo beneškoslovenskih izrazov. Pri branju pesmi v obeh jezikih privrejo na dan dodatni pomenski utrinki, vezani na sporočilno in čustveno moč jezika (beneškoslovenskega narečja), ki ga je pesnica usvojila kot otrok preko babice. Prav tako je z vidika uspešne recepcije v italijanskem literarnem sistemu dragocena poezija Andreine Trusgnach. Obravnava pesmi teh dveh in drugih beneškoslovenskih avtoric presega okvire pričujočega prispevka in je predmet obravnave v avtoričinem magistrskem delu (UP, FHŠ).

4 Občasno piše »molitve v obliki pesmi« v italijanskem standardnem jeziku. Pesmi v italijanščini še niso bile objavljene v knjižni obliki. Namenjene so ožjemu krogu vernikov. Pogovor

2 Dejavniki razvoja beneškoslovenskega pesništva

Razlogi za literarno večjezičnost v Benečiji so večplastni. Miha Obit denimo med ključnimi dejavniki, ki so po njegovem determinirali razvoj beneškoslovenskega (narečnega) pesništva, navaja upad prebivalstva v Benečiji (Obit, 2003).⁵ Kot poudarja Aleksej Kalc, Benečije dejansko ne moremo razumeti zunaj konteksta imigracij. Poleg migracijskega vala po prvi svetovni vojni je Benečijo močno prizadel dolgotrajni migracijski val po drugi svetovni vojni, ki je obenem spremenil samo naravo migracij od začasnih v trajne (Kalc, 2000). Posledice migracij so vidne v izpraznjenih vaseh in ravno soočenje z izumiranjem življenja v Benečiji je spodbudilo nastanek marsikatere pesmi, v kateri so pesniki in pesnice izpovedali bolečo izgubo in obeležili spomin na nekdanje življenje. Kot pojasnjuje Miha Obit v uvodu k zbirki *Besiede tele zamlje*:

Posebnost tega sveta je, [...] da je [...] v življenjski nevarnosti [...]. [T]u mislim na konkretno kmečko življenje, na verske tradicije, na vznemirjenost ob obrobni in majhni stvareh, ki so jih hranili v hišah; na toploto ognjišča. [...] Besedila in besede [...] nam pridejo na pomoč zato, da ohranimo vsaj spomin na vse to, kar sem omenil. (Obit, 2004b: 1)

Kot drugi dejavnik, ki je sooblikoval beneškoslovensko narečno pesništvo, Miha Obit navaja problematiko jezika, povezano z odsotnostjo šol s slovenskim učnim jezikom v Benečiji in skromnostjo beneškoslovenskega izrazja (Obit, 2003). V povezavi s tem literarna zgodovinarja Miran Košuta in David Bandelj ter literarna zgodovinarica Vilma Purič opozarjajo na dolgotrajne asimilacijske pritiske v Benečiji.⁶ Kot ugotavlja Dejan Valentinčič, se razmere po drugi svetovni vojni v nekdanji videmski pokrajini niso normalizirale: »Tudi po vzpostavitvi povojne demokratične Italije se pritisk na pripadnike slovenske manjšine ni zmanjšal. Delovale so številne protislovensko usmerjene

avtorice prispevka z Anito Bergnach 11. avgusta 2024. V pričujoči študiji teh pesmi ne bomo obravnavali.

- 5 Roberto Dapit navaja poleg migracij še potres leta 1976 kot dejavnik, ki je pospešil »proces gospodarskega in socialnega razkroja« (Dapit, 2003: 306).
- 6 Miran Košuta izpostavi, da je bila Benečija »žrtev tako načrtnega raznarodovanja in surovega jezikovnega zatiranja, da so tamkajšnji slovenski ljudje še danes oropani zbornega znanja lastne materinščine« (Košuta, 2020: 193). Na jezikovno problematiko Benečije in z njo povezano literarno produkcijo opozarja tudi David Bandelj, in sicer navaja, da »sta v Beneški Sloveniji delovala zelo močna narodna asimilacija in psihološko ustrahovanje slovensko govorečih ljudi«, tako da je bilo »vztrajanje na okopih lastne identitete in jezika močno pod vplivom faktorja strahu (Bandelj, 2016: 60). Vilma Purič meni, da je »[d]olgoletno zatiranje [...] odvzelo jeziku veliko sporočilne moči in izrekanje tukajšnjih ljudi obremenilo s konflikti, občutkom užaljenosti in nasprotovanj« (Purič, 2021: 81).

organizacije, ki so terorizirale prebivalstvo in izvajale protislovensko gonjo. Z izenačevanjem slovenstva s komunizmom so pod podobo protikomunizma izvajali zelo uspešno propagando, ki je vodila v asimilacijo. [...] Protislovenskim organizacijam je uspelo, z izenačevanjem slovenstva s komunizmom, pri prebivalstvu vcepiti odpor do ljudi na jugoslovanski strani meje in do tega dela populacije Benečije in Rezije, ki je želela ohranjati lokalni jezik, ter posebej do teh, ki so želeli gojiti kulturno povezavo z ostalim slovenskim prostorom.« (Valentinčič, 2016: 405)⁷

Danila Zuljan Kumar nadalje pojasnjuje, da je bil Slovencem v nekdanji videmski pokrajini »status jezikovne manjšine priznan šele z zakonom za zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin v Furlaniji - Julijski krajini leta 1999 (Zakon 482/1999)« (Zuljan Kumar, 2016: 7). Z njim je slovenščina pridobila »status regionalnega jezika«, kar ji »zagotavlja prisotnost v šolskem sistemu, javni administraciji, javnih medijih ter regionalnem parlamentu« (Zuljan Kumar, 2016: 7). Vse to je privedlo do »[s]premembe v dojemanju lastnega jezika v odnosu do v vseh sferah življenja prevladujočega italijanskega jezika«, kar lahko »umestimo v širši evropski kontekst regionalizacije, ki s spremenjenimi diskurzivnimi praksami pri govorcih s seboj prinaša tudi spremembe v identitetnih praksah« (Zuljan Kumar, 2016: 8). Roberto Dapit s tem v zvezi ugotavlja, da se v Benečiji v javnosti povečuje vloga lokalnega (narečnega) oz. krajevnega knjižnega jezika (Dapit, 2003: 301). Obenem ugotavlja, da se širi »raba krajevnega pisnega jezika«, in opozarja na njegov vse večji pomen v književnosti (Dapit, 2003: 302, 305).⁸

Miha Obit je v istem obdobju kot Dapit, na prelomu tisočletja, kot pomemben mejnik za gojenje slovenskega jezika razumel špetrsko dvojezično šolo, ki »pelje do ponovne pridobitve lastnega jezika« (Obit, 2003: 6) oz. do porasta rabe besed slovenskega standardnega jezika v sicer narečni poeziji.⁹ Kot dodaja Vilma Purič, »se mlajši avtorji, ki so obiskovali dvojezično šolo v Špetru in torej poznajo zborna slovenščino, odločajo za narečje, vendar v narečno literarno tvornost vnašajo besede knjižnega jezika. S temi pridobitvami

7 Valentinčič se pri citiranih ugotovitvah med drugim sklicuje na delo *Mračna leta Benečije: dejavnost tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji* (Zuanella, 1998).

8 Roberto Dapit pojasnjuje še, da je knjižni jezik prisoten »do neke mere le v Nadiški dolini [...], ker so poleg zgodovinskih razlogov narečne značilnosti take, da omogočajo veliko lažje razumevanje ustne ali pisne oblike knjižnega jezika« (Dapit, 2003: 302).

9 Benečija je dobila prvo šolo s slovenskim učnim jezikom oz. dvojezično šolo leta 1984 v Špetru v bližini Čedadada v Nadiških dolinah (na Goriškem in Tržaškem je bila slovenščina učni jezik že v času Avstro-Ogrske). Sprva je bila šola zasebna, danes je državna.

zmorejo prerasti tesnobo jezika, ki je prisotna v pisanjih starejših piscev.« (Purič, 2021: 81)

Po vsej verjetnosti so Nadiške doline zaradi šole, obšolskih dejavnosti in aktivnih kulturnih društev literarno najbolj dejavne. Kot pojasnjuje Roberto Dapit za Terske doline, je »položaj jezika precej kritičen, ker so težnje do pozitivnega razvoja zelo šibke. Lokalni jezik se pojavlja v svoji pisni obliki skoraj le še obrobno. Preredki so tudi avtorji, ki pišejo v terščini.« (Dapit, 2003: 305) V Terskih dolinah je bilo sicer literarno ustvarjanje živo predvsem po zaslugi kulturnega delavca in pesnika Viljema Černa (1937–2017). Ta je svoje pesmi zbral v zbirki s povednim naslovom *Ko pouno noči je sarce* (po prevodu v standardno slovenščino *Ko polno je noči srce*, 2013).¹⁰

Na razmah beneškoslovenske narečne poezije so sicer vplivale še druge dinamike v slovenskem in italijanskem literarnem sistemu, za katere je beneškoslovenska literarna produkcija dovzetna zaradi njene stične lege.¹¹ Vilma Purič denimo meni, da je »[i]zbiro dialekta [...] podprla vloga, ki jo narečna poezija ima v italijanski literaturi« (Purič, 2021: 79). Pri tem izpostavlja pomen furlanskega pesnika Piera Paola Pasolinija, ki ga v tem kontekstu obravnava tudi Marija Pirjevec (Pirjevec, 2011: 124–125; Purič, 2021: 79). Kot pravi Roberto Dapit: »Ne smemo prezreti dejstva, da je pesniška produkcija Piera Paola Pasolinija že pred šestdesetimi leti dokazala, da je tudi obrobna jezikovna različica iz Casarse v Furlaniji sposobna v celoti posredovati lirični potencial človeka, ki lahko v izraznih oblikah doseže univerzalne razsežnosti.« (Dapit, 2005: 378) V okviru slovenskega literarnega sistema Irena Novak Popov ugotavlja, da sodobna narečna poezija, »prostorsko razporejena po obrobju slovenskega etničnega ozemlja [...], v zadnjih desetletjih doživlja razcvet, pridobiva na kvaliteti in v spremenjenem nacionalno kulturnem kontekstu nov pomen«

10 Viljem Černo je svoje pesmi obogatil s posebno literarno tehniko, ki je pesniški svet gradila z beneškoslovenskimi besedami, vezanimi na kulturno dediščino Terskih dolin. Viljemu Černu je bilo namreč ključnega pomena, da ohrani beneškoslovensko besedišče v Terskih dolinah. Če ni več poznal ustreznega izraza za dani predmet (denimo kmečko orodje) v slovenskem narečju Terskih dolin, je za izraz spraševal najstarejše prebivalce Terskih dolin, ki so prebivali v Bardu, kjer je Viljem Černo živel in ustvarjal, ali v sosednjih vaseh v Terskih dolinah. Njegove pesmi tako bogati svojevrsten kolaž narečnih variant in jih v pesniškem diskurzu ohranja žive. (Pogovor z avtorico prispevka leta 2014.) O poeziji Viljema Černa gl. tudi Novak Popov, 2016; Stanonik, 2007: 145–167.

11 Jadranka Cergol s čezmejne perspektive navaja, da nastaja izvirna narečna književnost tudi med avtorji in avtoricami italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem (Cergol, 2016: 52). Med razlogi za izbiro narečja je med drugim prepričanje pripadnikov in pripadnic manjšin, »da ne bodo zmogli nikoli do potankosti obvladati maternega jezika, ki se ga morajo s težavo naučiti v okolju, ki tega jezika ne uporablja« (Cergol, 2016: 50).

(Novak Popov, 2014: 76, 78). Narečje obenem dobiva v poeziji »funkcijo oglašanja neslišnih, nemih, neznanih, zapostavljenih, prikrajšanih, neuspešnih, obrobnih« (Novak Popov, 2014: 81). Irena Novak Popov razume izbiro narečja za pesniško izražanje v Benečiji kot zavestno umetniško izbiro, »s katero se povezuje volja po ohranjanju izginjajočega ali že izginulega sveta, preteklih načinov kolektivnega bivanja, težnja po neposrednem izražanju zelo intimnih osebnih izkušenj in občutij, ki so vraščena v določeno pokrajino s posebno zgodovino« (Novak Popov, 2009: 192). Podoben literarni pomen in vlogo pripisujejo narečju v Benečiji tudi literarna zgodovinarja David Bandelj in Roberto Dapit ter literarna zgodovinarica Vilma Purič.¹²

3 Literarnozgodovinski pregled

Specifike beneškoslovenske poezije v 21. stoletju koreninijo tudi v njenem literarnozgodovinskem razvoju, začenši z njeno formacijo v 19. stoletju z Ivanom Trinkom (1863–1954) na čelu. Trinko je bil šolan v italijanskem jeziku, vendar se je zavestno odločil, da bo svoje pesmi pisal v slovenskem standardnem jeziku (Pavšič, 1897: 134).¹³ Njegovo delovanje je povezano s pomladjo narodov, s čimer »je val kulturnega vzpona postopoma zajel tudi Benečijo«, kar je pripomoglo k dvigu narodne zavesti v Benečiji (Valentinčič, 2016: 403–404). Kot ugotavlja Vilma Purič, je očiten namen pesnika, »da bi povezal beneški svet z osrednjeslovensko duhovno razsežnostjo, da bi presešel govor ljudstva in izrazil prostorsko specifiko v zbornem jeziku« (Purič, 2021: 79). Trinko je pesmi izdal pod naslovom *Poezije* leta 1897 v Gorici pri Andreju Gabrščku (Pavšič, 1985: 118). V njegovi pesniški zbirki lahko z vidika literarne imago-logije odkrijemo, tako kot pri Podreki (pesem s povednim naslovom *Slovenija*

12 David Bandelj meni, da je »izbira za narečje pomemben mejnik v osamosvajanju in iskanju celovitega literarnega in družbenega izraza Benečije. Izbire namreč ni diktirala samo želja po izraznem kodu, ki bi primerno zastopal navade beneških ljudi, temveč predvsem svoboda, da je jezik nositelj identitete.« (Bandelj, 2016: 39) Vilma Purič ugotavlja, da »[o]pazovanje jezikovnega mišljenja v narečnih besedilih beneških avtorjev kaže, da izbira dialekta zagotavlja povezavo s preteklostjo, narečje odseva nekdanjo predmetnost prostora, posreduje glasovno celovitost pojavov in je zato nosilec prvinske bitnosti« (Purič, 2021: 80). Roberto Dapit poudarja, da je »[u]poraba lokalnega jezika v sodobni književnosti [...] prav gotovo pomembna zaradi vpletenosti dejavnikov intimne, ideološke ali druge narave. Izhodišče je v razmerju med posameznikom in skupnostjo, ki je povezano z vprašanjem pripadnosti. [...] Simbolična vrednost je torej pri narečni književnosti zelo visoka.« (Dapit, 2003: 307–308)

13 Trinkovo zavzemanje za ohranjanje in razcvet slovenske kulture v Benečiji korenini pri Petru Podrechi (Podreki), njegovem nekoliko starejšem beneškoslovenskem sodobniku, duhovniku, buditelju Beneških Slovencev in začetniku »beneške umetne poezije« (Bergnach, 1996/1997: 18–19).

in njena hčerka na Beneškem; Dapit, 2003: 302), podobo ogrožene Benečije, ki jo je podedovalo beneškoslovensko pesništvo 20. stoletja, vse do danes.¹⁴ V ta namen gre opozoriti na Trinkov cikel pesmi *Razpršeno listje*, ki je v ospredju obravnave tudi pri Tomažu Pavšiču (1985: 120–125). Poglejmo najprej naslednje verzice:

Nem stojim, oči mi
Solznorosno zrêjo,
Ko ti zlati žarki
Na *zapadu* mrêjo (poudaril I. T.).

Saj takó umira
Moj nesrečni národ,
In takó pojavlja
Tuj za njim se zárod

(Trinko, 1897: 27–28).

Kot vidimo, Trinko v citiranih verzih uporabi dvojico »zahod« in »vzhod«, pri čemer je z vzhodom najverjetneje mišljen slovensko govoreči prostor v Avstro-Ogrski, z zahodom pa slovensko govoreča skupnost v Benečiji, ki je bila v tistem času pod Kraljevino Italijo. Opazujmo dvojico vzhod – zahod še v naslednjih verzih:

Duša mi trepeče
Srce poskakuje,
ko na *vzhod* (poudaril I. T.) oziram
Se iz zemlje tuje.

Tam, oh tam so bratje,
Tam so sestre mile
Tam so me iz spanja
Dolzega vzbudile

(Trinko, 1897: 27).

14 Literarna imagologija raziskuje podobe domače (Jaz) in tuje (Drugi) kulture v književnosti. Posebej kompleksni so za imagološko analizo obmejni prostori. Več o tem gl. npr. Beller, 1996. – Personificirana podoba ogrožene pokrajine ali mesta, kot jo srečamo pri Podreki (Benečija – hčerka Slovenije, ujetnica), je del pesniškega diskurza tudi v italijanski tržaški poeziji v desetletjih pred prvo svetovno vojno (tipična pesniška podoba trpeče Trieste, ujetnice Avstro-Ogrske). Več o tem gl. v Toroš, 2011.

Tudi v tem primeru Trinko za identifikacijo s prostorom bivanja (Italija) uporabi besedo »tujec«, prostor bivanja je »tujina«, s čimer vnovič nakazuje pripadnost slovenstvu: »Ko po tujem mestu / Tujec sam bom taval, / K vam moj duh v *uzhodu* (poudaril I. T.) / Hrepeneč bo plaval.« (Trinko, 1897: 29)

Za Trinkom se naslednji pomembni mejnik v razvoju beneškoslovenskega pesništva zgodi s prehodom v narečje, ki ga že več kot petdeset let spodbuja festival popevk v različnih narečjih Benečije, t. i. *Senjam beneške piesmi*. Besedila popevk so zbrana v festivalskih zbornikih (Kulturno društvo Rečan, 1984; Trusgnach in drugi, 2000; Trusgnach in drugi, 2013). Festivalске teme se vežejo neposredno na samo življenje v Benečiji, predvsem na problematiko izseljevanja in asimilacije, s tem pa tudi umiranja življenja in kulture tega prostora. Izjemno pri tem festivalu je, da mu je uspelo od prvih začetkov pa vse do danes pritegniti k literarnemu ustvarjanju različne generacije, tudi mlade. Pri prvem zborniku je sodelovalo okoli 30 avtorjev in avtoric, pri drugem in tretjem pa se je število sodelujočih podvojilo. Med najbolj plodovite ustvarjalce so se zapisali Luciano Chiabudini, Viljem Černo, Aldo Klodič in njegov sin David Klodič, Luciano Feletig, Miha Obit in Francesco Bergnach – Kekko.¹⁵

Nadaljnji premik se je zgodil z objavo zbirke *Besiede tele zemlje* (2004), ki jo je uredil Miha Obit in ki prinaša, kot pove podnaslov, »proze in poezije v beneškem narečju« izpod peresa Luise Battistig, Marine Cernetig, Alda Klodiča, Viljema Černa, Brune Dorboldò, Loredane Drecogna in Andreine Trusgnach. Že leto pred tem je Miha Obit (2003) opozoril na problematiko razvoja beneškoslovenskega (narečnega) pesništva, predvsem na odsotnost knjižnih objav beneškoslovenskih narečnih pesnikov in pesnic (z izjemo zbornika *Senjam beneške piesmi*, 1984) oz. na važnost objav teh pesmi: »Prav zato mislim, da so vsaka beseda, vsaki verz, ki ostane na papirju – kot tisti, ki sem jih prepisal in pomenijo primer novejšega narečnega ustvarjanja v Benečiji – važni.« (Obit, 2003: 6) O pomenu zbirke *Besiede tele zemlje* pišeta tako Roberto Dapit (2005) kot Irena Novak Popov. Slednja kot nadaljnji pomemben mejnik navaja izid pesniške zbirke Marine Cernetig (2007), v naslednjih letih pa ji sledijo pesniške zbirke drugih narečnih avtorjev in avtoric Benečije (Novak Popov, 2014: 298–299), večinoma pod okriljem Kulturnega društva Ivan Trinko, npr. pesniške zbirke Gabrielle Tomase-tig (2008), Alda Klodiča (2009), Andreine Trusgnach (2011), Viljema Černa (2013), Claudie Salamant (2015) in Margherite Trusgnach (2020).¹⁶

15 Več o festivalu *Senjam beneške piesmi* gl. v Novak Popov, 2015; Toroš, 2022.

16 Prikaz beneškoslovenskih pesnikov in pesnic iz Nadiških dolin od 19. stoletja do 20. stoletja, pišočių v narečju, prinaša diplomsko delo Anite Bergnach, nastalo pod mentorstvom Lojzke Bratuž (Bergnach, 1996/1997). David Bandelj deli beneškoslovenske avtorje in avtorice na tri

4 Trije pesniški modeli Benečije

4.1 *Pesništvo Marine Cernetig*

Kot prvo bom obravnavala ravno narečno pesništvo Marine Cernetig (roj. 1960). Leta 2022 je prejela srebrno plaketo Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti za skrb pri ohranjanju kulturne dediščine in promocijo slovenskega jezika in kulturnega delovanja slovenske manjšine v Italiji. Kot je pesnica povedala v intervjuju za Primorski dnevnik, osrednji časopis Slovencev v Italiji, »[p]omembno je pokazati, da smo« (Cernetig, 2020). Tudi njena poezija sledi temu načelu, saj skuša predvsem potrjevati in utrjevati zavest o prisotnosti Beneških Slovencev v Benečiji. V tej luči lažje razumemo naslova njenih pesniških zbirk *Pa nič nie še umarło* (2007)¹⁷ in *Pozdrav iz Nediških dolin* (2020).

Njene pesmi v zbirki *Pozdrav iz Nediških dolin* so napisane v narečju, spremlja jih prevod v italijanščino. Prva pesniška zbirka *Pa nič nie še umarło* na drugi strani s prevodom v standardno slovenščino nagovarja slovensko govorečo publiko. Njena poezija se torej oblikuje v beneškoslovenskem narečju, jeziku skupnosti, o kateri njena poezija govori, pri tem pa naslovnika dosega v sopolstavitvi izvirnika in prevoda, bodisi italijanskega bodisi slovenskega. Objave pesmi s spremljajočimi prevodi so sicer značilne za večino avtorjev in avtoric iz Benečije, ki pišejo v narečju.

Obe zbirki Marine Cernetig gradita pesemski svet na podlagi predmetnosti, podob iz Benečije, predvsem Nadiških dolin (reka Nadiža, gora Matajur itd.). Za narečno poezijo sicer v splošnem velja, da »[o]brobna in obmejna pokrajina pridobiva poleg močnih in emocionalnih tudi simbolne pomene etnične pripadnosti« (Novak Popov, 2014: 86). Pogosta je nadalje »antropomorfizacija

generacije. Prva, starejša generacija, rojena na začetku 20. stoletja in v medvojnem obdobju, je pisala bodisi v narečju bodisi v knjižni slovenščini in je sledila vrednotam narodnih buditeljev (Podreka, Trinko idr.). Druga generacija, rojena v povojnih letih, začne razumevati narečje kot sredstvo novih izraznih možnosti, ki tematsko seže onkraj folklornih elementov in nudi možnosti tudi za osebnoizpovedno poezijo (izpostavljen je Giorgio Qualizza). V tretjo pesniško generacijo, ki je večinoma med seboj povezana, umešča med drugim Marino Cernetig (1960). Bolj kot letnica rojstva je za klasifikacijo v tem primeru pomembna letnica izida pesniških zbirk in sama vsebina (Bandelj, 2013). – Roberto Dapit za avtorje in avtorice, rojene v prvi polovici 20. stoletja, podrobno navaja, v katerem jeziku so se izražali (nadiščina, slovenski knjižni jezik itd.) (Dapit, 2003: 303).

17 Kot pravi pesnica v intervjuju z Emmo Golles, naslov zbirke namiguje na dejstvo, da je povojna oblast pustila Benečijo gospodarsko propadati, da bi oslabilo slovensko manjšino. Naslov je optimističen, saj izpričuje njeno trdoživost (Golles, 2016: 119). Gl. tudi intervju s pesnico o njeni pesniški produkciji v: Golles, 2016: 118–120.

elementov narave in (predmetov) kulture, ki ima močan emocionalni naboj« (Novak Popov, 2014: 91). Marina Cernetig kot »[v]ečina slovenskih avtorjev iz Videmskega teži k taki prostorski reprezentaciji, v kateri prevladujeta rekonstrukcija in obnavljanje skupinske preteklosti ter težnja k vzdrževanju skupinskih predstav in pomenov« (Purič, 2021: 83). Preko stvarnih podob iz Benečije bralec ali bralka počasi vstopa v globlje plasti pesničinega pesemskega sveta, do zakodirane govorice, do bolečine v doživljanju Benečije. Kot uvodoma že pojasnjeno, se izražena bolečina v poeziji po eni strani navezuje na dolgotrajne protislovenske, asimilacijske težnje v Benečiji in posledično nespoštovanje, ogroženost beneškoslovenske kulture, jezika in identitete. Drugi izvir bolečine je vezan na dolgotrajno množično izseljevanje iz Benečije zaradi neugodnih političnih in ekonomskih razmer, posledica katerega so danes izpraznjene beneške vas, ki simbolizirajo umiranje slovenstva v Benečiji. Toda pesnica, podobno kot z naslovom zbirke *Pa nič nie še umarło*, ohranja vero v trdoživost svoje skupnosti: »Ku popeštana trava, / martva an nikdar martva.« (Cernetig, 2020: 46) Na ta način pesnica nadgrajuje Trinkovo mračno podobo Benečije in ji daje upanje v preživetje. Tovrstna tehnika oblikovanja pesemskega sveta, ki zgolj nakazuje kontekst, iz katerega izhaja, sicer ni značilna le za Marino Cernetig, temveč tudi za druge pesmi iz Benečije in je najverjetneje nastala na podlagi dolgotrajno neugodne politične klime v tej pokrajini (Toroš, 2022).

Posebno mesto ima v poeziji Marine Cernetig tematika meje, ki je značilna tudi za ostale ustvarjalce obmejnega območja.¹⁸ Primer je njena pesem z naslovom *Konfin*. Narečna beseda za mejo, »konfin«, ima za pesnico v dani, narečni obliki najverjetneje močnejši čustveni naboj kot njena nevtralna ustreznica (meja). Domnevo lahko podkrepimo s teorijo o utelešenem jeziku, kar pomeni, da smo besedo in zgodbo, vezano nanjo, globoko ponotranjili, da se nanjo odzivamo na čustveni in telesni ravni (Pertot, 2020: 94). »Konfin« tako najbrž pesnici pomeni točno določeno mejo, mejo med Slovenijo in Italijo, togo, nevarno, neizprosno, bolečo mejo, mejo, ki ločuje, ki a priori sodi in vrednoti ljudi na obeh straneh:

Nuož v obliki pu lune, / ki drobi, / al pa pu lune, / ki sveti / na te barké na nin kraj / an te žleht na te družin, / al te žleht na nin kraj / an te barké na te družin, / zaki je saldu / na uoč, ki gleda, / no sarce, ki čuje, / an na pamet, ki prede / nit te zgodbe. (Cernetig, 2020: 34)

18 Po drugi svetovni vojni se med Italijo in Jugoslavijo (Slovenijo) vzpostavi železna zavesa. Meja je zato še posebej močno zarezala v življenje na tem obmejnem območju, tudi z nasilno pretrganimi družinskimi, prijateljskimi, poslovnimi vezmi. Prepričljiv prikaz tega časa nudi dokumentarec *Moja meja* (Velušček, 2003).

4.2 *Pesništvo Antonelle Bukovaz*

Antonella Bukovaz (roj. 1963) pripada isti pesniški generaciji kot Marina Cernetig. Prav tako kot Marina Cernetig je odraščala v Nadiških dolinah. Njena poezija je posebna, ker je prelomila s tradicijo narečnega pisanja in prestopila v italijanski jezik ter »odmiranje slovenskega življa in izgubo slovenske besede upesnila v jeziku drugega« (Purič, 2021: 82). Drugačen jezikovni kod torej za pesnico ne pomeni ločitve od beneškoslovenske skupnosti, saj njena poezija izpoveduje podobne problematike, vezane na beneškoslovensko skupnost, kot poezija v beneškoslovenskem narečju (Toroš, 2021). Poleg tega je tudi sama povezana s kulturnim delovanjem v Beneški Sloveniji. Njena vloga v slovenski manjšini se tako sklada z ugotovitvami Vilme Purič, da »so slovenski avtorji v Italiji, ki ustvarjajo v tujem jeziku, v vsakdanjem življenju večinoma povezani z manjšinjskim tkivom« (Purič, 2021: 293). Antonella Bukovaz je leta 2010 denimo sodelovala na literarnem večeru Kulturnega društva Rečan iz Benečije *V nebu luna plava: literarni večer. Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci*. Njene pesmi so bile objavljene v različnih letnikih *Trinkovega koledarja za Beneške Slovence* (2007, 2019). O njenem delu piše slovenski tisk iz Furlanije - Julijske krajine. Zastopala je poezijo Beneške Slovenije v sklopu Slofesta (Festivala Slovencev v Italiji) v Trstu (Košuta, 2017). Po drugi strani pa ji drugačen (italijanski) jezikovni kod omogoča vstop v italijanski literarni sistem. Ne gre prezreti, da je večina njenih del izšla pri italijanskih založbah. Njena literarna produkcija je bogata in je časovno razpeta na več kot deset let: *Tataggi* (2006), *Al limite* (2011) in *3 x 3 parole per il teatro* (2016) ter *Casadolcecasa* (2021).¹⁹ Poleg mednarodne pesniške nagrade kristal Vilenice (2017) je prejela italijansko nagrado Antonio Delfini. Njena poezija je vključena v zbirko *Nuovi Poeti Italiani 6* (Einaudi, 2011) ter v zbirko *Poete a Nordest* (2011), v kateri je njena pesniška misel interpretativno dojeta izven beneškoslovenskega literarno-zgodovinskega okvira. Prikazana je kot ena izmed pesnic na severovzhodu Italije, katere posebnosti izvirajo iz njenih mešanih korenin: »spezzato tra diverse radici identitarie (quella italiana e quella slovena)« (Tolusso, 2011: 179).

Za primerjavo s pesnico Marino Cernetig nam bo služila pesnitev Antonelle Bukovaz *Mèd* iz zbirke *Casadolcecasa* v slovenskem prevodu, ki je tematsko podobna pesmi *Konfn*. Pesnitev je napisana s tehniko fragmentarnega nizanja misli, brez ločil:

19 V primerjavi z objavami narečnih pesmi iz Benečije (model izvirnik – prevod) je specifična zbirka *Casadolcecasa*, ki poleg izvirnika v italijanščini prinaša še prevod v standardno slovenščino.

so kraji v katerih zgodovina zastane oslabi [...] mejni prostori nikoli ne zastanejo [...] ljudje ki so zrasli z mejo v sebi se ne orientirajo glede na neko točko [...] ampak so razvrščeni ob zemeljskem prelomu ki ga samo oni različno vidijo [...] obmejni ljudje imajo zgodovino vedno v sebi [...] Državna Meja / ob koncu sence / ki ni zarisana na zemljevidih / ustanovi Mejno državo [...] na nobenem drugem kraju ni tako jasno da resničnosti ni temveč je samo njena interpretacija (Bukovaz, 2021: 44–48)

S podobno fragmentarno tehniko pesnica začenja prvi del zbirke *Casadolceca-sa*. Zdi se, da je tudi ta uvodni del zbirke v sozvočju s pesnitvijo *Mèd* oziroma z občutjem obmejnosti, saj pesnica prikazuje neko nelagodnost v odnosu do doma, notranji nemir, med vrsticami razberemo kompleksno zgodbo Benečije, občutek identitetne izkoreninjenosti, brezperspektivnosti, nenehen občutek ogroženosti:²⁰

Moj dom / je dom / kjer se nihče / ne počuti doma [...] In vendar je dom potreben / pa čeprav le zato, da nekoč lahko odideš. [...] ampak če ostaneš // bo za vedno čeprav je stalna / misel za jutrišnji odhod / a četudi odideš bo isto [...] Tu – je vse pozabljeno / a samo na pol / skratka – skoraj smo varni [...] ne združuje nas ljubezen temveč strah ... (Bukovaz, 2021: 6–41).

Pesničine podobe so splošne, niso vezane na konkretni prostor (razen z naslovom *Domljubidom*) kot pri Marini Cernetig, ki že s samimi naslovi opozarja, da govori o Benečiji. Vzdušje v pesmih Antonelle Bukovaz se kljub temu približuje vzdušju v pesmih Marine Cernetig, tej latentni, vseprisotni tesnobi, ki se oglašča iz ozadja in ki je najbrž vezana na uvodoma predstavljeni zgodovinski kontekst Benečije.²¹

Z jezikovnega vidika je posebna zgodnejša zbirka Antonelle Bukovaz *Al Limite* (2011), ki z uporabo slovenskih besed pokaže na omejitve jezika moči (italijanščine) za izrekanje intimnih spominov: »uova *luštrik moko an mlieko* (poudarila A. B.) / per risentire l'unica voce che mi appartiene« (Bukovaz, 2011: 31). Pomenljiva sta tudi verza: »Parlo dal colmo *in me razume samo* (poudarila A. B.) / chi diserta la linea immaginaria« (Bukovaz, 2011: 24), ki zelo verjetno izražata zadržke v Benečiji pred jezikom manjšine (slovenščina). Vilma Purič v povezavi s tem meni, da »[i]zrekanje v italijanščini račun na moč poimenovanja in zaupa v prehajanje med jeziki. Vendar v vsaki

20 Temeljno občutenje v analiziranih pesmih Antonelle Bukovaz lahko primerjamo s tistim, ki prežema večkrat nagrajeni film *Zgodbe iz kostanjevih gozdov* (Božič, Gumzi, 2020), ki govori o brezperspektivnosti življenja v Benečiji.

21 Na dano pesemsko vzdušje lahko pogledamo skozi perspektivo skupinske kulturne travme v Benečiji. Več o tem gl. v: Toroš, 2022.

izpovedi ostaja nekaj nenapisanega, nedosegljivi del subjekta, kajti substitut ne more ubesediti tistega dela intime, ki ostaja zvest zapostavljenemu govoru.« (Purič, 2021: 308)

4.3 *Pesništvo Anite Bergnach*

Anita Bergnach (roj. 1970) je bila sicer rojena v Čedadu, vendar je večino otroštva preživela pri maminih starših v okolici Ilirske Bistrice, tako da se je šele kasneje v življenju priučila beneškoslovenskega narečja in italijanščine (Rustja, 2024: 9). Pesniška zbirka *Iskre Tvoje ljubezni* je njen pesniški prvenec, pred tem je pesmi objavljala v beneškoslovenskem *Domu*. Anita Bergnach se pri svojem pesniškem ustvarjanju opira na vizijo Ivana Trinka o jezikovnem razvoju Benečije. Glede na njena prizadevanja za ohranjanje slovenskega jezika v Benečiji bi jo lahko imenovali za naslednico čedermacev, duhovnikov, ki so se začeli boriti za slovenski jezik v Benečiji v času fašizma.²² Za svoje prizadevanje za slovenski verouk v Benečiji je leta 2022 prejela Černetovo nagrado.

Urednica Erika Jazbar v spremni besedi k zbirki *Iskre Tvoje ljubezni* zapiše, da je zbirka »dragocena, pravzaprav edinstvena z več vidikov. Najprej zaradi Benečije: vsaka knjiga, ki izide v preizkušeni deželi pod Matajurjem in jo podpiše domače pero, nosi v sebi pomen, ki ga drugod v našem zamejstvu nima, vsaj ne v taki obliki. Če je napisana v slovenskem knjižnem jeziku, sporoča, da tudi Benečija ostaja povezana s širšim slovenskim kulturnim prostorom. Če je to povrhu še umetniška beseda, pomeni, da je slovenstvo na tem koncu še živa zadeva, saj prvi pokazatelj, da je neka narodna skupnost v zatonu, je jezik, ki ga uporablja za ustvarjanje literature.« (Jazbar, 2024: 9)

Citirana misel Erike Jazbar je izpostavljena tudi v prispevku v beneškoslovenkem katoliškem *Domu*, ki je izšel ob izidu same zbirke (N. N., 2024a: 7). Med tiskom v Furlaniji - Julijski krajini je pesniški zbirki Anite Bergnach največ pozornosti namenil ravno omenjeni *Dom*, saj gre za pesniško zbirko z izrazito religiozno tematiko. O zbirki poroča med slovenskimi mediji v Italiji še tržaška *Mladika*, ki sicer izpostavi, da je izšla pesniška zbirka »v knjižni slovenščini« (N. N., 2024b: 21), vendar brez nadaljnjega komentarja. V Sloveniji je pesniški zbirki in sami pesnici namenilo precejšnjo pozornost *Ognjišče*. V daljšem intervjuju s pesnico je v *Ognjišču* izpostavljena miselnost Ivana Trinka o potrebi po uporabi standardne slovenščine v Benečiji (Rustja, 2024: 9). Ravno na to misel se navezuje tudi Anita Bernach, ki je o svoji

22 O prizadevanjih duhovnikov v Benečiji za ohranjanje slovenščine gl. v: Cencič, 2008.

odločitvi za pisanje v standardni slovenščini povedala: »[Ž]e leta razmišljam o želji Ivana Trinka - Zamejskega, da naj bi tudi Beneški Slovenci ustvarili slovstvo v slovenskem knjižnem jeziku, ki naj ne bi zaostajalo za slovstvom v Sloveniji.« (Bergnach, 2024b: 8) Jezikovni problematiki se pesnica neposredno posveti v pesmih *Moja beseda*, *Naša molitev*, *Tvoja veličina* (Bergnach, 2024a: 27–28, 117, 127). V pesmi *Moja beseda* aludira na dolgotrajno zatiranje slovenskega jezika v Benečiji: »Skozi ledene zime / in sovražne viharje se je prebila / in strupen mraz je ni umoril / in zle sile ji ne morejo do živega, / ker izhaja iz Boga / in Bog je močnejši od zla.« (Bergnach, 2024a: 27) Iz navedene kitice je razvidno, da pesnica na simbolni ravni nadaljuje diskurz čedermacev, ki so v literarni obliki najbolj reprezentativno prikazani v liku kaplana Martina Čedermaca iz istoimenskega romana Franceta Bevka (1938), v katerem se zatiranje slovenstva kot zlo dejanje veže na upanje in na vero v zmago dobrega nad zlim. Podobno je orientirana pesem *Naša molitev*, v kateri lahko opazujemo tenzijo med imagološko dvojico »Jaz« (slovenski narod) in »Drugi« (nasprotniki slovenstva): »Odmev molitve naših dedov, / predanih Bogu / in zvestim svoji besedi. [...] in Bog usliši po svoji besedi molitev / ponižanega, teptanega in trpečega naroda.« (Bergnach, 2024a: 117) Pri tem ne gre spregledati, da se v njeni poeziji ne pojavlja kolektivni subjekt v podobi Beneških Slovencev, ki uporabljajo beneškoslovensko narečje, kar je značilno za beneškoslovenske narečne pesmi, temveč v podobi slovenskega naroda, katerega del so Beneški Slovenci.²³ Podobno v pesmi *Tvoja veličina* zapiše: »A največji si, / ko stopiš pred Boga, / ponižno, vdano / in zapoješ pesem iz srca, / našo, / da odmeva / s sveta, v višave, do neba« (Bergnach, 2024a: 127), pri čemer se »naša pesem« sklicuje na slovensko pesem in na podobo slovenskega naroda.

4.4 Dominantni model pesništva v Benečiji

Med navedenimi tremi modeli beneškoslovenskega pesništva po številčnosti pesniških ustvarjalcev izstopa beneškoslovenski narečni model, ki ga lahko razumemo kot dominantni pesniški model Benečije, beneškoslovensko narečje pa kot dominantni pesniški jezik. Razloge za takšen literarnozgodovinski razvoj moramo iskati v beneškoslovenskem zgodovinskem in političnem kontekstu, ki smo ga uvodoma začrtali. V tem okviru gre navesti ugotovitev Roberta Dapita, da imajo videmski Slovenci zaradi specifičnih razmer »dvojni občutek drugačnosti. Ne počutijo se drugačni le

23 Pogovor avtorice članka s pesnico 20. julija 2024.

od Furlanov ali Italijanov, temveč tudi od sonarodnjakov onstran meje« (Dapit, 2003: 308), in tudi to identitetno težnjo odraža pesniško ustvarjanje v beneškoslovenskem narečju. Kot nadalje opozarjata Andrej Leben in Alenka Koron v prispevku *Na poti k literarni večjezičnosti*, je treba razprave o večjezičnosti, tudi v literarni vedi, »vedno misliti v sklopu političnih, ideoloških in družbenih danosti in razmerij moči« (Leben, Koron, 2020: 15), pri čemer je treba upoštevati stopnjo »navезanosti dominantnega (literarnega) jezika na esencialistične kategorije in konstrukte, kot so etnija, nacija in identiteta« (Leben, Koron, 2020: 16). Če o večjezičnosti v Benečiji razmišljamo znotraj kategorij literarnih sistemov, je težnja k enojezičnosti (beneškoslovenskemu narečju) razumljivejša.²⁴ Literarni sistem namreč nastane z razmejitvijo »od kompleksnega okolja in se prek vzdrževanja razmejitve z njim notranje strukturira« [...] »tako da po notranji logiki daje prednost literarni enojezičnosti na račun predsystemske večjezičnosti« (Juvan, 2020: 38). Poleg tega lahko sklepamo, da ima model narečnega pesništva v Benečiji, v preseku slovenskega in italijanskega literarnega sistema, največji konsenz, o čemer pričajo ne le številne študije slovenskih literarnih zgodovinarjev in zgodovinarok o beneškoslovenskem pesništvu, temveč tudi uspešna recepcija nekaterih beneškoslovenskih narečnih pesnic v italijanskem prostoru (npr. Andreina Trusgnach).

5 Tipologije literarne večjezičnosti

Literarno ustvarjanje obravnavanih treh pesnic lahko kot zadnje pogledamo skozi prizmo tipologij večjezičnih avtorjev in avtoric. Tipologijo literarne večjezičnosti, prilagojeno za slovensko literaturo v Italiji, je postavil Miran Košuta v prispevku *O literarnem dvojezičju slovenskih leposlovcev v Italiji*. Navaja štiri kategorije: »avtorice in avtorje, ki ustvarjajo izključno v italijanščini; take, ki ustvarjajo v italijanščini, a se občasno sami prevajajo v slovenščino; avtorice in avtorje, ki ustvarjajo v slovenščini, a se občasno sami prevajajo v italijanščino; in take, ki ustvarjajo tako v italijanščini kot v slovenščini« (Košuta, 2020: 192).²⁵

24 David Bandelj o literaturi Slovencev in Slovenk v Italiji razmišlja z vidika literarnega podsistema (kot dela slovenskega (nacionalnega) literarnega sistema) ter izoblikujočega se literarnega sistema, ki skuša preseči odvisnost od obeh sosednjih sistemov, slovenskega in italijanskega, ter postati avtonomen (nadracionalen) literarni sistem (Bandelj, 2010: 433–434).

25 Jadranka Cergol raziskuje čustvene vidike pri izbiri jezikovnega koda slovenskih književnikov in književnic v Italiji, pri čemer v analizo zajame skupino ustvarjalcev in ustvarjalk, ki so usvojili oba jezika (slovenskega in italijanskega) že v ranem otroštvu, ki imajo torej enakovredne

Za avtorje in avtorice iz prve skupine Miran Košuta ugotavlja, da so najbolj značilni za Benečijo in da »ne premorejo literarne, ampak v najboljšem primeru le funkcionalno dvojezičnost« ter da jim »ni bilo dano usvojiti zborne materinščine« (Košuta, 2020: 192). Pri tem gre izpostaviti, da model literarnega ustvarjanja v italijanščini sproža v slovenski literarni vedi »vrsto kočljivih izzivov in vprašanj« (Košuta, 2020: 190). Vilma Purič ugotavlja, da so raziskovalci in raziskovalke »dvojezične in večjezične ustvarjalce ter avtorje, ki so se odločili za vzporedno prevajanje v slovenščino, z zadržanostjo vključili v slovenski literarni sistem« (Purič, 2021: 292, 293). Obenem meni, da je za avtorje in avtorice, kot je Antonella Bukovaz, ki se literarno primarno izraža v italijanskem jeziku, umeščanje v slovenski literarni sistem še bolj problematično (Purič, 2021: 306), ter dodaja, da je pri literarnem prestopanju v drugi jezik treba upoštevati možno »razcepljenost v identiteti avtorja, ki se pisateljsko uresničuje v tujem jeziku, torej v italijanščini, človeško pa ostaja vezan na slovensko zavest« (Purič, 2021: 294).²⁶ Anita Bergnach ustvarja v obeh jezikih, izmenično uporablja oba jezikovna koda in se umešča v četrto kategorijo po Miranu Košuti. Sklepamo lahko, da je v primeru Marine Cernetig in ostalih avtorjev in avtoric iz Benečije, ki pesmi objavljajo po modelu izvornik – italijanski prevod, italijanski jezik nosilec največje jezikovne kompetence, saj so z njim v stiku od otroštva ter med izobraževanjem, pri upravnih postopkih in v javnem življenju nasploh. Zato ni presenetljivo, da je Marina Cernetig svoje pesmi za zbirko *Pozdrav iz Nediških dolin* sama prevedla v italijanščino.²⁷ S tem se umešča v tretjo kategorijo večjezičnih avtorjev in avtoric po Miranu Košuti. Njeno odločitev za pesniško ustvarjanje v narečju lahko razumemo kot hoteno izbiro nasproti italijanščini.

jezikovne kompetence v obeh jezikih. V sklopu slovenskih tržaških avtorjev in avtoric ugotavlja, da je pri izbiri jezika za literarno ustvarjanje delujočih več različnih dejavnikov, ki so sicer značilni tudi za druga manjšinska okolja: politična premoč večinskega naroda na eni strani ter upor, volja po ohranitvi jezika manjšine na drugi strani, čustveni vidik, jezikovna kompetenca (Cergol, 2021: 235, 248–249).

- 26 Na recepcijsko zadrego pri sprejemanju pesništva Antonelle Bukovaz v slovenskem prostoru kaže med drugim dejstvo, da njene zbirke *Al limite* (2011) nima nobena slovenska knjižnica (z izjemo NŠK, Trst), kljub temu da je v njej jasno izražena vez s slovenstvom (gl. pogl. 3.2).
- 27 Miran Košuta navaja najrazličnejše vzgibe za samoprevajanje med slovenskimi avtorji in avtoricami iz Italije: »zdaj intimno osebno stremljenje k izpolnitvi svojega drugega ustvarjalnega jaza, zdaj estetski izziv in mik preizkusa v sosednjem jeziku, zdaj recepcijska namera zagotoviti lastni leposlovni besedi širši odmev ali, še najpogosteje, žlahtna kulturna razprtost sosedu« (Košuta, 2020: 194).

6 Sklep

V Benečiji trenutno soobstajajo različni modeli pesništva, vezani na jezik in identiteto, pri čemer je model narečnega pesništva najbolj reprezentativen, dominanten in tudi najbolj raziskan. Beneškoslovensko narečje je tako trenutno dominantni literarni jezik v Benečiji.

Model narečnega pesništva smo opazovali na primeru poezije Marine Cernetig. Pesnica nadgrajuje pesniško podobo ogrožene Benečije, ki se oblikuje v beneškoslovenskem pesništvu 19. stoletja, saj opozarja na njeno trdoživost, kar ji daje upanje za njeno preživetje. Poseben model pesništva v slovenskem standardnem jeziku vzpostavlja Anita Bergnach, s čimer uresničuje vizijo Ivana Trinka po literarnem razvoju Benečije v slovenskem standardnem jeziku, njen pesniški diskurz, ki problematizira asimilacijo, izvira iz dediščine čedermacev, ki so obrambo jezika povezali z religiozno tematiko. Antonella Bukovaz je v Benečiji predstavnica modela pesništva v italijanskem jeziku, kar ji omogoča vstop v italijanski literarni prostor, pri čemer ostaja kulturno dejavna tudi v Benečiji. Ne gre prezreti močne sporočilnosti nekaterih njenih verzov, v katerih se pokloni beneškoslovenskemu narečju kot edinemu jeziku njene intime in v katerih nakazuje zapletene jezikovne dinamike v Benečiji.

Tematska presečišča vseh treh predstavljenih beneškoslovenskih modelov pesništva so torej kljub različni izbiri jezikovnih kodov obremenjeni z jezikovno travmo in notranjimi tenzijami Benečije, ki so plod njene turbulentne preteklosti. Jezikovna stiska je vidna tako na ravni premišljene izbire jezikovnega koda, ki je v beneškoslovenskem kontekstu že sam po sebi nosilec pomena. Obenem se jezikovna problematika generira v samih pesmih pri vseh treh pesnicah, tako da jo lahko razumemo kot prepoznavno komponento sodobnega beneškoslovenskega pesništva.

Bibliografija

Primarni viri

- BERGNACH A. (2024a), *Iskre Tvoje ljubezni*, Zadruga Most, Čedad.
- BEVK F. (1938), *Kaplan Martin Čedermac*, Slovenska Matica, Ljubljana.
- BUKOVÁZ A. (2006), *Tatuaggi*, Lieto Colle, Faloppio.
- BUKOVÁZ A. in drugi (2010), *V nebu luna plava: literarni večer. Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci*, Kulturno društvo Rečan, Liesa (Garmak).
- BUKOVÁZ A. (2011), *Al limite*, Le lettere, Firenze.
- BUKOVÁZ A. (2016), *3 x 3 parole per il teatro*, ZTT, Trst/Trieste.
- BUKOVÁZ A. (2021), *Casadolcecasa/Domljubidom*, Miraggi, Torino.
- CERNETIG M. (2007), *Pa nič nie še umarlo*, ZTT = EST, Trst.
- CERNETIG M. (2020), *Pozdrav iz Nediških dolin/Un saluto dalle Valli del Natisone*, Kri-vapete, Špeter/San Pietro al Natisone.
- ČERNO V. (2013), *Ko pouno noči je sarce/Ko polno je noči srce/Co plen di gnot al è il cùr/Quando pieno di notte è il cuore*, Zadruga Goriška Mohorjeva -KD Ivan Trinko, Gorica/Gorizia-Čedad/Cividale del Friuli, 12–13.
- DEGANUTTI M. (2023), *moj jezik v tvojih besedah/la mia lingua nelle tue parole*, Mladika, Trst.
- KULTURNO DRUŠTVO REČAN (1984), *Pustita nam rože po našim sadit: 10 let senjama beneške piesmi*, ZTT, Trst.
- TRINKO I. (1897), *Poezije*, Goriška tiskarna A. Gabršček, Gorica.
- TRUSGNACH L., CLODIG A., GRUDEN Ž. (ur.) (2000), *Pustita nam rože po našim sadit: Senjam beneške piesmi XI–XX, 1984–1995*, Kulturno društvo/Circolo di Cultura Rečan-Kulturno društvo/Circolo di cultura Ivan Trinko, Lese/Liessa-Garmak/Grimacco-Čedad/Cividale del Friuli.
- TRUSGNACH L., CLODIG A., GRUDEN Ž. (ur.) (2013), *Pustita nam rože po našim sadit: Senjam beneške piesmi XXI–XXX, 1996–2012*, Kulturno društvo/Circolo culturale Rečan- Kulturno društvo/Circolo di cultura Ivan Trinko, Lese/Liessa-Garmak/Grimacco-Čedad/Cividale del Friuli.

Sekundarni viri

- BELLER M. (ur.) (1996), *L'immagine dell'altro e l'identità nazionale: metodi di ricerca letteraria*, Il confronto letterario, 24, Schena, Fasano.
- BANDELJ D. (2010), *Literature of Slovenians in Italy: A Subsystem of Slovenian Literature or a Supranational System?*, Interlitteraria, 15, 2, 432–441.
- BANDELJ D. (2013), *Nekaj opazk o naj sodobnejši beneški poeziji*, Jezik in slovstvo, 58, 4, 59–71.
- BANDELJ D. (2016), *Sodobna poezija Beneške Slovenije: model angažiranega pesništva med Slovenci v Italiji*, Jezik in slovstvo, 61, 2, 37–47.

- BATTISTELLA M. (ur.) (2011), *Poete a Nordest: poesie*, Ellerani, San Vito al Tagliamento.
- BERGANICH A. (1996/97), *La produzione poetica in lingua slovena nelle Valli del Natisone/ Slovensko pesništvo v Nadiških dolinah: tesi di laurea/ Anita Bergnach; relatrice Lojzka Bratuž*, Univerza v Vidmu/Università degli studi di Udine, Videm/Udine.
- BERGNACH A. (2024b), *Kako so nastale pesmi*, v A. Bergnach, *Iskre Tvoje ljubezni*, Zadruga Most, Čedad, 7–8.
- BOŽIČ G., GUMZI M. (2020), *Zgodbe iz kostanjevih gozdov* [Videoposnetek], Demiurg, Črni Vrh nad Idrijo.
- CENCIČ M. (2008), *Beneška Slovenija in njeni Čedermaci*, Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske, Škofije.
- CERGOL J. (2016), *Narečna literatura kot značilnost »manjšinjske literature«?*, Jezik in slovnstvo, 61, 2, 49–57.
- CERGOL J. (2021), *Čustveni vidiki pri izbiri jezikovnega koda slovenskih literarnih ustvarjalcev v Italiji*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja, 87, 233–252.
- CERNETIG M. (2020), *Pomembno je pokazati, da smo*, Primorski dnevnik z dne 9. junija 2020 (<https://www.primorski.eu/kultura/pomembno-je-pokazati-da-smo-YD533463>; 14. 12. 2022).
- DAPIT R. (2003), *Nastajanje krajevnih knjižnih jezikov med Slovenci v Furlaniji*, v A. Vidovič Muha (ur.), *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige. Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana 5.–7. december 2001*, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ljubljana, 301–312.
- DAPIT R. (2005), *Sodobna slovnstvena ustvarjalnost v Benečiji*, v M. Cunta, B. Šubert (ur.), *Vilenica: 20. mednarodni literarni festival*, Društvo slovenskih pisateljev, Ljubljana, 374–378.
- GOLLES E. (2016), *Jezik in identiteta: sodobne pesnice v Beneški Sloveniji*, Trinkov koledar za Beneške Slovence, 117–125.
- JAZBAR E. (2024), *Anitini verzi do dvakrat edinstveni*, v Anita Bergnach, *Iskre Tvoje ljubezni*, Zadruga Most, Čedad, 9–10.
- JUVAN M. (2020), *Enojezičnost in večjezičnost literarnih sistemov*, v A. Koron, A. Leben (ur.), *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, Založba ZRC, Ljubljana, 27–42.
- KACIN WOHINZ M., PIRJEVEC J. (2000), *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, Nova revija, Ljubljana.
- KALC A. (2000), *Prispevki za zgodovino izseljevanja iz Beneške Slovenije: primer občine Sovodnje/Savogna*, Dve domovini: razprave o izseljenstvu, 11, 12, 175–202.
- KOŠUTA M. (2020), *O literarnem dvojezičju slovenskih leposlovcov v Italiji*, v A. Koron, A. Leben (ur.), *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, Založba ZRC, Ljubljana, 189–203.
- KOŠUTA M. in drugi (2017), *Srečanje z novejšo slovensko poezijo v Italiji*, Narodna in študijska knjižnica, Trst.
- KULTURNO DRUŠTVO REČAN (1984), *Pustita nam rože po našim sadit: 10 let senjama beneške piesmi*, ZTT, Trst.
- LEBEN A., KORON A. (2020), *Na poti k literarni večjezičnosti*, v A. Koron, A. Leben (ur.), *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, Založba ZRC, Ljubljana, 9–25.

- NOVAK POPOV I. (2009), *Dve beneškoslovenski pesnici: Marina Cernetig, Gabriella Tomasetig – Podpotnikova*, Trinkov koledar za Beneške Slovence, 192–200.
- NOVAK POPOV I. (2014), *Novi sprehodi po slovenski poeziji*, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana.
- NOVAK POPOV I. (2015), *Senjam beneške piesmi kot dejavnik prenove narečne poezije v Slovenski Benečiji*, Primerjalna književnost, 38, 2, 157–174.
- NOVAK POPOV I. (2016), *Pesniške strategije Viljema Črna: (posvečeno profesorici Mileni Kožuh 1928–2015)*, Jezik in slovstvo, 61, 2, 19–35.
- N. N. (2024a), *Poezije Anite Bergnach so »novi in aktualni psalmi«*, Dom št. 5 z dne 30. aprila 2024, 7.
- N. N. (2024b), *Pesniški prvenec Anite Bergnach*, Mladika, 5, 21.
- OBIT M. (2003), *Pesniško ustvarjanje v Beneški Sloveniji*, S. l.: samozal.
- OBIT M. (ur.) (2004a), *Besiede tele zemlje: proze in poezije v beneškem narečju*, ZTT = EST, Trst.
- OBIT M. (2004b), *Uvod*, v M. Obit (ur.), *Besiede tele zemlje: proze in poezije v beneškem narečju*, ZTT = EST, Trst, 1–3.
- PAVŠIČ T. (1985), *Ivan Trinko – pesnik Beneške Slovenije*, Trinkov simpozij v Rimu, [od 5. do 10. septembra 1983], Slovenska bogoslovna akademija, Rim, 117–138.
- PERTOT S. (2020), *Gli aspetti emozionali della scelta del codice linguistico. Quale lingua: prima, seconda o entrambe?*, v M. Grgič in drugi (ur.), *Da sistema a simbolo: la lingua slovena in Italia tra linguistica, sociologia e psicologia*, Aracne editrice, Rim/Roma, 91–124.
- PIRJEVEC M. (2011), *Periodizacija slovenske književnosti na Tržaškem (od 16. do 20. stoletja)*, Annales, Series historia et sociologia, 21, 2, 353–362.
- PURIČ V. (2020), *Razpetost med narodno pripadnostjo in izbiro jezika*, v V. Purič (ur.), *Sodobne tržaške pesnice*, Mladika, Trst, 290–310.
- PURIČ V. (2021), *Sprehod Irene Novak Popov po narečni beneški poeziji*, Jezik in slovstvo, 66, 4, 77–87.
- RUSTJA B. (2024), *Anita Bergnach (Bernjak), učiteljica in pesnica*, Ognjišče, 7, 698, leto LX, julij 2024, 6–11.
- STANONIK M. (2007), *Terska dolina: Narečne pesmi Viljema Črna*, Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede, 145–167.
- TOLUSSO M. B. (2011), *ibridamenti*, v M. Battistella (ur.), *Poete a Nordest: poesie*, Elerani, San Vito al Tagliamento, 17–19.
- TOROŠ A. (2011), *Podoba Trsta in Tržaškega v slovenski in italijanski poeziji prve polovice 20. stoletja*, Univerza v Novi Gorici, Nova Gorica.
- TOROŠ A. (2021), *Minority literature in the majority language: a new paradigm?: the case of the Slovenian poetry in Italy*, Annales, Series historia et sociologia, 31, 2, 355–362.
- TOROŠ A. (2022), *The coded literary discourse of the Senjam Song Festival of Benečija*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies, 88, 49–66.
- TOROŠ A., MAKUC N. (2022), *Literature in the Provinces of Gorizia and Udine from the perspective of turbulent historical events*, Annales, Series historia et sociologia, 32, 2, 263–276.
- VALENTINČIČ D. (2016), *»Ta rožina dolina« med dvema ognjema: pogled na zgodovinske razloge za razdeljeno identiteto v Reziji in kratek opis današnjih konfliktov*, Acta Histriae, 24, 2, 401–426.

- VELUŠČEK N. (2003), *Moja meja: dokumentarna videonovela*, Kinoateljce, Gorica.
- ZUANELLA N. (1998), *Mračna leta Benečije: dejavnost tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji*, Cankarjeva založba, Ljubljana
- ZULJAN KUMAR D. (2016), *Narodna identiteta pri Beneških Slovencih in Furlanib*, Jezik in slovstvo, 61, 2, 7–18.

Povzetek

Pričujoči prispevek, s fokusom na beneškoslovenskem pesništvu, se umešča v korpus raziskav o literarni večjezičnosti. Avtorica raziskujem tri modele pesništva v Benečiji (v beneškoslovenskem narečju, v standardni slovenščini in v italijanščini), s poudarkom na pesniškem opusu treh sodobnih pesnic, Marine Cernetig, Anite Bergnach in Antonelle Bukovaz.

V uvodnem delu so predstavljeni dejavniki razvoja beneškoslovenskega pesništva (migracije, šolska in jezikovna politika) ter literarnozgodovinski okvir beneškoslovenske poezije. Tako sta izpostavljena pomen dvojezične šole v Špetru s slovenskim učnim jezikom ter vloga migracij, predvsem dolgega izseljenkega vala po drugi svetovni vojni, ki je domačine soočil z izpraznjenimi vasmi v Benečiji in z željo po ohranjanju spomina na nekdanje življenje v pesniškem jeziku. Prav tako je izpostavljen pomen Ivana Trinka za zagon beneškoslovenskega pesništva v standardni slovenščini ter pomen Senjama beneške pesmi za ohranjanje in razvoj beneškoslovenskega narečnega pesništva v drugi polovici 20. stoletja. Ključna je nadalje vizija Mihe Obita na začetku tisočletja z zahtevo po knjižnih objavah beneškoslovenske literature, ki se začnejo simbolično uresničevati z zbirko *Besiede tele zemlje* in nadaljujejo z objavami pesniških zbirk v beneškoslovenskem narečju pod okriljem Kulturnega društva Ivana Trinka in drugih založb.

Na podlagi preučevanega beneškoslovenskega literarnega konteksta smo ugotovili, da je model pesništva v beneškoslovenskem narečju dominanten model pesništva v Benečiji. Pesništvo Marine Cernetig pripada temu, v Benečiji trenutno najbolj prepoznavnemu modelu pesnjenja, ki je namensko napisano v beneškoslovenskem narečju (namesto v italijanskem jeziku) in praviloma dosega bralca v izvorniku in prevodu (dvojezične ali večjezične objave pesmi). Pesnica nadgrajuje pesniško podobo ogrožene Benečije, ki se je oblikovala v beneškoslovenskem pesništvu 19. stoletja, s podobo ogrožene, a trdožive Benečije. Antonella Bukovaz je prelomila s tem tradicionalnim modelom pesnjenja in pesmi piše v italijanskem jeziku, pri čemer prek slovenskih besed mestoma nakazuje nemoč dominantnega jezika za izraz intimnih občutij in mestoma

opozarja na jezikovne napetosti. Anita Bergnach predstavlja beneškoslovenski model pesnjenja v slovenskem standardnem jeziku, ki ga utemeljuje na viziji Ivana Trinka o jezikovnem razvoju Benečije. Obenem v poezijo vpeljuje diskurz čedermacev za obrambo slovenskega jezika.

Obraavnane pesnice se umeščajo v različne tipe literarne večjezičnosti. Kljub temu na podlagi analize njihovih pesmi pokažem, da imajo vsi trije modeli pesnjenja skupno presečišče v refleksiji ogrožene jezikovne identitete v Benečiji, ki jo lahko razumemo kot prepoznavno komponento sodobne beneškoslovenske poezije.

Abstract: Il plurilinguismo letterario della Benecia

Il presente contributo aggiunge un ulteriore tassello al corpus di ricerche condotte sul tema del plurilinguismo letterario rilevabile in Benecia (nota anche come Slavia veneta o Slavia friulana). L'autrice indaga tre distinti modelli di fare poesia (in dialetto sloveno beneciano, in sloveno standard e in italiano) compresenti in Benecia, soffermandosi in particolare sulla produzione in versi di tre poetesse contemporanee – Marina Cernetig, Anita Bergnach e Antonella Bukovaz.

Nella parte introduttiva vengono esposti i fattori di sviluppo della produzione poetica in sloveno beneciano (con riferimento a flussi migratori, politica scolastica e linguistica), seguiti da un inquadramento storico-letterario della poesia in beneciano. Si dà così risalto all'importanza dell'Istituto comprensivo bilingue di San Pietro al Natisone, con lingua di insegnamento anche slovena, nonché al ruolo dei flussi migratori e, in particolare, della protratta dinamica migratoria in uscita verificatasi nel secondo dopoguerra, con gli abitanti della Benecia che hanno dovuto fare i conti con interi paesi spopolati e il desiderio di cristallizzare nel linguaggio poetico il ricordo della vita di un tempo. Si evidenziano altresì l'importanza della figura di Ivan Trinko e del Festival della canzone delle Valli del Natisone (*Senjam beneške pjesmi*), rispettivamente per l'azione propulsiva nei confronti della poesia beneciana in sloveno standard e per aver promosso la vitalità e lo sviluppo della poesia dialettale beneciana nella seconda metà del Novecento. Cruciale al volgere del nuovo millennio è la visione di Miha Obit, che reclama pubblicazioni letterarie dedicate alla letteratura beneciana, che iniziano simbolicamente con la raccolta *Besiede tele zemlje* [Parole di questa terra] per poi proseguire con altre raccolte poetiche in beneciano edite con il patrocinio del Circolo di cultura Ivan Trinko e di altre case editrici.

Sulla scorta del panorama letterario beneciano si è riscontrato che il modello di composizione poetica predominante, in Benecia, è quello in dialettale. Il poetare di Marina Cernetig ricade in questo primo modello compositivo, ad oggi il più riconoscibile nella realtà della Benecia, con versi composti volutamente in dialetto (anziché in lingua italiana) e di norma veicolati al lettore in versione originale con traduzione a fronte (raccolte di poesie in formato bi- o plurilingue). Nella produzione di Cernetig, l'immagine della Benecia in preda al senso di minaccia plasmatasi nella poesia beneciana dell'Ottocento viene rilanciata dall'immagine di una Benecia, sì, a rischio, ma al contempo viva e perseverante. Antonella Bukovaz spezza invece il filo con il poetare della tradizione per comporre in lingua italiana, con occasionali occorrenze di parole slovene a indicare l'impotenza della lingua dominante nell'esprimere stati d'animo intimi, non senza alludere con ciò alle tensioni linguistiche che interessano la Benecia. Anita Bergnach è infine rappresentativa del modello di composizione poetica beneciana in sloveno standard, motivato sulla scorta della visione di Ivan Trinko rispetto allo sviluppo linguistico della Benecia. Al contempo, introduce nei suoi componimenti il tema dei *čedermaci*, i sacerdoti sloveni che tanto si batterono anche per la difesa della lingua slovena.

Le poetesse qui prese in esame ricadono in diverse tipologie di plurilinguismo letterario. Ciononostante, alla luce dell'analisi condotta sui loro componimenti si mostra come questi tre modelli di composizione poetica trovino un punto di contatto nella riflessione sull'identità linguistica a rischio della Benecia, considerabile come tratto distintivo della poesia beneciana contemporanea.

Summary: Literary multilingualism in Benečija (Slavia Friulana)

This chapter contributes to the corpus of research on literary multilingualism in Benečija (Slavia Friulana, a small mountainous area in northeastern Italy close to the border with Slovenia). The author investigates three models of poetry in this region (in the local Slovene dialect, in standard Slovene and in Italian), with an emphasis on the poetic oeuvre of three contemporary poets, Marina Cernetig, Anita Bergnach and Antonella Bukovaz.

In the introductory part, factors affecting the development of poetry in the local dialect (migrations and educational and language policy) and the literary-historical framework of this poetry are presented. The importance of the bilingual school in San Pietro al Natisone with Slovene as a language

of instruction is highlighted, as well as the role of migration, especially the long wave of emigration after the Second World War, when locals were faced with the depopulation of Slavia Friulana villages and the desire to preserve the memory of their former lives in poetic language. The importance of Ivan Trinko for introducing the poetry of Slavia Friulana into standard Slovene and the importance of the “Senjam beneške piesmi” Festival for the preservation and development of poetry in the local dialect the second half of the 20th century are also highlighted. Also of crucial importance is Miha Obit’s vision at the beginning of the millennium with its demand for book publications of literature in the dialect, which begins symbolically to be realized with the collection *Besiede tele zemlje* (*Words from this land*) and continues with the publication of poetry collections in the dialect under the auspices of the Ivan Trinko Cultural Society and other publishing houses.

Based on the Slavia Friulana literary context investigated, we conclude that the model of poetry in the local dialect is the dominant model of poetry there. The poetry of Marina Cernetig belongs to this model, which is currently the most visible in this region: it is deliberately written in the local dialect (instead of Italian) and usually reaches the reader in the original and in translation (bilingual or multilingual publications of poems). The poet builds on the poetic image of an endangered Slavia Friulana formed in the poetry of the 19th century, depicting an endangered yet resilient Slavia Friulana. Antonella Bukovaz has broken with this traditional model of poetry and writes poems in Italian, but using Slovene words in some places to indicate the impotence of the dominant language for the expression of intimate feelings and the language tensions in Slavia Friulana. Anita Bergnach represents the Slavia Friulana model of poetry in standard Slovene, which she bases on Ivan Trinko’s vision of the linguistic development of the area. At the same time, she introduces into poetry the discourse of the so-called *čedermaci*, or socially engaged priests, in defense of the Slovene language.

The poets discussed are placed in different types of literary multilingualism. Nevertheless, based on the analysis of their poems, we show that all three models of poetry have a common point of intersection in the reflection of endangered linguistic identity in Slavia Friulana, which can be understood as a recognizable component of contemporary Slavia Friulana poetry.

O avtorici

Ana Toroš je izredna profesorica za področje književnosti. Zaposlena je na Fakulteti za humanistiko ter v Raziskovalnem centru za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Obenem je direktorica doktorskega študijskega programa Humanistika na Fakulteti za podiplomski študij Univerze v Novi Gorici. Njeno glavno raziskovalno področje so primerjalne študije manjšinskih književnosti. V tem okviru se posebej posveča vprašanju, ki jih razpira literarna imagologija, ter študijem o travmi v povezavi z manjšinsko literaturo. Prav tako se raziskovalno posveča izzivom čezmejne didaktike literature. Njen raziskovalni fokus je na večkulturni in večjezični literaturi na obmejnih območjih med Slovenijo, Italijo in Hrvaško (Trst, Benečija, Rezija, Istra). Vrsto let je preučevala pesniški in prevajalski opus Alojza Gradnika s čezmejne perspektive ter v kontekstu romanskih in germanskih književnosti. Svoje znanstvene izsledke predaja študentom na domači in tujih univerzah.

Nove govorke in govorci slovenskega jezika ali »pozamejčeni« Italijani in Italijanke? Poti do slovenščine in identitetnih sprememb

Susanna Pertot

Izvleček

V strokovni literaturi so govorci in govorke, ki se jezika niso naučili v domačem okolju, ampak kasneje v šoli, na jezikovnem tečaju za odrasle ali prek jezikovne potopitve, opredeljeni kot novi govorci in govorke danega jezika (O'Rourke, Pujolar, Ramallo, 2015: 1). V prispevku obravnavam pojav novih govorcev in govork slovenskega jezika v Furlaniji - Julijski krajini. Prispevek sloni na intervjujih s šestnajstimi govorci in govorkami, ki so se slovenskega jezika naučili med šolanjem ali kasneje v življenju. Analiza njihovih identitetnih pripovedi se naslanja na paradigmo novega govorca oz. nove govorke in se opira na Nortonin (2000) model jezikovne naložbe na »presečišču identitete, kapitala in ideologije« (Darvin, Norton, 2015: 46). Ugotavljam, da učenje slovenskega jezika kot manjšinskega jezika ni omejeno na sporazumevanje v slovenščini, vključuje tudi vprašanje pripadnosti slovenski skupnosti v Italiji. Ideološko sporočilo te skupnosti je, da se z jezikom ponotranjijo tudi prepričanja in vrednote o pomenu, uporabi in ohranjanju slovenskega jezika kot kohezijski sili, ki zagotavlja obstoj manjšine. Posamezniki in posameznice lahko to sprejmejo, se pogajajo za drugačno izbiro ali se temu uprejo. Glede na njihov odziv jih skupnost sprejme, postavi na obrobje ali pa zavrne. Gre torej za izvajanje moči v korist interesov družbenih akterjev, ki imajo v zamejstvu avtoriteto v jeziku kot ideološkem jedru političnega in socialnega konservativizma v manjšini.

Ključne besede: novi govorci in govorke slovenskega jezika, motivacija za učenje slovenščine kot tujega jezika, identiteta novega govorca ali nove govorke slovenskega jezika, Slovenci in Slovenke v Italiji, »pozamejčeni« Italijani in »pozamejčene« Italijanke

1 Uvod in izhodišča

Pripadniki in pripadnice slovenske narodne skupnosti v Furlaniji - Julijski krajini (FJK) so dvojezični govorci in govorke, saj poznajo slovenski in italijanski jezik. Pripadniki in pripadnice večinskega prebivalstva načeloma niso govorci in govorke slovenskega jezika (SJ), čeprav vzbuja v novem tisočletju ta jezik pri njih čedalje večje zanimanje.¹ Razlog za to gre pripisati družbenopolitičnim spremembam ob prehodu v novo tisočletje: osamosvojitvi Republike Slovenije, vstopu Slovenije v EU, evropskim integracijskim procesom in – na lokalni ravni – popuščanju ideološke in politične napetosti med večino in manjšino. Vse to naj bi prispevalo k večjemu ugledu slovenščine v FJK. Zanimanje za SJ se med večinskim prebivalstvom kaže v porastu števila učencev iz neslovenskih družin v šolah s slovenskim učnim jezikom in v porastu jezikovnih tečajev SJ za odrasle (Čok, Jagodic, 2013: 7).

V strokovni literaturi so govorci, ki se jezika niso naučili v domačem okolju, ampak kasneje v šoli, na jezikovnem tečaju za odrasle ali z jezikovno potopitvijo, opredeljeni kot novi govorci danega jezika. Čeprav se termin novi govorec uporablja danes tudi v kontekstih razširjenih jezikov, npr. v zvezi z migranti, ki so se naučili novega jezika, glavnina študij o novih govorcih obravnava evropske ogrožene manjšinske jezike, ki so bili predmet jezikovnega načrtovanja in oživljanja in za katere so bili izvedeni posegi, usmerjeni v širjenje števila govorcev.

Slovenska skupnost v Italiji nima načrta za širjenje števila govorcev slovenskega jezika: s to možnostjo se na teoretični ravni ukvarja le stroka, civilne organizacije in politika pa te poti še niso ubrale. Od kod pa naj bi v FJK črpali nove govorce SJ? Iz vrst udeležencev tečajev SJ je mogoče pričakovati le manjši delež morebitnih govorcev SJ, ki bi okrepili številčnost slovenske jezikovne manjšine v FJK (Brezigar, 2013: 106). Pomembno povečanje števila tečajev in tečajnikov namreč ne prinaša enako pomembnega porasta govorcev SJ. Večina tečajnikov ostaja na osnovni ravni znanja, le manjši delež dosega visoko stopnjo jezikovne zmožnosti (Jagodic, 2013: 68). Obstajajo tudi posamezniki, ki so jezik usvojili iz okolja, vendar ne gre za pogost pojav. Večji potencial predstavljajo učenci in absolventi šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem ter dvojezične šole v Špetru. Tisti, ki SJ uporabljajo le v šoli in v govornih položajih, vezanih na vzgojo in izobraževanje, se bodo mogoče kdaj odločili za rabo SJ tudi v drugih okoljih. Tiste

1 V nadaljevanju se moški slovnični spol uporablja za vse spole kot potencialno nezaznamovan.

pa, ki so slovenščino vključili v svoj jezikovni repertoar, lahko opredelimo kot nove govorce, čeprav ta izraz ni v rabi. Prispevek nudi vpogled prav v ta pojav.

V nestrokovnih krogih izraz novi govorec slovenskega jezika kot stalna pomenska besedna zveza namreč ne obstaja, namesto nje je v FJK v rabi opisna oznaka: oseba, največkrat Italijan ali Italijanka, ki se je naučil/-a slovensko. Oznaka postavlja na prvo mesto proces učenja, ne pa rabe jezika, kaže torej na to, da tem govorcem družba priznava znanje jezika, ne izpostavlja pa njegove uporabe in niti pričakovanja njegove uporabe.

2 Teoretični okvir

2.1 Paradigma novega govorca oz. nove govorke

Termin novi govorec označuje posameznika ali posameznico, ki se jezika ni naučil/-a v domačem okolju, ampak kasneje v šoli, na jezikovnem tečaju za odrasle ali prek jezikovne potopitve (O'Rourke, Pujolar, Ramallo, 2015: 1). Pojem sicer ne določa razlikovalnih lastnosti novega govorca (Jaffe, 2015: 25). Ne pojasnjuje npr., do katere mere mora posameznik v danem jeziku razviti praktičnosporazumevalne veščine in akademsko sporazumevalno zmožnost, da ga lahko upravičeno prištevamo med govorce in govorke tega jezika. Kdaj torej »novi govorec preneha biti nov« (Dewaele, 2018: 237)? Lahko bi poenostavili in rekli, da gre za uspešnega učenca ali učenko tujega jezika (od tu dalje TJ), če je jezik postal sestavni del njegovega vsakodnevnega večjezičnega repertoarja. Pojma pa še vedno nismo natančno definirali, nasprotno, odprli smo novo vprašanje o tem, katera je razlika med govorcem J2, tj. drugega jezika (J2), in novim govorcem. Kategorija novi govorec je torej neopredeljena in dvoumna ter v tem enakovredna prav tako dvoumni kategoriji rojeni govorec (Grgič, 2016a: 92).

Po Costovem mnenju (2015: 132–133) se izraz novi govorec uporablja pogovorno kot opisna kategorija, ki temelji na domnevi, da se je govorec jezika naučil pred nedavnim, da je pred tem že obvladal drug jezik ali druge jezike in da uporablja različico naučenega jezika, ki se pripisuje novim govorcem, čeprav že spet ni čisto jasno, v čem se ta različica razlikuje od preostalih družbeno in prostorsko pogojenih različic.

V študijah o novih govorcih so tisti, ki so usvojili manjšinski jezik, a ga uporabljajo le v govornih položajih formalnega izobraževanja, opredeljeni kot

potencialni novi govorci (Jaffe, 2015: 38). Izraz novi govorec združuje govorce, ki so v trenutku pomembnih življenjskih odločitev, kot so npr. univerzitetni študij, rojstvo otroka, nova služba ipd., izbrali manjšinski jezik kot primarni sporazumevalni kod. Za ta življenjski preobrat se je v strokovni literaturi uveljavil termin *muda* (Pujolar, González, 2013: 2–6; Pujolar, Puigdevall, 2015: 169). Posamezniki in posameznice se sicer razlikujejo glede na stopnjo opravljene jezikovne mude, ki gre od popolnega preobrata, tj. opustitve večinskega jezika, do občasne, situacijsko pogojene ali strateške uporabe manjšinskega jezika.

2.2 *Avtohtone skupnosti in novi govorci*

Avtohtone skupnosti dojemajo nove govorce kot nepristne. O'Rourke, Pujolar in Ramallo (2015) izpostavljajo, da je pojav za skupnosti moteč, ker izpodkopava jezikovno ideologijo (tj. sistem predstav, pojmovanj in percepcij jezika) tako večine kot manjšine. Obe skupnosti, večinska in manjšinska, se namreč pri upravičevanju nacionalnih zahtev in kulturne prisotnosti na danem ozemlju že od nekdaj sklicujeta vsaka na svoj jezik. S tem obe reproducirata jezikovno ideologijo, ki temelji na pojmu rojenega govorca, po katerem jezik lahko obvladamo le, če smo ga usvojili doma v zgodnjem otroštvu. Ne upošteva pa, da v življenju sporazumevalne zmožnosti upadajo in se ne razvijajo, če govorec jeziku ni izpostavljen in ga ne uporablja. Razlika med starimi in novimi govorcami se na družbeni ravni implicitno in eksplicitno pojavlja kot problem legitimnosti vključitve novih govorcev v skupnost rojenih govorcev ali izključitve iz nje.

2.3 *Vzroki za učenje manjšinskega jezika*

Zakaj se posamezniki odločijo za učenje manjšinskega jezika? Zakaj ga želijo govoriti? Strokovnjaki ugotavljajo, da se vzroki za učenje manjšinskih jezikov razlikujejo od tistih za učenje v svetu razširjenih jezikov. Pri tej izbiri je v ospredju instrumentalna motivacija, ki vključuje morebitne bodoče koristi zaradi znanja jezikov milijonskih narodov. Ljudje pa naj se ne bi odločali za učenje manjšinskih jezikov iz koristoljubja, ampak iz osebnih razlogov, povezanih z dobrim počutjem in osebnim zadovoljstvom, ali iz integrativnih razlogov, tj. želje, da bi se naučili še enega jezika in obenem postali člani skupine govorcev tega jezika (gl. Belmar, van Boven, Pinho, 2019; Rosiak, 2023; Sallabank, King, 2020).

Na odločitev odraslih za učenje manjšinskega jezika delujejo sicer tudi socio-lingvistični dejavniki, kot so jezikovne ideologije in vrednost manjšinskih jezikov na jezikovnem tržišču (Bourdieu, 1991), saj v številnih večjezičnih regijah manjšinski jeziki pomembno vplivajo na socialno kohezijo in na povečanje individualnega družbenega in kulturnega kapitala (Rosiak, 2023: 26).

Norton (2000: 10) ugotavlja, da je motivacija psihološki konstrukt, ki se osredotoča na zavestne in nezavedne dejavnike, ne more pa osvetliti družbenih razsežnosti učenja TJ. Stroka, ki preučuje motivacijo, se namreč osredotoča na učenčev notranji svet, na njegovo razmišljanje, čustvovanje, želje, zanemarljiva pa učečega kot osebo, umeščeno v družbeno okolje. Da bi osvetlila odnos med učencem TJ in spreminjajočo se družbo (Norton, 1995: 17), se opiram na poststrukturalistične teorije subjektivnosti (Weedon, 1987) in moči (Bourdieu, 1991) ter predlagam, da se konstrukt motivacije, ki je psihološke narave, pridruži konstrukt naložbe. Ta je socialne narave in se osredotoča na način, kako zgodovina posameznikov, žive izkušnje in družbene prakse oblikujejo učenje jezikov, ter na odnos, ki se vzpostavi med učenjem TJ, močjo in identiteto (Darvin, Norton, 2023: 29). Naložba ni nadomestek za motivacijo, gre za ločena konstrukta, umeščena v različni epistemološki polji. Učenci investirajo v učenje TJ, tudi manjšinskega, če verjamejo, da bo to pomembno povečalo njihov nabor simboličnih dobrin in materialnih virov. Model jezikovne naložbe na »presečišču identitete, kapitala in ideologije« (Darvin, Norton, 2015: 46) ponuja razumevanje z jezikovno ideologijo povezanih razmerij moči v specifičnih kontekstih učenja in izpostavlja, da učenci vlagajo v učenje jezikov, če verjamejo, da bo to »povečalo vrednost njihovega kulturnega kapitala in družbene moči« (Darvin, Norton, 2015: 37). Ko se učenci učijo novega jezika, vlagajo tudi v konstruiranje nove identitete. Ko uporabljajo novi jezik s člani ciljne jezikovne skupnosti, namreč »organizirajo in reorganizirajo občutek, kdo so in v kakšnem odnosu so do družbenega sveta« (Norton, 2013: 4). Če govorniki ciljne skupnosti niso dosegljivi, učenci uporabljajo domišljijo, da presežejo omejitve neposrednega učnega prostora in se povežejo z namišljeno skupnostjo (po Andersonu, 2006) ciljnih govorcev.

3 Metodologija

V prispevku je predstavljena kvalitativna raziskava o govornicah iz FJK, ki se SJ niso naučili v zgodnjem otroštvu, ampak kasneje v življenju. Vodilna vprašanja raziskave so bila: kaj je motiviralo učenje SJ, kako je učenje potekalo in katere so bile težave, kako oz. ali skupnost rojenih govorcev in govork SJ sprejema oz.

legitimira nove govorce in govorke SJ, kaj je potrebno, da se posameznik prepozna v tej definiciji in prevzame identiteto novega govorca, ali obvladovanje SJ vodi v vključitev v slovensko narodno skupnost na območju FJK.

Raziskava temelji na polstrukturiranih identitetnih pripovednih biografskih intervjujih s šestnajstimi posamezniki iz Italije, ki so se SJ naučili v šoli, na jezikovnih tečajih ali preko potopitve in ga danes uporabljajo v različnih okolišjih. V njihovih jezikovnih trajektorijah oz. njihovih življenjskih izkušnjah na poti do slovenščine sem iskala odgovore na omenjena raziskovalna vprašanja.

Intervjuvala sem osem žensk in osem moških, od teh jih je bilo deset rojenih v FJK, šest pa drugod v Italiji.²

Razen ene osebe, ki se je v zadnjih letih preselila v Slovenijo, živijo preostali v Trstu ali Gorici. Po poklicu so kmet (1), novinar (1), prodajalec (1), računalniški, medijski ali grafični tehnik oz. mojster (4), raziskovalec (1), učitelj (2), umetnik (1), uradnik (3), zdravnik (1); eden je bil v času intervjuja še študent (1). Nekateri so v svobodnem poklicu, drugi zaposleni v zasebnem ali javnem sektorju, na različnih položajih, od delavskega do vodilnega kadra, dva sta upokojena.

Intervjuvance sem dobila z metodo snežne kepe. Intervjuji so potekali po telefonu, in sicer spomladi leta 2020, tj. v času, ko je bilo zaradi pandemije covid-19 gibanje in druženje v Italiji omejeno. Razgovore sem posnela, jih zapisala dobesedno, nato smiselno uredila in označila s številko, ki ustreza intervjuju in intervjuvancu. Te sem razvrstila po starosti, od najmlajšega (št. 1, 28 let) do najstarejšega (št. 16, 73 let).

Ker se v prispevku ne ukvarjam z analizo jezikovnih veščin intervjuvancev, temveč s posredovanimi vsebinami, sem objavljene odlomke za lažje branje in boljše razumevanje nekoliko smiselno uredila. Ohranila sem sicer govorečev način izražanja in neleksikalne elemente, kot so pavze. Te so označene s poševnico /. Vzkliki, znaki strinjanja, negotovosti, kot so <hm>, <ne>, <pač>, <insomma>, tj. {na kratko}, ipd. so izpuščeni, če se v istem odlomku pojavljajo prepogosto in otežkočajo branje, sicer so v lomljenem oklepaju < >. Prevodi italijanskih leksemov ter pripombe in pojasnila avtorice so v zavitem oklepaju { }. Lastna imena oseb, krajev, podjetij ipd. nadomeščajo tri zvezdice ***, izpuščena vsebina pa je označena s tremi pikami v oglatem oklepaju [...]. Uporaba

2 V citatih iz intervjujev se navajajo spolske oblike, kot izhajajo iz izvirnih posnetkov. Za dodatno zagotavljanje anonimnosti pa se sicer za intervjuvance in intervjuvanke uporabljajo samo oblike za moški slovnični spol.

ločil je minimalna, vejica se uporablja za jasno zaznavne skladenjsko-semantične meje samo, če jih ne označuje pavza /.

Pripovedna analiza korpusa je potekala v več fazah. Najprej sem v besedilih poiskala odgovore na raziskovalna vprašanja. Nato sem gradivo razdelila na tematska področja. V nadaljevanju navajam izvlečke v skladu z raziskovalno etiko in zakonodajo o ravnanju z občutljivimi podatki. Pri njihovi interpretaciji sem upoštevala teoretično paradigmo novega govorca in Nortonin model jezikovne naložbe na »presečišču identitete, kapitala in ideologije« (Darvin, Norton, 2015: 46). Model je nakazan v prejšnjem poglavju in natančneje obravnavan v nadaljevanju.

4 Rezultati

Izsledki raziskave *Poučevanje – učenje slovenščine kot tujega jezika v FJK* (Jagodic, Čok, 2013) so pokazali, da je leta 2012 kar 70 % udeležencev tečajev SJ izbralo učenje tega jezika, ker je »pomembno spoznati jezik svojega soseda onstran meje«, tj. jezik bližnje RS (Jagodic, 2013: 49).

Ta vidik je prisoten tudi v nekaterih naših intervjujih, vendar se prepleta tudi z drugimi vsebinami. Željo po poznavanju sosedovega jezika, ki jo po Gardnerju in Lambertu (1972) lahko opredelimo kot integrativno motivacijo, so navedli absolventi šol s slovenskim učnim jezikom (N = 4), vendar ne kot lastno željo, pač pa kot potrebo staršev, ki so zanje izbrali to šolo.

Primer št. 1 – Intervjuvanec 3: Moji starši so se odločili, da me vpišejo v vrtec / na slovenski vrtec v *** / praktično tata je iz *** {mesto v severni Italiji} / mama je iz *** {mesto v FJK izven naseljitvenega območja Slovencev} / [...] nista imela [...] predsodkov <ne> / poleg tega / moja mama je imela jezikovno šolo in zaradi tega je točno vedela, da jeziki mi bodo odprli pot povsod / in poleg tega so še rekli / smo v Gorici, je prav, da poznamo tudi svoje sosede.

Večji del intervjuvancev se je sicer odločil za učenje SJ iz osebnih razlogov: ker je slovenščina jezik starih staršev, prijateljev, partnerja ali partnerke, otrok. Kasneje so znanje jezika nadgrajevali in nekateri ga še nadgrajujejo zaradi prijateljskih, ljubezenskih, družinskih odnosov. Včasih se ti razlogi prepletajo.

Primer št. 2 – Intervjuvanec 4: Odločila sem se, ker sem bila razočarana / <hm> / moja babica je bila iz *** {naselje v Sloveniji} / [...] ni nas naučila / čeprav je s prijateljicami pa ona govorila svoj materni jezik [...] Jaz sem se rodila in živela z družino v *** / sem pa prišla v Trst na univerzo / [...]

Evropska unija je {takrat} financirala jezikovne tečaje za študente [...] in sem se odločila {za slovenščino} / da bom vsaj poskusila / in tako sem začela / in in zgodilo se je / ker življenje nas preseneti kakšenkrat / da sem pol srečala tistega, ki je zdaj moj fant / in on je Slovenec doma iz *** {mesto v Sloveniji} / in zaradi tega sem pol nadaljevala / [...] Kot specializantka *** sem šla na izmenjavo / bila sem vse skupaj šest mesecev v Ljubljani / in / <hm> / takrat sem pa boljše govorila / zdaj sem že nekaj pozabila / in zdaj vadim s starejšim otrokom, ki obiskuje *** {osnovno šolo s slovenskim učnim jezikom v Trstu} / in me popravi / ko slabo sklanjam.

Vodilo nekaterih pa je v prvi vrsti želja po družinski deasimilaciji, po ponovni vzpostavitvi SJ kot družinskega jezika in obnovi medgeneracijskega prenosa.

Primer št. 3 – Intervjuvanec 12: V družini mama in tudi oče so govorili malo slovenščine / samo mi niso naučili / in torej {ob rojstvu prvega sina} sem mislil, da je bila dobra stvar dati to možnost svojim sinu <ne> in torej sem se odločil / da prej moram se jaz naučiti nekaj slovenščine / in tako sem / sem poiskal [...] tečaj za / za odrasle [...] in tako in sem bil {obiskoval tečaj} dve leti ali tri leta [...] Oba sina sta začela v vrtcu {s slovenskim učnim jezikom} / in potem / vse / so sledili / sta sledila {se šolata v šolah s slovenskim učnim jezikom v Trstu}.

Motivacija za vpis otrok v šolo s slovenskim učnim jezikom je lahko večplastna, v več primerih so prisotni tudi instrumentalni razlogi, ki izhajajo iz ideologije uporabe in koristnosti (Rosiak, 2023), po kateri je zgodnje učenje TJ naložba za prihodnost. Zato naj otroci čim prej usvojijo še en jezik, po možnosti enega od v svetu razširjenih jezikov, da bodo konkurenčni na trgu dela. V primeru govorcev, ki so obiskovali šole s slovenskim učnim jezikom, so v njihovo izobraževanje v SJ vlagali najprej starši, saj so bili prepričani, da se bo to otroku v življenju obrestovalo na več ravneh, da je torej to dobra naložba. Gre za prepričanje, ki je del v zahodnem svetu prevladujoče jezikovne ideologije.

Primer št. 4 – Intervjuvanec 2: Moji starši so se odločili, da me pošljejo v šolo / v slovenske šole / prvo / da vem še en jezik več in ne samo italijanščino in pole tud za / recimo / se spet vklopit v družinski jezik {slovenščino so stari starši opustili} [...] zdaj trenutno zaradi covida živim v Sloveniji v bistvu / imam punco tukaj v Sloveniji [...] Sem zaposlen v trgovini *** / in delovno me je vedno pomagalo vedet en jezik več <ne> / posebno / mislim / slovenščino, ker tud Slovenci prihajajo v trgovino in slovenščina mi pomaga / pol tud v življenju na splošno.

Investicija v J2 je istočasno tudi oblika naložbe v lastno identiteto, ki se oblikuje v interakciji z govorniki ciljnega jezika (Norton, 2013). Tudi J2 sodeluje pri konstrukciji občutka samega sebe, vključno z oblikovanjem bodočega idealnega jaza in zamišljeno bodočo zaželeno identiteto. TJ je torej del učenčeve

predstave o tem, kakšen človek želi postati (Lasagabaster, 2017: 586). Učenec prek domišljije vlaga v zamišljene jezikovne skupnosti (po Andersonu, 1982), v našem primeru v skupnost govorcev slovenskega jezika, ker mu to omogoča družbeno lažje predstavljivo prihodnost in poseganje po širšem repertoarju v družbi razpoložljivih identitetnih izbir, ki odpirajo nove poti v svet. Ne gre torej le za naložbo v obstoječi svet, ampak tudi za naložbo v možni svet (Kanno, Norton, 2003: 248).

Primer št. 5 – Intervjuvanec 11: Slovenščino na univerzi sem študirala samo zadnje leto / tako zase <ne> / in ampak sem nardila potem poletna šola in ko sem končala univerzo, sem nardila tudi celo letna šola v Ljubljani / zato ker sem hotela / in tudi poskusila / <hm> / izpit / sprejemni izpit na *** za postat *** / potem mene niso sprejeli / ampak vseeno je bilo [...] dobro za jezik / <ne> / bit v Ljubljani [...] Potem sem vseeno postala *** in vedno delala <ne> s slovenščino in [...] sem dobila delo zaradi tega, ker sem poznala slovenščino [...] to mi je pomagalo tudi delat [...] Zelo dobra / zelo dobra / zelo dobra {naložba} in sem zelo zadovoljna.

Posameznikova naložba v nov jezik sicer ni samoumevno uspešna. Posameznik se je prisiljen soočiti z odnosi in razmerji moči v družbi. Družbene skupine, ki imajo nadzor nad dobrinami, upravljajo in omejujejo tudi dostop do jezikovnih dobrin. Svoboda izbire učencev se zato spopada z družbenimi omejitvami doseganja razpoložljivih izbir (Darvin, Norton, 2015: 46–47).

Na osnovi intervjujev kaže, da je pogovorno slovenščino mogoče intuitivno usvojiti iz okolja in doseči raven jezikovnega znanja A2, kot ga opredeljuje Skupni evropski referenčni okvir za jezike CEFR. Učenje slovenščine v formalnem izobraževanju pa ni za vsakogar. Intervjuvanci menijo, da so za dosego višje jezikovne zmožnosti v SJ potrebna vedenja o jeziku kot sistemu in poznavanje slovničnih kategorij in sintakse J1. Tako znanje imajo tisti intervjuvanci, ki so obiskovali italijanski licej. Ti imajo dostop do višjega nivoja jezikovnega znanja tudi v SJ. Tisti z drugačno, ne nujno nižjo izobrazbo se soočajo z omejitvami. Lahko jih sprejmejo in se odpovejo nadgradnji jezika, lahko pa se jim zoperstavijo in poiščejo način, kako vlagati v svoje učenje.

Primer št. 6 – Intervjuvanec 6: Sem naredu en tečaj / <hm> basic {osnovni} / prvi del tečaja slovenščine [...] samo da pole vsi drugi so bli / dosti bolj naprej / tudi kadar so vprašali <hm> soggetto, predicato {osebek, povedek} / cioè {torej} / jst ne znam niti po italijansko / govorit znam / ma grammatica {slovnica} to tudi po italijansko ne znam.

Primer št. 7 – Intervjuvanec 13: Čeprav sem nardila liceo classico {klasični licej} torej grščina in latinščina je bil pane quotidiano {vsakdanji kruh}, sem vidla, da z gramatiko ne gre [...] je bilo dolgočasno / in sem kupla

knjigo Zakaj ne po slovensko, ki je imela tudi štiri avdio kasete / s to knjigo sem se zabavala / in potem en dan sem šla sama v Ljubljano [...] in sem ugotovila, da govorim, govorim.

Primer št. 8 – Intervjuvanec 4: Ko sem obiskovala tečaj <hm> zelo mi je pomagalo znanje latinščine / tudi če vem, da sta dva različna jezika / gre za sistem <ne> / kako deluje jezik [...] Nekateri moji sotečajniki / ne vem, če se to reče / ki niso se učili v šoli latinščine, so imeli pa večje težave.

Intervjuvanci torej ugotavljajo, da je dostop do slovenščine omejen, slovenščina je zahtevna in na višji stopnji dosegljiva le tistim, ki poznajo slovnico v svojem jeziku. V Sloveniji sicer tujce, ki se trudijo govoriti slovensko, sprejemajo dobrohotno in prijazno kot učence tujega jezika, ki se v jezikovnih veččinah še ne približujejo rojenim govorcem.

Primer št. 9 – Intervjuvanec 10: Po pravici / sem se učil slovenščino skupaj s hčerjo {ki je bila za časa intervjuja študentka} / kadar se je rodila / smo govorili vedno slovensko / jaz sem se učil skupaj z njo iste besede [...] sem bil pri zobozdravniku v Ljubljani / hči je imela tri, štiri leta / in / za reč ke me boli zob / sem reku »veliko me buba« / zame boli je bilo me buba / in zobozdravnik je začnu se smejat <ne> in je reku »mi je žal, jaz te besede ne poznam« / in sem pokazal »ta zob buba močno« / in on me je reko »ja, v redu«.

Katere veččine mora učenec slovenščine kot TJ izkazovati, da dobi status novega govorca? Vprašanje meril je ključnega pomena, ker ponazarja razmerje moči med tistimi, ki so rojeni govorce, in tistimi, ki bi radi postali legitimni govorce jezika rojenih govorcev. Skupnost rojenih govorcev s težavo sprejema nove govorce. S tem v zvezi Costa (2015: 132–133) opozarja, da je besedna zveza novi govorec le navidezno nevtralen izraz, kajti v resnici služi interesom družbenih akterjev, ki imajo avtoriteto v jeziku. Ti pritiskajo na govorce, da se prilagodijo, da sprejmejo jezik, ki velja za prestižnega. Kot je razvidno iz naslednjih primerov, so na višji akademski ravni rojeni govorce SJ skorajda nedosegljivi, kajti ne gre samo za praktičnosporazumevalne veččine, ampak za prestižno različico jezika, za akademske sporazumevalne zmožnosti, za zborno slovenščino, za pokrajinske prestižne različice standardnega jezika, za pragmatična pravila jezikovnega vedenja in kulture ipd. Vse to naj bi novi govorec usvojil in primerno uporabljal.

Primer št. 10 – Intervjuvanec 14: Tečaji sigurno so pomembni ampak / <hm> ni / ni zadosti / ker če ne govoriš / se učiš slovenščino, kakor se učiš staro grščino ali latinščino / poznaš dobro slovnico / ampak ne veš <hm> kako srečat se z ljudmi / Jaz govorim zelo zelo slabo / in / zdaj / imam srečo / ker [...] imam partnerico v ^{***} {mesto v Sloveniji} / in me pomaga

/ zelo / je dobro / ker ona ima dobro slovenščino <hm> njena je uradna uradna slovenščina / kakor / je kot fiorentino za Italijane.

Primer št. 11 – Intervjuvanec 9: Kar me spravi v težave je, da lahko govorim pogovorno tako zdaj s tabo tukaj v Trstu / potem kadar sem v Kopru / mora bit nekaj drugačnega / v Ljubljani že spet en drugi jezik / ampak, če potem pišem, je to taka razlika med govorjenjem in pisanjem / <ne? res!> / je drugačno! / v italijanščini ni taka razlika <ne> / In tudi pragmatika jezika / v Sloveniji je tako težko, da lahko tikam ljudi, moram prej počakat pet let / ma nekaj groznega! / to je kultura to je kultura.

Heller (1982) opozarja, da konvencionalne enojezične jezikovne prakse predstavljajo relativno stabilna razmerja moči. V spremenjenih družbenopolitičnih razmerah pa jezikovna norma ni več v skupni rabi; namesto nje v vsakdanjem življenju nastopi nov način vodenja pogovora, ki vključuje pogajanja o izbiri jezika v vsaki interakciji (Heller, 1982: 109).

V Sloveniji novi govorci dojemajo stabilna razmerja moči, ki se zelo razlikujejo od tistih, ki veljajo med Slovenci v Italiji. Tako kot drugod po svetu se tudi v tej manjšinski skupnosti dogaja, da pridruženi novi govorci, ki so jezik pridobili v institucionalnem okolju, uporabljajo drugačno varianto od tiste, ki so jo rojeni govorci usvojili v družinskem okolju in je rezultat medgeneracijskega prenosa. Poleg tega različica rojenih govorcev SJ v Italiji odstopa od standardne jezikovne norme, ki jo učijo v šoli in na tečajih.

Primer št. 12 – Intervjuvanec 15: {Intervjuvanka se je poročila v vas na Krasu} [...] jaz sem govorila jezikovno pravilno in določene besede {vaščani} niso niti razumeli / Ko sem šla enkrat v trgovino vprašat ohrovt, niso znali, kaj je / so mislili da sem Ljubljančana [...] però {vendar} z letami / s tem da živiš na vasi malo zgubiš pravilno slovenščino / sem začela mešat z dialektom in z italijanščino [...] però {vendar} s tem, da poznaš vaški jezik se hitro dobiš {prilagodiš} / in cela vas te sprejme.

Razlika med rojenimi in novimi govorcami se na družbeni ravni implicitno in eksplicitno pojavlja z vprašanjem o tem, kdo pripada tej skupnosti govorcev in kdo ne in kaj je potrebno, da je novi govorec sprejet. Prevzeti identiteto novega govorca pomeni, da se prepoznaš v tej definiciji, vendar to še ni dovolj, kajti novega govorca mora legitimirati tudi skupina rojenih govorcev tistega jezika (Jaffe, 2015: 29–30). In ravno na tej točki postane ključno vprašanje kriterijev, ki jih mora novi govorec izpolnjevati, da ga skupnost rojenih govorcev sprejme.

Iz primera št. 12 je razvidno, da se mora govorec, ki se je naučil SJ, najprej odpovedati standardni slovenščini in uporabljati lokalne jezikovne različice. Na tak način posameznik prevzame lokalno identitetno, ki se gradi v odnosu

in interakciji z govorcji te različice. Gre za t. i. zamejsko identiteto, ki označuje pripadnost skupini Slovencev v Italiji. »Svet je razdeljen na zamejce in na druge. In zamejci se od sveta drugih [...] močno razlikujejo.« (Pertot, 1991: 119) V prvi vrsti po tem, da uporabljajo t. i. zamejščino, mešanico slovensčine in italijanščine, ki je do kraja ne razumejo ne Slovenci iz Slovenije ne Italijani.

Nekateri intervjuvanci tega pogoja ne sprejemajo in se identitetno opredeljujejo enostavno kot Italijani, ki govorijo slovensko. Posledično jih skupina Slovencev v Italiji postavlja na obrobje svojih etničnih meja.

Primer št. 13 – Intervjuvanec 16: Problem je, ko zamejci razumejo, da ti nisi Slovenec / ti pomagajo / recimo / i disi {rečejo} »bom {dobro}, govori-mo taljansko že ke ti si Taljan« <ne> tako ti ne boš šou nikoli naprej / anzi {nasprotno} boš šou počasi nazaj {ne boš napredoval, ampak nazadoval} [...] Čudno je, da kakšenkrat / kakšenkrat recimo tukaj domačini / na primer ljudje v osmici / {mi rečejo} »ma kako ti govoriš slovensko in rečeš, da nisi Slovinc« / »eh, je taku, jaz bi rad bil Slovinc ma če nisem nisem« / insomma {na kratko} / zame to ni problem / ni da Slovenci so zeleni in mi Italijani smo rdeči / smo vsi enaki / vsaj jaz mislim tako / Imam še drug primer / Ko sem kupil hišo v *** {v vasi na Krasu} / eden mi je rekel / »oprosti« / sva govorila v slovensčini / »veš kaj, ni prav, da so prodali hišo tebi, ke si Taljan« / in jaz sem rekel »ja, oprosti, ma kateri jezik govori-va zdaj?« / in mi je rekel »ma kaj čentrira to? {kakšno vezo ima to}« / in je tako / nismo vsi enaki.

Pri drugih se notranje identitetno pogajanje izide v prid sestavljene ali hibridne slovensko-italijanske, v dveh primerih slovensko-furlanske identitete. Idealni jaz nekaterih pa se zdi večjezičen, evropski ali svetovljanski. Kozmopolitski jaz kot sestavni del idealnega jaza je za nekatere intervjuvance del večplastne identitete, ki vključuje vrednote, kot sta strpnost in socialna kohezija (Lasagabaster, 2017: 586).

Primer št. 14 – Intervjuvanec 7: Moja identiteta se je spremenila recimo v letih <ne> / predvsem v teku odraščanja je postala večplastna in je postala ne samo italijansko-slovenska, oziroma slovensko-italijanska, temveč tudi bolj evropska. Jaz se imam za srednjeevropskega človeka [...] Začelo se je to recimo že pri recimo učenju nemščine / ker je evropski jezik, ki nam je zelo blizu geografsko in zgodovinsko [...] Po mojem mnenju velik plus <hm> tega našega prostora je biti v središču romanskega, germanskega in slovanskega sveta / bi rekel tako <hm> / in zato mislim / zato naj bi bila tu identiteta večplastna.

Drugi intervjuvanci izpostavljajo vlogo, ki jo v procesu identitetnega pogajanja odigrava kategorija krvna vez. Predstava o jeziku kot dednem atributu je

sestavni del ideologije rojenega govorca in igra vlogo obrambnega mehanizma: nerojeni govorcev ne spadajo v skupnost rojenih govorcev, ker ogrožajo njihov jezik, njihovo integriteto in v končni fazi samo preživetje skupine. Tu gre za ideološko jedro ogroženosti (Grgič, 2016b: 74), ki je prisotno na družbenem nivoju in so ga posamezniki ponotranjili.

Če govorec SJ ni usvojil pri medgeneracijskem prenosu, potrebuje neki nadomestek, da ga skupnost rojenih govorcev kljub temu sprejme oz. da se govorec sam sprejme kot del te skupnosti. Iz naslednjih primerov je razvidno, da je v družbi vsaj en zamišljeni nadomestek, ki je na voljo posameznim skupinam in posameznikom: lahko ga uporabijo oz. lahko si ga prisvojijo, da osmislijo identifikacijo z jezikovno oz. narodno skupino, ki ji ne pripadajo, ker »niso iste krvi«. Intervjuvanci govorijo o posvojitvi, do katere prihaja v domišljiji, saj ne gre za dejanski posvojitveni postopek.

Primer št. 15 – Intervjuvanec 1: Od srednje šole naprej ni bilo nobenih problemov / ker sem bila <pač> že del zamejstva / tudi če nisem bila [...] V zamejskem okolju / recimo / te vedno vprašajo, čigava si / ker jaz nisem bila od nobenga / ker <pač> mi nismo bili slovenska {družina}, so me poznali kot Giovanna {izmišljeno ime}, / ki <pač> ni od nobenega / potem {kot posledica močne angažiranosti v domačem slovenskem prosvetnem društvu} sem postala Giovanna od ***skega društva / tako nekako sem postala del nečesa [...] ja, nekako so me posvojili.

Primer št. 16 – Intervjuvanec 8: Moj mož govori samo slovensko [...] vsi naši prijatelji so vsi Slovenci [...] otroci grejo v slovenske šole / in torej smo slovenska družina [...] jaz nisem bla nikoli tako Italijanka nacionalistka / ko sem to spoznala, sem vedno rekla, da sem kot adottata {posvojena}, ker je blo vedno vse samo slovensko <hm> druženje recimo / in tudi moja moja tašča, moj tast je kot če bi bla v družini od vedno <ne> / tako / tudi v vasi / smo zelo vezani vsi / in to mi je všeč / in se mi zdi kot / če bi bla vedno živela tukaj na vasi.

Primer št. 17 – Intervjuvanec 5: Ko sem začel delati v *** / sem se spraševal <ne> kaj sem jaz v sklopu slovenske manjšine / in prvo vprašanje je bilo, če sem sploh Slovenec [...] in sem se primerjal s posinovljenci / S krvnega vidika gotovo nisem Slovenec / so pa osebe v slovenski manjšini / ki so bili posinovljeni od seveda družin iz slovenske manjšine / in oni so Slovenci. In sem rekel, če so oni, sem lahko tudi jaz [...] moj odgovor potem na koncu je bil ta / nisem s krvnega vidika pripadnik slovenske manjšine / s kulturnega vidika pa ja / se čutim pripadnik slovenske manjšine [...] Nekateri <ne> / pozabijo, da so osebe, ki so dale življenje, pred sedemdesetimi leti in tudi manj <ne> zato da bi lahko ljudje govorili slovensko <hm> in se šolali v slovenščini / [...] in mi tega, na to dediščino, ne smemo nikoli pozabiti.

Tako kot družina vzame tujega otroka za svojega, skupina vzame novega govorca, tujca za svojega in ga simbolno legitimira kot polnopravnega člana. Seveda gre za vzajemen proces: odnos med skupnostjo in posameznikom. Ta mora prevzeti in ponotranjiti način življenja, vrednote, jezikovno ideologijo, mite in fetiše (Grgič, 2016b), ki so ustrezni za ohranjanje zgodovinsko prevladujočega družbenega sistema skupine Slovencev v Italiji.

5 Sklep

Da so jezikovne ideologije »večkratne, vezane na kontekst in konstruirane iz sociokulturne izkušnje govorca« (Kroskrity, 2004: 496), dokazujejo različne izkušnje intervjuvancev v Sloveniji in v zamejstvu v Italiji. Intervjuvanci doživljajo družbene skupine, ki imajo v Sloveniji avtoriteto v jeziku, kot nenaklonjene njihovi jezikovni drugačnosti in pragmatičnosti. V FJK pa se soočajo z različno dinamiko moči. Tu so na voljo različne identitetne izbire. Zato se posameznikovo notranje identitetno pogajanje lahko izide na več načinov. Med intervjuvanci prepoznamo govorce, ki govorijo slovensko in sebe opredeljujejo za Neslovence (Italijane, Furlane, drugo), govorce, ki si pripisujejo večplastno kozmopolitsko identiteto, kar pomeni identifikacijo z več jezikovnimi skupinami oz. narodi, in govorce, ki imajo predstavo o sebi kot o posvojenih pripadnikih skupine Slovencev v Italiji. Take govorce je skupina vzela za svoje, ker so prevzeli in ponotranjili način življenja, vrednote, mite in jezikovno ideologijo, ki so uporabni za ohranjanje zgodovinsko prevladujočega družbenega sistema skupine Slovencev v Italiji.

Učenje slovenskega jezika v Italiji torej ni samo stvar sporazumevanja v slovenščini, ampak vključuje tudi vprašanje pripadnosti skupnosti Slovencev v Italiji. Ideološko sporočilo te skupnosti je, da se z jezikom usvojijo tudi prepričanja in vrednote o pomenu, uporabi in ohranjanju slovenskega jezika kot kohezijski sili, ki zagotavlja obstoj manjšine. Posamezniki lahko to ponotranjijo, se pogajajo ali se uprejo ideološkemu sporočilu, ki jih prejmejo od zunaj. Glede na način in stopnjo prilagajanja, ki so jo pripravljene sprejeti, jih skupnost sprejme, postavi na obrobje ali pa zavrne. Gre torej za izvajanje moči v korist interesov družbenih akterjev, ki imajo v zamejstvu avtoriteto v jeziku kot ideološkim jedru političnega in socialnega konservativizma v manjšini.

S tega vidika bi veljalo razmisliti, ali ni mogoče tudi ta eden izmed vzrokov, da v Italiji le manjši delež udeležencev tečajev SJ dosega visoko stopnjo jezikovne zmožnosti, medtem ko jih večina ostaja na osnovni ravni. Vlaganje v učenje slovenščine je zahtevno ne le zaradi strukture, slovnice, pragmatike

itd., ampak tudi zaradi podtalne zahteve manjšine po prevzemu identitete zamejca, ki v večinski populaciji vzbuja strah pred asimilacijo v manjšinsko skupnost in/ali odpor do države manjšinske skupnosti, ki samoobrambno vendar nedemokratsko zavrača ali postavlja na obrobje tiste nove govorce, ki se identitetno ne konformirajo.

Bibliografija

- ANDERSON B. (1983), *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, Verso, London-New York. / *Comunità immaginate: origini e fortuna dei nazionalismi*, trad. M. Vignale, Editori Laterza Roma.
- BELMAR G., VAN BOVEN C., PINHO S. (2019), *Why do adults decide to learn a minority language? A study of the motivation (s) of potential new speakers of West Frisian*, *Sustainable Multilingualism*, 14, 1, 138–159.
- BORDIEU P. (1991), *Language and Symbolic Power*, Harvard University Press, Cambridge.
- BREZIGAR S. (2013), *Ali se jezikovna skupnost v Furlaniji – Julijski krajini lahko širi? Poučevanje in učenje slovenščine med večinskim prebivalstvom kot perspektiva za dolgoročno obranjanje manjšinskega jezika: zaključki*, v D. Jagodic, Š. Čok (ur.), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*, Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«, Trst, 97–119.
- COSTA J. (2015), *New speakers, new language: on being a legitimate speaker of a minority language in Provence*, *International Journal of Sociology of Language*, 127–145.
- DARVIN R., NORTON B. (2015), *Identity and a model of investment in applied linguistics*, *Annual review of applied linguistics*, 35, 36–56.
- DARVIN R., NORTON B. (2023), *Investment and motivation in language learning: What's the difference?*, *Language Teaching*, 56, 29–40.
- DEWAELE J. M. (2018), *Why the dichotomy 'L1 versus LX user' is better than 'native versus non-native speaker'*, *Applied Linguistics*, 39, 2, 236–240.
- GARDNER R. C., LAMBERT W. (1972), *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*, Newbury House, Rowley.
- GRGIČ M. (2016a), *The identification and definition of the minority community as an ideological construct: the case of Slovenians in Italy*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 77, 87–102.
- GRGIČ M. (2016b), *Jezik: sistem, sredstvo in simbol: identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji*, SLORI, Trst.
- HELLER M. (1982), *Negotiation of language choice in Montreal*, v J. Gumperz (ur.), *Language and social identity*, Cambridge University Press, Cambridge-New York, 108–118.
- JAFFE A. (2015), *Defining the new speaker: Theoretical perspectives and learner trajectories*, *International Journal of Sociology of Language*, 231, 21–44.
- JAGODIC D. (2013), *Učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije – Julijske krajine: anketa med udeleženci jezikovnih tečajev*, v D. Jagodic, Š. Čok (ur.), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*, Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«, Trst, 37–70.

- JAGODIC D., ČOK, Š. (ur.) (2013), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije – Julijske krajine/Fra lingua seconda e lingua straniera: Insegnamento e apprendimento dello sloveno in età adulta nella fascia confinaria del Friuli Venezia Giulia*, Ciljno začasno združenje/Associazione temporanea di scopo »Jezik-Lingua«, Trst/Trieste.
- JAGODIC D., ČOK, Š. (2013), *Uvod v raziskavo, metodološki okvir in terminološke opombe*, v D. Jagodic, Š. Čok (ur.), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*, Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«, Trst, 7–11.
- KANNO Y., NORTON B. (2003), *Imagined communities and educational possibilities: Introduction*, *Journal of Language, Identity, and Education*, 2, 4, 241–249.
- KROSKRITY P. V. (2004), *Language ideologies*, v A. Duranti (ur.), *A companion to linguistic anthropology*, Blackwell, Malden, 496–517.
- LASAGABASTER D. (2017), *Language Learning Motivation and Language Attitudes in Multilingual Spain from an International Perspective*, *The Modern Language Journal*, 101, 3, 583–596.
- NORTON B. (2000), *Identity and language learning: Gender, ethnicity and educational change*, Pearson, Essex.
- NORTON B. (2013), *Identity and language learning: Extending the conversation (2nd ed.)*, *Multilingual Matters*, Bristol.
- NORTON, B. (1995), *Social identity, investment, and language learning*, *TESOL Quarterly*, 29, 1, 9–31.
- O'ROURKE B., PUJOLAR J., RAMALLO F. (2015), *New speakers of minority languages: The challenging opportunity – Foreword*, *International Journal of the Sociology of Language*, 231, 1–20.
- PERTOT S. (1991), *Tostran meje: družbene predstave o narodnostni identiteti pri slovenskih predadolescentih v Trstu/Al di qua del confine: rappresentazioni sociali dell'identità nazionale dei preadolescenti sloveni di Trieste*, IRRSAE FVG, Trst/Trieste.
- PUJOLAR J., GONZÁLEZ I. (2013), *Linguistic 'mudes' and the de-ethnicization of language choice in Catalonia*, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 16, 2, 138–152.
- PUJOLAR J., PUIGDEVALL M. (2015), *Linguistic mudes: how to become a new speaker in Catalonia*, *International Journal of the Sociology of Language*, 231, 167–187.
- ROSIK K. (2023), *The role of language attitudes and ideologies in minority language learning motivation: A case study of Polish migrants' (de)motivation to learn Welsh*, *European Journal of Applied Linguistics*, 11, 1, 26–52.
- SALLABANK J., KING J. (2022), *Language, Identity and Empowerment in Endangered Language Contexts: Maori and Guernesiais*, v W. Ayres-Bennett, L. Fisher (ur.), *Multilingualism and Identity, Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 341–364.
- WEEDON C. (1987), *Feminist practice and poststructuralist theory*, Basil Blackwell, Oxford.

Povzetek

V strokovni literaturi so govorce in govorke, ki se jezika niso naučili v domačem okolju, ampak kasneje v šoli, na jezikovnem tečaju za odrasle ali z jezikovno potopitvijo, opredeljeni kot novi govorce in govorke danega jezika (O'Rourke, Pujolar in Ramallo 2015: 1). Tu obravnavam pojav novih govorcev in govork slovenskega jezika v Furlaniji - Julijski krajini. Prispevek sloni na intervjujih s šestnajstimi govorce in govorkami, ki so se slovenskega jezika naučili med šolanjem ali kasneje v življenju. Analiza njihovih identitetnih pripovedi se nanaša na paradigmo novega govorca in se opira na model jezikovne naložbe na »presečišču identitete, kapitala in ideologije« (Darvin in Norton, 2015: 46).

Čeprav se intervjuvanci in intervjuvanke razlikujejo po jezikovnih trajektorijah in začetni motivaciji za učenje slovenskega jezika, so vsi izpostavili zahtevnost vlaganja v učenje. Strinjajo se, da vse oblike formalnega izobraževanja ponujajo prestižno različico standardnega jezika, ki je težko dosegljiva. Družbene skupine, ki imajo v Sloveniji avtoriteto v jeziku, doživljajo kot nepozorne do njihove jezikovne drugačnosti in pragmatičnosti.

Dinamika moči je v odnosu s slovensko skupnostjo v Italiji dokaj različna. Na družbeni ravni so novim govorcem in govorkam na voljo različne identitetne izbire. Med intervjuvanci in intervjuvankami prepoznamo tiste, ki govorijo slovensko in sebe opredeljujejo za Neslovence ali Neslovenke (Italijane ali Italijanke, Furlane ali Furlanke, drugo); tiste, ki si pripisujejo večplastno identiteto, kar obsega identifikacijo z več jezikovnimi skupinami oz. narodi in je kozmopolitska, in tiste, ki imajo predstavo o sebi kot posvojenem pripadniku slovenske skupnosti v Italiji. Ti so prevzeli in ponotranjili način življenja, vrednote, jezikovno ideologijo, mite in fetišje (Grgič, 2016b), ki so naravnani k ohranjanju zgodovinsko prevladujočega družbenega sistema skupine Slovencev in Slovenk v Italiji.

V Italiji učenje slovenskega jezika kot manjšinskega jezika ni omejeno na sporazumevanje v slovenščini, ampak vključuje tudi vprašanje pripadnosti slovenski skupnosti v Italiji. Ideološko sporočilo te skupnosti je, da se z jezikom ponotranjijo tudi prepričanja in vrednote o pomenu, uporabi in ohranjanju slovenskega jezika kot kohezijski sili, ki zagotavlja obstoj manjšine. Posamezniki in posameznice lahko to sprejmejo, se pogajajo ali se uprejo. Glede na njihov odziv jih skupnost sprejme, postavi na obrobje ali pa zavrne. Gre torej za izvajanje moči v korist interesov družbenih akterjev, ki imajo v zamejstvu avtoriteto v jeziku kot ideološkem jedru političnega in socialnega konservativizma v manjšini.

Abstract: Neoparlanti di lingua slovena o italiani “addottati dalla comunità slovena in Italia”?

Nella letteratura specialistica, i parlanti e le parlanti di una lingua il cui apprendimento non è avvenuto nell'ambiente familiare, bensì in un secondo momento in contesto scolastico, nell'ambito di corsi di lingua per adulti o attraverso l'immersione linguistica, vengono definiti neoparlanti di quella data lingua (O'Rourke, Pujolar e Ramallo 2015: 1). Nel presente contributo l'autrice tratta il fenomeno dei nuovi parlanti di lingua slovena in Friuli Venezia Giulia e, per farlo, muove dalle interviste condotte con sedici parlanti (uomini e donne) che hanno appreso lo sloveno nel corso della carriera scolastica oppure più avanti, in età adulta. L'analisi delle loro narrazioni identitarie fa riferimento al paradigma del neoparlante sulla scorta del modello dell'investimento linguistico «nell'area di intersezione tra identità, capitale e ideologia» (Darvin e Norton, 2015: 46).

Pur differenziandosi tra loro per dinamiche linguistiche e motivazione iniziale all'apprendimento della lingua slovena, i soggetti intervistati hanno messo in evidenza all'unanimità l'impegno richiesto dall'investimento nello studio, dimostrandosi concordi anche sul fatto che tutti i contesti formali di insegnamento proponano come obiettivo la variante di prestigio della lingua standard, difficilmente raggiungibile. Inoltre, la loro percezione dei gruppi sociali aventi autorevolezza in ambito linguistico, in Slovenia, è che non prestino attenzione alla loro diversità linguistica né alla loro dimensione pragmatica.

Le dinamiche di potere nel rapporto con la comunità slovena in Italia sono alquanto varie. A livello sociale, i nuovi e le nuove parlanti hanno a propria disposizione molte e diverse scelte identitarie: tra gli intervistati e le intervistate si annovera, ad esempio, chi parla sloveno pur definendosi non sloveno o non slovena (es. italiano o italiana, friulano o friulana, altro), chi si attribuisce un'identità composita dovuta all'identificazione con più gruppi linguistici o comunità nazionali, configurandosi dunque in senso cosmopolita, e chi, ancora, si vede “adottato” o “adottata” dalla comunità slovena in Italia. Questi ultimi hanno acquisito e interiorizzato un certo stile di vita, una certa ideologia linguistica, nonché valori, miti e feticci (Grgič, 2016b) nel complesso improntati a perpetuare il sistema sociale storicamente invalso del gruppo formato da sloveni e slovene in Italia.

In Italia l'apprendimento della lingua slovena quale lingua minoritaria non è circoscritto alle competenze comunicative in sloveno, bensì implica

la questione dell'appartenenza alla comunità slovena in Italia. Il messaggio ideologico di questa comunità è che insieme alla lingua si facciano propri anche valori e credenze circa la valenza, l'uso e il mantenimento della lingua slovena quali forze coesive che garantiscono alla minoranza di esistere e persistere. I singoli individui possono accettarlo, scendervi a patti od opporre resistenza; e, a seconda del loro modo di relazionarsi, vengono di rimando accolti, marginalizzati o respinti dalla comunità. Si ha dunque a che fare con un esercizio di potere a vantaggio degli interessi di quegli attori sociali che nei territori di insediamento degli sloveni in Italia godono di autorità in fatto di lingua, intesa come cardine ideologico del conservatorismo politico e sociale della minoranza.

Summary: New speakers of the Slovene language or Italians who identify with the Slovene community abroad?

In the specialized literature, speakers who did not learn the language in their home environment, but later at school, in a language course for adults or through language immersion, are defined as new speakers of the language in question (O'Rourke, Pujolar and Ramallo 2015: 1). The author of this chapter examines the emergence of new speakers of the Slovene language in Friuli-Venezia Giulia. The article is based on interviews with sixteen speakers who learned the Slovene language during school or later in life. The analysis of their identity narratives is based on the new speaker paradigm and relies on a model of linguistic investment at the "intersection of identity, capital and ideology" (Darvin and Norton, 2015: 46).

Although the interviewees differ in their language trajectories and initial motivation for learning the Slovene language, they all point out the difficulty of investing in learning. They agree that all forms of formal education offer a prestigious variant of the standard language that is difficult to achieve. Social groups that have authority in language in Slovenia are perceived as inattentive to their linguistic diversity and pragmatism.

The power dynamic in the relationship with the Slovene community in Italy is quite different. At the social level, there are different identity choices available to new speakers. Among the interviewees, we identified those who speak Slovene and define themselves as non-Slovenes (Italians, Friulians, other); those who ascribe to themselves a multifaceted identity, which includes identification with several language groups or nations and is cosmopolitan; and those

who see themselves as an adopted member of the Slovene community in Italy. They have adopted and internalized the way of life, values, linguistic ideology, myths and fetishes (Grgič, 2016b) that are aimed at preserving the historically dominant social system of the Slovene community in Italy.

In Italy, learning Slovene as a minority language is not limited to communicating in Slovene, it also includes the question of belonging to the Slovene community in Italy. The ideological message of this community is that beliefs and values about the importance, use and preservation of the Slovene language as a cohesive force that ensures the existence of the minority are also internalized through the language. Individuals have the options of acceptance, negotiation, or resistance. Depending on their response, the community may include them, marginalize them, or reject them. It is therefore an exercise of power in favor of the interests of social actors who have authority in Slovene communities abroad concerning language as the ideological core of political and social conservatism in the minority.

O avtorici

Susanna Pertot je psihologinja in psihoterapevtka, raziskovalka, docentka za področje psiholingvistike.

Na Filozofski fakulteti v Trstu je diplomirala iz filozofije, smer psihologija, nato pa magistrirala in doktorirala iz psihologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. V Italiji se je usposobila za izvajanje psihoterapije.

Najprej je bila profesorica italijanščine na slovenski prvostopenjski srednji šoli v Trstu; ob delu je raziskovala psihologijo dvojezičnega govorca in govorke. Raziskovanju se je nato posvetila na Deželnem raziskovalnem zavodu za eksperimentiranje in pedagoško izpopolnjevanje (IRRSAE), kjer je bila odgovorna za izpopolnjevanje pedagoškega osebja v slovenskih vrtcih v Trstu in Gorici, ter na Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI) v Trstu. V obdobju 2007–2013 je bila znanstvena koordinatorka strateškega projekta JezikLingua v okviru Programa za čezmejno sodelovanje Slovenija–Italija. V letih od 2014 do 2021 je predavala na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem. Danes nadaljuje tridesetletno prakso psihologinje in psihoterapevtke v svobodnem poklicu. Je članica Znanstvenega sveta SLORI in Slovenskega društva za psihoanalitično psihoterapijo v Ljubljani.

Jezikovna orodja za slovenščino v Italiji: jezikovni asistent Loris 1.1

Damjan Popič, David Bordon, Jasmin Franza, Luka Bezgovšek

Izvleček

V prispevku predstavimo orodje Loris 1.1, ki je nastalo v sodelovanju med Slovenskim raziskovalnim inštitutom (SLORI) in Centralnim uradom za slovenski jezik Avtonomne pokrajine Furlanije - Julijske krajine, temelji pa tudi na orodjih Centra za jezikovne tehnologije Univerze v Ljubljani. Loris je zasnovan kot spletna platforma za samodejno pregledovanje besedil v slovenščini, v prvi vrsti pa je namenjen govorcem in govorkam slovenščine na območju jezikovnega stika med slovenščino in italijanščino. V različici 1.1 zajema Loris primere jezikovnega stikanja, pravopisne iztočnice (SP 2001), Sloleks, vejice in črkovalnik, v prihodnosti pa načrtujemo še obsežne in kontinuirane nadgradnje, vključno z izdatnejšim opiranjem na umetno inteligenco.

Ključne besede: jezikovne tehnologije, jezikovna orodja, manjšinski jeziki, slovenščina v Italiji, Loris

1 Uvod

Kot primer jezikovnega orodja za slovenščino v Italiji v prispevku predstavimo orodje Loris 1.1¹ za pregledovanje besedil v slovenščini, ki je nastalo v sodelovanju med Slovenskim raziskovalnim inštitutom (SLORI) in Centralnim

1 Orodje je bilo v različici 1.0 javnosti predstavljeno 15. 2. 2023, v času priprave prispevka pa potekajo sklepne priprave za različico 1.1.

uradom za slovenski jezik Avtonomne dežele Furlanije - Julijske krajine (CU),² ki deluje v okviru spletišča Jezik na klik³ in je namenjeno predvsem govorcem in govorkam slovenščine na območju jezikovnega stika med slovenščino in italijanščino, čeprav je po zasnovi uporabno za bistveno širšo skupino pišočih v slovenščini.

Kot osnova orodja Loris služijo obsežne podatkovne baze o rabi slovenščine na območju jezikovnega stika, ki se nenehno posodablajo, zajemajo pa predvsem paronime, kalke in druge zaznamovane jezikovne pojave; tem se pridružujejo tudi drugi dostopni normativni podatki, obenem pa tudi sodobna jezikovno-tehnološka orodja, ki temeljijo predvsem na umetni inteligenci. Pri uporabi zaznamovanih jezikovnih elementov dobijo uporabniki in uporabnice povratne informacije o tem, da gre za (morebiten) odstop od osrednjega standarda slovenščine, obenem pa prejmejo tudi informacije o tem, kateri jezikovni elementi so morda v posameznem primeru ustrežnejši, nezaznamovani in standardni. Orodje je tako namenjeno predvsem uporabnikom in uporabnicam slovenščine na območju jezikovnega stika med italijanščino in slovenščino, pri katerih je slovenščina sicer prvi oz. materni jezik, vendar njihova sporazumevalna zmožnost v slovenščini v različnih govornih položajih ne ustreza vselej pragmatično-sporočajskim potrebam.

V prispevku predstavljamo tako gradivno osnovo kot vsebinsko ogrodje Loris, obenem pa tudi tehnično ozadje delovanja aplikacije in možnosti za njen nadaljnji razvoj. Pri tem poskušamo vlogo in pomen Loris vpeti v širši kontekst, ne zgolj na njegovo tehnično podstat, saj smo prepričani, da so (specializirane) jezikovne tehnologije, usmerjene v ohranjanje in razvijanje slovenščine v Italiji, izjemnega pomena. Zaradi globalizacije in jezikovne homogenizacije sta promocija in spodbujanje manjšinskih jezikov vse pomembnejša (Fishman, 1991), saj jezik ni le sredstvo sporazumevanja, temveč tudi bistvena sestavina kulturne identitete in dediščine (Edwards, 2009), ki se lahko po našem mnenju v digitalni dobi in prav zaradi nje razvija bolje (Bird, Chiang, 2012) ali pa – ob umanjkanju digitalne podpore (ali z njeno napačno rabo (Bird, 2020)) – tudi povsem propade (gl. Krek, 2012).

2 Ob pripravi pričujočega prispevka (poleti 2024) je bilo na orodju opravljenih 4970 iskanj, od tega 3456 različnih (orodje privzeto predlaga demonstracijski povedi »Je šla avtistka v Duino da bi podala davčno prijavo. Pa vzame avtobus ker ima abonma in zato ne potrebuje avto« kot zgled, kar je tudi najpogostejša iskalna poizvedba, s katerim lahko uporabniki in uporabnice preizkusijo delovanje orodja).

3 www.jeziknaklik.it

Orodje Loris je torej zasnovano kot povsem modularen in univerzalen, prosto dostopen pripomoček za slovenščino, zlasti v stiku z italijanščino, ki bo v nadaljnjih iteracijah vedno boljši, želimo pa si, da bi bil ob vsaki izboljšavi jezikovnotehnološke infrastrukture ta napredek samodejno preslikan tudi v samo orodje. Namen orodja nikakor ni, da bi govorcem in govorkam vsiljeval določeno varianto slovenščine kot lepšo ali boljšo, temveč zgolj to, da opozarja na odstopanja od jezikovnega standarda, s tem pa ozavešča jezikovno skupnost in pripomore k njenemu opolnomočenju.

2 Jezikovnotehnološka opremljenost skupnosti v jezikovnem stiku

V tem poglavju obravnavamo jezikovnotehnološko opremljenost skupnosti v jezikovnem stiku, pri čemer jezikovnotehnološko opremljenost razumemo kot nujno za ohranitev in razvoj jezika manjšinske skupnosti.

2.1 Jeziki v stiku in digitalna tehnologija

Jeziki so se skozi zgodovino razvijali v zapletenem prepletanju kulturnih, družbenih in geografskih dejavnikov, pri tem pa je bil jezikovni stik pogosto vzrok in gonilo jezikovne raznolikosti in prilagajanja. V današnjem povezanem svetu dobiva ta pojav nove razsežnosti, saj dinamiko jezikovnega stika narekujeta globalizacija in tehnološki napredek (Crystal, 2008).

Napredek na področju jezikovnih tehnologij ponuja številne obetavne možnosti za podporo in razvoj manjšinskih jezikov. Za večinske in velike jezike so na voljo številne jezikovne tehnologije za preverjanje črkovanja in slovnice ter aplikacije za učenje jezikov in samodejne pregledovalnike jezikovnih napak, vendarle pa tovrstne rešitve niso vedno ustrezne – predvsem z vidika »nearhetipskih« govorcev in govork teh jezikov, kamor lahko zaradi svojstvenih potez, ki jih je razvila slovenščina v stiku z italijanščino (Grgič, 2017), prištevamo tudi njene govorce in govorko, čeprav raziskave (prim. Leacock, 2014) po navadi zajemajo tiste, ki se jezika učijo. Vendarle pa lahko tehnologije na manjšinske (oz. ogrožene) jezike, tudi take z izjemno malo viri, uspešno prenesemo, (Anastasopoulos, Chiang, 2018; Scannell, 2007), zlasti če upoštevamo dejstvo, da je slovenščina v stiku z italijanščino gradivno in infrastrukturno relativno dobro (oz. vedno boljše) zastopana (gl. Popič, Grgič, 2023).

Poleg tega, da potrebujemo za jezikovnotehnološko podporo jezikom v stiku specializirane ali prilagojene vire, pa obstaja še znatna ovira, da so jezikovni viri na splošno nezadostno povezani in fragmentarni, kar je pogosta posledica projektnega financiranja, to pa kljub številnosti virov, tudi denimo za slovenščino, omejuje njihovo dostopnost in učinkovitost. Povezovanje teh virov v enotno platformo je bistvenega pomena za povečanje njihove uporabnosti in učinkovito podporo jezikovnim skupnostim (Scannell, 2007). Pri tem procesu povezovanja imajo ključno vlogo odprtokodni viri in tehnološka dostopnost.

Še posebej pomembno je presečišče jezikov v stiku z jezikovno tehnologijo, ki lahko pomeni ohranitev in opolnomočenje manjšinskih jezikov in njihovih skupnosti (Hinton in drugi, 2008), po drugi strani pa lahko predstavlja tudi velik izziv, če jezik ni (jezikovnotehnološko) opremljen za digitalno dobo (Krek, 2012: 4). V 21. stoletju jezikovni stik ni več omejen na fizično interakcijo, temveč se razširi v digitalno sfero. Ljudje z različnim jezikovnim ozadjem se povezujejo tudi prek spleta in digitalnih platform, zaradi česar se jeziki, ki so bili prej izolirani, zdaj srečujejo na spletu, medtem ko ogroženi jeziki tako ali tako po navadi sobivajo v večjezičnih kontekstih. To je privedlo do nastanka hibridnih jezikovnih različic in razvoja manjšinskih jezikov v digitalnem prostoru.

Jezikom manjšinskih, marginaliziranih ali domorodnih skupnosti grozi nazadovanje ali celo (digitalno) izumrtje, obenem pa jim jezikovne tehnologije ponujajo nove priložnosti (Grenoble, Whaley, 2006). Orodja za obdelavo naravnega jezika (NLP), strojno prevajanje, prepoznavanje govora in sintezo besedila v govor lahko premostijo jezikovne vrzeli in opolnomočijo manjšinske jezikovne skupnosti na različne načine. Te tehnologije namreč omogočajo komunikacijo, spodbujajo ohranjanje kulture in izboljšujejo dostopnost za govorce in govorke manjšinskih jezikov (Wilks, 2009), pri čemer pa moramo biti izjemno previdni, da jezika oz. kulture ne ohranimo zgolj za digitalne repozitorije, medtem ko jeziki in kulture dejansko izginejo (prim. Bird, 2020).

2.2 Jezikovnotehnološka opremljenost govorcev in govork slovenščine v Italiji

Kot je že bilo izpostavljeno, je Loris primarno namenjen skupnosti govork in govorcev slovenščine, ki živijo na območju jezikovnega stika med slovenščino

in italijanščino, zlasti na italijanski strani meje,⁴ in so na splošno opredeljeni kot (zamejski) Slovenci in Slovenke.⁵ Podatki kažejo, da prihaja na območju poselitve avtohtone slovenske skupnosti v Italiji do gradualnega razhajanja jezikovnega koda od centralnega standarda slovenščine, tako da se »lokalne rabe včasih že močno distancirajo od slovenskega jezikovnega kontinuuma« (Grgič, 2017: 95). Pretekle raziskave izpostavljajo predvsem dva vidika odmika zamejske slovenščine od centralnega standarda, in sicer: a) odmik same rabe in nastanek novega, lokalnega lekta ter b) omejenost govornih položajev, v katerih se slovenščina v tem okolju uporablja (pri čemer je verjetno slednji vidik tudi (vsaj delni) povzročitelj prvega):

[N]a naselitvenem območju slovenske manjšine v Italiji [so se] že uveljavili procesi, ki imajo nekatere značilnosti pidžinizacije, folklorizacije, okamnitve, oslabitve in opuščanja (zamenjave) slovenskega jezika. Ti procesi niso posledica nezadostne pravno-formalne zaščite ali nižjega statusa oz. prestiža manjšinskega jezika, ampak predvsem pomanjkanja pasivne (input) in aktivne (output) izpostavljenosti različnim rabam slovenskega splošnosporazumevalnega jezika in drugih idiomov slovenskega jezikovnega kontinuuma. (Grgič, 2017: 97)

Slovenska skupnost v Italiji je tako razvila specifične jezikovne poteze, ki so bile predvsem v zadnjih dveh desetletjih predmet številnih raziskav (Grgič, 2017; Jagodic in drugi, 2017; Mezgec, 2016). Te analize so potrdile prisotnost tovrstnih pojavov, niso pa je mogle kvantitativno meriti, razen na sorazmerno majhnem (in posledično manj reprezentativnem) vzorcu.

S sodobnimi metodami korpusnega jezikoslovja lahko na širšem segmentu besedil preverimo, katere izbire govorcev in govork slovenščine v Italiji se razlikujejo od izbir govork in govorcev slovenščine v Sloveniji in posledično od besedil, ki nastajajo v primerljivih okoliščinah in s primerljivim namenom. Na podlagi tega lahko spremljamo stopnjo oddaljenosti dveh ali več kodov, variant oz. idiomov v danem jezikovnem kontinuumu. To najbolj opazimo pri besedilih, v katerih je pričakovana variantnost minimalna – to so strukturirana besedila z ustaljenimi sporazumevalnimi vzorci in visoko koncentracijo

4 Številni vplivi italijanskega jezika so seveda močno vidni tudi pri govoricah in govorkah slovenščine na slovenski strani meje, vendar niso pod vplivom slovenskega šolskega sistema, v katerem se perpetuirajo še restriktivnejši jezikovni vzorci in elementi (npr. tintenblic, ‚brisalec‘, gumica ‚radirka‘, kažištran ‚zaznamek‘ ipd.).

5 Še enkrat lahko seveda poudarimo, da je aplikacija namenjena vsem govorcem in govorkam slovenščine, vendarle pa je primarno zasnovana za uporabnike in uporabnice na območju slovenščine kot jezika v stiku (z italijanščino).

terminov za poimenovanje iste predmetnosti (eno-/istoreferenčni termini oz., drugače rečeno, termini z eno/isto referenco na obeh straneh meje).

S korpusnojezikoslovno raziskavo terminologije, vezane na epidemijo covid-19 (Grgič, Popič, 2023), smo preverili, do kolikšne stopnje variantnosti prihaja v naj sodobnejših zamejskih javnih besedilih, in sicer smo zgradili korpus iz dveh letnikov Primorskega dnevnika (2020 in 2021; cca. 20 milijonov besed). Korpusnojezikoslovna analiza je pokazala, da prihaja tudi na področju terminologije v publicistični, torej javni rabi do znatnega razhajanja med jezikovnim standardom in zamejskim kodom. Jezikovno (in specifično leksikalno) variantnost običajno pričakujemo pri manj formalnih sporazumevalnih kodih, pri referiranju na različno predmetnost/pojavnost in, seveda, pri jezikovnih različicah (idiomih), ki jih sami govorci in govorce prepoznavajo kot lokalne/regionalne (Fought, 2006: 37). Korpusna analiza pa je pokazala, da je leksikalna variantnost v besedilih, ki nastajajo na območju poselitve slovenske skupnosti v Italiji, znatna tudi takrat, ko gre za strokovno terminologijo (in bi torej pričakovali večjo doslednost), za ubesedovanje predmetnosti/pojavnosti, ki se na obeh straneh meje ne razlikuje, ter za besedila, ki jih govorci in govorce dojemajo kot standardna.

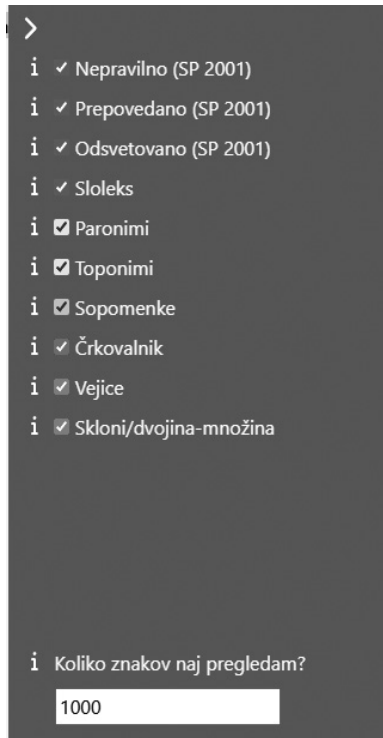
Podobne trende kažejo tudi preliminarne raziskave, opravljene na korpusu besedil v slovenskem jeziku, ki so nastali v javni upravi neposredno pred vzpostavitev Centralnega urada za slovenski jezik pri Avtonomni pokrajini Furlaniji – Julijski krajini in Mreže za slovenski jezik v javni upravi Furlanije – Julijske krajine.

3 Jeziko(slo)vna zasnova orodja Loris

Kot smo že izpostavili, je orodje Loris po zasnovi izjemno modularno in združuje ročno sestavljene, izvožene in z dodatnimi informacijami opremljene sezname leksike na eni strani, na drugi pa računalniške, strojno naučene modele, pri tem pa želimo biti pri razvoju orodja čim bolj odprti in povezujoči tudi v prihodnje. V trenutni inačici zajema orodje naslednje podatkovne zbirke:

1. podatke, vezane na jezikovni stik med slovenščino in italijanščino;
2. interno zbirko toponimov z območja slovenske poselitve v Italiji;
3. normirano besedje v *Slovenskem pravopisu 2001* (leksika, kvalificirana s kvalifikatorji nepravilno, prepovedano in odsvetovano);
4. normirano besedje iz Sloleksa, slovenskega oblikoslovnega leksikona;

5. sopomenke za nekatere najpogostejše lekseme, pridobljene iz slovarja Sopomenke 1.0 (CJVT);
6. sistem Vejica 1.0 (CJVT);
7. sistem za popravljanje sklonov in števila (dvojina – množina) EssayHelper;
8. nevronske črkovalnik (CJVT).

Slika 1: Izbirni meni za prikaz povratnih informacij v orodju Loris

Z izjemo internih seznamov SLORI so bili vsi preostali pridobljeni iz odprtopodatkovnih in prosto dostopnih zbirk, v nadaljevanju pa jih podrobneje predstavljamo.

3.1 Podatki, vezani na jezikovni stik med slovenščino in italijanščino

Loris 1.1 vsebuje dve vrsti izvernih jezikovnih podatkov, ki jih je nalašč za to orodje obdelala skupina SLORI: jezik: pojave jezikovnega stikanja (paronime in kalke) ter toponime. Oboje predstavljamo v nadaljevanju.

Za potrebe orodja Loris 1.1 je skupina jezikoslovcev in jezikoslovk testno izbrala in obdelala 159 leksemov in leksemsko-skladenjskih enot, ki jih lahko razvrščamo med pojave italijansko-slovenskega jezikovnega stikanja – to so paronimi (t. i. lažni prijatelji) in kalki. Pri opredelitvi in izboru je skupina upoštevala naslednja merila, ki sicer niso enoznačna, so se pa izkazala za funkcionalna glede na cilje orodja:

- kot pojavi jezikovnega stikanja se obravnavajo lokalno specifične rabe jezikovnih sredstev, torej tiste, ki odstopajo od standarda (domnevnega povprečja), kakršnega izkazujejo primerljivi korpusi sodobne slovenščine;
- kot paronimi se obravnavajo eno- ali (redkeje) večjezični leksemi, ki imajo v italijanščini in slovenščini podobno glasovno (izrazno) podobo, a delno ali popolnoma različen pomen;
- kot kalki se obravnavajo stalne ali proste besedne zveze, torej enote pomena, ki so večje od enobesednega leksema; za potrebe tega orodja so se upoštevali zlasti terminološki kalki, medtem ko je frazeoloških manj.

IŠČETE PREVOD ZA:

abbonamento

STE MORDA MISLILI:

vozovnica; naročnina

NA PRIMER:

mesečna vozovnica za javni promet; kupiti letno vozovnico za smučišče; plačati naročnino

KAJ BESEDA PÖMENI V SLOVENŠČINI:

abonma = vnaprej plačano naročilo za predstave, koncerte (ita: "abbonamento a teatro, ai concerti")

Slika 2: Prikazno okno ob nasvetu Loris pri leksiki kot posledici stika med slovenščino in italijanščino (leksem *abonma*)

Različica Loris 1.1 ne vključuje drugih pojavov jezikovnega stikanja; nadgradnja je predvidena pri nadaljnjih različicah orodja.

Pojavi jezikovnega stikanja, obravnavani v tej različici orodja Loris, so bili izbrani na podlagi analize, priredbe in tehnične obdelave:

- gradiva iz dveh namenskih slovarjev, ki sta izšla v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in predstavljata doslej edini leksikografski deli, specifično namenjeni tem pojavom: *Lažni prijatelji / I falsi amici* (Fabjan Bajc, 1994) in *Dve muhi na en mah / Due piccioni con una fava* (Fabjan Bajc, 1995);
- gradiva, ki ga je zbrala in obdelala skupina SLORIjezik v sklopu svojih lektorskih in svetovalnih storitev;⁶
- gradiva, ki ga je terminografsko obdelal Centralni urad za slovenski jezik v sodelovanju z nekaterimi strokovnjaki in strokovnjakinjami skupine SLORIjezik;⁷
- gradiva, ki ga je skupina SLORIjezik pridobila od uredništva Primorskega dnevnika in ga korpusnojezikoslovno procesirala, in sicer tako, da je lahko identificirala najbolj očitne leksikalne razlike med slovenščino, rabljeno v časniku Primorski dnevnik, in slovenščino, zajeto v korpusu Gigafida;
- gradiva, nastalega na območju avtohtone naselitve slovenske skupnosti v Italiji in zajetega v korpusu Gigafida (do 30. 6. 2021);
- iskalnih poizvedb uporabnikov in uporabnic orodja Loris po izdaji različice orodja 1.0;
- predlogov uporabnikov in uporabnic, zbranih prek portala Jezik na klik.

Tako zbrano gradivo smo primerjali z domnevno standardno rabo, in sicer zlasti na podlagi dveh korpusov: Gigafide in KAS. V Loris so bili vključeni tisti primeri, ki so bili v obravnavanem gradivu pogostejši in pri katerih so uporabniki in uporabnice, s katerimi smo prišli v stik, izkazovali nižjo stopnjo ozaveščenosti o odstopanju od standarda.

Ti primeri so bili nazadnje leksikografsko obdelani. Pri tem smo upoštevali predvsem uporabniško izkušnjo, kar pomeni, da smo skušali razlage čim bolj skrajšati, poenostaviti ter približati izkušnjam in potrebam ciljne skupine. Definicije smo uporabili v čim manjši meri; tam, kjer smo se zanje odločili, smo jih povzeli po SSKJ², a jih pri tem nekoliko prilagodili. Pomen smo skušali ponazoriti predvsem s sopomenkami (povzeli smo jih po Slovarju sopomenk sodobne slovenščine), rabo pa s kolokacijami (po Kolokacijskem slovarju sodobne slovenščine).

6 Zaradi specifik teh besedil (relativno omejenega obsega, slogovne in žanrske raznolikosti ter strukturne neenotnosti) gradivo ni bilo obdelano korpusno. Posamezni primeri so se evidentirali ročno.

7 Dostopno na: <https://www.jeziknaklik.it/zvezek/>.

V Loris 1.0 je bilo tako vključenih 206 izrazov,⁸ vezanih na jezikovni stik med slovenščino in italijanščino, za različico 1.1 pa načrtujemo vključitev nadaljnjih 157 izrazov;⁹ v sprotnih opombah so ti izrazi navedeni v osnovni obliki,

- 8 abonma, administracija, administrator, agent, akantonacija, akt, aktivnost, alikvota, anagrafski, argument, asistenca, asistent, asistentka, atlet, atletinja, avdicija, avla, avtist, avtistka, avtonomija, avtoriteta, avtorizacija, bankomat, beli teden, bilanca, brati v CC, bulizem, cikel, cikel, cirkularka, civilen, civilna, črpati iz lestvice, črtalo, davčna prijava, dekadenca, deklaracija, dekret, delati grdo figuro, didaktika, didaktika na daljavo, diploma, diplomirati, disciplina, disciplinski, dispozicija, dobro delo, docent, doktor, doktorica, določen, domicil, dopolnilna blagajna, dublirati, ekografija, farmacist, farmacistka, finančen, fiskalen, forfetaren, formacija, funkcionar, funkcionarka, galerija, garancija, grda figura, grdo vreme, gumica, imeti glavo na ramenih, imeti silo, imponirati, incident, informativa, iniciativa, inštitut, inštrukcija, inštruktor, inštruktorica, interesent, interesentka, izgubiti avtobus, izgubiti letalo, izgubiti trajekt, izgubiti tramvaj, izgubiti vlak, izvenšolski, javna dela, jestvina (jestvine), kamomilica, kanon, katedra, kiosk, kodeks, kolegij, kolokvij, komercialist, komercialistka, koncesija, konfekcija, konvencija, kostim, kredit, kriterij, kritičnost, krivda, kurikulum, kurz, kvalifikacija, kvota, laboratorij, lekcija, lesenka, lestvica, likvidacija, limit, lista, listek, lomiti škatle, magazin, mapa, menjati, monitoraža, monitoriranje, motivacija, multimedij-ska tabla, narediti grdo figuro, natečaj, natečajni razred, ne imeti volje, ne vidim ure, neprekinjena blagajna, nesti, norma, normativa, obrniti mail, odvisni delavci, operater, operaterka, organik, ostati nazaj, ostati slabo, ovrednotiti, palača, parcela, patent, penzija, personalen, plan, pobuda, podbradnik, pol, potreben, pravni zastopnik, prekvalificirati, prevzeti si, procedura, protokol, prva pomoč, rabiti, raketa, razbivati škatle, razsuvati škatle, register, registracija, rekurz, rekvizit, sedež, selekcija, servis, sheda, sigla, siglirati, sile javnega reda, škandal, škatla, šolabus, sončno leto, spektakel, stati slabo, statist, statistka, stolica, struktura, študent, študentka, suplenca, taksa, tehničen, telematski, teritorij, termin, terminska pogodba, toponomastika, upati, uprava, upravitelj, uspeti, valorizirati, ven iz glave, vzeti (avtobus, letalo, taksi, trajekt, tramvaj, vlak), zainteresiran, zapuščanje šole, zdaj kot zdaj, zloraba moči, zunajšolski
- 9 dobro delo, določen, ne vidim ure, zapreti luč, nadobuden, odpreti luč, en tubo, brez drugega, narediti odmor, menjati, refleks, težka droga, težko mamilo, na štiri roke / štiročno, oklepaj, tintenblic/tintenbliz, postrežnik, sluga, prijeti, imeti na grbi, zmenek, zeleni teden, komaj, prosojnost, tastatura, okrivljen, priti v manj, videti se v osebi, v prisotnosti, kažištran, agriturizem, se pustiti it, potreben, delati odbojko, privatist, zmrzniti se, ne imeti volje, ne vidim ure, prevzeti si, sile javnega reda, sončno leto, javna dela, zapuščanje šole, ostati nazaj, ven iz glave, zunajšolski, registrirati, zelena številka, meja dolga, delo na zahtevo, napredki, znati, slediti, biti sredi med ljudmi, namesto, odstop, plačevalci, tišina, usluga, frontalna učna oblika, svoj, doneč, predno, z zagotovostjo, vzgojno leto, stalež, suplent, aretacija, vprašati, dividend, ceremonija, poveriti, dobiti, ažurnirati, spomniti, asikuracija, log (logi), spet, honorarij, nonprofit, kratek spomin, slide, file (fileta), ravnatelj, biti žalosten / vesel zanj/zanjo/zanje, neplačevanje, plačevanje, dobrobit, dolgoobstojen, prostovoljno dejanje, evidentirati, zaprositi, položaj do nečesa (npr. do dolžnosti služenja vojaškega roka), anticipirati, (naj)več, preveritev, z upanjem, dati/staviti se na kolena, s težavo, komodat, registrator, ne hočem, večerni izhod, zatorej, (super) avtonomen, za dopust, gozdna policija, neizostaven, današnjica, natečajnik, selvijeta, pogovarjati/govoriti, doktoriranje, antenat, katod(o), anod(o), peškati, proč, zdole, zdol, samozadosten, intestirani papir, priposestevanje, sponka, patent, hospitacija, dojeman, soklopnik, rabi mi, abuzivno poslopje, namesto (kot veznik), konzulta, davčna koda, davek, teza, cel/ves, razbiti, agonističen, agonist, upravitelj, upraviteljica, pooblaščen upravitelj, pooblaščen upraviteljica, čelna pisarna, tekoči račun, , reklamacija, slediti, trio, obrat, lokal, estetski, oproščati, v vidiku, v sklopu, v okviru, odstavka, protagonist.

medtem ko jih Loris seveda »lovi« v vseh oblikah, pri čemer poskušamo predvideti tudi morebitne nestandardne oblike (npr. *Duinotu).

3.2 Toponimi

Jezikovni svetovalec Loris vsebuje tudi izbor slovenskih izvirnih krajevnih imen, endonimov, ki so tradicionalno v rabi na območju poseljenosti avtohtone slovenske narodne skupnosti v Italiji, pa tudi nekaj eksonimov. Ta seznam je bil vključen v orodje že v prvi fazi, saj v praksi večkrat naletimo na rabo italijanskih zemljepisnih imen, čeprav obstajajo in so izpričani slovenski endonimi. Raba italijanskih krajevnih imen je pogosto polcitatna: gremo v *Monfalcone, smo v *Duinu, se kopamo v *Sistiani, javna raba italijanskih krajevnih imen za območje avtohtone slovenske poselitve v Italiji pa je sicer pogosta tudi v Republiki Sloveniji. Loris uporabnike in uporabnice opozarja na ustrezno rabo slovenskih zemljepisnih in še posebej krajevnih imen za območje poselitve slovenske skupnosti v Italiji.

The image shows the Loris linguistic tool interface. On the left, there is a list of fields with their corresponding values:

- ITALIJANSKO IME : Duino
- SLOVENSKO IME : Devin
- PREBIVALEC : Devinčan
- PREBIVALKA : Devinčanka
- PRIDEVNIK NA -SKI/-ŠKI : devinski
- OBČINA : Devin - Nabrežina
- KAJ JE (VAS, MESTO, ČETRTO, OBMESTJE, OBČINA, DEŽELA, DRUGO) : mesto

On the right, there is a search input field containing the text "Ste morda mislili Devin?". Below it, a dropdown menu is open, showing the text "Je šla **avtistka** v **Duino** da bi **podala** **dav**".

Slika 3: Pojavno okence ob toponimskem napotilu v orodju Loris na primeru Duino → Devin

Različica Loris 1.1 vsebuje le izbor slovenskih zemljepisnih imen na Tržaškem in Goriškem, ki je nastal na podlagi skrbno zbranega gradiva, za kar je prvotno poskrbel Centralni urad za slovenski jezik Avtonomne dežele Furlanije - Julijske krajine. V Loris so bila vključena samo imena, pri katerih je raba ustaljena in dvomljive različice niso izpričane. Za številna krajevna imena predvsem na Videmskem namreč obstajata po dve ali več različic, zapis imen in oblike niso poenotene, kar je razvidno tudi iz zapisov na kašiputih in drugih javnih napisih (gl. Vidau, 2021). Ob tem je bilo smiselno vključiti tudi starejše slovenske eksonime za večja italijanska mesta (npr. Rim, Firenze, Neapelj), v prihodnjih iteracijah Lorisa pa nameravamo vključiti tudi imena pomembnih zgradb, spomenikov in stvaritev, pri čemer bomo kot osnovno gradivo uporabili tudi pretekle vsebine iskalnih poizvedb na Lorisu, da bi tako čim bolj ažurno odgovarjali na potrebe uporabnikov in uporabnic.¹⁰

Orodje ne vsebuje imen vseh krajev v slovenskem zamejstvu v Italiji predvsem zato, ker številna imena še niso standardizirana: »večji« kraji imajo po večini (eno) uradno slovensko poimenovanje, nekatere vasi, mestni predeli, deli vasi pa pogosto po več različic. Kot težavni se kažejo tudi pridevniki oz. imena prebivalcev in prebivalk, saj različni viri navajajo različna poimenovanja. Pri iskanju in zbiranju različnih variant smo želeli biti čim bolj celoviti,¹¹ pri tem pa smo preverjali tudi statute občin.

Tudi avtorji priročnikov navajajo, da glede slovenskih toponimov v Italiji vlada zmeda (Merkù, 1999), težave s poimenovanjem pa segajo v preteklost: v Trstu so v latinskih kodeksih do 15. stoletja prevladovala izvirne slovenske oblike krajevnih imen, ki so jih šele takrat začeli latinčiti, iz polatinjenih pa so se kasneje pojavile poitaljanjene oblike slovenskih krajevnih imen. Iz časa Marije Terezije izhajajo zapisi z nemškim pravopisom, pri čemer lahko opazimo razliko med zapisovalci, ki so slovenščino razumeli, in tistimi, ki je niso. Potem je nastopil isti problem z italijanščino, ko se je leta 1923 začelo nasilno poitaljančevanje slovenskih krajevnih imen. Veliko imen se je tako izgubilo, Merkù (1999) pa je za rekonstrukcijo slovenskih poimenovanj intervjuval domačine in domačinke, preučeval zgodovinske vire in pregledal topografske karte, pri

10 Pri tem želimo poudariti, da bi bili prosto dostopni prečiščeni sezname zgradb, spomenikov in drugih stvaritev, ki jih prevajamo, tako z vidika normativistike kot tudi priprave jezikovnih tehnologij izjemno dobrodošli.

11 Za Tržaško in Goriško smo kot osrednja priročnika uporabili obsežna leksikona (Bufon, Kalc, 1990; Rupel, 1995), za Videmsko pa nekoliko priročnike oziroma slovarčke (Merkù, 1999; Campigotto, Merkù, 2005; Merkù, 2006).

čemer se je soočal s težavami predvsem v primerih, ko ni bilo živih prič oz. spomina in so bili zapisi stari in težko berljivi.

Krajevna imena na Videmskem tako še niso vključena v bazo Lorisa, ker delo komisije za standardizacijo slovenskih krajevnih imen, ki jo je sklical Centralni urad za slovenski jezik Avtonomne dežele Furlanije - Julijske krajine, še poteka. Orodje pa ne svetuje le ustreznega slovenskega krajevnega imena: uporabnikom in uporabnicam so na voljo še druge informacije, kot so prebivalska imena, izpeljani pridevnik na -ski/-ški in podatek o vrsti imena (vas, mesto, občina idr.), kot je ponazorjeno v tabeli 1, v kateri so podani tako primeri toponimov, ki so zaradi usklajenosti že vključeni v orodje, kot tudi primeri, ki zaradi neusklajenosti (še) niso del podatkovne baze. V tabeli so pri neusklajenih poimenovanjih prav tako navedene različne rešitve, ki se pojavljajo v različnih virih, tako da lahko vidimo, katere rešitve so pri posameznih poimenovanjih na voljo. Pri zasnovi orodja smo se odločili, da bomo v končni izdelek vključili zgolj dorečene in usklajene informacije, tako da uporabnikov in uporabnic ne zmedemo z neusklajenostjo in navedenjem različnih virov, čeprav je posledično seznam (oz. število) vključenih toponimov bistveno skromnejši (64 vključenih poimenovanj : 479 zbranih poimenovanj).¹²

12 Vključeni so naslednji toponimi: Duino/Devin, Trieste/Trst, Barcola/Barkovlje, Roiano/Roijan, San Giovanni / Sveti Ivan, San Giacomo / Sveti Jakob, Coloncovez/Kolonkovec, San Vito / Sveti Vid, Guardiella/Vrdela, Miramare/Miramar, Conconello/Ferlugi, Cattinara/Katinara/Četnara, Longera/Lonjer, Banne/Bani, Basovizza/Bazovica, Gropada/Gropada, Santa Croce / Križ, Villa Opicina / Opčine, Padriciano/Padriče, Prosecco/Prosek, Trebiciano/Trebče, Malchina/Mavhinje, Aurisina/Nabrežina, Aurisina Stazione / Nabrežina Postaja, Aurisina Cave / Nabrežina Kamnolomi, Villaggio del Pescatore / Ribiško naselje, San Pelagio / Šempolaj, Visogliano/Vižovlje, Bagnoli della Rosandra / Boljunec, Grozzana/Gročana, Caresana/Mačkoviče, Pesek/Pesek, San Giuseppe della Chiusa / Ricmanje, Monrupino/Repentabor, Sales/Salež, Gorizia/Gorica, Lucinico/Ločnik, Oslavia/Oslavje, Doberdò del Lago / Doberdob, Valone/Dol, Jamiano/Jamlje, Marcottini/Poljane, Gabria/Gabrje, Savogna d'Isonzo / Sovodnje ob Soči, San Floriano del Collio / Števerjan, Cormons/Krmin, Ronchi dei Legionari / Ronke, Staranzano/Štarancan, Monfalcone/Tržič, Vencò/Jenkovo, Malborghetto/Naborjet, Collio/Brda, Cividale del Friuli / Čedad, Firenze/Firence, Val Canale / Kanalska dolina, Napoli/Neapelj, Aquileia/Oglej, Sottolungera/Podlonjer, Roma/Rim, Val Rosandra / Dolina Glinšči-ce, Sella Nevea / Na Žlebeh, Duino Aurisina / Devin - Nabrežina, Malborghetto Valbruna / Naborjet - Ovčja vas.

Tabela 1: Primeri izbranih toponimov in njihovih izpeljank, opisanih v besedilu

Italijansko ime	Slovensko ime	Ime prebivalca/-ke	Pridevnik
Že vključena poimenovanja			
Trieste	Trst	Tržačan/-ka	tržaški
Barcola	Barkovlje	Barkovljan/-ka	barkovljanski
Roiano	Rojan	Rojančan/-ka	rojanski
Gorizia	Gorica	Goričan/-ka	goriški
Cormons	Krmin	Krminec/-ka	krminski
Monfalcone	Tržič	Tržičan/-ka	tržiški
Nedorečena poimenovanja (še ne vključena v orodje)			
Sistiana	Sesljan	Sesljanec/-ka (Bufon, Kalc, 1990)	sesljanski
		Sesljančan/-ka (Merkù, 1999)	
Slivia	Slivno	Slivenc/-ka (Bu- fon, Kalc, 1990; Merkù, 1999)	slivenski
		Slivenčan/-ka (Amebis)	
Redipuglia	Redipulja (Merkù, 1999), Sredipolje (Rupel, 1995)		
Medeazza	Medjevas / Medja vas	Medvejec/-ka	medvejski
Draga Sant'Elia	Draga	Dražan/-ka (Bufon, Kalc, 1990), Dražca (Merkù, 1999)	draški (Bufon, Kalc, 1990), dražanski (Merkù, 1999)

Toponimi, ki jih Loris predlaga kot ustrežnejšo varianto, torej niso posledica (naših) poskusov podomačevanja, temveč so izvirna slovenska imena na območju, kjer je slovenska narodna skupnost zgodovinsko prisotna.

3.3 Normirano besedje iz Slovenskega pravopisa 2001 in leksikona Sloleks

Orodje Loris vsebuje tudi normativne informacije (poleg takojšnjih povratnih informacij o rabi vejice, sklonov in dvojine/množine, ki jih zagotavljajo strojno naučeni modeli), primarni razlog za to pa je, da smo želeli uporabnikom in uporabnicam podati tudi informacije o jezikovnem standardu. Naša želja je, da bi Loris tudi v vseh prihodnjih iteracijah na čim bolj dinamičen način uporabnike in uporabnice obveščal o potencialnih odmikih od jezikovnega standarda, pri tem pa besedila ne bi samodejno popravljal, temveč bi zgolj svetoval oz. opozarjal.

Tako tehnični kot tudi vsebinski izziv pri zajemanju podatkov o jezikovnem standardu ostaja pridobivanje podatkov, saj je v trenutni obliki jezikovnega predpisa (*Slovenski pravopis 2001* na portalu Fran) treba normativne podatke ročno izluščiti, pretvoriti in pripraviti za vnos v orodje Loris. Vse iztočnice iz *Slovenskega pravopisa 2001* z normativnimi kvalifikatorji, ki so vključene v orodje Loris, so podane v tabeli 2, dodane pa so tudi iztočnice iz leksikona Sloleks, ki imajo pripisano normativno informacijo. Ta je bila pripisana v času priprav za *Slogovni priročnik slovenskega jezika* (Krek in drugi, 2013),¹³ informacijo pa lahko v leksikonu vidimo pri iztočnicah, ki spadajo v katero od obdelanih kategorij in pri katerih je v orodju pri posameznih variantah zapisan kvalifikator »nestandardno«.

13 Kazalo vseh obdelanih iztočnic v okviru projekta Sporazumevanje v slovenščini je na voljo na spletnem naslovu <http://slogovni.slovenscina.eu/Kazalo/Kazalo>. Pri tistih iztočnicah, pri katerih je bilo to glede na naravo vira smiselno, so bili napravljeni spiski problematičnih leksemov. Pri teh leksemih je bil v leksikonu Sloleks nato kot podatek pripisan tudi metapodatek za kategorijo »norma«, in sicer bodisi *variantno* bodisi *nestandardno*.

Tabela 2: Iztočnice z normativnimi informacijami v orodju Loris iz Slovenskega pravopisa 2001 in Sloleksa

Slovenski pravopis 2001	
Prepovedano	Nepravilno
Agin, Agripin, Ajatolin, akademkinja, Akindžijin, Alasijin, Alipašin, Anaksagorin, anglosaksonska, anglosaksonski, anglosaksonsko, Atilin, atin, Badjurin, Baragin, Barbarosin, barbin, Belin, Birendrin, Birollin, Boljkin, Bonaventurin, Borgiū, Bothin, Brahmin, Bratinin, Bratušin, Březinin, Budin, Burgibin, čačin, Cadornin, Cafutin, Capablancin, Casanovin, čičin, čikin, Cimarosin, Ciuhin, Costin, Croniin, dahijin, dalajlamin, Dalmatin, delibašin, Detelin, Dobidin, Dobrilin, Eljijin, Falladin, Fekonjin, Fidijin, Fondin, Fontanin, Gavellin, gazdin, Gezin, Glinkin, Godinin, Goljin, Gomufkin, Gongorin, Gonzagin, Goyin, Gregin, Guevarin, Hankin, harambašin, Hasanagin, hodžin, Hvalin, iskrin, Izajjin, Jakin, Jamin, Janšin, Jehovin, Jeremijin, Judin, Jurgurtin, Jurčin, kadijin, Kafkin, Kajfin, Kalidasin, Kaligulin, kamikazin, Karakalin, Katilinin, Keleminin, Kendin, Kobilčin, kolegin, kolovodjin, Kozinin, Kozmin, Krišnin, Krležin, Kuzmin, lamin, Lukin, Lumumbin, Machin, Magajnin, maharadžin, Malahijin, Mandelin, Matijin, Mesijin, Mihin, Missijin, Mitjin, Mitrin, Montezumin, Možinin, mulin, Mundin, nadvojvodin, Nehemijin, Nemanjin, Nerudin, očin, Okudžavin, oprodin, Palestrinin, pančenlamin, Parmin, pašin, Pavlihin, Petrarkin, pevovodjin, Pitagorin, Planinin, Podreccin, Poldin, Pribinin, Protagorin, protin, Pulcinellin, Radžin, Ramin, Rebulin, Robbin, Rogeljnin, Savonarolin, ščitonošin, Šegin, Segovijin, Senekin, Seničin, Šenoin, šerpín, Šerugin, Sinatrin, Šivin, Škodin, skupinovodjin, Slanin, slugin, Smetanin, Soyinkan, spahijin, Spinozin, starešinín, starikin, Stašin, Strnišin, strojevodjin, Stupičin, Sulin, Švarin, Svetinin, tatin, Tobijin, Tomizzin, Trdinin, Trohin, Tumin, Ulemin, Vanjin, Vargin, Vegin, vladikin, vodjin, vojvodin, Voltin, Vončinin, Vugin, Wulfflin, Zaharijin, Zamorin, Zapatín, Zaratustrin, Žigin, Žižkin	Aldota, Benkota, Benota, bimbota, Božota, Bračkota, Brankota, Bratkota, Brečkota, Brunota, bučkota, črnkota, Cvetkota, Cvetota, Dajnkota, Danilota, Darkota, debelinkota, debelkota, debeluškota, dečkota, Dragota, Duškota, Edota, Ferdota, Fickota, fičkota, Frankota, Gojkota, Gvidota, Hinkota, Ivota, Jankota, Jelkota, Jenkota, Jesenkota, Jožkota, jugota, kapotta, Karlota, Kodalyta, kructa, Ladota, liskota, Liskota, Ljubota, Lovrota, mačota, Marinkota, Mariota, Markota, Maticota, Matkota, Meškota, Metelkota, Mihata, Milenkota, Milkota, Mirkota, Mirolota, miškota, Miškota, Mišota, Mohorkota, Murkota, Nedeljkota, Nikota, Ninota, Otota, Perkota, polota, Radkota, Radota, Rafkota, Rajkota, rdečkota, Rojkota, Samota, Sardenkota, Sašota, Savota, Šeligota, Šerkota, Silvota, sinkota, sivkota, Slavkota, srečkota, Srečkota, Stankota, stričkota, Tomota, Veljkota, Venota, Vilkota, Vinkota, Vitota, Vladkota, Vladota, Vojkota, volvota, Vrečkota, Vučkota, Žarkota, Zdenkota, Zdravkota, Željkota, Živkota, Zlatkota, Zmagota, Zorkota, Zvonkota

Odsvetovano	Sloleks / Slogovni priročnik
	Normativna oznaka
<p>bagerist, beležiti, bojen, borba, bremeniti, cepidlačiti, cepidlaštvo, čigavosten, ciljati, cinobarit, compact disc, cross-country, deaktivirati, deliti, demonstrirati, dinama, diplomatičen, dkg, DNa, dobrostoječ, dohajati, dol, dr.-roman, edinica, elektrifikacijski, elektrotehničen, elektrotehniški, ensilaža, ensilirati, Euratom, flanša, flanšati, flumaster, fundacija, funkcija, gazificirati, gazifikacija, gotov, granatirati, instanten, interesirati, izdvajati, izdvojitve, izdvojiti, izgovorjava, iznenađen, iznenaditi, izneveriti, izogib, iztrošen, iztrošiti, izvežban, izvežbati, izvršen, izvrševati, izvršilec, izvršitev, izvršiti, izvršljiv, javljati, kakao, kolebati, kolebav, kolumen, komandirati, končati, končevati, kontrola, kontrolirati, merodajen, merodajno, nadaljevati, nadmodriti, nadoknaditi, nahajati, nameščati, namestiti, nasipan, nastopiti, nastrojen, nehati, nehavati, nehovati, neizbežen, neizkrivljen, neiztrošen, neizvežban, neizvršen, neopran, neopravičen, neosveščen, nepogrešljiv, nepogrešljivo, nepokreten, nepomirljiv, nepotrošen, nerazdvojen, nerazdvojno, nevpadljiv, nevpadljivo, nezaključen, nezaželjen, neželjen, nezgrajen, nočevati, nočitev, nočitven, nositi, nuditi, obeležba, obeleževati, obeležiti, objasniti, objaviti, območje, obnašati se, obratovati, obrazložiti, obstati, obstoječ, odbijati, odbiti, oddvajati, oddvojitve, oddvojiti, odgovarjajoč, odgovarjati, odgovoren, odigravati, odkloniti, odklonljiv, odkriti, odločiti, odnesti, odpadati, odpasti, odpor, odprema, odpremen, odpremiti, odpremljati, odpremnica, odpremnik, odrediti, odstopati, ograditi, ograjevati, oklopen, oklopnica, oklopnik, okorel, okoriščati se, okoristiti se, omejevati, omejiti, onostranski, onostranstvo, ONU, opran, oprati, opravičen, opravičevati, opravičiti, opremljen, organizirati, osigurati, oskubiti, oskubljen, ostali, ostvariti, ostvarjati, osvajati, osveščati, osveščen, osveščeno, osveščevalen, osvestiti, osvoboditi, osvojiti, otežkočati, otežkočen, otežkočiti, pažnja, petokrak, pociljati, podhranjen, podleči, podlegati, podvaliti, podvzemat, podvzeti, pogajati, pogojen, pogojevati, pogojiti, pogrešen, pogrešiti, polagati, položiti, ponuditi, porušiti, posluževati, poslužiti, postaviti, postavljati, postojati, potegniti, potrebno, potrošen, potrošiti, poveriti, povleči, pozivati, predpostaviti, predpostavljen, pregaziti, prelamljati, prelòm, prelomiti, prenehati, prenehavati, prenehovati, prenešen, prepričan, prepričujoč, preseči, presežen, preuranjen, preuranjeno, prevalliti, prinešen, pristajati, pristati, pristopati, pristopiti, prizanešen, prizanešeno, proglas, proglašati, proglašen, proglasitev, proglasiti, proizvajati, propuščati, propust, propusten, protioklopen, protiviti se, razčistiti, razdelan, razdelati, razdelava, razmak, razreševati, razrešiti, realizirati, regrut, regrutirati, rušiti, škoda, skubiti, sledeč, slučaj, smatrati, smer, soočati, soočiti, sovrstnik, sovrstništvo, spektakel, špiker, špikerski, špinel, špinet, špirala, špiralast, splovitev, sploviti, spoznati, spoznavati, sprovajati, sproveden, sprovesti, sprožiti, štadij, štadion, starocerkvenoslovanščina, statut, tangirati, trošiti, učenec, uFO, ugriz, ukinitev, ukiniti, umeten, UN, unešen, UNO, uporen, upravljati, upropaščati, upropastiti, USA, ustmen, ustmeno, uvežban, uvežbati, vezalec, vežba, vežbati, višek, visokomorski, visokovreden, visokozmogljiv, vklopiti, vklopljen, vladin, vodič, voditi, vodostaj, vpadati, vpasti, vpricho, vršiti, zabeležiti, začenjati, začeti, zadolžen, zadržati, zagotoviti, zaključevati, zaključiti, zakolebati, zatečen, zavariti, zavarovati, zavesljaj, zaželjen, željen, zemlja, zmrzniti, zmrzovalen, zrušiti</p>	<p>Applea, Bruca, Die-sela, FBIja, Geoga, Houstna, Jemena, OZNa, OZNja, Pierrea, Powella, Shakespearea, SMSa, SMSja, Stallonea</p>

V tabeli 2 so prikazane vse osnovne oblike oz. iztočnice, ki vsebujejo normativno napotilo. Kot lahko vidimo, je z naskokom najboljšežnejša kategorija odsvetovane leksike v SP 2001, najskromnejša zbirka pa je tista iz Sloleksa. Pri tem oba vira, SP 2001 in Sloleks, podajata podatke na različne načine. Na sliki 4 je prikazan način podajanja informacij za informacije, pridobljene iz SP 2001.

Slika 4: Prikazno okno v orodju Loris z napotilom Agripin → Agripov (SP 2001)

Normativne informacije iz SP 2001 so podane brez dodatnih razlag, zgolj z možnostjo, da uporabnik ali uporabnica besedilo s klikom na predlog takoj zamenja in torej upošteva napotilo. Napotki iz Sloleksa so nekoliko obsežnejši, kot je prikazano na sliki 5.

Slika 5: Prikaz napotila v orodju Loris za nestandardno pregibanje imena Apple

Kot vidimo, uporabnik ali uporabnica Loris pri tovrstnih nasvetih ne dobi zgolj hitre informacije o standardni rabi, temveč tudi kratko razlago in uporabno povezavo do nadaljnjih virov. Pri tem smo želeli uporabiti vire, izdelane pri projektu Sporazumevanje v slovenščini, ki so ponujali ekosistem medsebojno povezanih virov, vendar ti niso več aktivno podprti in smo se zato odločili, da uporabnike in uporabnice zaenkrat usmerimo na druga spletna mesta z relevantnimi informacijami. V prihodnje želimo tudi tovrstne dodatne informacije bodisi vezati na trajna, institucionalna spletna mesta bodisi jih vključiti v notranjo infrastrukturo spletišča Jezik na klik.

3.4 Podatki, pridobljeni s strojno naučenimi modeli: vejica, skloni in število (dvojina – množina)

V Loris smo vključili tudi več strojno naučenih modelov, ki uporabniku in uporabnici nudijo hipne povratne informacije, prav vsi pa temeljijo na nevronskega modelu BERT oz. sloBERTa.¹⁴

- sistem Vejica 1.0 (Božič in drugi, 2020),
- sistem EssayHelper za samodejno popravljanje sklonov in glagolskega števila (dvojina – množina) (Petrič, 2021),
- nevronske črkovalnik (Klemen in drugi, 2024).

3.4.1 Orodje Vejica 1.0¹⁵

Sistem Vejica 1.0 je strojno naučeni model za stavljenje vejic v slovenščini, ki vejice stavi s 94-odstotno natančnostjo. Spletno orodje preverja postavitev vejic v slovenskih besedilih s pomočjo jezikovnega modela BERT, izpopolnjena za problem postavljanja vejic. Za izpopolnjevanje modela je bila zgrajena učna množica iz dela besedil korpusa sodobne standardne slovenščine Gigafida 2.0. Učna množica je obsegala 907.870 stavkov, ki so v povprečju vsebovali vsak po dve vejici. V različico orodja Loris 1.0 smo vključili lastni API,¹⁶ ki je bil zgrajen iz odprto dostopnih virov CJVT; v različico Loris 1.1 pa je vključen novi API, kar pomeni, da bodo v Loris hipno vključene vse morebitne izboljšave modela Vejica 1.0.

14 <https://huggingface.co/EMBEDDIA/sloberta>

15 <https://orodja.cjvt.si/vejice/>

16 Application programming interface (angl.), vmesnik, s katerim lahko dostopamo do podatkov nekega vira, ne da bi ta vir podvajali, temveč lahko do njegovih podatkov preprosto dostopamo prek »vrat« API-ja.

3.4.2 *Model Essay Helper*

S pomočjo jezikovnega modela tipa BERT (sloBERTa), naučenega na slovenskem jeziku, je bil na osnovi dela Timoteja Petriča (2021) razvit sistem za popravljanje sklonov in števila, pri čemer je največ pozornosti deležna zaznava pravilnosti rabe sklona tožilnik : rodilnik in števila množina : dvojina, pri za-znavi pa je, podobno kot Vejica 1.0, okoli 95-odstotno uspešen.

3.4.3 *Nevrnski črkovalnik*

V okviru projekta PROP je bil razvit nov nevronske črkovalnik SloNSpell, ki je prvi (odprtodostopni) nevronske črkovalnik za slovenščino in predstavlja velik korak naprej od klasičnih črkovalnikov; obenem pa je bil razvit tudi klasični morfološki črkovalnik (SloSpell; Klemen in drugi, 2024: 86). V prvo različico orodja Loris smo vključili klasični odprti črkovalnik tipa hunspell, ki je primeren za morfološko bogate jezike, vendar pa ima z vidika integracije v orodje Loris številne pomanjkljivosti: ker ni komercialno podprt, je nabor vključene leksike izjemno skop, nadgradnje pa časovno potratne, obenem pa ni možnosti dodajanja besedišča v neki centralni leksikalni fond, ki bi se tako lahko posodabljal.

Novi nevronske črkovalnik teh pomanjkljivosti nima, saj temelji na sodobnem gradivu in se lahko tudi prilagaja (oz. ga je mogoče posodobiti), posodobitve pa so takoj vidne tudi v orodju Loris (in vseh ostalih potencialnih orodjih, ki so na nevronske črkovalnik vezana prek vmesnika API).

3.5 *Sopomenke*

Kot osnovo za nabor sopomenk smo izluščili sopomenke iz jezikovnega vira Sopomenke 1.0,¹⁷ pri čemer smo primerjali podatke iz korpusa *Primorskega dnevnika* z referenčnim korpusom Gigafida 2.0. Primerjali smo pogostnost posameznih lem in tistih, ki v zamejski rabi izkazujejo bistveno višjo frekvenco, pripisali sopomenke, izluščene neposredno iz vira.¹⁸ Ker pa je za tovrstno integracijo jezikovnega vira potrebnega veliko dela, obenem pa spremembe in nadgradnje izvornega vira niso samodejno prenesene tudi v orodje

17 <https://viri.cjvt.si/sopomenke/slv/about>

18 Krek et al., 2023. <https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1916>

Loris, želimo v prihodnje tudi sopomenke (in kolokacije)¹⁹ v orodje vnesti z uporabo vmesnika API.

4 Sklep in nadaljnje delo

Razvoj Loris predstavlja pomemben napredek pri podpiranju jezikovnih in kulturnih potreb slovenske manjšine v Italiji. Ključna značilnost Loris je njegova obsežna podatkovna zbirka, ki združuje podatke, pridobljene s strojno naučenimi modeli, ročno zbrano vsebino in, kar je najpomembnejše, leksikografsko obdelan seznam leksike, na katero je vplival jezikovni stik z italijanščino. Ta ročno pripravljene seznam obravnava subtilne, a vseprisotne spremembe v rabi besed, do katerih pride ob tesnem soobstoju jezikov in medsebojnem vplivu. Ena glavnih značilnosti Loris je torej vključitev različnih podatkovnih virov, od povsem ročno zbranih in pripravljenih informacij do strojno naučenih modelov Centra za jezikovne tehnologije in vire. Kljub temu da so za slovenščino na voljo številna jezikovna orodja, so številna še vedno nepovezana in fragmentirana, zato smo obsojeni na dolge sezname povezav in zaznamkov za sicer komplementarne vire. Pri zasnovi Loris si prizadevamo združiti te vire in čim več orodij združiti v enotno platformo. Pri tem je pomembno, da so jezikovni viri odprti in tehnološko dostopni.

Ustvarjanje jezikovnih tehnologij za manjše in regionalne jezike, jezike v manjšinskem in migrantskem položaju ter za izpostavljene in ogrožene jezike je v našem vse bolj povezanem svetu izjemnega pomena. Orodja, kot je Loris, imajo ključno vlogo pri ohranjanju kulturne dediščine in razvijanju jezikovne raznolikosti. Manjšinskim skupnostim omogočajo hitro, uporabnikom in uporabnicam prijazno dostopanje do osnovnih elementov in informacij za udejstvovanje v informacijski družbi – črkovalnike, slovnične popravjalnike, bralnike, prepoznavalnike govora ipd.). Namen Loris je omogočiti, da se govorniki in govornice samozavestno vključijo v pisno komunikacijo, s čimer krepijo svojo kulturno identiteto, hkrati pa krmarijo po sodobnih digitalnih krajinah in pri tem niso prikrajšani pri dostopu do informacij in učinkovitem sporazumevanju.

19 <https://viri.cjvt.si/kolokacije/slv/>

Bibliografija

- ANASTASOPOULOS A., CHIANG D. (2017), *Tied Multitask Learning for Neural Speech Translation*, v R. Barzilay, M. Y. Kan (ur.), *Proceedings of the 55th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, Association for Computational Linguistics, Vancouver, 82–91.
- BIRD S., CHIANG D. (2012) *Machine translation for language preservation*, v M. Kay, C. Boitet (ur.) *Proceedings of COLING 2012: Posters*, The COLING 2012 Organizing Committee, Bombaj/Mumbai, Indija/India, 125–134.
- BIRD S. (2020), *Decolonising Speech and Language Technology*, v D. Scott, N. Bel, C. Zong (ur.), *Proceedings of the 28th International Conference on Computational Linguistics*, International Committee on Computational Linguistics, Barcelona, 3504–3519.
- BIRD S., SIMONS G. (2003), *Seven Dimensions of Portability for Language Documentation and Description*, *Language*, 79, 3, 557–582.
- BUFON M., KALC A. (1990), *Krajevni leksikon Slovencev v Italiji: topografski, zemljepisni, zgodovinski, kulturni, gospodarski in turistični podatki o krajih v Italiji, ki jih naseljujejo Slovenci. Knj. 1, Tržaška pokrajina*, ZTT, Trst.
- CAMPIGOTTO S., MERKŪ P. (2005), *I país de patrie: dizionariut toponomastic: furlan, italiano, slovensko, deutsch*, *La Patrie dal Friül, Glemone*.
- CRYSTAL, D. (2008), *Txtng: The Gr8 Db8*, Oxford University Press, Oxford.
- EDWARDS J. (2009), *Language and Identity: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.
- FABJAN BAJC D. (1994), *Lažni prijatelji: slovensko-italijanski slovar paronimov/I falsi amici: vocabolario italiano-sloveni dei paronimi*, Mladika, Trst/Trieste.
- FABJAN BAJC D. (1995), *Dve muhi na en mah: slovensko-italijanski frazeološki slovar/Due piccioni con una fava: vocabolario fraseologico sloveno-italiano*, Zadruga Goriška Mohorjeva, Gorica/Gorizia.
- FISHMAN J. A. (1991), *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Multilingual Matters, Clevedon-Philadelphia.
- FOUGHT, C. (2006), *Language and ethnicity*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GRENOBLE L. A., WHALEY L. J. (2006), *Saving Languages: An Introduction to Language Revitalization*, Cambridge University Press, New York.
- GRGIČ M. (2017), *Italijansko-slovenski jezikovni stik med ideologijo in pragmatiko*, *Jezik in slovstvo*, 62, 1, 89–98.
- HINTON L. (2013), *Audio-Video Documentation*, v L. Hinton in K. Hale (ur.), *The Green Book of Language Revitalization in Practice*, Brill, Leiden-Boston, 265–272.
- JAGODIČ D., KAUCIČ BAŠA M., DAPIT R. (2017), *Jezikovni položaj Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izživov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 66–88.
- KLEMEN M., BOŽIČ M., HOLDT Š. A., ROBNIK-ŠIKONJA M. (2024), *Neural Spell-Checker: Beyond Words with Synthetic Data Generation*, v E. Nöth, A. Horák, P. Sojka (ur.), *Text, Speech, and Dialogue. 27th International Conference, TSD 2024*, Lecture Notes in Computer Science, 15048, Springer, Cham.
- KREK S. (2012), *Slovenski jezik v digitalni dobi*, Zbirka Bela knjiga, Springer, Heidelberg.

- KREK S. in drugi (2023), *Thesaurus of Modern Slovene 2.0*, v M. Medved in drugi (ur.), *eLex: electronic lexicography in the 21st century (eLex 2023): proceedings of the eLex 2023 conference*, Lexical Computing, Brno.
- LEACOCK C., CHODOROW M., GAMON M., TETREAULT J. (2014), *Automated Grammatical Error Detection for Language Learners*, Morgan & Claypool Publishers.
- MERKŪ P. (1999), *Slovenska krajevna imena v Italiji: priročnik/Toponimi sloveni in Italia: manuale*, Mladika, Trst/Trieste.
- MERKŪ P. (2006), *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Založba ZRC, Ljubljana.
- PETRIČ, T. (2022), *Predlogi jezikovnih popravkov v slovenščini z modelom SloBERTa*, diplomsko delo, Repozitorij Univerze v Ljubljani.
- RAVNIKAR A. (2010), *The Slovenian Minority in Italy: Linguistic Rights and Cultural Identity*, *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 9, 1, 45–65.
- RUPEL A. (1995), *Krajevni leksikon Slovencev v Italiji: topografski, zemljepisni, zgodovinski, kulturni, gospodarski in turistični podatki o krajih v Italiji, ki jih naseljujejo Slovenci ali sodijo v isto upravno enoto. Knj. 2, Goriška pokrajina*, NSK-SLORI, Trst.
- SCANNELL K. (2007), *The Crubadán Project: Corpus Building for Under-Resourced Languages*, v C. Fairon in drugi (ur.), *Building and exploring web corpora: proceedings of the 3rd Web as Corpus Workshop, volume 4*, Presses universitaires de Louvain, Louvain-la-Neuve, 5–15.
- Spletna različica pregibnika Amebis Besana 4.28.2. (<https://besana.amebis.si/pregibanje/>).
- TIEDEMANN J. (2012), *Parallel Data, Tools and Interfaces in OPUS*, v N. Calzolari in drugi (ur.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'12)*, ELRA, Istanbul, 2214–2218.
- WILKS Y. (2010), *Machine Translation: Its Scope and Limits*, Springer, Sheffield.

Povzetek

Prispevek obravnava jezikovno orodje za slovenščino v Italiji Loris 1.1, zasnovano kot spletna platforma za samodejno pregledovanje besedil v slovenščini. Orodje je v prvi vrsti namenjeno govorcem in govorkam slovenščine na območju jezikovnega stika med slovenščino in italijanščino. Nastalo je v sodelovanju med Slovenskim raziskovalnim inštitutom (SLORI) ter Centralnim uradom za slovenski jezik Avtonomne pokrajine Furlanije - Julijske krajine, opira pa se tudi na orodja Centra za jezikovne tehnologije Univerze v Ljubljani.

Orodje temelji na večjih podatkovnih bazah, ki vključujejo normativne podatke, kot so pravopisne norme (iz *Slovenskega pravopisa 2001*), oblikoslovni leksikon (Sloleks), CJVT vejice in nevronske črkovalnik, sopomenke za nekatere najpogostejše lekseme (iz slovarja Sopomenke 1.0), sistem za popravljane sklonov in števila (dvojina – množina), v prihodnosti pa so predvidene še obsežne nadgradnje, vključno z izdatnejšim opiranjem na umetno inteligenco. V različici Loris 1.1 so vgrajene funkcionalnosti za prepoznavanje pogostih napak, ki izhajajo iz jezikovnega stika, kot so napačne rabe paronimov

(t. i. lažnih prijateljev), kalkov (prevodov besednih zvez) in toponimov (krajevnih poimenovanj). Uporabnikom in uporabnicam omogoča dostop do relevantnih povratnih informacij glede odstopanj od standardne slovenščine, predvsem z vidika lokalno zaznamovanih jezikovnih pojavov.

Razvoj Loris predstavlja pomemben napredek pri podpiranju jezikovnih in kulturnih potreb slovenske manjšine v Italiji, saj globalizacija in digitalizacija povečujeta jezikovni pritisk večjih jezikov. Loris omogoča uporabnikom in uporabnicam, da se soočajo s tovrstnimi izzivi, saj z opozarjanjem na jezikovna odstopanja pripomore k večji ozaveščenosti in krepitvi jezikovnih kompetenc govork in govorcev obmejnega območja.

Ena glavnih značilnosti Loris je torej vključitev različnih podatkovnih virov, od povsem ročno zbranih in pripravljenih informacij do strojno naučenih modelov CJVT. Kljub temu da so za slovenščino na voljo številna jezikovna orodja, so številna še vedno nepovezana in fragmentirana, zato smo obsojeni na dolge sezname povezav in zaznamkov za sicer komplementarne vire. Loris si prizadeva združiti te vire in čim več orodij združiti v enotno platformo.

Jezikovni svetovalec Loris omogoča govorkam in govorcem samozavestno vključevanje v pisno komunikacijo, kar krepi njihovo kulturno identiteto ter zagotavlja enakopraven dostop do informacij in učinkovito sporazumevanje v sodobnem digitalnem okolju.

Abstract: Strumenti linguistici per lo sloveno in Italia: l'assistente linguistico Loris 1.1

Il presente contributo prende in esame l'app Loris 1.1, una risorsa linguistica per lo sloveno in Italia concepita come piattaforma online per la revisione linguistica automatica di testi prodotti in sloveno. L'app si rivolge in prima istanza ai parlanti e alle parlanti di lingua slovena nell'area di contatto linguistico tra lo sloveno e l'italiano. Nata dalla collaborazione tra l'Istituto sloveno di ricerche (SLORI) e l'Ufficio centrale per la lingua slovena della Regione Autonoma Friuli Venezia Giulia, si appoggia anche agli strumenti del Centro per le risorse e tecnologie linguistiche dell'Università di Lubiana (CJVT).

Loris 1.1 si avvale di ampie basi di dati, che comprendono dati di tipo prescrittivo come le regole ortografiche (tratte dall'edizione 2001 dello *Slovenski pravopis*, opera di riferimento per l'ortografia slovena), un dizionario morfologico (*Sloleks*), le funzionalità del CJVT relative a punteggiatura e spell-check

neurale, un repertorio di sinonimi per alcuni lessemi di uso frequente (tratto dalla versione 1.0 del Dizionario dei sinonimi dello sloveno contemporaneo, CJVT), nonché una funzionalità per la correzione delle desinenze di casi e numero (duale vs plurale), cui seguiranno in futuro ulteriori sostanziali upgrade e un ricorso sempre più pervasivo all'intelligenza artificiale. Allo stato attuale, la versione 1.1 vede integrate le funzionalità per il riconoscimento degli errori più ricorrenti dovuti al contatto linguistico, come gli usi errati o impropri dei paronimi (i cosiddetti “falsi amici”), le specificità dei toponimi (nomi di oggetti geografici) e i calchi (traduzioni di sintagmi). Loris 1.1 consente agli e alle utenti di ricevere un feedback pertinente sulle divergenze dalla lingua slovena standard, soprattutto dal punto di vista dei fenomeni linguistici marcati in diatopia con riferimento alla realtà degli sloveni in Italia.

Il perfezionamento di Loris rappresenta un importante passo avanti nel sostenere le esigenze linguistiche e culturali della minoranza slovena in Italia, perché globalizzazione e digitalizzazione non fanno che accrescere la pressione esercitata dalle lingue a maggiore diffusione. Questa app mette gli e le utenti nelle condizioni di far fronte a simili sfide nella misura in cui, segnalando gli scostamenti dallo standard linguistico, aiuta ad acquisire consapevolezza e a rafforzare le competenze linguistiche dei e delle parlanti che vivono nell'area di confine.

Uno degli aspetti caratterizzanti di Loris è dunque il fatto di integrare diverse fonti di dati, da quelli raccolti e preparati in modo del tutto manuale fino ai modelli di machine learning del CJVT. Nonostante per lo sloveno siano disponibili numerose risorse linguistiche, altrettante si presentano tuttora slegate e frammentate, lasciando gli utenti in balia di lunghi elenchi di link e segnalibri per fonti che, di base, risultano complementari. Loris, in tal senso, si adopera per integrare tutte queste fonti e quante più risorse possibili in un'unica piattaforma.

L'app di consulenza linguistica Loris crea i presupposti perché i parlanti e le parlanti di sloveno possano inserirsi consapevolmente nella comunicazione in forma scritta, rafforzando l'identità culturale e garantendo non solo parità di accesso alle informazioni, ma anche un flusso di comunicazione efficace in un ambiente digitale moderno.

Summary: Language Tools for Slovene in Italy: The LORIS

1.1 Language Assistant

This chapter discusses the Loris 1.1 language tool for Slovene in Italy, designed as an online platform for automatic review of texts in Slovene. The

tool is primarily intended for Slovene speakers in the area of linguistic contact between Slovene and Italian. It was created as a collaboration between the Slovene Research Institute (SLORI) and the Central Office for the Slovene Language of the Autonomous Province of Friuli-Venezia Giulia, and it is based on the tools of the Center for Language Technologies of the University of Ljubljana (CJVT).

The tool is based on large databases that include normative data such as orthographic norms (from *Slovenski pravopis/Slovene Orthography 2001*), a morphological lexicon (Slolex), CJVT commas and a neural spell checker, synonyms for some of the most common lexemes (from the thesaurus *Sopomenke 1.0*), and a correction system for declensions and number (dual -- plural); in the future, further extensive upgrades are planned, including a more extensive reliance on artificial intelligence. Loris version 1.1 includes built-in functionalities to recognize common errors arising from language contact, such as incorrect use of paronyms (so-called false friends), calques (translations of phrases) and toponyms (place names). It provides users with access to relevant feedback regarding deviations from standard Slovene, especially from the point of view of locally marked linguistic phenomena.

The development of Loris represents an important advance in supporting the linguistic and cultural needs of the Slovene minority in Italy, as globalization and digitalization increase the linguistic pressure from majority languages. Loris enables users to face these kinds of challenges, since by drawing attention to language deviations, it helps to raise awareness and strengthen the linguistic competence of border area speakers.

One of the main characteristics of Loris is therefore the inclusion of various data sources, from completely manually collected and prepared information to machine-learned CJVT models. Although there are many language tools available for Slovene, a considerable number are still disjointed and fragmented, so we are subjected to long lists of links and bookmarks for otherwise complementary resources. Loris strives to combine these resources and integrate as many tools as possible into a single platform.

The Loris language consultant enables native speakers to confidently engage in written communication, which strengthens their cultural identity and ensures equal access to information and effective communication in the modern digital environment.

O avtorjih

Luka Bezgovšek je po končani srednji šoli nadaljeval študijsko pot na Univerzi v Ljubljani in si pridobil naziv inženirja multimedijskih komunikacij. Nato je diplomiral še na Univerzi v Mariboru, kjer si je pridobil naziv varstvoslovca informacijske varnosti.

V preteklosti je bil zaposlen kot programer in je v ekipi oblikoval in razvijal funkcionalnost spletnih strani. Karierno pot zdaj nadaljuje kot tehnični sodelavec Centra za jezikovne vire in tehnologije na Fakulteti za računalništvo in informatiko ter tudi kot samostojni podjetnik. Trenutno sodeluje predvsem s Slovenskim raziskovalnim inštitutom, kjer se uspešno spopada z nalogami razvijanja izvirnih jezikovnih virov in orodij, prilagojenih za slovensko manjšino v Italiji.

Na začetku poklicne kariere se je poglavitno ukvarjal s t. i. »front-endom«. Pristno zanimanje za izbrano strokovno pot ga je privedlo v raziskovanje drugih delov spletnega ekosistema. V zadnjem času vse več pozornosti posveča »back-end« sistemom, pri čemer pretvarja podatke v spletno obliko in optimizira sisteme za njihov prikaz. Prosti čas namenja predvsem izpopolnjevanju in pridobivanju novega znanja na področju učenja različnih programskih jezikov.

David Bordon je mladi raziskovalec (MR) na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Primarno deluje na področjih digitalnega jezikoslovja, razvoja jezikovnotehnoloških orodij in sociolingvističnih analiz. Zagotavlja tehnično pomoč pri izvedbi spletnih konferenc, prenašanih dogodkov ter dogodkov v živo in je organizator glasbenega festivala in koncertov.

S SLORI-jem sodeluje že od leta 2019, in sicer kot del tehnične ekipe za razvoj jezikovnotehnoloških orodij: razvoj jezikovnega svetovalca LORIS, izdelava korpusa zamejskih besedil, razvoj arhitekture drugih jezikovnih orodij, priprava izobraževalnih in predstavitenih videoposnetkov.

Trenutno se ukvarja s pisanjem doktorske raziskave o slovenski parlamentarni diskurzni skupnosti z uporabo metod korpusnega jezikoslovja in sodobnih računalniških pristopov. Sodeloval je pri projektu RSDO, in sicer pri razvoju jezikovnih orodij, gradnji podatkovnih baz ter kot skrbnik spletnega portala. Aktivno sodeluje tudi s konzorcijem evropske raziskovalne infrastrukture CLARIN ERIC. Njegov prispevek z naslovom Govoriš nevronske? Kako ljudje razumemo jezik sodobnih strojnih prevajalnikov je bil izbran za najboljši

študentski prispevek na konferenci Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika leta 2022.

Jasmin Franza je študirala medjezikovno posredovanje na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Po diplomi je na matičnem oddelku tudi magistrirala iz prevajanja v kombinaciji slovenščina-angleščina-italijanščina. Med letoma 2018 in 2022 je bila zaposlena kot mlada raziskovalka na Oddelku za prevajalstvo, kjer je začela pisati doktorsko disertacijo na temo prepoznavanja in analize čustev v sovržnem govoru na družbenih omrežjih. Pri raziskovanju posveča posebno pozornost korpusnemu jezikoslovju, sociolingvistiki in jezikovnotehnološkimi orodjem. Ukvarja se s prevajanjem, lektoriranjem in raziskovanjem. S Slovenskim raziskovalnim inštitutom sodeluje od leta 2017. Osredotoča se na razvoj, ohranjanje in promocijo slovenskega jezika na območju slovensko-italijanskega kulturnega stika. Sodeluje pri evropskih projektih ter razvoju orodij in glosarjev, ki uporabnikom omogočajo boljšo rabo slovenščine na območju na stičišču slovenskega in italijanskega kulturnega prostora in v digitalnem okolju.

Damjan Popič je študiral prevajalstvo na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete v Ljubljani. Po diplomi leta 2009 je na matičnem oddelku tudi doktoriral (2014), zdaj pa je tam zaposlen kot docent. Poučuje predmete, vezane na sistem slovenskega jezika, jezikovni standard in sodobne tehnologije.

Ukvarja se predvsem z raziskavami s področja rabe in analize naravnega jezika; sodeluje pri različnih projektih in v skupinah, ki razvijajo napredne tehnološke rešitve za opolnomočenje govork in govorcev slovenskega jezika.

Je avtor več znanstvenih in strokovnih publikacij, učbenikov in učnih gradiv ter korpusov in orodij za slovenski jezik. V okviru SLORI-ja je zadolžen za tehnološko pomoč pri jeziko(slo)vnih raziskavah ter za pripravo jezikovnih tehnologij za tvorjenje besedil v slovenskem jeziku.

Ustvarjalni potencial slovensko-italijanskega jezikovnega stika v slovenskem medijskem diskurzu v Italiji

Andreja Kalc

Izveleček

V poglavju predstavim potencialno metodo za analizo ustvarjalnih leksemskih, torej kolo-kacijskih postopkov, ki nastajajo v okviru zamejskih medijskih besedil, predvsem Primorskega dnevnika. Gradivo je bilo zbrano na podlagi stilske korpusne analize neoznačenega vzorčnega korpusa Primorskega dnevnika in specializiranega korpusa kolumen istega časnika. Oblikovan je bil seznam najzanimivejših ustvarjalnih slogovnih postopkov in na podlagi njihove analize je bilo gradivo tudi interpretirano. Interpretacija je slonela na stilski analizi jezikovnega gradiva v poročevalstvu, in sicer na stilističnih konceptih poročevalske aktualizacije oz. aktualizmov oz. inovacij formulaičnih jezikovnih nizov.

Ključne besede: ustvarjalni jezikovni postopki, slovenščina kot manjšinski jezik, slovenščina v Italiji, korpusni pristop, Primorski dnevnik

1 *Sprachkritik* in slovenščina v Italiji

Slovenščina v Italiji je zaradi jezikovnega stika z italijanščino velikokrat tarča jezikovne kritike (objektivne in ideološke; Große, 2018) stroke ter specializiranih uporabnikov in uporabnic slovenščine (Brezigar, 2022: 68). Jezik za pripadnike in pripadnice skupnosti po eni strani pomeni močan vzvod izraza pripadnosti,

identifikacije in ponosa, po drugi pa prav ta stik botruje pojavom »jezikovne dvomljivosti« ali celo občutkom nesamozavesti pri sporazumevanju v slovenščini. Potreba po oblikovanju utemeljenih in podkrepljenih samopotrjevalnih in pozitivnih skupnostnih narativov manjšine je velika – ti so seveda kontinuirani, vendar včasih utrjeni na priložnostnih mitih in skupnostnih prepričanjih o zgodovinski samoniklosti in sodobni samobitnosti v razmerju do kulture matične države. Tovrstne kulturne vzorce lahko zaznamo na ravni mnenj oz. izjav posameznih pripadnikov ali pripadnic skupnosti (glej npr. Grgič, 2017a: 55). Srečamo jih tudi v teoretski samorefleksiji pripadnikov slovenske skupnosti in uporabi proti domnevni »čiščenju« zamejščine z jezikovnosvetovalnimi postopki, ki služijo njenemu načrtnemu približevanju standardni slovenščini in unifikaciji terminoloških rab v javnosti (Verč, 2016: 193, 194; Sternad, 2024)¹.

Motivacijske, vendar strokovno utemeljene prakse in dejavnosti za rabo in sploh kreativno rabo slovenščine so morda pomanjkljive, če ni že samo ukvarjanje z njimi sporno, ker potencialno pomeni nagovarjanje k jezikovnemu separatizmu. Neugodni vplivi pojavov jezikovnega stikanja na javno slovenščino v Italiji so bili predmet številnih komparativnih in sociolingvističnih raziskav v preteklih desetletjih² – zmanjševanje negativnih posledic pa je vključeno tudi v sistematično jezikovno načrtovanje in različne akcijske načrte ter ukrepe sistemske skrbi za javno slovenščino v Italiji (Brezigar in drugi, 2021), kar promovirajo prav manjšinske organizacije in pristojna deželna služba. Prav tako so bili natančno opisani in velikokrat jezikoslovno obravnavani posamezni pojavi jezikovnega stikanja (Grgič, 2017b). Toda stik z večinskim jezikom predvsem v besedilnih žanrih, ki od avtorjev zahtevajo ustvarjalnejše semantične oz. sintagmatske pristope, je potencialno lahko tudi podlaga za kreativne leksikalne postopke v okviru kulturno pomenljivih pojmov, na podlagi katerih se oblikujejo jezikovni vzorci, ki nato postanejo sredstva za kulturno prenašanje pomenov (Kenny, 2014: 31).

2 Metodološki okvir in ustvarjalni postopki v poročevalstvu

Jezikovnosvetovalna podpora SLORI-jeve Delovne skupine za slovenski jezik osrednjemu tiskanemu mediju slovenske narodne skupnosti v Italiji, Primorskemu dnevniku, omogoča izvajalcem (avtorici in drugim članicam ter članom

1 »Če bomo iz jezika brisali besede biro, anagrafski urad in možnost razbivanja škatel, boste brisali Slovenca v jeziku.« (po Sternad, 2024)

2 Glej npr. raziskave ali strokovne prispevke Majde Kaučič Baša (2004), Diomire Fabjan Bajc (1994), jezikovno kotičkarstvo Lelje Rehar Sancin v Primorskem dnevniku, Matejke Grgič (2017b), Martine Ožbot (2009) idr.

skupine) večleten in poglobljen vpogled v posebnosti in zanimivosti poročevalske zvrsti v tem kontekstu. Storitve jezikovne podpore brez prekinitev izvajamo od leta 2019 in predvideva klasično ročno lektoriranje besedil, zbiranje jezikovnega gradiva, pripravo korpusa na njegovi podlagi (STIKit v izgradnji, Grgič in drugi, 2023), dokument s smernicami uredniške jezikovne politike, redno jezikovno svetovanje v obliki skupine na družbenem omrežju ter sistematično zbiranje tega gradiva, ki ga trenutno postavljamo na splet v obliki jezikovne svetovalnice (izključno za novinarje in uredništvo), redne tedenske jezikovne koticke v rubriki Jezikovna pošta, iz katerih tudi nastaja spletna jezikovna svetovalnica, ter občasne jezikovne delavnice. Vse našeto pa seveda izvira iz podobnih storitev, ki so jih v preteklosti izvajali različni jezikoslovci in jezikoslovke za omenjeni časnik in tudi druge medije.

Intenzivni strokovni stik z besedili Primorskega dnevnika in nabor zgledov negativnih posledic tega stika, predvsem pa redno lektoriranje nekaterih novinarskih zvrsti, med katerimi pretežno ni običajnih vesti in novic, saj se z njimi tudi jezikovno ukvarjajo uredniki, so pa večinoma recenzije, intervjuji in kolumne, je potrdil siceršnje intuitivno predpostavko, da nosi t. i. zamejska slovenščina kot regionalna različica tudi nezanemarljiv stilistični potencial. Potencialno zaradi stika z romanskim medijskim diskurzom prenaša v slovenski medijski diskurz, ki ga je načeloma najmanj do leta 1991 zaznamoval germanski model (Červ, 2009), drzejše slogovne postopke z gostejšo in lokalno obarvano poročevalsko metaforiko in retoriko (npr. za slovenščino manj običajne parenteze), številnejšimi publicističnimi aktualizmi³ in svojskimi avtomatizmi⁴ (po Korošec, 1998). Poudarimo, da gre za domneve in na podlagi opazovanja pri izvajanju jezikovnih storitev porojene strokovne predpostavke. Zaradi pomanjkljive ali celo neobstoječe infrastrukture ustreznih virov za slovenščino v Italiji jo je namreč kot regionalno različico trenutno nemogoče objektivno opisati v razmerju do standardne slovenščine (Grgič in drugi, 2023). Poleg navedene predpostavke je predmet te vzorčne raziskave zaznamovala dostopnost besedilnega gradiva⁵ in avto-

3 Publicistični stilemi (torej v okviru strukturalistične konceptualizacije zaznamovana jezikovna sredstva), sloneči na teoriji deavtomatizacije Mukačovskega oz. potujitve kot literarnega postopka pri Šklovskem.

4 V slovenski teoriji funkcijske zvrstnosti bolje poznani kot publicizmi (Dular po Korošec, 1991), po vsej verjetnosti tudi zato, ker gre za kvalifikator v normativnih priročnikih (SSKJ in Pravopis 2001), ki ga je do nedavnega predvsem lektorska in uredniška skupnost interpretirala kot vrednostno, ne pa funkcijsko oznako.

5 Od uprave založnika Primorskega dnevnika (Družbe za založniške pobude d.o.o. / Promozione attività editoriale s.r.l.) in uredništva smo pridobili dovoljenje za uporabo 30 kolumen pri

matično označenega korpusa dveh letnikov Primorskega dnevnika (Popič in drugi, 2023).

2.1 *Intencionalna ustvarjalnost v jeziku*

Za ta pregled smo se osredotočili predvsem na analizo stilističnega postopka aktualizacije oz. v anglosaški stilistiki »foregroundinga«. Kot rečeno, se aktualizacija v novinarskem kontekstu nanaša na namerno izpostavljanje ali poudarjanje določenih jezikovnih elementov ali besedilnih prvin, ki izstopajo iz običajnega jezikovnega vzorca ali pričakovanega sloga besedila. To se lahko doseže z uporabo nenavadnih oz. šibkejših kolokacij, z novotvorbami, metaforami, slikovitimi primerjavami, retoričnimi vprašanji in drugimi postopki, ki prispevajo k večji pozornosti, zanimanju ali čustvenemu odzivu bralcev in bralk. Aktualizme bi lahko po Korošcu šteli k posebnim poročevalskim, časopisnim stilemom. Opredele jih na naslednji način:

Aktualizacija v poročevalstvu, pravzaprav pa tudi v širši publicistiki, ni zgolj formalni govorniški okrasek (čeprav, kot bo pokazano tudi nadalje, je tudi to). Pomeni predvsem odmik od neposredne označbe predmeta govora, tako da z njo tvorec dejansko posega v spoznano in na novo poimenovano resničnost, s tem pa je aktualizacija sredstvo, s katerim tvorec išče pot k naslovniku, navezuje stik z njegovim izkustvenim svetom, da bi sprožil njegovo razumsko in čustveno dejavnost. (Korošec, 1998: 17)

Kot bomo pozneje pokazali s korpusno analizo enopojavnic, smo v analiziranem korpusu besedil Primorskega dnevnika naleteli na redke primere aktualizacije v nevtralnih poročevalskih žanrih, zgoščenost slogovnih posebnosti pa smo lahko identificirali predvsem v t. i. interpretativnih žanrih, kot je kolumna.

Tomo Korošec je aktualizme postavil nasproti poročevalskim avtomatizmom, poznanim tudi kot *publicizmi*. Tudi ti bi v okviru slovenskega medijskega diskurza v Italiji v prihodnje zahtevali posebno pozornost, saj se zaradi posebnosti stika z italijanskim medijskim diskurzom oblikujejo po svoje, celo vzporedno z osrednjeslovenskimi avtomatizmi. Potrebna bi bila npr. natančnejša korpusno podprta analiza nekaterih vztrajnih kalkov, ki so postali poročevalski avtomatizmi, kot je denimo *poseči na konferenci* ali *poseg na konferenci* (iz it. »intervenire« oz. »intervento«) namesto *nastopiti* ali *nagovoriti*.

raziskavi, od katerih je bilo lektoriranih le nekaj, pri lekturi pa smo izrazito pozorni, da v slog posegamo parcialno in minimalno, torej uspešne aktualizme kvečjemu popravimo pravopisno.

Opisani postopki so še toliko značilnejši za italijanski tip strategij vzbujanja pozornosti in neposrednega ali posrednega nagovarjanja bralcev in bralk. Poleg izrabe znotrajjezikovnih zmožnosti pa je zamejskim novinarjem in novinarkam na voljo še neizmeren potencial živega stika z večinskim jezikom in nenehnega prenašanja (hotenega in nezavednega) posebne italijanske dejanskosti v slovenščino in slovenski »kolektivni kognitivni prostor«, s čimer ga nedvomno tudi oblikujejo.⁶

Zaradi opomenjevalne oddaljenosti osrednjeslovenskega prostora od italijanske dejanskosti tudi posebna »zamejska« sredstva aktualizacije naslovnike včasih izključujejo, saj je stopnja razumljivosti tako upovedanih konceptov majhna ali nična. V takih primerih smo jih prisiljeni označiti kot napake oz. bodo »romali v higienični koš« neželenih oz. motečih pojavov jezikovnega stikanja. Za ilustracijo si oglejmo nekaj primerov neposrečeno kalkiranih bibličnih in antičnih frazemov.

Vzemimo primer iz nekega vprašanja jezikovne svetovalnice v okviru koticov Primorskega dnevnika z naslovom *Jezikovna pošta*. Gre za ustaljen italijanski frazem »volo pindarico«, pri katerem gre za idiom, ki je tudi po virih sodeč v italijanščini izredno razširjen, v slovenščini pa se ni nikoli uveljavil. Leksem *let* namreč v slovenščini nima prenesenega pomena, kot ga ima v italijanščini, kjer se uporablja za označitev retoričnega hitrega prehoda brez izrecne logične povezave, preskok od ene teme k drugi ali za označitev drznega odmika od glavne teme. Podobnega izraza, s katerim bi lahko prevedli podobne premike, tudi sicer nimamo, lahko pa bi uporabili nevtralna leksema zastranitev ali odmik: *Med razlago stališča sem si privoščila zastranitev/odmik, zaradi česar se opravičujem*. Prav tako je v zasilnem prevodu (npr. »narediti pindarični let«) napačno tvorjen pridevnik iz imena antičnega avtorja Pindarja in ga v slovenskih virih ne bomo našli.

Jezikovni uporabniki imajo občutek, da bi lahko s tovrstnimi prenosi iz italijanščine ali katerega drugega jezika povečali ustvarjalni potencial slovenskih besedil. To bi držalo samo načeloma in bi morali biti pri vsakem podobnem primeru

6 Tako je npr. pred leti izraz *mazaška akcija*, ki se v zamejskem prostoru uporablja za označevanje vandalskih dejanj uničevanja slovenskih spomenikov in napisov, prešel v rabo tudi v osrednjeslovenskih medijih, čeprav je strokovno oz. terminološko njegova raba manj priporočljiva. Glej zadetke na informacijskem portalu RTV Slovenija, torej MMC TV, kjer jih ni veliko, vendar jih srečamo v nevtralnih in tudi »nezamejskih« kontekstih. Za utemeljitev glej jezikovni kotic v Primorskem dnevniku (11. 7. 2020) z naslovom *Kaj resnično pomeni mazaštvo?* ter spremljajočo polemiko v pismih bralcev v naslednjih mesecih (<https://www.primorski.eu/ne-prezrite/kaj-resnicno-pomeni-mazastvo-MB553934>).

izredno previdni, saj ga osrednjeslovenski bralci in bralke brez ustrezne kontekstualizacije po vsej verjetnosti sploh ne bi razumeli. Podoben primer težavnega prenosa je v naslednji povedi iz neke monografije: *Eden izmed intervjuvancev je označil apologijo prejšnjega sistema in nostalgijo po njem kot »pobeljeno grobnico«*. Čeprav je morda novozavezna aluzija za nekatere jasna in neposredna (v it. »il sepolcro imbiancato«), tu nimamo opraviti z idiomom oz. bibličnim frazemom, zato bodo imeli naslovniki ali naslovnice težave z razumevanjem. Naša namera po povečanju ustvarjalnega naboja sporočila pa ne bo obrodila sadov, čeprav tudi v slovenskem standardnem prevodu Svetega pisma beremo, da so pismouki in farizeji »podobni pobeljenim grobovom, ki se na zunaj zdijo lepi, znotraj pa so polni mrtvaških kosti in vsakršne nečistosti« (Mt 23,27).

Sodobne raziskave jezikovne ustvarjalnosti (Kenny, 2014; Vintar, 2014) namreč poudarjajo, da je prvi pogoj za uspešnost in učinkovitost jezikovnih inovacij in izvirnosti dobro obvladovanje t. i. formulaičnih jezikovnih nizov (Dobrovoljc, 2018): »[C]reativity in language use means more than just combining words and meaning-units in a syntax affecting way. In fact, the proper use of formulaic language is one of the conditions for linguistic creativity which is a discourse level rather than just a sentence level phenomenon.« (Kecskes, 2017)

2.2 Kvantitativno-kvalitativna metoda

Raziskavo smo v prvi fazi izvedli na podlagi vzorčne korpusne analize, da bi zajeli čim večji obseg dostopnega gradiva v danem trenutku. Postopkovno smo se naslonili na metode prevodoslovnih kvantitativno-kvalitativnih raziskav ustvarjalnih postopkov (Kenny, 2014; Vintar, 2014), ki so se sicer ukvarjale z leposlovnimi besedili, vendar so bile primerne in izvedljive na našem gradivu. Izhajali smo iz predpostavke, da so poročevalski aktualizmi korpusno izsledljivi kot značilni leksemski elementi, torej kot kolokacijska jedra z najnižjo frekvenco konkordanc. Zato smo z iskalnim nizom pridobili besedni seznam (Wordlist) enopojavnic (*hapax legomena*), ki smo ga izvozili iz orodja Sketch Engine. Nato je sledila preprosta slogovno-semantična analiza.

3 Zbiranje, analiza in interpretacija jezikovnega gradiva

Korpusna analiza je temeljila na avtomatično označenem korpusu Primorskega dnevnika, in sicer zgrajenega iz dveh letnikov dnevnika.⁷ Ob sorazmerno

⁷ Gre za vse številke iz let 2020 in 2021. Korpus je bil zgrajen za drugo vzorčno raziskavo, in sicer Procesi jezikovnega separatizma pri čezmejnih jezikovnih manjšinah: prevzemanje,

skromnem obsegu korpusa po sodobnih kriterijih rezultati raziskave zadoščajo zgolj preliminarnemu preverjanju ustreznosti metode in ustreznosti hipoteze.

Postavili smo torej hipotezo, da je najširša definicija ustvarjalne rabe jezikovnih sredstev netipičnost, neznačilnost teh sredstev v okviru regionalne različice slovenščine, hkrati pa morajo ti pojavi še ohranjati zadostno stopnjo informativnosti oz. razumljivosti za naslovnike in naslovnice.

Pri prvih nekaj poskusih je bilo izluščenih 4.092.529 enopojavnic, saj iskalnega kriterija nismo omejili z besednimi vrstami, temveč smo izvedli preprosto iskanje po lemah z najmanjšo frekvenco – za iskanje bigramov in trigramov je namreč v orodju Sketch Engine najnižja frekvenca (1) onemogočena, ker je orodje metodološko osredotočeno na sledenje najpogostejšim in s tem najbolj tipičnim pojavom. Takoj se je pokazalo, da smo s tem zajeli številne za slogovno analizo neuporabne prvine, kot so bile hiperpovezave, citatne prvine iz številnih jezikov, ne samo iz italijanščine (zaradi križank, oglasov in radiotelevizijskega programa), veliko je bilo zatipkov ali napak zaradi oblikovanja in slabih delitev zlepljenih leksemov.

V drugi fazi smo iskalni niz zaradi zmanjšanja obsega gradiva omejili na samostalnike in izvzeli lastna imena. Iz orodja Sketch Engine smo izvozili seznam enopojavnic, ki je vseboval 28.594 pojavnice,⁸ iz katerih smo z avtomatiziranimi postopki izločili motnje ter pridobili prečiščen seznam, ki pa je bil za ročno analizo še zmeraj preobsežen. Zato smo v Excelovi tabeli naključno izbrali tisoč enopojavnic.⁹ Tudi ta seznam je vseboval še veliko motenj, predvsem zatipkanih besed. Tako smo ročno izluščili 211 enopojavnic, ki so ustrezale kriteriju za analizo. Po metodi Dorothy Kenny smo iz tega seznama odstranili vso terminologijo, saj je zaradi njene temeljne sporočanjejske funkcije, torej enoznačnosti in natančne prekrivnosti z denotatom, manj primerna in manj pogosta pri postopkih leksikalnega stiliziranja. Iz tega seznama smo nato izluščili 37 enopojavnic (priloga), ki zadoščajo kriterijem za natančnejšo ročno

prilaganje in prevajanje covidne terminologije med Slovenci in Slovenkami v Italiji. Korpus zajema 618 številčk dnevnika, ki skupaj zajemajo 22.958.558 pojavnice oz. 17.812.352 besed, ki skupaj tvorijo 848.547 povedi, same pojavnice pa zasedajo 1361 oblikoskladenjskih oznak. (Popič in drugi, 2023).

8 Podatki za ukaz korpusne analize:

method name: struct_wordlist

corpus: user/popicd/primorski

subcorpus: -

concordance size: 4092529

query: Query:[lempos=""([a-z].*)-s""&lempos!=""^[[:alpha:]].*""]

9 Postopek prečiščevanja je izvedla SLORI-jeva raziskovalka Alenka Verša.

analizo kreativnega potenciala, torej so ti samostalniki kolokacijska jedra (po Kenny), ki v neposrednem sobesedilu lahko oblikujejo svojske avtomatizme, ker načeloma kršijo ustaljenost t. i. formulaičnih jezikovnih nizov (Dobrovoljc, 2018), so novotvorbe ali so še kako drugače zaznamovani.

Pri analizi prvotnih 211 potencialnih kolokacijskih jeder in nato tudi prečiščene 37 smo prišli tudi do naslednjih ugotovitev:

- I. Izluščena latinska poimenovanja v tem seznamu proti pričakovanju niso bila znak vpliva leksikalnih postopkov pogostejše rabe citatnih izrazov iz tujih jezikov, temveč latinskih poimenovanj favne in flore (*Equus africanus asinus*) ter poslopij in objektov (zapor *Regina coeli*).
- II. Zaznali smo posebno produktivnost pripon, s katerimi tvorijo pojmovne samostalnike, ki so posledica jezikovnega stika, denimo *-ost* in predvsem *-stvo/-štvo* ter tudi *-izem*: *sestrstvo*, *zastopstvo*, *mazaštvo*, *pribežništvo*, *postavljalštvo*, *humanističnost*, *odličnost*, *sredinskost*, *kulturnost*, *konspiracionizem*, *virtuozizem*. To beremo kot signal, da bi bilo v prihodnje smotrno komparativno utemeljiti vpliv italijanskega modela poročevalske stilistike na povišano stopnjo pojmovnih samostalnikov, ki so na leksemski ravni paronimi ali vsaj delni paronimi,¹⁰ na besedilni pa imajo hipotetično lahko inovativno retorično funkcijo.
- III. Posebej produktivna je semantična skupina prehranske in lokalne kulturne leksike (priloga, zgledi 7, 11, 16, 30, 33, 36, 37), kar sicer ne zadošča ne kriteriju aktualizacije ne kriteriju stilske inovativnosti, se pa kaže kot pomemben leksikalni odraz kulturne plasti in močan označevalec regionalnosti, čemur smo na tem mestu na sledi. Nedvomno gre za izrazje, ki sodi v t. i. slovenski kolektivni slovar. Glej npr. dragoceni seznam lokalnih vinskih sort, leksem *frejle* in *plenir*. Komentirati moramo tudi pojavnico *doganjeri* (priloga, 15), ki je po baročni »literarnosti« sodeč in značilnem slogu domnevno iz kolumne kulturnega istrskega avtorja Milana Rakovca.
- IV. Dejanskih neologizmov smo zaznali malo, kar je pričakovano glede na stanje korpusa, njegov manjši obseg in prilagoditev vzorca gradiva zaradi omejitve obsega. Izpostavimo lahko npr. *mancinizem* in *bahač* (ki sicer ne ustreza povsem kriteriju novotvorbe), vendar lahko z njima potrdimo ustreznost hipoteze, ki bi jo lahko dokazali z obsežnejšo kvantitativno raziskavo v prihodnje. Pri *mancinizmu* gre za novotvorbo po produktivnem modelu *urbanizem*, *trumpizem* ipd., le da na športnem področju, nanašajočo se na znamenitega trenerja.

10 Denimo *odličnost* iz italijanskega pojma »eccellenza«, *virtuozizem* pa je sicer neposrečen prevod iz italijanskega leksema, saj slovenščina seveda pozna *virtuoznost*.

Nadleksikalna raven stilizacije je izrazitejša kot iz raziskave enopojavnic izhajajoča leksikalna. To trdimo na podlagi ročne analize 30 kolumn Primorskega dnevnika, ki smo jih pridobili z dovoljenjem uredništva, vendar te analize tu ne moremo natančneje interpretirati. Navedimo zgolj daljši navedek iz naključne kolumne, iz katerega je razvidno, da je avtorjeva perspektiva, upovedovalni zanos izredno avtorsko obarvan, za slovensko kolumnistiko pa so figure, kot so »človek s pištolo je mrtev človek« ali »ošabna političarka z maturo«, »po dučejevsko tetovirano« ipd., nekoliko pretirane:

»V špageti vesternih velja, da ko človek s pištolo sreča človeka s puško, je človek s pištolo mrtev človek. Kaj pa, ko ošabna političarka z maturo sreča žensko z dvema univerzitetnima diplomama in vrhunsko menedžersko kariero, ki jo je imela v pol ducata držav sveta? Ključ zmage Alessandre Todde na sardinskih deželnih volitvah ni le v tem, sta pa ošabnost in nekultura desnice igrali vlogo. Njen pravi tekmeč ni bil dejanski kandidat Paolo Truzzu oziroma z vzdevkom Trux, kar ima po dučejevsko tetovirano tudi na notranji strani bicepsa, in to veliko pove o človeku. Dejanska tekmica Toddejeve je bila Giorgia Meloni, ki je prihrumela na otok, ga dala prelepiti z lastnimi jumbo plakati, misleč, da bo zlahka zmagala. Doživela je boleč poraz, najhujši v poldrugem letu na čelu vlade.«¹¹

V prihodnje bo tako potrebna podrobnejša leksikalna analiza enopojavnic na večjem gradivu v povezavi z natančnejšo besedilno analizo sloga in retoričnih figur.

4 Zaključek

Raziskava kaže, da slovenski jezik v Italiji kljub vplivom italijanščine ohranja edinstven ustvarjalni potencial, ki se izraža v inovativnih jezikovnih strukturah in izrazih, specifičnih za manjšinsko okolje. Analiza besedil Primorskega dnevnika razkriva, da so ti elementi pomembni za kulturno identifikacijo in vključevanje zamejske skupnosti v slovenski jezikovni prostor, hkrati pa podpirajo bogato dediščino slovenščine na tem območju. Raziskava prav tako poudarja pomen prilagojene jezikovne podpore in jezikovnega svetovanja v medijih, ki lahko pomagata ohranjati slovenski jezik v javnosti ter omogočata strokovno in jezikovno avtonomno komunikacijo v manjšinski skupnosti. Kljub zapletenosti jezikovnega stikanja se izkazuje potencial za vzpostavitev bolj sistematične podpore jezikovnemu načrtovanju, ki bi omogočalo nadaljnje raziskovanje in razvijanje slovenskega medijskega jezika v Italiji.

11 Kolumna je bila objavljena leta 2024, avtorja pa na tem mestu ne bomo izpostavljali.

Priloga

Integralni besedni seznam enopojavnic in besedilnega konteksta po ročnem prečiščenju 1000 naključnih konkordanc iz integralnega seznama.

1	pribežništvo	Gre za vzporedni begunski zgodbi, ki prikazujeta tragiko pribežništva.
2	kulturnost	... se mi je nekaj odprlo: Trst ni multikulturno, je le večjezično mesto, kulturnost je vse nekaj drugega.
3	lopovščina	Med samo vožnjo in na postankih, med čakanjem na nov konvoj in kratkimi ogledi krajev okrog proge se izluščijo prebliski iz preteklosti in zaskrbljenosti za prihodnost, ljubezenske iskre, zastrti značaji in nedolžne lopovščine, kapojevske preteklosti, pretiravanja s hrano po nepopisnem gladu in nezaželene nosečnosti.
4	pajdašica	Človek, ki se drži črke zakona kot pijanec plota, pa Kontrabant in njegova pajdašica, ki veselo prehajata mejo, švercata drogo, karkoli ... V predstavi se dogaja vse sorte drugih resnih problemov, okrog je vse narobe, veliko bolj narobe, ampak birokrati se zapičijo v črko zakona in to je tisto, kar je treba rešiti.
5	slikarček	„Kamorkoli sem šel, sem prišel z oznako, da sem pač slikarček. “Tako se je Klavdij Palčić, ko smo ga avgusta lani obiskali na njegovem domu na Trsteniku, spominjal začetka svoje ustvarjalne poti, na katero je stopil kot otrok.
6	mancinizem	NOGOMET - Analiza trenerja Daria Frandoliča o pravkar končanem evropskem prvenstvu in zmagi Italije Roberto Mancini je genialec in vizionar Izbral je prvenstveno take igralce, ki znajo upravljati žogo in ne trepetajo, ko gredo v dvoboje v igri 1:1 – To svojo mentaliteto mora vcepiti v italijanski institucionalni športni svet Profesorja in nogometnega trenerja Daria Frandoliča, doma iz Doberdoba, smo vprašali, ali lahko za Primorski dnevnik analizira nastop Italije na pravkar končanem evropskem prvenstvu in katere so bistvene novosti, ki jih prinaša „mancinizem“
7	amatriciansko	Kot nam je zaupal chef Capanelli, so osnova za tradicionalno amatriciansko omako prekajena slanina (guanciale), nariban sir pecorino romano, paradiznik, oljčno olje, sol in poper, skratka tisto, kar so imeli apeninski pastirji najpogosteje na voljo.
8	pihljaj	Taki so učenci glasbene šole, kot tudi delo njihovih prizadevnih profesorjev, ki ob pihljaju vsake koncertne, tekmovalne, študijske sapice ustvarjajo verižno reakcijo dobrega zgleda, ustvarjalnosti, umetniške izmenjave, spodbud.
9	barvnost	Živo in toplo utripajoča barvnost in trdnost oblik so njih odlika, kot sta to prijetna skopobarvnost in rahlost potez v do varljivih nadviznosti dodelanih in pesniško občutenih risbah kraške zemlje Avrelija Lukežiča.
10	laufanjem	Med „laufanjem „ sem si polnil baterije in bistril duha.
11	merikana	Šmarnico ponekod poznajo tudi z imenom katanja pa tudi (a) merikana.
12	kupido	Na nesmiselnem kroženju po opustelem mestu le na cestah neverjetna množica pločevine, ki drvi na zelenem valu in ji ni mar, če ji bo na glavo zgrmel kakšen avsto-ogrski kupido ali secesijski balkon, poškodovan v potresu.

13	postavljaštvo	Amerika pluje na Pacifik in podira mostove z državami, kjer je njen vojaški cinizem doslej najbolj razsajal, Evropa pa, njen pokorni sluga, igra vlogo usmiljenega samarijana, morda iz demografske onemoglosti, morda v zameno za potrebni ameriški vojaški ščit, morda za kapljo libijske nafte, za dovoljenje puhlega političnega postavljaštva .
14	humanističnost	„Vsaka klasifikacija je a priori nepopolna, posilstvo tehnike, stroja, številke nad življenjem in človekom,“ meni tržaški slovenist, literarni zgodovinar in prevajalec, ki sicer ne zanika koristi digitalnih klasifikacij nasploh – zlasti Cobissove ne –, vendar zagovarja „njihovo humanističnost, prvenstvo človeka in njegovega zornega kota nad binarno, izključevalno logiko računalniške (nes)pameti: et-et torej namesto aut-aut!“
15	doganjeri	Ako nas covid i konfinjeri, doganjeri puštu priko Dragonje ... A najprej Kaštijun (Castion): to je osrednje istrsko in puljsko odlagališče odpadkov, sodobno in tehnološko dovršeno.
16	plenir	Nosile so ga v plenirju na glavi ali v vedru.
17	fotopromenada	Zbori so bili v teh dneh simbolično prisotni tudi v podobah fotopromenade na Jakopičevem sprehajališču v Tivoliju, ki je nastala na osnovi mednarodnega natečaja.
18	komunajzar	Razen istrskih in tržaških medijev imamo demokratični silenziostampa. </s><s> Nemara naši vodje v svoji skrbi za narod preprosto ne utegnejo reagirati na provincialne in periferne bolečine severnega Jadrana? </s><s> Ali pa je hud dvom v njih samih? </s><s> Kajti, vsi se strinjajo, da so Titovi komunajarji največji zločinci v zgodovini totalitarizmov. </s><s> Po eni strani. </s><s> Hkrati pa morda ni najbolj modro podpreti Di Piazza et consortes, v imenu EU sprave, saj če to storimo, bi le-ti od EU utegnili zahtevati, da se izniči Pariz 1947 in da se vrne Rapallo 1920 ...
19	konspiracionizem	To nujno vodi tudi v postpolitiko, ki jo informacijska družba preko individualizirane spletne mikropropagande še krepi. </s><s> Demokracija, ki naj bi bila seštevek želja živih oseb, se tako izkazuje za fatomorgano. </s><s> Zgodbarjenju propagande se zoperstavljajo konspiracionizmi in teorije o zaroti elit, v katerih vedno številnejši nahajajo enostavno razlago nepreglednega in protislovnega sveta ...
20	kriljenje	Tako nekako kot našemu ministru za zunanje zadeve Alfanu, ki se je v svoji tekoči angleščini in s pripadajočim pojasnjevalnim kriljenju z rokami opravičeval ne vem več kateri evropski funkcionarki, češ da je zamudil, ker je njegovemu letalu nagajal veter (wind v Shakespearjevi angleščini, „uajnd“ v Alfanovi).
21	pridobitek	Pot do pridobitka naziva geisha je bila zelo dolga in težka.
22	tutu	Poljub na čelo malih baletk, ki so v tujjih pricepetale k njej s šopom belih vrtnic in fotografiranje z učenci baletnih šol: tako je Carla Fracci odprla trinajsti mednarodni festival èStoria z voščilom vsem plesalcem, ki so se zbrali v dvorani Verdijevega gledališča v Gorici.
23	narodek	Morebiti je šlo za napoved, da ta narodek počasi izumira ...
24	uoča	Vsaka pustna šema nosi v sebi simbol: pepeljuharji, ki ljudi mažejo z nogavicami polnimi pepela, so simbol očiščenja, „uoča in mati“ ter pekljar so simbol starega, vsega kar se je nabralo v starem letu, fant in pupa pa so simbol novega in pomladi.

25	sorežiserka	Ob prisotnosti nagrajenca, italijanskega režiserja Maria Brente, ki ga je predstavila Mateja Zorn, in sorežiserke Karine de Villers, sta bila na ogled njegova dokumentarna filma Ulica Pietà in Delta Park.
26	podprodukt	Že dolgo velja pravilo, da so detektivski romani v prvi vrsti romani in ne literarni podprodukt.
27	virtuozizem	10 vaj za nove virtuozizme ; obe bosta na sporedu v soboto
28	samosvojost	Trebenska novinarka Eva Ciuk je številnim otrokom razkrila skrivnosti svetoivanskega kresa in jim prebrala ljudsko pravljico Praprotno seme, nato pa je malčkom pripovedovala še pravljico Kdo je pravi lev? avtorja Eda Vere, ki otrokom vliva pogum in samosvojost.
29	bratomor	Na ekranu se prepletata vzporednici: omahujoča podoba izčrpanega Rogle, ki se z največjo muko prebije do cilja, in rastoča furija presenetljivega Tadeja Pogačarja, ki mu pred Eifflovim stolpom izmakne rumeno majico ... Pa mi vrta po mislih, če je to bratomor ali dvojna zmaga, padec pod križem ali nepričakovani čudež v čudežu?
30	tržarka	Na prvem mestu je zabeležena rebula, ki ji sledijo gerganja (tržarka), muškateljka (muškat), cibiba, malvazija, černiš (vipavska garganja), belina, čedajec, ovčji rep, pinjela, laška, pikolit, skupaj 48 sort, od katerih poznajo nekatere tudi več podsort, ločenih po razpoznavnih posebnostih kot debela-drobna, zgodnja-poznejša, čedajec pa je bil rumen, zelen ali črn.
31	nevednež	Vemo, kdaj se je približno pojavila, nič pa še ni jasno, kdaj se bo ta nepovabljen gostja od nas poslovila. Ti, ki si cepljeni vedež, povej. Jaz, cepljeni nevednež, ne bi vedel.
32	bahač	Nekdaj delavski Milan in nekdanji buržoazni Inter, ki sta danes oba kitajska, sta se včeraj razšla s pirotehničnim 2:2. No, morda so se izenačenja najbolj veselili casciavit (izvijac), ki so se do remija proti bratrancem, t.i. bauscia (bahač), dokopali v 97. minuti. Sicer je bil včerajšnji milanski derbi z začetkom ob nenavadni uri kosila (12.30) prvi spot za marketinško plat nogometa, saj je navkljub številnim kritikam poskrbel za največji zaslužek od prodaje vstopnic v zgodovini (4,3 milijona) ...
33	krodegin	Naj mi Vesna Grilanc Guštin ne zameri, da sem nekoliko priredil naslov njene knjige o prehrabnih navadah tržaškega podeželja (Je več dnevou ku klobas), toda na prvo ocenjevanje jedi s krodigo (ali krodeginom , kakor komu ljubše), se je prijavilo ravno toliko gostiln in turističnih kmetij, da bi lahko s slikami krožnikov oblikovali zanimiv ilustriran koledar. Dvanajst. Izziv do zadnjega koščka kože je potekal v Dutovljah in je predstavljal nadgradnjo 2. dneva za krodigo.
34	gartroža	Cvetni listi so v vseh teh primerih prijeten dodatek, ki popestri videz in razkrije razlog vonja po roži gartroži.
35	kapanon	Tradicionalnega „kapanona“, na Krasu letos na veliko žalost vseh skupaj - ni.
36	ramonika	Z vstavki klasične glasbe in beneškimi „ramonikami“, pa nam je glasbena pravljica ponudila celovit pogled na to, kar predstavlja Glasbena matica za Benečijo: mladi glasbeniki danes namreč na tem območju ohranjajo zgodovino in korenine in omogočajo, da se „Krn in Matajur spet pogovarjata in da med njima prevladuje prijateljstvo“.
37	kanelon	Med ostalim ga priporoča tudi v temni pivski omaki s kaneloni iz artičokinih src: takšnega, z artičoko, naj bi rad jedel tudi beneški zapeljivec Giacomo Casanova, ki so mu morali kuharji zraven primakniti še obilo gomoljike, tartufa.

Bibliografija

- BREZIGAR B. (2022), *Jezik, okolje, pluralnost. Zakaj so slovenski mediji v Italiji »drugačni«*, v N. Roncelli (ur.), *Slovenski mediji v Italiji nekoč in danes. Referenti s simpozija na Slovenski matici 26. oktobra 2021*, Slovenska matica, Ljubljana, 68–70.
- BREZIGAR S., GRGIČ M., JAGODIC D. (2021), *Koncept deželne jezikovne politike za slovenščino: teoretska izhodišča, cilji, področja ukrepanja in institucionalni okvir*, v D. Jagodic (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine, Trst, 12. in 19. novembra 2021*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 133–158.
- ČERV G. (2009), *Žanrski korpus novinarskih besedil*, v M. Stabej (ur.), *Infrastruktura slovenščine in slovenistike (1. natis)*, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 89–95.
- DOBROVOLJC K. (2018), *Formulaičnost v slovenskem jeziku*, Slovensčina 2.0, 6, 2, 67–95.
- FABJAN BAJC D. (1994), *Lažni prijatelji: slovensko-italijanski slovar paronimov/I falsi amici: vocabolario italiano-sloveno dei paronimi*, Mladika, Trst/Trieste.
- GRGIČ M. (2017a), *Jezik: sistem, sredstvo in simbol. Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji*, SLORI-SLOVIK, Trst-Gorica.
- GRGIČ M. (2017b), *Centralni urad za slovenski jezik in mreža storitev na obravnavanem geografskem območju*, v A. Janežič, D. Jagodic (ur.), *Druga deželna konferenca o zaščiti slovenske jezikovne manjšine, Gorica, 24. novembra 2017, Trst, 25. novembra 2017*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 29–44.
- GRGIČ M., POPIČ D. (2023), *Procesi jezikovnega separatizma pri čezmejnih jezikovnih manjšinah: prevzemanje, prilagajanje in prevajanje covidne terminologije med Slovenci in Slovenkami v Italiji*, *Annales, Series historia et sociologia*, 33, 151–166.
- GROŠE S. (2018), *Purismo e Sprachkritik nella prospettiva europea*, v E. Felder in drugi (ur.), *Manuale Online di Sprachkritik Europea. Volume 3: Purismo e Sprachkritik*, Heidelberg University Publishing, Heidelberg.
- KAUČIČ BAŠA M. (2004), *Obrnanje slovenščine pri Slovencih na Tržaškem in Goriškem: nekaj elementov za tezo o vzrokih opuščanja manjšinskih jezikov*, *Slovenščina v šoli*, 9, 3, 12–29.
- KECSEKES I. (2016), *Deliberate Creativity and Formulaic Language Use*, v K. Allan, A. Capone, I. Kecsek (ur.), *Pragmemes and Theories of Language Use, Perspectives in Pragmatics, Philosophy & Psychology*, 9, Springer, Cham.
- KENNY D. (2014), *Lexis and Creativity in Translation. A Corpus Based Study*, Routledge, London-New York.
- KOROŠEC T. (1998), *Stilistika slovenskega poročevalstva*, Kmečki glas, Ljubljana.
- KOTNIK V. (2013), *Uvod v raziskovanje medijev in nacionalnih manjšin*, v V. Kotnik (ur.), *Mediji in nacionalne manjšine*, Univerza na Primorskem-Annales ZRS, Koper, 7–18.
- LOUW B. (1993), *Irony in the text or insincerity in the writer? The diagnostic potential of semantic prosodies*, v M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli (ur.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*, John Benjamins, Amsterdam, 157–176.
- OŽBOT M. (2009), *Nekaj kontrastivnih beležk o italijanščini in slovenščini in nekaj opažanj o jezikovni produkciji pri govorcih slovenščine v Italiji*, *Jezik in slovnstvo*, 54, 1, 25–47.
- POPIČ D., GRGIČ M. (2023), *Korpus lektoriranih slovenskih besedil z območja italijansko-slovenskega jezikovnega stikanja – STIKit: zasnova, gradnja in izzivi*, *Jezik in slovnstvo*, 68, 4, 75–87.

- STERNAD S. (2024), *Jezik pred izzivi in odločitvami*, Primorski dnevnik z dne 24. februar 2024 (<https://www.primorski.eu/trzaska/jezik-pred-izzivi-in-odlocitvami-NX1550960>).
- VERČ I. (2016), *La libertà di essere sloveni*, v I. Verč (ur.), *Verifiche. Preverjanja. Проверки. Vol. IV. Cultura, insegnamento e teatro. Cultura, poučevanje in gledališče. Культура, преподавание, театр*, ZTT = EST-EUT, Trieste/Trst, 193–204.
- VINTAR Š. (2014), *Ptičji pogled na leksikalno ustvarjalnost v slovenskih prevodih*, v Š. Vintar (ur.), *Slovenski prevodi skozi korpusno prizmo*, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 166–178.

Povzetek

Slovenščina v Italiji je zaradi jezikovnega stika z italijanščino pogosto deležna objektivne, pa tudi ideološke jezikovne kritike. Z vprašanjem negativnih posledic vpliva italijanščine so se v preteklosti ukvarjale številne raziskave in temu okolju prilagojeni strokovni prispevki (denimo več desetletna praksa jezikovnega kotičkarstva v osrednjih tiskanih medijih in radijske oddaje). Znanstveni in strokovni prispevki pa se redkeje posvečajo morebitnemu kreativnemu potencialu slovensko-italijanskega jezikovnega stika. Naša hipoteza je bila, da so take okoliščine tudi ustvarjalno produktivne, kar je mogoče preveriti kvalitativno in tudi kvantitativno.

V poglavju najprej orišem pojem jezikovne ustvarjalnosti in vzroke za izbiro predmeta, torej nekaterih poročevalskih žanrov v osrednjem tiskanem mediju Slovencev in Slovenk v Italiji. Nato na podlagi kvantitativno-kvalitativne metode analize ustvarjalnih leksemskih, torej kolokacijskih postopkov, ki se oblikujejo v okviru t. i. interpretativnih žanrov Primorskega dnevnika, poskušam preveriti, ali so na leksemski in besedilni ravni ti postopki zaznavni in ali jih lahko argumentirano ovrednotimo kot take. Gradivo je bilo zbrano na podlagi stilske korpusne analize neoznačenega vzorčnega korpusa Primorskega dnevnika (*hapax legomena*). V interpretativnem delu sem analizirala in komentirala seznam najzanimivejših enopojavnic. Interpretacija je slonela na stilistični oceni jezikovnega gradiva v poročevalstvu, in sicer na konceptih poročevalskih aktualizmov.

S kvantitativno metodo je bila zaradi začasne narave zgradbe uporabljenega korpusa (sicer edinega razpoložljivega za slovenščino v Italiji) analiza manj uspešna oziroma so bili rezultati delno zadovoljivi. Zaradi obsežnosti gradiva (19532 izvoženih konkordanc) je bila namreč analiza omejena na samostalnike. Kvalitativna metoda je bila uspešnejša, in sicer je pokazala, da je inovativnost na leksemski ravni zaznavna, toda ob tej prvi analizi so postopki opaznejši

in učinkovitejši na besedilni ravni. V prihodnje bo torej smiselna tudi prilagojena kvantitativna analiza tovrstnih besedilnih postopkov, za katero pa je seveda pogoj ustrezno zgrajen korpus te regionalne različice slovenščine.

Abstract: Il potenziale creativo del contatto linguistico sloveno-italiano nel discorso mediatico sloveno in Italia

Lo sloveno in Italia è soggetto a fenomeni di contatto linguistico con l'italiano che spesso lo rendono bersaglio di critiche sul piano linguistico, in ragione di considerazioni oggettive ma anche ideologiche. Ad oggi, il tema delle ripercussioni derivanti dall'impatto dell'italiano è stato affrontato da un numero non indifferente di ricerche e contributi scientifici aventi per oggetto questa specifica realtà (il riferimento è all'ormai pluridecennale consuetudine delle rubriche linguistiche nei principali media cartacei e nelle trasmissioni radiofoniche). Più raro è che i vari articoli scientifici e specialistici si soffermino sull'eventuale potenziale creativo promosso dal contatto linguistico tra lo sloveno e l'italiano. L'ipotesi formulata è che simili circostanze siano produttive anche sotto il profilo creativo, un aspetto verificabile in termini sia qualitativi che quantitativi.

Nel presente capitolo si andrà innanzitutto a delineare il concetto di creatività linguistica esponendo altresì le ragioni che hanno portato a scegliere questo argomento, cui seguirà una panoramica di alcuni generi informativi che ricorrono nella testata di riferimento di sloveni e slovene in Italia. Facendo leva su due potenziali metodi di analisi dei processi di creazione linguistica (rispetto a lessemi e collocazioni) che vengono a formarsi nell'ambito dei cosiddetti generi d'opinione del *Primorski dnevnik*, si tenterà quindi di verificare se tali processi siano rilevabili a livello lessemico e testuale, e se si possa o meno valutarli come tali alla luce di opportune argomentazioni. Il materiale di riferimento è stato raccolto sulla scorta (1) della sistematica osservazione di articoli di commento, editoriali e rubriche svolta da qualche anno a questa parte nell'ambito dell'attività di consulenza linguistica del gruppo *SLORI* jezik, con una particolare enfasi sugli approcci autoriali più originali e degni di nota, nonché sulla scorta (2) di un'analisi stilistica corpus-based facente riferimento a un corpus campionario non annotato del *Primorski dnevnik* (hapax legomena) e a un corpus specialistico ad hoc estratto da editoriali e rubriche del *Primorski dnevnik*. Nella sezione dedicata all'interpretazione del materiale si è poi analizzato e commentato l'elenco dei processi di produzione lessicale

più interessanti. L'interpretazione fornita si è basata su una valutazione stilistica del materiale linguistico prodotto nell'ambito del lavoro di informazione giornalistica, con particolare riferimento alla neologia massmediatica ovvero all'innovazione rispetto alle sequenze formulaiche.

Procedendo con il metodo quantitativo, la natura provvisoria del corpus utilizzato (l'unico d'altronde disponibile per lo sloveno in Italia) ha reso l'analisi meno fruttuosa o comunque ha portato a risultati insoddisfacenti. Vista l'entità del materiale (19.532 concordanze esportate), l'analisi è stata infatti circoscritta ai sostantivi. L'analisi qualitativa si è rivelata più fruttuosa: in particolare, si è evidenziato che l'innovazione a livello lessemico è di per sé percepibile, benché a fronte di questa prima analisi i processi di creazione linguistica risultino più rilevabili ed efficaci a livello testuale. In futuro sarà opportuna un'analisi quantitativa ad hoc di simili dinamiche testuali, muovendo naturalmente da un corpus di questa varietà regionale della lingua slovena costruito secondo criteri di adeguatezza.

Summary: The creative potential of Slovene-Italian language contact in Slovene media discourse in Italy

Due to language contact with Italian, Slovene in Italy often receives objective as well as ideological language criticism. In the past, the question of the negative consequences of the influence of Italian was dealt with by quite a few studies and specialized articles adapted to this environment (several decades of practice of language cornering in the central print media and radio broadcasts). Academic and specialized papers are less often devoted to the possible creative potential of Slovene-Italian language contact. Our hypothesis was that such circumstances are also creatively productive, which can be verified qualitatively as well as quantitatively.

In this chapter, we first outline the concept of linguistic creativity and the reasons for choosing the subject, i.e. some reporting genres in the central print medium of Slovenes in Italy. Then, with the help of two potential methods of analysis of creative lexemes, i.e. collocation procedures, which are created within the so-called interpretive genres of the newspaper *Primorski dnevnik*, we try to verify whether these procedures are perceptible at the level of the lexeme and text and whether they can be evaluated as such. The material was collected on the basis of (1) several years of monitoring texts by commentators and columnists as part of the SLORIjezik working group's language consulting activity, highlighting

the most interesting of the authors' approaches, and (2) stylistic corpus analysis of the unmarked sample corpus of *Primorski dnevnik* (hapax legomena) and the specialized occasional corpus of columns of *Primorski dnevnik*. In the interpretive part of the chapter, we analyze and comment on the list of the most interesting lexical creative stylistics. The interpretation was based on the stylistic assessment of linguistic material in reporting, namely on the concepts of reporting actualisms or innovations of formulaic language series.

Because of the temporary nature of the structure of the corpus used (the only one available for Slovene in Italy), the analysis using the quantitative method was less successful and the results unsatisfactory. Due to the extensiveness of the material (19,532 exported concordances), we limited the analysis to nouns. The qualitative method was more successful, as we were able to show that innovation at the lexeme level is perceptible, but at this first analysis the procedures are more perceptible and successful at the text level. In the future, an adapted quantitative analysis of such textual processes will also make sense, for which, of course, a properly constructed corpus of this regional version of Slovene is a prerequisite.

O avtorici

Andreja Kalc je diplomirala iz slovenskega in ruskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je pridobila tudi naziv magistricе znanosti, in sicer iz moderne ruske poezije. Ukvarjanje z uporabnimi vidiki različnih jezikovnih praks je spodbudilo tesnejše sodelovanje s SLORI-jevo Delovno skupino za slovenski jezik (od leta 2019).

Trenutno je doktorska študentka Univerze v Ljubljani na programu Humanistika in družboslovje, v okviru katerega raziskuje skladišne posebnosti slovenščine v Italiji. V obdobju 2023/2024 je v okviru programske skupine Razsežnosti slovenstva zaposlena na ZRS Koper. Poldrugo desetletje deluje kot književna prevajalka in lektorica, v preteklosti pa je poučevala slovenščino in ruščino kot tuja jezika. V študijskih letih 2018/2019 do 2022/2023 je delovala kot učiteljica slovenščine na Univerzi T. Ševčenka v Kijevu. Vrsto let je bila dejavna v upravnem odboru Lektorskega društva Slovenije, je redna članica Društva slovenskih literarnih prevajalcev. Prejela je fakultetno Prešernovo nagrado in nagrado Radojke Vrančič za mladega prevajalca, leta 2023 je bila nominirana za Sovretovo nagrado. Pripravila je nekaj strokovnih prispevkov s področja literarnega prevajanja in jezikovnega svetovanja.

Načrtovanje rabe jezika za opolnomočenje manjšinskih skupnosti v umetnointeligenčni dobi

Matejka Grgič, Zarja Zver

Izvleček

V prispevku obravnava jezikovnopolitične ukrepe na področju uvajanja in razvijanja digitalnih virov, tehnologij in umetne inteligence za slovensko skupnost v Italiji.

Izhodiščno vprašanje je, katere cilje mora manjšinska jezikovna skupnost oz. njena jezikovna politika zasledovati na prehodu iz digitalnega v umetnointeligenčno okolje, da zagotovi dolgoročno rabo manjšinskega jezika na svojem poselitvenem območju, in v kolikšni meri so ti cilji že ustrezno prepoznani ter implementirani.

Podatke črpava iz dokumentov, ki tvorijo podlago za jezikovno politiko za slovenščino v Italiji oz. urejajo področje načrtovanja tehnologij in infrastruktur za razvoj slovenščine v digitalnem okolju, in iz raziskav o položaju slovenske skupnosti in slovenskega jezika v Italiji. V sklepnem delu upošteva izsledke najnovejših raziskav na tem področju in mednarodnih dokumentov.

Ključne besede: sociolingvistika, manjšinski jeziki, slovenščina v Italiji, jezikovna politika, umetna inteligenca

1 Uvod

Leta 2022 je slovenski filozof in fizik Sašo Dolenc v blogu na platformi Kvarkadabra¹ slovenski javnosti razkril, da lahko umetna inteligenca pogovorno oz. nestandardno poved »To kr neki pišem da bi vidu če me stroj razume« že pretvori v standardno »To je nekaj, kar pišem, da bi videl, če me računalnik razume«. Dogajanje konec leta 2022 je vsem – tudi tistim, ki se ukvarjamo z manjšinskimi jeziki – pokazalo, da nič več ne bo tako, kot je bilo, in da so paradigme, ki so bile vzpostavljene pred koncem 20. stoletja in so se v prvih desetletjih 21. stoletja počasi prilagajale (ali pa tudi ne) novi stvarnosti, dokončno presežene.

To velja tudi za vse ravni in oblike dela na področju jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja.

2 Izhodišča

Za skupnosti, ki se identificirajo (tudi) z jezikom oz. ki (tudi) na podlagi jezika profilirajo svoje identitetne opcije, je ključno, da svoj jezik »ohranjajo«. Ohranjanje jezika je v sociolingvistiki sicer splošno rabljen, a nenatančen in sporen pojem (Pauwels, 2016). V glavnem gre za to, da se srednje- in dolgoročno zagotavlja raba jezika na nekem območju in/ali v neki skupnosti, pri čemer pa ni povsem jasno, kaj naj »raba« sploh pomeni. Kot temeljna pogoja za ohranjanje rabe jezika sta sicer prepoznana dva dejavnika, medgeneracijski prenos jezika znotraj (manjšinske) skupnosti ter pridobivanje novih govorcev in govork (iz večinske skupnosti), vendar pa je najpozneje konec 20. stoletja postalo jasno, da se lahko redna (vsakodnevna?) raba jezika v različnih (vseh?) sporazumevalnih okoliščinah zares »ohranja« samo, če se jezik prilagaja potrebam skupnosti, ki mora imeti dovolj širok nabor (repertoar) jezikovnih sporazumevalnih sredstev in biti dovolj motivirana za rabo danega jezika (Schmidt, 2010). Domnevamo, da se govorcev in govork za uporabo nekega jezika odločimo tedaj, ko se pri tem »dobro počutimo«, kar pomeni, da smo pri rabi suvereni in tudi sproščeni (De Houwer, 2015; Lee in drugi, 2022). Jezikovne politike morajo torej izhajati iz novih družbenih in kulturnih paradigem, zato pa morajo najprej spremljati dejavnike, ki vplivajo na razvoj, raznolikost in rabo jezika, kar še posebno velja za manjšinske, ranljive ali celo ogrožene jezike.

1 <https://kvarkadabra.net/2022/09/jezikovna-umetna-inteligenca/> (obiskano: 4. 3. 2023). Za preizkus je bilo uporabljeno orodje <https://openai.com/product> (obiskano: 4. 3. 2023).

V prvih desetletjih po drugi svetovni vojni je bil največji jezikovnopolitični poudarek na pravnih dejavnikih, ki jih lahko pojmuje kot higienike (Grgič, 2016): velik pomen pri ohranjanju jezika sta imela sprejetje in implementacija ustreznih zakonskih okvirov, ki bi manjšinskim skupnostim omogočali rabo lastnega jezika v vseh okoliščinah, tudi (oz. predvsem) v odnosih z oblastmi, torej v okoljih, ki so veljala za prestižna, a so bila tem skupnostim manj naklonjena. Te ukrepe lahko vsaj delno razumemo kot (moralne) reparacije za represivne in asimilacijske politike, ki so bile razširjene predvsem pred drugo svetovno vojno (Grgič, 2020: 118). Toda številne manjšinske skupnosti niti po drugi svetovni vojni niso bile nemudoma deležne ustreznega zakonskega okvira; to drži tudi za slovensko skupnost v Italiji, ki je na splošno (t. i. globalno) zaščito čakala vse do sprejetja državnega zakona leta 2001. Nekatere manjšinske skupnosti so se v drugi polovici 20. stoletja zato same opremile, vzpostavile svoje institucije (npr. društva, šole) in okolje, ki je promoviralo nastanek lastne zaprte družbene mreže (Milroy, 2002), ta pa se je nato sporazumevala v manjšinskem jeziku. To je po eni strani zaustavilo asimilacijo in izgubo jezika, po drugi pa promoviralo specifične sporazumevalne prakse in jezikovne modele ter omejilo stik z ostalimi različicami istega jezikovnega kontinuuma (Grgič, 2022: 496–497). Omejenost slovenščine v Italiji na funkcijo znotrajskupinskega koda se danes odraža v spektru zanimivih sociolingvističnih pojavov, od vpliva večinskega jezika na manjšinskega do jezikovne marginalizacije, tj. neustrezne izpostavljenosti slovenskemu jezikovnemu kontinuumu (Jagodic in drugi, 2017: 72–74). Skupnost se tudi v vse večji meri identificira zgolj z lokalnimi jezikovnimi različicami, ki se postopoma oddaljujejo od kontinuuma slovenskega jezika, kar lahko vodi do pojava jezikovnega secesionizma (Pertot, 2002).

Potem ko je večina evropskih držav vsaj na deklarativni ravni sprejela zakonske in podzakonske akte za varstvo manjšinskih jezikov, na kar je vplivala tudi evropska zakonodaja (Vidau, 2013), se je pozornost sociolingvistike usmerila k drugim dejavnikom (Bastardas i Boada, 2013). Primeri skupnosti, ki kljub zagotovljeni visoki stopnji zakonske zaščite v nekaterih segmentih opuščajo manjšinski jezik (Yilmaz, Schmid, 2018), so namreč pokazali, da pravica do rabe jezika še ne pomeni nujno dejanske rabe tega jezika. Tako so se v središču pozornosti mlajših sociolingvističnih šol znašli dejavniki, ki rabo jezika promovirajo, torej t. i. motivatorji: odnos govorcev in govork do jezika, percipirani prestiž jezika ob upoštevanju novih »elitnih« okolij (npr. medijev in drugih sredstev javnega sporočanja, popularne kulture, zvezdnitva, športa ...) in potreba po rabi jezika v vsakdanjih okoliščinah (Da Silva, Heller, 2009; Grosjean, 2010: 171).

Ob koncu 20. stoletja je zaradi spremenjenih družbenih okoliščin pri obravnavi jezikovnih pojavov prišlo do še nekaterih pomembnih premikov. Izkazalo se je, da sporazumevalna zmožnost v manjšinskih jezikih, tudi bolje zaščitenih in opremljenih, na splošno upada. Pojav je strokovna javnost najprej povezala z vplivom večinskih jezikov, predvsem zaradi splošne prisotnosti večinskih medijev v vsakdanjem življenju govork in govorcev manjšinskih jezikov (Jagodic in drugi, 2017: 74). V tem času je tudi postalo jasno, da didaktično strukturirana okolja, kakršna so t. i. manjšinske šole (tudi enojezične), ne zadostujejo za razvoj jezikovnih spretnosti in veščin (Hickey, 2001) ter da manjšinski jezik opuščajo in »pozablajo« tudi tisti govorniki in govornice, ki so ga v mladosti usvojili do visoke stopnje in niso izpostavljeni nobenim družbenim pritiskom (Boikanyego, 2014). Med dejavniki, ki naj bi negativno vplivali na rabo manjšinskih jezikov, pa so začele raziskave opozarjati na omejeno prisotnost teh jezikov v virtualnem in digitalnem okolju (vključno z novimi mediji in družbenimi omrežji) ter na premalo skrbi za ustrezno jezikovno opremljenost teh skupnosti (Guskaroska, Elliott, 2021; Holton, 2011; Jany, 2017).

3 Metodologija

V prispevku primerjava vsebino temeljnih dokumentov, v katerih je obravnavana jezikovna politika za slovenščino v Italiji, z vsebino dokumentov, ki so nastali na področju načrtovanja tehnologij in infrastruktur za razvoj slovenščine in drugih jezikov v digitalnem okolju ter na področju implementacije umetno-inteligenčnih orodij za manjšinske jezike.

Med dokumenti (zakoni, pravilniki, programskimi dokumenti) za slovenščino v Italiji (A) obravnavava:

1. Deželni zakon št. 26 z dne 16. 11. 2007 »Deželna pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine« (Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena);
2. Zakon št. 482 z dne 15. 12. 1999 »Pravila o varstvu avtohtonih jezikovnih manjšin« (Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche);
3. Zakon št. 38 z dne 23. 2. 2001 »Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« (Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli Venezia Giulia);²

2 Vsi trije zakonski akti so dostopni na <https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>.

4. Zaključni dokument Programske konference SKGZ – SSO, dostopen na: <https://skgz.org/programska-konferenca/zakljucni-dokument-programske-konference-skgz-sso/>;
5. Program SKGZ 2019–2022, dostopen na: https://skgz.org/wp-content/uploads/2022/02/Akcijski-nacr_compcompressed.pdf;
6. Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, Uradni list RS, št. 43/06 in 76/10, dostopen na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4387>;
7. Resolucijo o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije (RePASM), dostopna na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO8>;
8. Koncept deželne jezikovne politike za slovenščino: teoretska izhodišča, cilji, področja ukrepanja in institucionalni okvir, dostopen na: www.consiglio.regione.fvg.it/cms/export/sites/consiglio/home/.allegati/Terza-conferenza-lingua-slovena-2021/5.-Koncept-dezelne-jezikovne-politike.pdf.

Med dokumenti s področja načrtovanja tehnologij in infrastruktur za razvoj slovenščine v digitalnem okolju (B) obravnavava:

1. Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025, Uradni list RS, št. 94/21, dostopna na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO123>;
2. dokumente za strateški razvoj virov in tehnologij, ki so bili izdelani v sklopu projekta Razvoj slovenščine v digitalnem okolju, dostopne na: <https://rsdo.slovenscina.eu/kazalniki>.

Med dokumenti za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko EU, predvsem na področju manjšinskih jezikov, jezikovnih tehnologij in digitalnega jezikoslovja, obravnavava:

1. rezultate in ugotovitve projekta European Language Equality, dostopne na: <https://european-language-equality.eu/>;
2. poročilo k EU COST Action CA19102 'Language In The Human-Machine Era', dostopno na: <https://lithme.eu/wp-content/uploads/2021/05/The-dawn-of-the-human-machine-era-a-forecast-report-2021-final.pdf>;
3. poročilo Strokovnega sveta za Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih, dostopno na: <https://rm.coe.int/declaration-ai-en/1680a657ff>;
4. priporočila za implementacijo Evropske listine regionalnih in manjšinskih jezikov z umetno inteligenco, dostopna na: <https://rm.coe.int/min-lang-2022-4-ai-and-ecrml-en/1680a657c5>.

Teoretski okvir povzemava po teoriji jezika v družbenih mrežah (Fagyal in drugi, 2010; Milroy, 2002), podatke o pomenu prisotnosti manjšinskih jezikov v digitalnem okolju pa črpava iz novejših raziskav, ki jih še ne moremo obravnavati kot zaključene teoretske celote (Eisenlohr, 2004; Gurbanova, 2023; Holton, 2011; Pauwels, 2014; Sayers in drugi, 2021). Na podlagi tega teoretskega okvira, priporočil za implementacijo umetnointeligentnih orodij za promocijo manjšinskih jezikov (Gerken, 2022) in podatkov o delovanju umetne inteligence postavlja hipoteze o vplivu, ki ga bo razvoj umetne inteligence imel na manjšinske jezike v naslednjih petih letih, ter skušava ugotoviti, katere cilje mora manjšinska jezikovna skupnost zasledovati, da zagotovi dolgoročno rabo jezika na svojem poselitvenem območju.

Termin *jezikovne tehnologije*, za katerega v nadaljevanju uporablja tudi kratico *JT*, označuje raznolike jezikovne vire in orodja, tudi tista, ki delujejo na podlagi umetne inteligence. S termini *digitalna/virtualna prisotnost (jezika)*, *digitalni/virtualni razvoj (jezika)*, *digitalna pokritost*, *digitalna krajina in prisotnost/razvoj/promocija jezika v digitalnem/virtualnem okolju*, za katere mestoma uporablja kratico *DJ*, označujeva širši spekter sporazumevalnih praks in rab jezika v stiku z informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami (računalniki, telefoni ...) in na spletu (družbenih omrežjih, platformah, v medijih, aplikacijah itd.) ter dostopnost podatkov za nadaljnjo obdelavo in rabo v teh okoljih.

4 Rezultati

Analiza izbranih besedil s področja jezikovne politike za slovenščino v Italiji ter razvoja jezikovnih tehnologij (*JT*) in zagotavljanja digitalne prisotnosti za slovenski jezikovni kontinuum nasploh (*DJ*) je pokazala na nekatere poteze, ki jih povzemava po točkah.

Kvantitativna in kvalitativna analiza kažeta, da je temam, povezanim z *JT* in *DJ*, v izbranih besedilih namenjene le malo pozornosti; vprašanja torej niso ustrezno zastopana, sistemsko obravnavana in učinkovito implementirana. To je razvidno zlasti na ravni financiranja razvojnih projektov ter na ravni informiranja in ozaveščanja skupnosti oz. promocije orodij za slovenski jezik med (potencialnimi) uporabniki in uporabnicami. Sklepni dokument Programske konference SKGZ in SSO iz leta 2003 npr. omenja zgolj internet, in sicer v povezavi z medijskimi vsebinami: »Posebno pozornost moramo namenjati novim komunikacijskim sredstvom, kot je na primer prisotnost na internetu, ki se lahko izkaže kot odlično sredstvo za navezovanje in utrjevanje stikov s Slovenci

drugod po Italiji in v svetu.« JT so bežno omenjene v Zakonu o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, nazadnje spremenjenem leta 2021 (ZORSSZNM, 32. člen): »Republika Slovenija /.../ podpira razvoj učenja slovenskega jezika na daljavo z uporabo sodobnih informacijsko komunikacijskih tehnologij.« Noben dokument s seznama A ne povezuje podpore ali promocije novih tehnologij neposredno z doseganjem jezikovnopoličnih ciljev.

Kaže, da se problem razvoja in implementacije JT in DJ na lokalni ravni pojavlja prvenstveno zaradi financiranja rednega delovanja ustanov/organizacij slovenske manjšine v Italiji, ki pa ni povezano s cilji, strategijami in programi ter ne izpostavlja prednostnih vsebin, npr. digitalizacije in novih tehnologij; na nacionalni ravni izstopa financiranje posameznih projektov, ki po porabi sredstev (za nekaj časa) zastanejo, kakor to drži za projekta Jezikovna Slovenija (2015–2021) in Razvoj slovenščine v digitalnem okolju (2014–2020). Obe liniji financiranja (tista, ki je namenjena slovenski skupnosti v Italiji, in »nacionalna« za razvoj digitalnih tehnologij in orodij) sta nenazadnje povsem ločeni. Opaziti je tudi nekatere metodološke težave. V Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReNPJP21–25) zasledimo npr. predlog, da se določi hierarhija »jezikovnoinfrastrukturnih dejavnosti glede na njihovo pomembnost na podlagi razpoložljivih raziskav potreb uporabnikov«. Pri hitrem, težko predvidljivem in predvsem revolucionarnem razvoju JT, ki smo mu priča od nastopa umetne inteligence, pa delo težko načrtujemo samo z opiranjem na sedanje potrebe uporabnikov in uporabnic: znati moramo predvideti bodoče trende in upoštevati (poleg potreb) tudi druge motivacijske dejavnike, ki jih težko evidentiramo z že uveljavljenimi metodami (anketami, intervjuji, opazovanjem).

Analiza dokumentov kaže, da je bila v jezikovnopoličnih ukrepih za slovenščino v Italiji v 20. in 21. stoletju povsem spregledana potreba po DJ v smislu digitalne pokritosti in večjezične digitalne krajine. Obenem je bila skupnost na področju načrtovanja in promocije jezika vsaj delno neučinkovita že pred nastopom digitalne ere. Iz dokumentov izhaja, da ni bil ne načrtovan ne implementiran noben ukrep za spodbujanje rabe slovenščine v dveh segmentih, ki veljata pri usvajanju in rabi jezikov za visoko motivacijska (Eisenclas, 2015): pri zadovoljevanju osnovnih življenjskih potreb (po hrani in pijači, urejenih bivalnih razmerah, zdravju) in pri zabavi, ki jo vse bolj enačimo s široko potrošnjo, popularno kulturo in razvedrilnimi medijskimi vsebinami (Pauwels, 2014)³. Jezikovnopolični ukrepi za slovenščino v Italiji so bili – skladno s

3 Temu področju je posebna pozornost posvečena v Zakonu o javni rabi slovenščine, in sicer po Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o javni rabi slovenščine (ZJRS-B) iz leta 2024:

teorijo, da je treba čim bolj omejiti t. i. klasično diglosijo (Saxena, 2014) in zagotoviti rabo manjšinskih jezikov v »prestižnih« okoljih (Grgič, 2024) – osredotočeni predvsem na zagotavljanje pravic do rabe manjšinskega jezika v stiku z »oblastmi« in »javno upravo«. To je recimo dobro razvidno v zdravstvu: minimalna dvojezičnost je prisotna na ravni nekaterih napisov, npr. v bolnišnici v Gorici, in na ravni Mreže za slovenski jezik, ki jo je vzpostavil Centralni urad za slovenski jezik pri Avtonomni deželi Furlaniji – Julijski krajini (Grgič, Paclich, 2022), sporazumevanje med osebjem in pacienti in pacientkami pa ni predmet ne raziskav ne izvedbenih ukrepov. Danes, ko se ta dva segmenta (zagotavljanje osnovnih življenjskih potreb in zabava) selita v spletni, digitalni prostor, postaja neustreznost jezikovnih politik na tem področju zelo očitna, kar potrjujejo tudi nekateri podatki o rabi slovenščine med mladimi (Jagodic, 2019: 91–93).

Podobna slika se kaže pri medijih. V analiziranih dokumentih se obravnavajo predvsem medijske vsebine, povezane z obveščanjem, torej informativne oddaje in občila. V 12. členu Zakona 482 so navedene storitve javne radiotelevizijske službe, niso pa omenjeni novi mediji in digitalni kanali, npr. družbena omrežja (pričakovano, saj je zakon iz leta 1999), pa tudi ne takrat že uveljavljene tehnološke rešitve, npr. teletekst ali podnapisi. V 17. členu Deželnega zakona 26 iz leta 2007 so eksplicitno omenjene tedaj že presežene tehnološke rešitve (»Z namenom, da se zagotovi sprejem radijskih in televizijskih oddaj v slovenskem jeziku na celotnem poselitvenem območju slovenske jezikovne manjšine /.../, je deželna uprava pooblaščen za financiranje izvedbe in dokončanje del, namenjenih vzpostavitvi ali nadgradnji naprav za radiodifuzijo koncesionarja za storitve javne radiotelevizijske službe.«). V dokumentih se omenja potreba po ohranjanju obstoječih medijev, njihovem financiranju in ureditvi njihovega statusa. V zakonskih besedilih niso obravnavani ne novi (spletni) mediji ne razvedrilne vsebine, povezane s popularno kulturo, čeprav statistike in tudi empirični podatki na lokalni ravni (Jagodic, 2019) kažejo, da ravno te oddaje, programi in besedila dosežejo najširšo publiko. V nobenem analiziranem besedilu s področja jezikovne politike niso omenjeni ukrepi, ki bi sistematično spodbujali branje (poljudnih, strokovnih, žanrskih, zabavnih ...) revij iz osrednje Slovenije med bralci in bralkami v Italiji, tudi s pomočjo novih tehnoloških rešitev (spletnih izdaj). Sodobnejših podatkov, ki bi spremljali selitev ciljnega občinstva (tj.

»Javna raba slovenščine obsega tudi rabo slovenščine v elektronskih komunikacijskih in digitalnih odjemalnih napravah, s katerimi uporabniki dostopajo do storitev informacijske družbe ali medijev.«

pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji) od klasičnih do novih medijev, nimamo, iz analize izbranih dokumentov pa izhaja, da strategija promocije novih medijev v slovenskem jeziku še ni bila ne implementirana ne naslovljena.

Neučinkovitost jezikovne politike se še izraziteje kaže pri obravnavi digitalne prisotnosti jezika oz. digitalne krajine in rabe digitalnih orodij (DJ). Parcialne raziskave na tem področju (Jagodic, 2019) kažejo, da govorci in govorke pridobivajo podatke, »nevidno zlato« 21. stoletja, v italijanščini. V nobenem analiziranem dokumentu ni ukrepov za razvoj spletnih orodij in tehnologij (npr. brskalnikov) za slovenščino v Italiji ali za promocijo aktivne in pasivne rabe spletnih »podatkališč« v slovenščini. Če prebrskamo Wikipedijo, podrsamo po Googlovih Zemljevidih ali »poskrolamo« po Instagramu, takoj opazimo, da slovenske skupnosti v Italiji na teh in drugih splošno razširjenih platformah ni.

Še bolj presenetljivi so podatki o jezikovnih praksah v digitalnem okolju, na osnovi katerih lahko domnevamo, da pripadniki in pripadnice skupnosti v veliki meri uporabljajo telefon, računalnik in njune programe in aplikacije kar v italijanščini – in to celo v okoljih, ki naj bi bila pristojna za jezikovno vzgojo (Grgič, 2024; Jagodic, 2019). Opazovanja z udeležbo so na podobne podatke kazala vse do leta 2022, ko se je začel trend uporabe spletnih orodij v šolah rahlo spreminjati (Bogatec in drugi, 2021), vendar pa daje dvajsetletna zamuda slutiti, da se je sporazumevalni habitus človek–splet med pripadniki in pripadnicami slovenske skupnosti v Italiji odtlej že ustalil – da se je že uveljavila italijanščina, kar bo težko, če že ne nemogoče, spreminjati, predvsem ob hitrem, težko predvidljivem tehnološkem razvoju in odsotnosti vsakršne zadevne jezikovne politike, na katero kaže analiza izbranih dokumentov.

5 Sklepna razmišljanja

Sodobne rešitve, ki jih razvijamo s pomočjo in na podlagi umetne inteligence, lahko negativno vplivajo na položaj nekaterih (tudi) jezikovnih skupnosti, ki se identificirajo z jezikom oz. jezikovnim kodom (npr. narečjem), opozarjajo številne raziskave (Gerken, 2022). Ogroženi so zlasti jeziki, nezadostno zastopani v digitalnem svetu, saj zanje ni dovolj razpoložljivih digitaliziranih podatkov, od katerih je neposredno odvisen razvoj jezikovnih orodij in tehnologij. Za neustrezno opremljene (in torej potencialno ogrožene) veljajo tudi jeziki, ki imajo premalo razpoložljivih človeških in finančnih virov (Sayers in drugi, 2021: 9). Poleg tega pa lahko po mnenju nekaterih preliminarnih raziskav

(Kelly-Holmes, 2019) nove tehnologije omejuje jezikovno raznolikost in pestrost z »gojenjem« zgoj standardnih oz. osrednjih (neregionalnih) variant.

Danes torej ne govorimo več (samo) o »fizičnem«, ampak tudi o digitalnem izginotju jezika: zgodi se takrat, ko jezik – ali eden od njegovih kodov – ni ustrezno zastopan v novih sporazumevalnih orodjih, platformah in tehnologijah. Vprašanje ne zadeva le »manjših« ali zakonsko slabše zaščitene jezikov, ampak tudi jezike, ki imajo sicer širok bazen govorcev in govork ali so uradni jeziki »velikih« držav, te države pa ne vlagajo dovolj v digitalno jezikovno infrastrukturo. Ker je zavest o ogroženosti jezika zaradi bližine referenčne države še posebej slabo razvita med pripadniki in pripadnicami čezmejnih narodnih manjšin (Brezigar in drugi, 2022: 4–5), namenja raziskovalna skupnost tem jezikom, ki so sicer uradni jeziki ene države, v drugih pa imajo status manjšinskega jezika (mednje sodi tudi slovenščina v Italiji), že zdaj posebno pozornost. Prednost teh skupnosti je, da lahko svojim potrebam prilagodijo orodja, razvita v referenčnih državah oz. za boljše opremljene jezike (Holton, 2011): nujno pa je, da se tudi manjšinski in regionalni jeziki ter lokalne jezikovne različice čim hitreje – v naslednjih dveh do treh letih – opremijo z digitalnimi orodji, podatke o teh jezikih oz. kodih pa dajo na razpolago za nadaljnje procesiranje, opozarjajo v raziskavah o implementaciji Evropske listine za manjšinske jezike (Gerken, 2022). Takšna priporočila imajo sicer v stroki tudi nasprotnike, ki v manjšinskih oz. regionalnih jezikih ter nestandardnih zvrsteh ne prepoznavajo komunikacijskega orodja, katerega material je lahko nemudoma na razpolago za računalniško obdelavo (Sayers in drugi, 2021: 55–56).

Hkrati velja izpostaviti, da umetnointeligenčna orodja in tehnologije manjšinskim jezikom ponujajo novo priložnost za zajezitev procesov opuščanja in zamenjave jezika, saj jim omogočajo kapilarno promocijo in širijo njihovo vsestransko rabo. Z digitalizacijo namreč ti jeziki postanejo del tudi vsakdanjega spletnega družbenega življenja, kar poveča njihovo aktualnost, doseg in prepoznavnost (Gerken, 2022: 10). Stroka čedalje pogosteje opozarja na vlogo, ki jo imajo na področju učenja in usvajanja jezikov spletne aplikacije (npr. videoigre), novi mediji in napredne tehnološke rešitve. Z razvojem umetne inteligence (tudi) na področju strojnega (avtomatskega) prevajanja in tolmačenja ter nasploh govora in komunikacije, npr. s klepetalnimi roboti in sintetizatorji govora, se lahko spodbuja raba regionalnih in manjšinskih jezikov v sporazumevanju z upravnimi organi in javnimi službami; v gospodarstvu so uporabna denimo orodja, ki omogočajo hiter vpogled v obsežne besedilne podatke, v medijih in kulturi pa k promociji manj zastopanih jezikov lahko pripomorejo generatorji podnapisov (Gerken, 2022: 13–19).

Sodobni, različnim ciljnim skupinam prilagojeni jezikovni priročniki, spletne aplikacije za učenje jezika in iskalniki po korpusnih konkordančnikih, ki so odličen zgled avtentične rabe jezika, so za manjšinske jezike ključni tako z vidika utrjevanja rabe jezika v skupnosti kot pridobivanja novih govorcev in govork ter zagotavljanja funkcionalne večjezičnosti in jezikovne raznolikosti/pestrosti na nekem območju. Nizko stopnjo večjezičnosti je namreč doslej pogojevalo tudi dejstvo, da večinska populacija ni poznala manjšinskega jezika, kar je pripadnike manjšinskih skupnosti sililo v rabo večinskega jezika (Kaučič Baša, 1997). Pri tem ne smemo pozabiti, da tehnološke rešitve, prek katerih poteka komunikacija (od papirja do telefonskih aplikacij), vplivajo na sporazumevalne prakse, pa tudi na sistem jezika in dojemanje jezikovne pravilnosti oz. sprejemljivosti. Kelly-Holmes (2019: 32) npr. opozarja, da z razvojem spletnih komunikacijskih kanalov (e-pošte, klepetalnic, forumov, družbenih omrežij in drugih) jezikov ne omejujejo več geografske in politične meje, pripadnost narodnim in drugim skupinam ali celo raven znanja; z razvojem hitrih in zanesljivih prevajalnikov, ki so že vgrajeni v aplikacije, se te meje čedalje bolj brišejo. V novih geopolitičnih in družbeno-psiholoških okoliščinah, ko se je odnos večinskega prebivalstva v Italiji do slovenščine bistveno spremenil (Jagodić in drugi, 2017), lahko umetnointeligenčna orodja (dovolj zanesljivi prevajalniki in tolmačniki za vsakodnevno sporazumevanje) odpravijo dosedanje razloge za opuščanje manjšinskega jezika v formalnem in neformalnem sporazumevanju z večinsko skupnostjo.

Nove tehnologije morajo torej usvojiti raznolikost v množici jezikovnih podatkov in jo z ustreznimi orodji obdelati, da se ustvarijo robustni jezikovni modeli in razvijejo prilagodljive jezikovne tehnologije, namenjene različnim skupinam in potrebam. Ker pa je temeljni pogoj za razvoj teh aplikacij zadostna količina digitaliziranih podatkov, mora biti zbiranje jezikovnih podatkov prvi korak na poti do digitalnega opolnomočenja manjšinskih in regionalnih skupnosti. Potreba po razvoju temeljnih virov in tehnologij za slovenski jezik je bila uspešno prepoznana in implementirana v okviru projekta Razvoj slovenščine v digitalnem okolju (RSDO), že dalj časa pa na tem področju deluje Center za jezikovne vire in tehnologije Univerze v Ljubljani. Vendar pa se k razvoju jezikovnih tehnologij na nacionalni ravni pristopa pretežno z vidika osrednjega standarda slovenskega jezika, kakor je mogoče razbrati iz nacionalnega programa za jezikovno politiko (ReNPJP21–25: 51–70), v katerem digitalna opremljenost Slovencev in Slovenk zunaj meja Republike Slovenije ni navedena v nobenem cilju (»zamejstvo« je eksplicitno omenjeno samo v razdelku 2.2, posvečenem izobraževanju, ne pa tudi v razdelku 2.3, posvečenem jezikovni opremljenosti).

Delovanje na tem področju je torej prepuščeno lokalni skupnosti in morebitnim dogovorom med institucijami.⁴ Namesto tega bi morali preiti k sistemskemu financiranju strateških ciljev na področju digitalnih jezikovnih virov in novih (tudi umetnointeligenčnih) jezikovnih tehnologij za slovenščino zunaj meja RS, saj bi morala biti, kot pravijo Jagodic in drugi (2017: 84), skrb za razvoj in širjenje slovenskega jezikovnega prostora kljub avtonomiji manjšinske jezikovne politike vendarle v nacionalnem interesu.

Glavni izziv za manjšinske in regionalne jezike v tej fazi družbenega in tehnološkega razvoja bo vključitev v nove komunikacijske paradigme in okoliščine (ang. *settings*; Gurbanova, 2023). Stroka namreč domneva, da bo hiter in vsestranski razvoj inovativnih tehnologij privedel do večjih premikov na ravni komunikacijske interakcije, narativne participacije in razumevanja vsebin, predvsem pa percepcije in kritičnega dojetanja jezikov in sporazumevanja. Za zagotavljanje ozaveščenega sodelovanja govork in govorcev v sporazumevalnih praksah skupnosti bo torej potrebno novo, načrtno in kapilarno opismenjevanje, ki bo upoštevalo inovativne tehnološke rešitve oz. bo iz njih izhajalo (Sayers in drugi, 2021: 52).

Med ključnimi ukrepi za vsaj srednjeročno zagotavljanje rabe manjšinskih jezikov je raba (visoko)tehnoloških orodij (npr. aplikacij) za povečanje izpostavljenosti manjšinskemu jeziku (Eisenchlas in drugi, 2015; Eisenlohr, 2004; Guskaroska, Elliott, 2021). Razvoj umetne inteligence in prevajalnikov nadalje nakazuje, da bo treba načrtno ustvarjati okoliščine, v katerih bodo govorce in govorce »prisiljeni« uporabljati manjšinski (oz. na splošno) ciljni jezik, saj te potrebe »v realnem življenju« mogoče ne bo več.

Obe področji (razvoj novih jezikovnih tehnologij, prilagojenih potrebam manjšinske skupnosti, in ustvarjanje dodatnih priložnosti za izpostavljenost manjšinskemu jeziku v digitalnem okolju) zahtevata jasno, hitro in pogumno načrtovanje, ki ga v temeljnih dokumentih za jezikovno politiko slovenske skupnosti v Italiji zaenkrat ni zaslediti.

4 V ta sklop sodijo npr. orodja, ki jih je razvil Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) iz Trsta, tudi v sodelovanju z inštituti in centri iz osrednje Slovenije, npr. s Centrom za jezikovne vire in tehnologije Univerze v Ljubljani.

Bibliografija

- BASTARDAS I BOADA A. (2013), *Complexitat i fenomen (socio)lingüístic*, Llengua, Societat i Comunicació, 11, 5–13.
- BOGATEC N. in drugi (2021), *Pouk na daljavo v osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom in slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom v Italiji med epidemijo covid-19*, Sodobna pedagogika, 72, 138, 44–68.
- BOIKANYEGO S. (2014), *First Language Attrition in the Native Environment*, Language Studies Working Papers, 6, 53–60.
- BREZIGAR S. in drugi (2022), *Koncept deželne jezikovne politike za slovenščino: teoretska izhodišča, cilji, področja ukrepanja in institucionalni okvir*, v D. Jagodic (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine, Trst, 12. in 19. novembra 2021*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 133–158.
- DA SILVA E. & HELLER M. (2009), *From Protector to Producer: The Role of the State in the Discursive Shift from Minority Rights to Economic Development*, Language Policy, 8, 95–116.
- DE HOUWER A. (2015), *Harmonious bilingual development: Young families' well-being in language contact situations*, International Journal of Bilingualism, 19, 2, 169–184.
- EISENCHLAS S. A. in drugi (2015), *Play to learn: self-directed home language literacy acquisition through online games*, International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 19, 2, 136–152.
- EISENLOHR P. (2004), *Language Revitalization and New Technologies: Cultures of Electronic Mediation and the Refiguring of Communities*, Annual Review of Anthropology, 33, 1, 21–45.
- FAGYAL Z. in drugi (2010) *Centers, Peripheries, and Popularity: The Emergence of Norms in Simulated Networks of Linguistic Influence*, University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics, 15, 2, 81–90.
- GERKEN M. (2022), *Facilitating the implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages through artificial intelligence*, Council of Europe, Secretariat of the European Charter for Regional or Minority Languages.
- GRGIČ M. (2016), *The identification and definition of the minority community as an ideological construct: the case of Slovenians in Italy*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/ Treatises and documents: journal of ethnic studies, 77, 87–102.
- GRGIČ M. (2020), *Kdo se boji slovenščine? Ideološko načrtovanje in (ne)implementacija jezikovnih strategij med Slovenci v Italiji*, Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja, 57, 109–126.
- GRGIČ M. (2022), *Slovenščina v Italiji: dolžnost, pravica, izziv*, v M. Šekli in drugi (ur.), *Slovenski jezik in književnost med kulturami*, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 491–500.
- GRGIČ M., PACLICH F. (2022), *Centralni urad za slovenski jezik pri Avtonomni deželi Furlaniji - Julijski krajini: pregled delovanja in novi izzivi*, v D. Jagodic (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine, Trst, 12. in 19. novembra 2021*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 115–127.
- GRGIČ M. (2024), *Multilingualism as right and choice: a case study of Slovene speakers in Northeast Italy*, Zeitschrift für Slawistik, 69, 2, 226–228.

- GROSJEAN F. (2010), *Bilingual: Life and Reality*, Harvard University Press, Cambridge-London.
- GURBANOVA A. (2023), *Problems and Prospects for Minority Languages in the Age of Industry 4.0*, v Z. Hu in drugi (ur.), *Advances in Intelligent Systems, Computer Science and Digital Economics IV*, Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies, 158, Springer, Cham, 722–734.
- GUSKAROSKA A., ELLIOTT T. (2021), *Heritage language maintenance through digital tools in young Macedonian children – an exploratory study*, *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 16, 4, 227–233.
- HICKEY T. (2001), *Mixing Beginners and Native Speakers in Minority Language Immersion. Who is Immersing Whom?*, *The Canadian Modern Language Review*, 57, 3, 443–474.
- HOLTON G. (2011), *The role of information technology in supporting minority and endangered languages*, v P. K. Austin, J. Sallabank (ur.), *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*, Cambridge Handbooks in Language and Linguistics, Cambridge University Press, Leiden 371–400.
- JAGODIČ D. in drugi (2017), *Jezikovni položaj Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 66–88.
- JAGODIČ D. (2019), *Znanje in raba slovenskega jezika med mladini v slovenskem zamejstvu v Italiji*, v S. Novak Lukanovič (ur.), *Jezikovni profil mladih v slovenskem zamejstvu*, INV-SZI-SNI Urbana Jarnika-SLORI, Ljubljana-Celovec-Trst, 67–120.
- JANY C. (2017), *The role of new technology and social media in reversing language loss*, *Speech, Language and Hearing*, 21, 2, 73–76.
- KAUČIČ BAŠA M. (1997), *Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in a transactional setting*, *International journal of the sociology of language*, 124, 51–73.
- KELLY-HOLMES H. (2019). *Multilingualism and technology: A review of developments in digital communication from monolingualism to idiolingualism*, *Annual Review of Applied Linguistics*, 39, 24–39.
- LEE J. in drugi (2022), *Language Proficiency and Subjective Well-being: Evidence from Immigrants in Australia*, *Journal of Happiness Studies*, 23, 1847–1866.
- MILROY L. (2002), *Social Networks*, v J. Chambers in drugi (ur.), *The Handbook of Language Variation and Change*, Blackwell, Oxford, 549–572.
- PAUWELS A. (2014), *Rethinking the learning of languages in the context of globalization and hyperlingualism*, v D. Abendroth-Timmer, E. Henning (ur.), *Plurilingualism and multiliteracies: International research on identity construction in language education*, Peter Lang, Frankfurt, 41–56.
- PAUWELS A. (2016), *Language Maintenance and Shift*, Cambridge University Press, Cambridge.
- PERTOT S. (2002), *Spremembe v občutku narodnostne in geografske pripadnosti absolventov slovenskih srednjih šol v Trstu*, *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*, 34, 4–6, 81–92.
- SAXENA M. (2014) »Critical diglossia« and »lifestyle diglossia«: *development and the interaction between multilingualism, cultural diversity, and English*, *International Journal of the Sociology of Language*, 1, 225, 91–112.

- SAYERS D. in drugi (2021), *The Dawn of the Human-Machine Era: A forecast of new and emerging language technologies*, Report for EU COST Action CA19102 'Language In The Human-Machine Era'.
- SCHMIDT R. (2010), *Attention, awareness, and individual differences in language learning*, v W. M. Chan in drugi (ur.), *Proceedings of CLaSIC 2010*, National University of Singapore-Centre for Language Studies Singapore, Singapore, 721–737.
- VIDAU Z. (2013), *The legal protection of national and linguistic minorities in the Region of Friuli Venezia Giulia: a comparison of the three regional laws for the Slovene linguistic minority, for the Friulian language and for the German-Speaking minorities*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treaties and documents: journal of ethnic studies, 71, 27–52.
- YILMAZ G., SCHMID M. (2018), *First language attrition and bilingualism*, v F. Bayram in drugi (ur.), *Bilingual Cognition and Language: The state of the science across its subfields*, John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 225–250.

Povzetek

V prispevku obravnavava jezikovnopolitične ukrepe na področju uvajanja in razvijanja digitalnih virov, orodij in tehnologij za skupnost govorcev in govorik slovenščine v Italiji. Izhodiščno sprašujeva po ciljih, ki jih morata zasledovati manjšinska jezikovna politika in skupnost na prehodu iz digitalnega v umetno-inteligenčno okolje, da na svojem poselitvenem območju zagotovita dolgoročno rabo manjšinskega jezika. Pri opredeljevanju teh ciljev se sklicujeva pretežno na ugotovitve in priporočila Evropske unije na področju manjšinskih jezikov in jezikovnih tehnologij: zaradi spremenjenih družbenih okoliščin na prehodu v novo tisočletje in prenosa velikega dela družbenega življenja v virtualno okolje je za manjšinske in regionalne jezike ter lokalne jezikovne različice postalo ključno, da se čim hitreje opremijo z digitalnimi orodji in uveljavijo v digitalnem svetu, saj lahko le tako preprečijo svoje (digitalno) izumrtje. A da to lahko storijo, potrebujejo učinkovite jezikovne politike. Njihovo navzočnost v analitičnem delu prispevka preučiva konkretno na primeru slovenščine kot nacionalnega manjšinskega čezmejnega jezika: z analizo dokumentov, ki tvorijo podlago za jezikovno politiko za slovenščino v Italiji oziroma urejajo področje načrtovanja tehnologij in infrastruktur za razvoj slovenščine v digitalnem okolju, pokaževa, da vprašanja, povezana z razvojem jezikovnih tehnologij in digitalno pokritostjo, vsaj za slovenščino kot manjšinski jezik niso ustrezno sistemsko obravnavana in implementirana. Jezikovnopolitični ukrepi za slovenščino v Italiji so bili namreč dolgo osredotočeni na zagotavljanje pravic do rabe manjšinskega jezika v stiku z oblastmi in javno upravo, pri tem pa sta bila povsem spregledana pomen

zadovoljevanja osnovnih življenjskih potreb in pojav novih elitnih okolij, kot so novi mediji in zabava.

Neažurnost jezikovnih politik za slovenščino v Italiji tako danes, ko se ta dva segmenta selita v digitalni prostor, postaja vse bolj očitna: raziskave o digitalni prisotnosti jezika in jezikovnih praksah v digitalnem okolju kažejo, da je slovenska skupnost v Italiji digitalno zanemarljiva in da njeni pripadniki in pripadnice podatke pridobivajo v italijanščini, v istem jeziku pa uporabljajo tudi raznovrstne elektronske naprave in programe. Da bi jezikovna politika za slovenščino v Italiji zajela procese opuščanja jezika oziroma ustvarila nove priložnosti za izpostavljenost jeziku, se torej mora nujno usmeriti tudi k digitalizaciji, ki povečuje aktualnost in prepoznavnost manjšinskega jezika, ter k razvoju naprednih tehnologij, ki so za manjšinske jezike ključne tako z vidika utrjevanja rabe jezika v skupnosti kot pridobivanja novih govorcev in govork ter zagotavljanja funkcionalne večjezičnosti in jezikovne raznolikosti na danem območju.

Abstract: Pianificare l'uso della lingua in un'ottica di empowerment delle comunità minoritarie nell'era dell'intelligenza artificiale

Nel presente contributo ci soffermiamo sulle azioni e misure di politica linguistica relative all'introduzione e allo sviluppo di risorse, strumenti e tecnologie digitali a beneficio della comunità slovenofona in Italia. Il quesito di fondo è quali siano gli obiettivi che la politica linguistica di una comunità minoritaria e la comunità stessa devono perseguire in fase di transizione dall'ambiente digitale a quello dell'intelligenza artificiale al fine di garantire a lungo termine, nel proprio territorio di insediamento, l'uso della lingua minoritaria. Nel definire tali obiettivi facciamo riferimento in modo preponderante a conclusioni e raccomandazioni formulate dall'Unione europea in materia di lingue minoritarie e tecnologie linguistiche: le mutate circostanze sociali che hanno accompagnato il volgere del nuovo millennio, unitamente alla trasposizione digitale di buona parte della vita sociale, hanno reso cruciale per le lingue minoritarie, regionali e le rispettive varietà locali dotarsi quanto prima di strumenti digitali e assicurarsi una presenza nel mondo digitale, perché solo così possono scongiurare il rischio di un'estinzione digitale. Per procedere in tale direzione, tuttavia, hanno bisogno di politiche linguistiche efficaci.

Nella parte più prettamente analitica del contributo la loro presenza viene esaminata nel caso concreto dello sloveno quale lingua di respiro transfrontaliero parlata da una comunità nazionale minoritaria: facendo leva sull'analisi dei documenti su cui poggia la politica linguistica per lo sloveno in Italia e di altri che disciplinano la pianificazione di tecnologie e infrastrutture per lo sviluppo dello sloveno in ambiente digitale, mostriamo come le questioni relative allo sviluppo delle tecnologie linguistiche e alla copertura digitale non vengano affrontate e implementate adeguatamente, con un approccio sistemico, quantomeno con riferimento allo sloveno come lingua minoritaria. Le misure di politica linguistica per lo sloveno in Italia si sono infatti soffermate a lungo sul garantire il diritto all'uso della lingua minoritaria nei rapporti con le autorità amministrative e giudiziarie locali, sorvolando però del tutto sull'importanza di soddisfare le esigenze di base della vita quotidiana nonché sul fenomeno dei nuovi contesti comunicativi "elitari", come i nuovi media e il settore dell'intrattenimento.

Oggi come oggi, in un frangente che vede questi due segmenti migrare nell'ambiente digitale, si fa dunque ancora più evidente quanto le politiche linguistiche per lo sloveno in Italia siano ormai superate: le ricerche variamente condotte sulla presenza digitale della lingua e sulle pratiche linguistiche in ambiente digitale mostrano infatti che, nel mondo digitale, la comunità slovena in Italia è trascurabile e che i parlanti e le parlanti ad essa afferenti svolgono le loro ricerche online in italiano, la stessa lingua in cui impostano i loro dispositivi elettronici e software vari.

Al fine di contenere i processi di deriva linguistica, o comunque per creare nuove opportunità di esposizione alla lingua, è dunque quanto mai imperativo che la politica linguistica per lo sloveno in Italia si orienti anche in un'ottica di digitalizzazione, in grado di contribuire all'attualità e visibilità della lingua minoritaria, oltreché di sviluppo delle tecnologie avanzate, determinanti per le lingue minoritarie sia in termini di consolidamento dell'uso della lingua all'interno della comunità che di acquisizione di nuovi e nuove parlanti, senza tralasciare il conseguente apporto di plurilinguismo funzionale e di varietà linguistica nell'area di riferimento.

Summary: Planning the use of language for the empowerment of minority communities in the age of artificial intelligence

In this chapter, we discuss language policy measures in the field of introducing and developing digital resources, tools and technologies for the community of Slovene speakers in Italy. We start by asking about the goals that the minority language policy and the community must pursue in the transition from a digital to an artificial intelligence environment in order to ensure the long-term use of the minority language in their settlement area. In defining these goals, we mainly refer to the findings and recommendations of the European Union regarding minority languages and language technologies: due to the changed social circumstances at the turn of the new millennium and the transfer of much of social life to a virtual environment, it has become crucial for minority and regional languages and local language variants to be equipped with digital tools as quickly as possible and become established in the digital world, as this is the only way their (digital) extinction can be prevented. But in order to do that, effective language policies are needed. In the analytical part of the chapter, we examine their presence concretely in the case of Slovene as a national minority cross-border language. By analyzing the documents that form the basis for the language policy for Slovene in Italy and regulate the field of planning technologies and infrastructures for the development of Slovene in the digital environment, we show that questions related to the development of language technologies and digital coverage, at least for Slovene as a minority language, are not properly addressed or implemented systematically. For a long time, language policy measures for Slovene in Italy were focused on ensuring rights to use the minority language in contact with the authorities and public administration, while its importance in meeting daily basic needs and the emergence of new elite environments, such as new media and entertainment, were completely overlooked.

The lack of up-to-date language policies for the Slovene language in Italy, even today, when these two segments are moving into the digital space, is becoming more and more apparent: research on the digital presence of the language and language practices in the digital environment shows that the Slovene community in Italy is digitally neglected and that its members and affiliates obtain information in Italian, and also use various electronic devices and programs in that language. Stemming the processes of language abandonment and creating new opportunities for exposure to the language will require

that language policy for Slovene in Italy focus on digitalization, which increases the relevance and visibility of the minority language, and on the development of advanced technologies that are crucial for minority languages both with the aspect of consolidating the use of the language in the community as well as acquiring new speakers and ensuring functional multilingualism and linguistic diversity in a given area.

O avtoricah

Matejka Grgič je študirala filozofijo in slovenščino na Univerzi v Trstu. Po diplomu leta 1997 je magistrirala (2001) in doktorirala (2005) na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Bila je mlada raziskovalka, asistentka, lektorica in docentka za področje jezikoslovnih ved. Kot predavateljica in nosilka različnih predmetov je sodelovala z več univerzami v Sloveniji in Italiji.

Ukvarja se s prevajanjem, tolmačenjem in lektoriranjem; je avtorica znanstvenih monografij in člankov, pa tudi poljudnoznanstvenih radijskih oddaj in drugih prispevkov. V obdobju 2008–2016 je bila znanstvena direktorica Slovenskega izobraževalnega konzorcija. Od leta 2016 stalno sodeluje s Slovenskim raziskovalnim inštitutom (SLORI) v Trstu. Od leta 2018 je zaposlena na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je docentka za področje slovenskega jezika. Osrednja tema njenega raziskovalnega dela je sociolingvistika, zlasti vprašanja dvo- in večjezičnosti, jezikovnega stikanja in jezikovnih politik.

Zarja Zver je študentka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter sodelavka Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Trstu. Po uspešno zaključenem dodiplomskem študiju prevajalstva se je usmerila tudi na področje sociologije ter izbrala dvopredmetni magistrski program Prevajanje-Sociologija kulture. Prostor za udejanjanje tako svojih jezikovnih kot socioloških zanimanj je našla na SLORI-ju, s katerim sodeluje od junija 2023. V preteklih letih je delala v knjižnici Francoskega inštituta Charles Nodier v Ljubljani in na Radiu Študent, danes pa se ukvarja s prevajanjem iz francoskega v slovenski jezik in obratno ter z lektoriranjem. Je članica Lektorskega društva Slovenije in je o lektoriranju in jezikovnem svetovanju že objavila nekaj strokovnih prispevkov. Svoje zanimanje za jezike povezuje s širšimi družbenimi vprašanji, pozornost pri raziskovanju pa je v zadnjem času začela posvečati razvoju manjšinskih jezikov in skupnosti na območju jezikovno-kulturnega stika, zlasti slovenščini v Italiji.

Imensko kazalo

A

Anastasopoulos, A. 169
Anderson, B. 151, 155

B

Bačlija, I. 62, 63
Bahtin, M. 105
Bandelj, D. 101, 102, 108, 123, 126, 128, 129, 135
Bandelj, V. 107
Bastardas i Boada, A. 215
Battistig, L. 128
Bauman, Z. 32
Beller, M. 127
Bellinello, P. F. 33
Belmar, G. 150
Ben Raphael, E. 85
Bergnach, A. 121–123, 126, 128, 133, 134, 136, 137, 141–144
Bergnach, F. 128
Bevk, F. 134
Bezgovšek, L. 13, 16, 18, 167, 193
Bird, S. 168, 170
Bogatec, N. 34, 59, 221
Boh, T. 62, 63
Boikanyego, S. 216
Bordieu, P. 151
Bordon, D. 13, 16, 18, 167, 193
Borovnik, S. 108

Bourhis, R. Y. 80, 81, 84, 85,
Božič, G. 132
Božič, M. 185
Bratuž, L. 128
Brezigar, S. 14, 16, 18, 33, 34, 36, 42, 51, 52, 54, 57, 59, 62, 64, 66–69, 77, 106, 148, 195, 196, 222
Brezovšek, M. 63
Bufon, M. 33–35, 59, 64, 178, 180
Bukovaz, A. 108, 121, 122, 131, 132, 136, 137, 141–144

C

Campignotto, S. 178
Caprini, R. 84
Cencič, M. 133
Cenoz, J. 80, 85
Cergol, J. 14, 16, 18, 101–104, 119, 125, 135, 136
Cerkvenič, E. 108, 110, 111
Cernetig, M. 121, 122, 128–132, 136, 137, 141–144
Chiabudini, L. 128
Chiang, D. 168, 169
Clements J. C. 58
Coluzzi, P. 80, 85
Cooper R. L. 58
Costa, J. 149, 156
Crystal, D. 169

Č

Čermelj, L. 33, 59
 Černe, D. 133
 Černo, V. 125, 128
 Červ, G. 62, 197
 Čok, Š. 34, 59, 66, 148, 153
 Čuk, M. 105

D

Da Silva, E. 215
 Dal Negro, S. 85
 Dapit, R. 59, 80, 123–129, 134, 135
 Darwin, R. 147, 151, 153, 155, 163–165
 Dante, A. 111
 De Houwer, A. 214
 Deganutti, M. 122
 Dewaele, J. M. 149
 Dolenc, S. 214
 Dobran, R. 103
 Dobrovoljc, K. 200, 202
 Dorbolò, B. 128
 Drecogna, L. 128
 Dubreuil, L. 58

E

Edwards, J. 168
 Elliott, T. 216
 Eisenchlas, S. A. 219, 224
 Eisenlohr, P. 218, 224
 Even-Zohar, I. 105

F

Fabjan Bajc, D. 175, 196
 Fagyal, Z. 218
 Feletig, L. 128
 Finco, F. 84
 Fishman, J. A. 168
 Fought, C. 172
 Franza, J. 13, 16, 18, 167, 194

G

Gabršček, A. 126
 Gardner, R. C. 153
 Gerken, M. 218, 221, 222
 Gherdol, I. 108, 111

Gliha Komac, N. 65, 93
 Golles, E. 129
 González, I. 150
 Goodin, R. E. 60,
 Gorter, D. 80, 83, 85
 Gradnik, A. 145
 Gregori, I. 109
 Grenoble, L. A. 170
 Grgič, M. 7–12, 14, 16, 18, 23, 26, 29,
 59, 62, 65, 68, 80, 149, 159, 160, 163,
 164, 166, 169, 171, 172, 196, 197,
 213, 215, 220, 221, 231
 Große, S. 195
 Grosjean, F. 215
 Gumzi, M. 132
 Gurbanova, A. 218, 224
 Guskaroska, A. 216, 224

H

Heller, M. 157, 215
 Heywood, A. 60
 Hickey, T. 216
 Hinton, L. 170
 Holton, G. 216, 218, 222
 Hornberger, N. 63

J

Jaffe, A. 149, 150, 157
 Jany, C. 216
 Jagodic, D. 14, 16, 18, 31, 32, 34, 55, 59,
 64, 66, 67, 80, 106, 148, 153, 171,
 215, 216, 220, 221, 223, 224
 Jazbar, E. 133
 Juvan, M. 105, 135

K

Kacin-Wohinz, M. 122,
 Kalc, Aleksej 123, 178, 180
 Kalc, Andreja 13, 16, 18, 195, 211
 Kanno, Y. 155
 Kaučič Baša, M. 59, 64, 67, 80, 88, 93,
 196, 223
 Kecsek, I. 200
 Kelly-Holmes, H. 222, 223
 Kenny, D. 196, 200–202

King, J. 150
 Klabjan, B. 87
 Klemen, M. 185, 186
 Kliger, I. 105
 Klingemann, H. D. 60
 Klodič, A. 128
 Klodič, D. 128
 Koron, A. 103, 135
 Korošec, T. 197, 198
 Köstler, E. 103, 116–118
 Košuta, M. 101, 102, 107, 108, 113, 116–
 118, 123, 131, 135, 136
 Krek, S. 168, 170, 181, 186
 Krizmančič, T. 108
 Kroskriky, P. V. 160
 Kühl, J. 36, 42, 51, 52, 54

L

Lajh, D. 62, 63
 Lambert, W. 153
 Landry, R. 80, 81, 84, 85
 Lasagabaster, D. 155, 158
 Leacock, C. 169
 Leben, A. 103, 116–118, 135
 Lee, J. 214
 Li, W. 110
 Lipuš, F. 104, 105
 Lotman, J. 105
 Lüpke, F. 170
 Lurati, O. 84

M

Makuc, N. 122,
 Marazzini, C. 66
 Marko, J. 62
 Marrapodi, G. 84
 Marten, H. F. 83, 85
 Maver, M. 68
 Medda-Windischer, R. 62
 Meloni, G. 203
 Merku, P. 178, 180
 Mezgec, M. 14, 16, 18, 68, 79, 80, 81, 87,
 88, 91, 93, 100, 171
 Milani, N. 103
 Milroy, L. 215, 218

Mukařovský, J. 197
 Mullen, A. 58

N

N., N. 133
 Neff van Aertselaer, J. 63, 64
 Nekvapil, J. 61, 62
 Norton, B. 147, 151, 153–155, 163–165
 Novak, B. A. 107
 Novak Popov, I. 125, 126, 128–130

O

Obit, M. 108, 123, 124, 128, 141, 142,
 144
 Oblak Flander, A. 32
 O'Rourke, B. 147, 149, 150, 163–165
 Ožbot, M. 196

P

Paclich, F. 59, 220
 Pasolini, P. P. 125
 Pauwels, A. 214, 219
 Pavlenko, A. 58
 Pavšič, T. 126, 127
 Pertot, S. 14, 16, 18, 35, 68, 80, 130, 147,
 158, 166, 215
 Petrič, T. 185, 186
 Phillipson, R. 58
 Pinho, S. 150
 Pirjevec, J. 122
 Pirjevec, M. 102, 125
 Pison, I. 107–109
 Pizzoli, L. 65
 Podreka, P. 126, 127, 129
 Popič, D. 13, 16, 18, 167, 169, 172, 194,
 198, 201
 Prešeren, F. 111
 Puigdevall, M. 150
 Pujolar, J. 147, 149, 150, 163–165
 Purič, V. 102, 104, 108, 110, 111, 123–
 126, 130–133, 136

Q

Qualizza, G. 129

R

Ramallo, F. 147, 149, 150, 163–165
Rakovac, M. 202
Rebula, A. 104
Rehar Sancin, L. 196
Rhodes, R. A. W. 60
Ricento, T. 63
Rojc, T. 108–110
Rosiak, K. 150, 151, 154
Rupel, A. 178, 180
Rustja, B. 133

S

Salamant, C. 128
Sallabank, J. 150
Sancin, E. 106, 107
Sartori, G. 60
Saxena, M. 220
Sayers, D. 218, 221, 222, 224
Scannell, K. 169, 170
Schiffman, H. 59, 61
Schlamberger Brezar, M. 8, 10, 12
Schmid, M. 215
Schmidt, R. 214
Sherman, T. 61, 62
Shohamy, E. 61, 62
Smotlak, M. 102–106
Spolsky, B. 61, 62
Srienc, D. 105
Stanonik, M. 125
Sternad, S. 196
Stranj, P. 32, 33, 67, 68
Sturman, P. 106
Sussi, E. 32, 33, 88

Š

Školovski, V. 197
Štremfel, U. 62, 63

T

Tavčar, I. 108, 109, 112, 113
Terezija, M. 178
Todde, A. 203
Tolusso, M. B. 131
Tomasetig, G. 128
Toroš, A. 14, 16, 18, 108, 121, 122, 127,
128, 130–132, 145

Trinko, I. 121, 122, 126–130, 133, 134,
137, 141–144
Trusgnach, A. 122, 128, 135
Trusgnach, M. 128
Trusgnach, L. 128
Truzzu, P. 203
Tufi, S. 80, 88
Turnšek-Hančič, M. 62, 63

U

Ukmar, N. 108
Umek, E. 104

V

Valentinčič, D. 123, 124, 126
Valussi, G. 33
van Boven, C. 150
Van Mensel, L. 83, 85
Velušček, N. 130
Verč, I. 196
Verša, A. 36, 64, 66, 67, 201
Vidau, Z. 14, 16, 18, 68, 79, 80, 82, 86, 87,
89–93, 100, 106, 178, 215
Vintar, Š. 200
Visintin, L. 108, 111
Voncina, C. 108, 110

W

Walsh, J. 61, 62
Weedon, C. 151
Whaley, L. J. 170
Wilks, Y. 170
Willi, A. 58
Williams, C. H. 61
Yilmaz, G. 215

Z

Zgonik, A. 110
Zobin, A. 108
Zuanella, N. 124
Zuljan Kumar, D. 124
Zupančič, J. 33
Zver, S. 67
Zver, Z. 14, 16, 18, 213, 231